

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 26, 2016, 4

KOPER 2016

ISSN 1408-5348

UDK 009

Letnik 26, leto 2016, številka 4

UREDNIŠKI ODBOR/ COMITATO DI REDAZIONE/ BOARD OF EDITORS:	Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Milan Bufon, Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Vesna Mikolič, Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Tomislav Vignjevič, Salvator Žitko
Glavni urednik/Redattore capo/ Editor in chief:	Darko Darovec
Odgovorni urednik/Redattore responsabile/Responsible Editor:	Salvator Žitko
Uredniki/Redattori/Editors:	Urška Lampe
Gostujoči uredniki/Guest editors:	Tina Rožac, Klara Šumenjak
Prevajalci/Traduttori/Translators:	Tina Rožac (it., ang., slo.), Petra Berlot (it.)
Oblikovalec/Progetto grafico/ Graphic design:	Dušan Podgornik, Darko Darovec
Tisk/Stampa/Print:	Grafis trade d.o.o.
Izdajatelj/Editori/Published by:	Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria©
Za izdajatelja/Per Editore/ Publisher represented by:	Salvator Žitko
Sedež uredništva/Sede della redazione/ Address of Editorial Board:	SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva/Via Krelj 3, e-mail: annaleszdjp@gmail.com, internet: http://www.zdjp.si/

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 12. 2016.

Sofinancirajo/Supporto finanziario/ Financially supported by:	Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS)
--	---

Annales - Series historia et sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series historia et sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series historia et sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Thomson Reuters (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Metka Furlan:** Slovenska dialektologija:
od gradiva do interpretacije 629
*La dialettologia slovena: dal materiale
linguistico all'interpretazione*
*Slovene dialectology: from linguistic
material to interpretation*
- Luka Repanšek:** Dial. Slovene **krvēs-* and
the accentual history of Proto-Slavic **kry* 'blood' ... 639
*Narečnoslovensko *kvrēs- in naglasni razvoj
praslovanskega *kry 'kri'*
*Lo sloveno dialettale *kvrēs- e lo sviluppo
accentuale da protoslavo *kry 'sangue'*
- Tjaša Jakop:** Tipologija samostalnikov moškega
spola v srednjesavinjskem narečju 647
*Tipologia dei sostantivi mascholini nel dialetto
della Valle del Savinja centrale*
*The typology of masculine noun forms
in the central Savinja dialect*
- Jožica Škofic:** Naglasni tipi ženske
a-jevske sklanjatve
v krajevnem govoru Kroke na Gorenjskem 655
*L'accentuazione della a-declinazione nella parlata
locale di Kropa nella regione della Gorenjska*
*Accentuation and declension of feminine a-stem
nouns in the Slovenian Gorenjsko local dialect of Kropa*
- Mojca Horvat:** Narečne tvorjenke z vmesnim
morfemom -ov/-ev- iz pomenskega polja
kulturne rastline 663
*Derivati dialettali con il morfema interno
-ov/-ev- dal campo semantico delle colture*
*Dialectal complex words with a morpheme
-ov/-ev- from the semantic field of cultivated plants*
- Mihaela Koletnik:** Narečna poimenovanja
za zdravilne rastline v Krajinskem parku Goričko 671
*Denominazioni dialettali delle erbe medicinali
del Parco naturale del Goričko*
*Dialectal names for medicinal herbs
in Krajinski park Goričko*
- Matej Šekli:** Frazni glagoli v rezijanskem
narečju slovenščine 689
*Sintagmi con verbi copulativi nel dialetto
sloveno di Resia/Rezija*
*Copulas with object complement in the
Resian/rezijansko dialect of Slovene*
- Danila Zuljan Kumar:** Priredne stavčne
strukture v nadiškem in briškem narečju 699
*Proposizioni coordinate nei dialetti
del Natisone e del Collio*
*Coordinate clauses in the nadiško/Natisone
and the Brda/Collio dialects*
- Andreja Žele:** Aktualni jezikovni načini
izražanja v slovenščini: sklapljanje
kot naravni in aktualni odraz nepretrganosti
govora v narečnem in knjižnem jeziku 709
*Il metodo attualizzato di verbalizzazione
in lingua slovena: la giustapposizione come
espressione attuale di natura ininterrotta
del parlato in collegamento i componenti
sistemici e non sistemici della lingua slovena*
*The current modes of expression in Slovenian:
juxtaposition as a natural and topical
reflection of the continuity of speech
in both dialect and standard literary language*
- Barbara Ivančič Kutin:** Folklorno gradivo
in njegov zapis kot stičišče slovstvene
folkloristike in dialektologije. Pogled
v preteklost in predlogi za prihodnost 715
*Materiale folkloristico e la sua trascrizione
come giunzione tra la folkloristica letteraria
e la dialettologia. Uno sguardo
nel passato e proposte per il futuro*
*Folklore material and its recording as
the point of contact between folkloristics
and dialectology. A look into the past and
a proposal for the future*

Tina Rožac: Diskurzni označevalci
v besedilnih vrstah vsakdanjih pogovorov.
Študija primera Rakitovca v slovenski Istri 727
*Segnali discorsivi nei tipi di testo delle
conversazioni quotidiane. Ricerca sul esempio
del villaggio Rakitovec nell'Istria slovena*
*Discourse markers in text genres of everyday
conversations. Case study of Rakitovec
in Slovenian Istria*

Klara Šumenjak: Uporabnost korpusne
obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi
narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnikov
moškega spola v koprievskem govoru 741
*L'utilità dell'elaborazione dei dati dai corpora
nell'analisi morfologica della parlata
dialettale: prima declinazione dei sostantivi
maschili nella parlata di Kopriva sul Carso*
*Usefulness of the corpus approach
for morphological analysis of dialects:
first declension of masculine nouns
in the dialect of Kopriva na Krasu*

Jernej Vičič: Jezikovni viri za prevajalne sisteme ... 751
*Materiali linguistici prodotti per sistemi
di traduzione automatica*
*Linguistic materials for the machine
translation systems*

Urška Lampe: Obeležji v spomin
deportiranim iz Julijske krajine po drugi
svetovni vojni v goriškem Parku spomina 767
*I due monumenti in memoria dei deportati
dalla Venezia Giulia del secondo dopoguerra
nel Parco della rimembranza di Gorizia*
*Two monuments in memory of the deportees
from Venezia Giulia after World War II
in the Gorizia Park of remembrance*

**Zaure Malgarayeva, Indira Akybayeva,
Nurlan Mukhlisov & Bagila Tairova:**
Technology of formation of poly-ethnicity
in the discourse of modern states 779
*Tecnologia di formazione di polietnicità
nel dibattito sugli stati moderni*
*Tehnologija oblikovanja polietničnosti
v diskurzu modernih držav*

OCENE/RECENSIONI/REVIEWS

Gherardo Ortalli & Ornella Pittarello (ur.):
Cronica Jadretina. Venezia – Zara,
1345–1346 (**Darja Mihelič**) 791

Zdenka Bonin & Deborah Rogoznica:
Koprska rodbina Grisoni in njene sorodstvene
povezave (**Salvator Žitko**) 792

Michele Grison:
Giannandrea De Gravisi. Scritti
editi (**Salvator Žitko**) 794

IN MEMORIAM

Silvano Sau (1942–2016)
(**Tilen Glavina, Darko Darovec**) 796

Kazalo k slikam na ovitku 798
Indice delle foto di copertina 798
Index to images on the cover 798

Navodila avtorjem 799
Istruzioni per gli autori 801
Instructions to authors 803

original scientific article
received: 2015-09-30

DOI 10.19233/ASHS.2016.45

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA: OD GRADIVA DO INTERPRETACIJE

Metka FURLAN

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku se z zornega kota jezikoslovca nedialektologa izpostavljajo desiderata sodobne slovenske dialektologije, na primeru slovenskih refleksov tipa oča in oče pa utemeljuje, da dosledno upoštevanje fonetičnih pravil lahko vodi do bolj utemeljenih interpretacij leksemov.

Ključne besede: slovenska dialektologija, Tine Logar, narečni slovarji, Slovenski lingvistični atlas, leksika, sorodstvena terminologija

LA DIALETTOLOGIA SLOVENA: DAL MATERIALE LINGUISTICO ALL'INTERPRETAZIONE

SINTESI

Nell'articolo sono esposti dal punto di vista di un linguista non-dialettologo i desiderata per la dialettologia slovena moderna. Sull'esempio dei riflessi dialettali sloveni oča e oče si sostanzia che l'interpretazione dei lessemi è più coerente se vengono prese in considerazione tutte le regole dello sviluppo fonetico.

Parole chiave: dialettologia slovena, Tine Logar, dizionari dialettali, Atlante linguistico Sloveno/Slovenski lingvistični atlas, lessico, terminologia di parentela

JUBILEJNO LETO

Leta,¹ ko stroka obhaja svoje pomembnejše obletnice, so primerna prilika, da se ozre vase in premisli o svoji preteklosti, sedanjosti in tudi prihodnosti. Slovenska dialektologija ima tako priložnost v letošnjem letu ob stoti obletnici rojstva akademika Tineta Logarja. Jubilejno leto v svetu znanega in priznanega preučevalca slovenskih narečij, profesorja na ljubljanski Filozofski fakulteti, ki je generacijam slavistov vedno z žarom v očeh predajal svoje bogato znanje o naših narečjih in plemenit odnos do njih, je priložnost tudi za besedo drugih, ki kot nedialektologi niso aktivni soustvarjalci slovenske dialektologije, a jim je kot uporabnikom narečjeslovnih znanj veliko do njenega kakovostnega razvoja in optimistične perspektive.

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA

Dialektologijo morda še bolj kot katero drugo področje jezikoslovja zaznamuje dihotomija med terenskim in kabinetnim delom, saj mora na eni strani skrbeti za kar se da popolno evidenco narečnega gradiva, na drugi pa za njegovo čim bolj smiselno dokumentacijo in zanesljivo interpretacijo, ki vse poprejšnje dialektologove korake šele osmisli kot znanstvene, če znanost razumemo kot »dejavnost, ki si prizadeva metodično priti do sistematično izpeljanih, urejenih in dokazljivih spoznanj«.² Poleg tega se od vsake stroke, tudi od slovenske dialektologije, pričakuje, da bo svoje dosežke na naslovniku primeren način, a še vedno strokovno korektno širila tudi med laično občinstvo. Verjetno bi se marsikdo strinjal, da je bil profesor Logar kot znanstvenik utelešenje vsega tega. Potem ko je bil zaradi številnih drugih obveznosti svoje terensko delo primoran opustiti, je za nadaljnji stalni dotok narečnega gradiva v kartoteko kot gradivno podlago za Slovenski lingvistični atlas poskrbel, da so ga namesto njega po enakem vzorcu zbirali študentje slavistike v okviru svojih zadolžitev pri diplomskih nalogah. Njegov znanstveni opus dognanj o slovenskih narečjih krepko presega število 100,³ prva, a ne njegova zadnja objava za širše laično občinstvo pa sega že v leto 1975, ko je v knjižni zbirki Kondor izdal knjižico z naslovom Slovenska narečja.

Zaradi svojega dela na področju etimologije slovenskega jezika sem pogosta uporabnica znanj slovenske dialektologije. Zanima me predvsem narečna leksika, v zvezi z njo pa tudi čim bolj zanesljiv popis in interpretacija razvoja/nastanka čim večjega števila narečnih sistemov, od najmanjšega do največjega. Razvoj slovenščine kot nekodiranega, neknjižnega

jezika od njegove dialektizacije v 12.–13. stoletju dalje je predmet raziskovanja, ki bi prvenstveno pripadal slovenski dialektologiji, vse, kar se je dogajalo prej, pa primerjalnemu jezikoslovju. Tako razmejitve delovnega območja med eno in drugo stroko bi bilo treba razumeti kot bolj deklarativne narave, saj ostrih meja ni nikoli dobro postavljati, še najmanj pa med vejami ene znanosti, kot je jezikoslovje, kjer je predmet raziskovanja, tj. jezik, isti. V želji po čim bolj zanesljivi interpretaciji sodobnega stanja slovenskih narečij mora dialektolog, ko raziskuje slovensko dialektizacijo in stanje sodobnih narečij, posegati v starejša obdobja. Enako komparativist, ko raziskuje konstituiranje slovenskega jezika, posega tudi v narečne sisteme, če ga želi čim bolj zanesljivo interpretirati. Vsakdo od trojice velikih slovenskih dialektologov, Fran Ramovš, Tine Logar in Jakob Rigler, je s svojim opusom nazorno pokazal, da sodobnega stanja narečja ali govora ni mogoče razumeti, če ga ne analiziramo s širše, zgodovinske perspektive, ki vključuje njegova starejša razvojna obdobja in tudi čas pred 12.–13. stoletjem. Hkrati se le s takšnim raziskovanjem lahko prepozna, kaj je posledica internega slovenskega razvoja in internoslovenskih substratno-superstratnih narečnih razmerij ter kaj spada v izhodiščno jedro slovenskega jezika. Od slovenske dialektologije se pričakuje, da nam ne bo le povedala, da se npr. v Kubedu volu pravi *û* (SLA) in morda še, da se je beseda razvila iz **uolb*, ampak da bo tudi nudila razlage, iz katerih bi bile razvidne posamezne razvojne stopnje med izhodiščem psl. **uðlb* 'bos, taurus' > psln.⁴ **uðt* in narečnim rezultatom *û*, pa tudi, ali in kje se posamezne vmesne razvojne stopnje potrjujejo.⁵

SLOVENSKA NAREČJA

Slovenska narečja so pomemben del naše kulturne dediščine. Tak ali podobno se glaseč stavek je mogoče prebrati marsikje. Ko se govori o slovenskih narečjih, je pogosto slišati, da so izjemno pestra, bogata, raznolika. Vse te ocene so nedvomno veljavne, a jezikoslovno nepovedne.

Vsa slovenščina s svojimi narečji in govori na čelu je naša edina zanesljiva kulturna identifikacija tudi, ko v tujini nismo na svoji zemlji. Ker brez nje tudi nas ne bi bilo, je slovensko jezikoslovje pred odgovorno nalogo, da jo ob kontinuiranem popisovanju, opisovanju in razlaganju oskrbuje s čim večjim številom strokovno zanesljivih del. Kulturni standard naroda in njegova prihodnost sta namreč v tesni odvisnosti tudi od tega, koliko in kakšne jeziko(slo)vne priročnike ima. Podlaga za dobre jeziko(slo)vne priročnike pa je vedno predho-

1 Za konstruktivne nasvete pri oblikovanju končne verzije prispevka se zahvaljujem kolegu dr. Silvu Torkarju, kolegu dr. Alemku Gluhaku pa za hitro pomoč pri iskanju v Ljubljani nedostopne literature.

2 Razlaga je povzeta iz SSKJ.

3 Prim. njegovo bibliografijo do leta 1996 v Kenda-Jež, 1996, 415–426.

4 Tj. praslovensko.

5 Tu je namenoma podan lažji primer. Primerjaj zahtevnejšega, kot je npr. rez. *ûbac/ûbac* 'oven' (Furlan, 1999).

dno, na zanesljivih metodoloških temeljih opravljeno minuciozno raziskovalno delo.

»Vsak jezik, tudi slovenski, je rezultat številnih zunanjih dejavnikov in silno zapletenega zgodovinskega razvoja, je funkcija celotne materialne in duhovne zgodovine družbe, ki ga uporablja za svoje razumevanje.« je v zaključnem delu besedila o slovenskih narečjih zapisal Logar (1996 (= 1974), 10). Vsak jezik je unikat in kot kolektivna umetnina odraz narodovega preteklega in sedanjega delovanja, čustvovanja in mišljenja. Močna narečna razčlenjenost slovenščine je ob razmeroma majhnem govornem območju in majhnem številu govorcev posledica več različnih jezikovnih in nejezikovnih dejavnikov, ki jih je sintetično predstavil Logar, 1996 (= 1974), 3–4).⁶ Je jezikovni odraz geomorfologije našega etničnega prostora in pred-zgodovinskih dogajanj na njem. Slovenska dialektologija lahko s sistematičnim preučevanjem in primerjavo sodobnih in pred-zgodovinskih arealov čim večjega števila slovničnih in leksikalnih prvin pomembno pripomore k poznavanju tistega dela naše zgodovine, ki se je bil vtkal v naš jezik.

Ob prepoznavanju starejših narečnih arealov kot odrazov jezikovnega stanja preteklih obdobij bi veljalo merilo za prepoznavanje genetično sorodnih jezikov/območij prilagoditi specifičnim razmeram slovenske dialektizacije, ki je slovenščino najbolj korenito razdrobila fonetično, kar laično ponazarja rek, da ima vsaka vas svoj glas. Pri ugotavljanju stopnje jezikovne sorodnosti se kot najzanesljivejše merilo priznava fonetično, medtem ko naj bi bila leksika zaradi svoje variabilnosti manj zanesljiv kriterij. Dosedanje preučevanje slovenske dialektizacije in sinhrone klasifikacije narečij zato temelji na fonetičnih merilih. Če pa bi se pri prepoznavanju predhistoričnih arealov v večji meri upoštevalo tudi leksikalno merilo in bi se v izbor vključila leksika, ki ne spada med splošno-slovensko tipa *mati*, *hči*, *pisati* ipd., bi popolnoma drugačni, a ponovljivi areali lahko pokazali na druge, prav tako za dialektizacijo slovenščine povedne podatke.

Že opazovanje areala slovenskih izhodiščnih dublet s področja oblačilne kulture *srákica* in **sráčica*, kar je v nadaljnjem razvoju prek **srá-j-čca* dalo *srájca*,⁷ namreč

pokaže, da v fonetičnem smislu inovativno *srákica*⁸ zajema skrajno zahodno območje (*fraKíja*, od *mafnicou* 'koretelj' – Alasia 1607; Krelj v Postili (Rigler, 1968, 139 op. 19); tersko *srákicu/srákicp* akz. sg. (Ramovš, 1935, 53); rezijansko *srákica* (Steenwijk, 1992, 311)) in se ponovno pojavi šele na severovzhodnem delu (slovenskogoriško *s'rákica* (Koletnik, 2000, 163), prekmursko *srákica* (Novak, 1996, 139), prleško *srákca* (Rajh, 2010, 219)), medtem ko se v koroški in drugih narečnih skupinah, če besede ni izpodrinila izposojenka, posredno⁹ ali neposredno potrjuje refleks *srájca*.¹⁰ Kot mi je znano, tak »leksikalni« areal ni prekriven z nobenim od »fonetičnih«, se pa podoben potrjuje za sln. *čēla* 'čebela' (Furlan, 2007, 294).

SLOVENSKO NAREČNO GRADIVO

Sistematično in tudi kontinuirano zbiranje narečnega gradiva bi morala biti stalna izvedbena naloga vsake dialektologije. Čim bolj popolna evidenca narečnega gradiva namreč omogoča zanesljivejše razlage, najsi gre za vprašanje fonetičnih razvojev, arealne distribucije ali česar koli drugega. Kontinuirano zbiranje narečnega gradiva, tj. večkratni nesočasni čim bolj popolni popis enega in istega narečja ali govora, pa omogoča vpogled v njegovo spreminjanje, kar podatkovno ni pomembno le za dialektologijo, ampak tudi za druge jezikoslovne stroke s splošnim jezikoslovjem vred.

Slovenščina se lahko pohvali, da premore kar solidno število po obsegu zelo različnih narečnih slovarjev in zbirk, a so večino izgotovili nedialektologi, sami ali ob redakcijski pomoči dialektologov. V okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, kjer od njegove ustanovitve leta 1945 dalje deluje Dialektološka sekcija, je sicer nastala izjemno bogata kartoteka narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas, izšla pa sta le dva narečna slovarja. Po Tominčevem Črnovrškem dialektu iz leta 1964 smo šele leta 2014 dočakali drugega, Kostelski slovar pokojnega Jožeta Gregoriča. Na dokončanje Slovarja govorov Zadrecke doline: Med Gornjim Gradom in Nazarjami avtorja Petra Weissa,

6 Logar l.c. po vrstnem redu omenja naslednje: 1. naselitev v dveh valovih, 2. širjenje denazalizacije s hrvaškega območja, 3. zgodnja političnoupravna razdelitev slovenskega ozemlja, 4. nastanek prehodnih govorov med ploskvama z različnima refleksoma za *ě* in *o*, 5. nemška kolonizacija, 6. adstratni vpliv (nemški, romanski, madžarski), 7. razvojno zaostajanje na obrobni in prometno manj živahnih območjih (= periferija) in hitrejši razvoj osrednjih prometno in kulturno bolj razgibanih območij (= center), 8. turški vpadi, 9. konfiguracija tal (gorovja, hribovja, gozdovi), 10. trajnejše politične, fevdalne, samostanske in cerkvenoupravne meje, 10. substrat. Med dejavniki narečne diferenciacije ni posebej izpostavljen socialno-družbeni status govorca slovenskega jezika, ki mu nizko hierarhično mesto na socialno-družbeni lestvici ni omogočalo gibanja na širšem območju, posledično pa se je slovenski jezik takih zaprtih sredin razvijal izolirano, medsebojno neodvisno drug od drugega.

7 Razlaga je Ramovševa (Ramovš, 1924, 288).

8 Oblika je v odnosu do **sračica* > *sraja* inovativna, ker s *k* namesto pričakovanega *č* po prvi palatalizaciji velarov kaže, da je bila pod vplivom svoje besedotvorne podlage *sraja*, ohranjene še v Reziji (Ramovš, 1924, 288), iz **sračica* preoblikovana v *srákica*. Popolnoma enak primer predstavljata manjšalnici *knjižica* in *knjigica* iz *knjiga*.

9 S to oznako mislim na koroško *srájšče*, kar bi bilo zaradi srednjega spola in konzonantnega zaporedja -šč- treba izvajati iz **srájč-išče* > (redukcija) **srájčšče* > (disimilacija) *srájšče* (podobno Ramovš, 1924, 288), kjer je sufiks -išče že izgubil svojo (manjšalno (?)) funkcijo (prim. Bajec, 1950, 116).

10 Primerljiv areal (brez prleškega primera) je mogoče dobiti tudi na podlagi gradiva za Slovenski lingvistični atlas, med katerim se fonetični refleks *srákica* potrjuje v govorih krajev Bila, Osojani, Solbica, Viškorša, Šentilj v Slovenskih goricah, Spodnja Voličina, Črešnjeveci, Gorica, Grad, Gornji Petrovci in Križevci.

katerega prvi del (A–H) je izšel leta 1998, se še čaka. Ker sta se v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji izoblikovala vsaj še dva dialektološka centra, mariborski in koprski, upamo, da se bo med njimi razvila zdrava konkurenca, ki bo povečala tudi prepotrebno produkcijo znanstveno zasnovanih narečnih slovarjev.

Za vsako stroko je sprotno publiciranje parcialnih dosežkov v obliki člankov ali monografij potrebno, za njen perspektivni razvoj pa so nujna sintetična dela, ki stroki lajšajo delo in jo varujejo pred nevarnostjo, da bi razpadla na manjša ločena področja in postala vrtiček, kjer vsak obdeluje svojo gredo in se na drugo ne ozira. Zadnjo sintezo o slovenskih narečjih smo dobili od Ramovša davnega leta 1935 z Dialekti kot 7. delom Historične gramatike slovenskega jezika, še danes pa mora – želeli ali ne – za vseslovenski narečni slovar služiti Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar iz leta 1894/1895.¹¹ To sta šibki točki slovenske dialektologije, ki močno hromita ne le njo samo, ampak tudi delo vseh njenih zunanjih uporabnikov.

Po različnih slovarjih in zbirkah raztreseni leksemi itd. kot nesplošnoslovenski zato še vedno ostajajo izolirani in lahko tudi vzbujajo lažen vtis enkratnic, ker ne premoremo vseslovenskega narečnega slovarja. Pri iskanju konkretnega dialektološkega podatka je treba preverjati številne parcialne narečne vire, ker še po 80 letih nimamo sodobne variante Ramovševih Dialektov. Slovenska dialektologija bi sebi in drugim naredila ogromno uslugo, če bi ti dve deli začela čim prej pripravljati. Njuna izgotovitev bi pomenila novo obdobje slovenske dialektologije, ko bi se delo lahko izvajalo bolj ekonomično in zato tudi bolj učinkovito.

INTERPRETACIJA SLOVENSKEGA NAREČNEGA GRADIVA

Po dolgih letih zbiranja gradiva in pripravljalnih del smo 2011. dočakali, da se je projekt Slovenski lingvistični atlas kot naloga Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki je bila načrtovana že davnega leta 1945,¹² začel realizirati tudi v obliki knjižnih publikacij. To je izjemno pomemben dogodek in od projekta vsa slovenistika in slavistika pričakuje, da bo o slovenščini povedal veliko ne le v arealnem in leksikalnem oziru, ampak vsaj še v fonetičnem.

Vzorec interpretacije v SLA 1.1 = Atlas in SLA 1.2 = Komentarji v glavnih potezah sledi vzorcu Slovanskega lingvističnega atlasa (= OLA), ki pri rekonstrukcijah leksike ločuje med domačimi in izposojenimi prvinami (npr. *otec* < **ot-ъc-ъ* : *papa* < *(*papa*)-*θ* – SLA 1.2, 244). Korak naprej od OLA pa v SLA pri prevzetih leksemih predstavlja bolj dosledno navajanje tujejezične predloge (npr. *papa* < *(*papa*)-*θ* 'oče' ← nem. *Papa* 'oče' – SLA 1.2, l.c.), pri domačem pa bolj sistematično in tudi nazorno, a še vedno ne sistemsko izvedeno združevanje leksike s skupnim slovanskim korenem (npr. s.v. *nos* navedeno *nosnica*, *nosninica* (SLA 1.2, 79), toda *uho* in posebej *uhelj* (SLA 1.2, 68)). Tako kot v OLA naj bi bili fonetični razvoji, besedotvorni in skladenjski vzorci leksike posredno razpoznavni iz morfonoloških analiz kot temeljne interpretativne namere projekta, npr. *kûk* 'kolk' (T157 = Podgraje) < **kû/kû* (SLA 1.1, 152; SLA 1.2, 34, 156). Čeprav so avtorji v uvodnih pojasnilih zapisali, da bodo rekonstrukcije veljale za slovensko narečno leksiko z regularnim glasovnim spreminjanjem in da bodo opozarjali na sporadično neregularne odraze v posameznih narečnih govorih (SLA 1.2, 16–17), bi pričakovali, da bi bilo takšnih opozoril več in zato fonetičnih zvez med rekonstrukcijami in izpričanim gradivom manj.¹³ Kot etimologinja pa bi tudi želela, da se avtorji ne bi posluževali »etimologiziranja« tipa *zora* 'mozolj' in *zazora* 'tvor', kar se predstavlja kot v možni zvezi s pomensko oddaljenim in splošnoslovanskim **zora* 'aurora' (SLA 1.2, 192, 188), ali tipa *vejice*, *vejičice* 'trepalnice', češ da so morda v zvezi z *veja* 'ramus' (SLA 1.2, 75)¹⁴ ipd.

SLOVENSKI NAREČNI REFLEKSI TIPA OČA 'OČE' V SLA 1.1 IN SLA 1.2

V SLA 1.2, 243, 253 se na podlagi gradiva za vprašanje 'oče' in 'stari oče' pod poknjiženim leksomom *otec* < **ot-ъc-ъ* kot njegovo tvorjenko navaja tudi *oča*, ki se fonetično razlaga iz **ot-ъč-a*, češ da naj bi ta ajevski samostalni nastal na osnovi zvalniške oblike **otbč-e* k **otbčb* 'pater'.

Interpretacija deloma sloni na Ramovševi iz leta 1923.¹⁵ Toda vpogled v gradivo za interpretacijo *oča* < **ot-ъč-a* v SLA 1.1, 234, 246 pokaže, da samostalni v govorih s fonetičnim razvojem psl. **t'* > sln. *t'/č* ...

11 Žal mora slovar še vedno služiti tudi kot zgodovinski slovar, izgleda pa, da bo ostal tudi edini tesaursus linguae Slovenicae.

12 Zasnova projekta je starejša in sega v leto 1934 (SLA 1.2, 13).

13 Npr. rekonstrukcije tipa **dēt-ъk-ъla* za *děkla* v več pomenih in z istim korenskim zaporedjem **dēt-ъk-ъl-* tudi pri tvorjenkah, npr. *dekla*, *deklica* itd. Pričakovani slovenski refleks bi se ob takem izhodišču glasil **detakla*. Rekonstrukcija je tudi besedotvorno slabo utemeljena. V slovenščini sicer obstaja samostalni detek 'otrok' < **dēt-ъk-ъ*, feminativni sufiks *-la* < **-ъla* pa ne. Prav tako so v SLA 1.2 sporne rekonstrukcije s sufiksom **-eja* (prav bi bilo **-ějъ*).

14 Za boljše fonetično in etimološko interpretacijo bi zadoščal že vpogled v ESSJ IV, 2005, 291 (avtor gesla M. Snoj). Vpogled v Pleteršnikov slovar in Bezljaj (ESSJ II, 1982, 124) s. v. *lápati* bi zadoščal, da *lampa/lampe* 'ustnica', 'usta' v SLA 1.2, 86, 87 ne bi ostalo označeno z »nejasno«.

15 Oznaka *deloma* je uporabljena zato, ker Ramovš (1997 (= 1923)) ne razlaga, da bi ajevski samostalni nastal iz zvalniške oblike **otbč-e*, kot se navaja v SLA l.c., ampak naj bi v paradigmi *otec* imenovalniško izpodrinila roditeljsko-tožilniška **oča*. V Morfologiji slovenskega jezika iz leta 1952 je Ramovševa razlaga iz leta 1923 predstavljena bolj poenostavljeno in tudi brez navedb gradiva s slovenskim narečnim č, ki je pri interpretaciji nastanka slovenskega *oča* in *oče* še posebej relevanten.

vsebuje refleks, ki kaže na razvoj iz psl. **t'* in ne iz zaporedja **-tʰč(-a)*. To fonetično dejstvo, ki v interpretaciji SLA 1.2, 243, 253 ni izpostavljeno, je Ramovš 1923 dobro poznal in razlagal, da je pred slovensko otrditvijo psl. **t'* v č samostalniki *oča* vseboval mehki refleks *oča*, ki je po njegovem mnenju nastal internoslovensko kot posledica križanja med rodilnikom *oca* < **otbca* in zvalnikom *oče* < **otbče*. »[G]lasova (tj. c in č – dodala M.F.) sta se drug drugemu približala, kar je tem umljuje, ker je v tej dobi bil c, ki je produkt tretje praslovanske palatalizacije, najbrž še mehak glas. [...] V tej dobi imamo torej: sing. *otāc*, *očā*, *očū*, *otāc-očā*, *ōče* ...«, je razlagal Ramovš (1997 (= 1923), 310), ki nastanka slovenskega *č* ← *c* × *č* ni podprl z nobenim drugim primerom in ga tudi danes ne poznamo.

Iz slovenskih fonetičnih razvojev na stiku z obratnim konzonantnim zaporedjem, tj. s *čc*, je razvidno, da se rezultat iz *-t'(b)c-* odraža kot *c* (tip *nocoj*¹⁶) in enako tudi rezultat iz *-(č)i c-* (tip *srajca*¹⁷). Ob fonetično šibki točki Ramovševe razlage je prav, da se opozori na Štreklja, 1887, 10, ki je zaradi kraških *wóce* in *wóca* s *č*¹⁸ pri tej sorodstveni oznaki sklepal o obstoju tvorbe **ot'a*, kar je Ramovš (1997 (= 1923), 309) označil za v sili izmišljeno.

Enako kot Štrekelj l.c. je kasneje tudi Stankiewicz (1965, 405–406),¹⁹ ko se z Ramovševo razlago nastanka *oča* in *oče* ni strinjal, menil, da je tvorba *oča* = *oča* hipokoristik iz »**ot-jā*«, tj. **ot'ā*, k **otbcb*, pa tudi, da je *oče* mlada ekspresivna tvorba na **-et-*, tj. **-et-* iz *oča* = *oča*.

Oče/gospodar → očetov sin/novi gospodar: psl. **otb* → **otbcb*; psl. dial. **ot'a* → **ot'e*

S širše, slovanske perspektive je slovenske narečne reflekske tipa *oča* (in *oče*) mogoče razložiti drugače, kot jih je Ramovš, v formalnen smislu pa enako kot Štrekelj in Stankiewicz.

Upoštevati bi bilo namreč treba, da je ob splošno-slovanski sorodstveni oznaki **otbcb* obstajala še starejša psl. **otb* 'pater',²⁰ na katero neposredno kaže češko narečno *ot* 'oče' (Machek, 1968, 422),²¹ posredno pa arealno obsežnejši pridevnik **otbnb* 'očetov, očetovski', npr. č. zastarelo *otný* 'očetovski' (ĚSSJa, 39, 184), ukra-

jinski hapaks legomenon *otěj* 'starešina' (ESUM, 4, 232), pa tudi tvorjenka **otbcb*, ki ob **otb* verjetno ni le strukturalna, kot se domneva v SP, 1, 100, ampak funkcijska (glej spodaj).

****dēdb* → **dēda* : **otb* → **ota***

Zaradi dobro potrjenega besedotvornega para **dēdb* → **dēda* in dejstva, da pri sorodstvenih oznakah za osebe moškega spola ajevski samostalniki niso redki (npr. **ata*, **tata*), bi ob psl. **otb* lahko pričakovali obstoj variante **ota*. Tak samostalnik je bil v gradivu za SLA evidentiran sicer le v enem, gorenjskem govoru kraja Črna pri Kamniku kot *ōta* (poleg *wóče*) v pomenu 'stari oče' z obrazložitvijo, da ko sin prevzame posestvo in postane gospodar, staremu gospodarju ne rečejo več *wóče*, ampak *ōta*. Obrazložitev rabe *ōta* in *wóče* odkriva pomemben poimenovalni princip, da gospodar = oče, ki je zaradi ostarelosti ali katerega drugega vzroka sinu prepustil vlogo gospodarja, v družini ni bil več enako občnoimensko ogovarjan, ampak je dobil drugo oznako.

Ker v govoru kraja Črna pri Kamniku prehod dolgega ali kratkega *a* v *o* ni izpričan, *ōta* ni mogoče izvajati iz **ata*, se ugotavlja v SLA 1.2, 254 in sklepa, da je hapax legomenon morda rezultat križanja med *oča/oče* in *ata*, čeprav se v drugem slovenskem narečnem gradivu tako križanje ni zasledilo.

V slovenskem narečnem *ōta* bi se sicer lahko ohranjal (besedotvorni) arhaizem iste vrste kot češko narečno *ot* 'oče', saj bi obe oznaki z **otbcb* vred tvorili besedotvorno razmerje tipa **dēdb* : **dēdbcb* : **dēda*, tj. **otb* (= č. *ot*) : **otbcb* : x = **ota* (= sln. *ōta*), njegovo visoko starost pa bi se morda lahko utemeljevalo tudi s tvorjenko **ot'a* v slovenskih refleksih tipa *oča/oča*. Pomislek, da bi gorenjsko *ōta* bilo arhaizem, pa vzbuja njegovo vzglasje, ker ima govor Črne pri Kamniku pred vzglasnim *o-* (razen v primeru *ōuca* ²²'ovis' < **ouьca*²³) dosledno izvedeno protezo *w-*, ki je *ōta* nima. V govoru Črne pri Kamniku oznaka *ōta* zaradi vzglasnega *ō-* verjetno ni avtohtona, ampak je bila najverjetneje importirana iz vzhodnih savinskih govorov, kjer je velarizacija *á* v *ō* sporadično

16 Iz **not'bcō*, pred kontrakcijo **not'bcōjō*, kar je orodnik k **not'bca*, manjšalnici iz **not'b* 'nox' (Furlan, 1993, 220).

17 Ramovš, 1924, 288.

18 Ob kraškem pridevniku *wócow* 'očetov' (Štrekelj, 1887, 79), Štrekelj, o.c., 10, 84 navaja tudi *wóčētow* s č, kar ni v skladu s samostalniško predlogo *wóce*, ki jo Štrekelj prav tako navaja. Samostalnik *oča* izkazuje v množini osnovo *očev-* (Ramovš, 1997 (= 1923), 307). V zvezi z njo je istrski pridevnik *učévova* fsg 'očetova', prim. *Prva bo učévova, druga bo mātarna, treća bo grešnega samega* (Krkavče – Koštiál, 1996, 126, 125). Ta pridevniški hapaks legomenon namreč kaže na izpeljavo iz samostalniške osnove **ot'ey-* ob pridevniku **ot'eyb/ot'inv* 'patris' iz **ot'a* 'pater'.

19 Štrekcljeve razlage očitno ni poznal.

20 Psl. **otb* 'pater' < pide. **āttā-s* je gramatikalizirana in zato v nevtralni praslovanski leksikon vključena stara indoevropska otroška beseda za očeta, ki je vsebovala geminato **atta*, prim. lat. *atta*, gr. *ἄττα*, got. *atta*. Prim. ĚSSJa 39, 170.

21 Machek, o.c. sporoča, da ima primer v narečju zaničljivo konotacijo, ki pa je gotovo sekundarna. V ĚSSJa ta praslovanski leksem ni predstavljen kot samostojna geselska enota, ampak je vključen v geslo **otbcb* (ĚSSJa 39, 168). Urbańczyk (1990, 213) Machkove navedbe č. dial. *ot* ni poznal in je zato neopravičeno trdil, da rekonstrukcija psl. **otb* 'pater' ni utemeljena ter da je psl. **otbcb* izpeljanka iz psl. **ota* = pomor. *ota* 'pater'.

22 Predstavitev narečne oblike je enaka zapisu v viru SLA.

23 Refleks *ōuca* brez pričakovanega protetičnega *u-* je iz prvotnega **uouca* lahko nastal po disimilaciji *u* : *u* → *o* : *u*.

znana (Ramovš, 1935, 158). Beseda je torej najverjetneje narečni fonetični odraz splošno znanega *áta* 'pater'.

Čeprav slovensko narečno *óta* ne dopušča izvajanja iz psl. **ota*, pa obstoj take tvorbe potrjuje pomor. hapaks legomenon *ota* 'pater' (Urbańczyk, 1990, 214).

**ot'a je slovensko-kajkavska tvorba*

Ajevski samostalni tipa sln. *oča/oča* je izven slovenskega govornega območja znan še v hrv. kajk. *oča* m, g *oče*, ki ima funkcijo hipokoristika k *otec* m, g *oca* (Lipljin, 2002, 528) pa tudi popolnega sinonima k *otec* (RHKKJ, III, 384).

Kajkavski *č* je lahko nastal iz **t'* ali **-tšč(-e)*, prim. hrv. kajk. *nōč* 'nox' < **not'b*; *Očēnāš* 'očenaš' < **otbče nas'b* 'pater noster'. Toda v Ozlju pridevnik *ōčīn* 'očetov' v besedotvornem in fonetičnem oziru ustreza slovenskim tipa ter. *səstrā ōtīna* 'sorella del padre' (Spinuzzi Monai, 2009, 383, št. 5291), tvorjenka *ōčīnstvo* 'očečina' = dedna posest po očetu pa s *č* v odnosu do *č* v *ōčīn* odraža tipično kajkavski refleks **t'* (Težak, 1981, 383, 423). Tako ozaljski kot terski pridevnik s pripono **-inb* kažeta na izpeljavo iz ajevskega samostalnika, tudi ozaljski s *č* pa implicira, da se je tak ajevski samostalni glasil **ot'a*. Areal sorodstvene oznake, ki dopušča rekonstrukcijo **ot'a*, torej presega območje slovenskega jezikovnega prostora.

*Slovensko-kajkavsko *oča ni iz **otbja*

V fonetičnem oziru bi bilo slovensko-kajkavsko **oča* 'oče' do **ota* = pomor. *ota* mogoče primerjati z jslov. **t'at'a* = hrv., srb. *čāča* 'očka, ata', sln. *čāča/čāča* 'oče'²⁴ ob **tata*.

Razmerje **tata* : **t'at'a* temelji na jotiranju. Trubačev (1959, 24) je ob opazovanju r. dial. *tjátja* (in ne r. **čāča*) in hrv., srb. *čāča* za ruski primer menil, da se v njem pojavlja »neorganska« palatalizacija konzonantov, ki je značilna za ekspresivno leksiko in sorodstvene oznake baltskih in slovanskih jezikov. Ob primerjanju r. *tjátja* s slovenskim in hrvaškim/srbskim gradivom je iz južno-slovanskega razvidno, da je jotacija za **t* v vseh treh južnoslovanskih jezikih dosledno izvedena, zato bi bilo istemu pojavu lahko podvrženo tudi **ota* → jslov. **ot'a* > hrv. kajk. *oča*, v Ozlju **oča*, sln. *oča/oča*. Alternativna rekonstrukcija, ki bi jo narekoval predvsem ruski primer, tj. **tjátbja* (posledično ***otbja*), bi sicer lahko ustrezala tudi hrvaškemu in srbskemu gradivu, ne pa tudi slovenskemu, saj bi se refleks iz predpostavljene ***otbja* v

slovenskih narečjih odražal v dvojnih refleksih ***tjátja* in ***č/čāč/ča*, če upoštevamo narečne razvoje tipa *hra-stje* in tipa *hrašče* < **hūorstbje*.

*Psl. *otbь in *ot'a kot pripadnostni tvorjenki iz psl. *otb*

Razlaga nastanka **ot'a* (sln., hrv. kajk.) z ekspresivno fonetiko tipa **t'at'a* tudi zaradi pomanjkanja dokazov, ki bi ohranjenost psl. **ota* vsaj minimalno potrjevali tudi v slovenščini ali hrvaščini, ne bi bila zanesljiva. Zato se vsiljuje druga možnost, da je **ot'a* v besedotvornem razmerju do **otb*, in sicer v enakem pripadnostnem, kot je npr. **dus'a* 'anima' do **duhь* 'spiritus', **uečer'a* 'epulae vespertinae' do **uečerь* 'vesper' oziroma **koz'a* 'pellis' do **koza* 'capra' (SP, 1, 82).²⁵

Ponuja se razlaga, da sta **otbь* in **ot'a* izpeljanki iz iste predloge **otb* 'pater'. Prva vsebuje izvorno pridevniški sufiks **-i-ko-*, prim. gr. *ἵππος* 'equus' → *ἵππικός* 'equinus' (Trubačev, 1959, 25), druga pa **-jo-* v enaki funkciji, prim. sti. *ávi-* 'ovis' → *ávya-* 'ovinus'.²⁶ Iz tega sledi, da sta morali biti izpeljanki **otbь* in **ot'a* sinonimni in sta prvotno označevali pripadnost/svojilnost k **otb* 'pater'. Oziroma drugače. Izpeljanki sta najverjetneje služili za označevanje očetovega sina, tj. sina od **otb*. Če se funkcijsko razmerje med **otbь/ot'a* in **otb* poizkuša osmisлити, se ponuja razlaga, da sta izpeljanki prvotno označevali tistega očetovega sina, ki mu je oče zaradi ostarelosti ali česa drugega prepustil vlogo gospodarja. Preden sta tvorjenki **otbь* in **ot'a* postali generični oznaki za očeta, sta verjetno služili kot oznaki za sina kot trenutnega gospodarja (**otbь*, **ot'a*) v odnosu do njegovega očeta kot bivšega gospodarja (**otb*).

Kot mi je iz dostopne jezikoslovne in druge literature znano, tak poimenovalni princip v okviru velike družine še ni bil evidentiran/izpostavljen. V prid tu ponujeni razlagi lahko zato za sedaj služi le omenjena poimenovalna praksa v govoru Črne pri Kamniku, ki odkriva, da starega gospodarja, ko sin prevzame posestvo in postane gospodar, ne ogovarjajo več enako (glej zgoraj).

*Slovensko oče < *ot'ę *'očetov sin'*

Zunanje slovansko in notranje slovensko primerjalno gradivo ter paralelna besedotvorna razmerja so dopustila razlago, da ajevski samostalni tipa *oča/oča* ni nastal internoslovensko v okviru sklanjatvenega vzorca **otbь*, ampak je vsaj že zahodnojužnoslovanski. Praslovenski leksikon je zato ob refleksu psl. **otbь* 'pater'

24 V SLA 1.1, 234 se refleksi tipa *čāča* pojavljajo v Trebešah (T125), Sočergi (T126), Rakitovcu (T127), Podgradu (T153), Jelšanah (T156), Dragatušu (T289), Vinici (T290), Preloki (T291; tu kot *čāče*), otredli refleks tipa *čāča* pa v Starem trgu ob Kolpi (T286). V SLA 1.2, 244, 254 podana rekonstrukcija **čāča* zato ni ustrezna.

25 Možnost, da bi bilo sln. *oča/oča* tvorjenka istega tipa iz **otbь* ne pride v poštev, ker bi se ***otbь-ja* oziroma bolje **otbk-ja* realiziralo kot enoten slovenski refleks **oča s č*.

26 Enaka tvorba s sufiksom **-jo-* je tudi stir. *aite* m 'krušni oče' < **att-jo-* (Kroonen, 2013, 39) **'nadomestni oče* < **'očetov namestnik*. Uporaba tega sufiksa za izražanje (ne-)sorodstvenih razmerij se potrjuje tudi pri pidi. **H₂éuH₂o-* 'ded' = lat. *avus*, prim. psl. **uīb* 'materin brat' ← 'dedov sin' in k temu hrv./srb. *úja* m 'materin brat'; stir. *aue* 'nečak'.

Tine Logar (1916–2002) (foto: Arhiv Dialektološke sekcije ISJFR, ZRC SAZU, Ljubljana).

vseboval še refleks sinonima psl. **ot'a*. Iz tega pa je bil potem, ko se je njegova povezanost z **otb* 'pater' že pretrgala in je postal generična oznaka za očeta, tvorjen nazalni samostalni **ot'ē* (→ pridevnik **ot'ēt-ovb*). Tudi v njem bi lahko prepoznali pripadnostno/svojilno funkcijo tipa *Petre m*, g *Petreta* **'Petrov sin' < *ē, g *-ēta*. Samostalni *oče/oče* je iz *oča/oča* verjetno nastal iz iste poimenovalne potrebe kot v starejšem, praslovanskem obdobju **otbcb* in **ot'a*, tj. da se zamenjava gospodarja s sinom (tj. *oče/oče*) ob še živem prejšnjem gospodarju = očetu (tj. *oča/oča*) tudi jezikovno zaznamuje. Razlagi, da je *oča/oča* posledica naslonitve na močno kategorijo osebnih imen moškega spola tipa *Črne m*, g *Črneta*, kot je menil Ramovš (1997

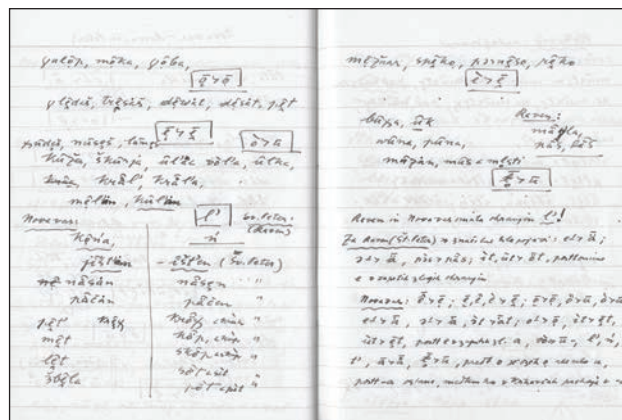
(= 1923), 312), ali pa da je *oče/oče* v odnosu do *oča/oča* ekspresivna tvorjenka, kot je menil Stankiewicz (1965, 406), se zdita manj verjetni.

V zgodnji slovenščini refleksa **ot'ē*²⁷ in **ot'a* verjetno še nista bila sinonimna,²⁸ ampak je bila oseba, označena z **ot'ē* (= *oče*), tisti očetov sin, ki je nasledil očeta gospodarja, označenega z **ot'a* (= *oča*), ko zaradi starosti ni mogel več opravljati funkcije gospodarja. Funkcijsko razmerje med tvorjenko **ot'ē* in besedotvorno podstavo **ot'a* je torej nadomestilo staro razmerje **otb* 'pater' → **otbcb/ot'a* **'patris'*, ker je besedotvorna podstava **otb* 'pater', morda zaradi homonimije s predlogom **otb* 'od' postala moteča in jo je jezik začel izločati.

Izhodišče analize, ki je privedla do sklepa, da je za izhodiščni slovenski leksikon treba predpostaviti vsaj dve oznaki za pomen 'pater', tj. tvorjenki **otbcb* in **ot'a* iz psl. **otb* 'pater', je bilo opazovanje fonetične podobe slovenskega narečnega gradiva za enak pomen. Čim bolj natančno fonetično preverjanje bi moralo biti zlato pravilo vsakega v diahronijo usmerjenega jezikoslovnega dela, tudi Slovenskega lingvističnega atlasa.

ZA ZAKLJUČEK

Profesorji Tine Logar, Fran Ramovš in Jakob Rigler so s svojim opusom ustvarili dobre temelje za nadaljnji perspektivni razvoj slovenske dialektologije, mlajše generacije slovenskih dialektologov so zato pred odgovorno in težko nalogo, da pot svojih učiteljev nadaljujejo ter nadgrajujejo v kvalitetnem in kvantitetnem oziru.

Tine Logar, T123, Pomjan – terenski zapis po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, 1957 (Arhiv Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana).

27 V besedotvornem razmerju s tem je sln. *očanec* < **ot'anьcъ* < **ot'-ēn-ьcъ*. K temu prim. enaka slovenska razmerja *piščec* : *piščanec*; *otročec* : *otročanec*. Če Holzerjeva identifikacija samostalnika **ot'anь* (tam še **otbcbnъ* 'boter') v oron Ötscher '1893 visoka vzpetina na spodnjem Avstrijskem', leta 1266 zabeleženem kot *Ozshan* in *Ozschan* (Holzer, 2001, 78), drži, je nazalni samostalni **ot'ē* precej starejši, kot pa je mogoče sklepati samo iz slovenščine. Možno je, da bi se zato ohranjal tudi v katerem drugem slovanskem jeziku.

28 Sklanjatveni vzorec samostalnika *oča* je bil že v 16. stoletju običajno mešan, v njem pa se je ajevska osnova izmenjevala z nazalno, prim. Nsg *oča*, Gsg *očeta* (Ramovš, 1997 (= 1923), 308). Iz tega sledi, da je bilo prvotno funkcionalno razmerje med samostalnika v tem času že porušeno in sta že bila popolna sinonima.

SLOVENE DIALECTOLOGY: FROM LINGUISTIC MATERIAL TO INTERPRETATION

Metka FURLAN

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: metka.furlan@zrc-sazu.si

SUMMARY

It would be very useful for Slovene dialectology and other linguistic branches if Slovene dialectology:

a) would in a greater measure and more accurately focus on diachronic interpretations of dialect material;

b) as soon as possible start to plan a modern synthesis about Slovene dialects which could upgrade Ramovš's Dialekti from 1935;

c) as soon as possible begin to produce a Slovene dialect dictionary which could replace the »multipractical« Pleteršnik's dictionary.

*Regarding the Slovene dialect reflexes of type oča, 'father' and oče, 'the same', related comparative linguistic material and word formation it must be concluded that the lexemes oča/oča and oče/oče were originally not synonymous and kinship terms. Lexeme *oče/oče < *ot'ę as affiliation derivation from *ot'a originally denoted the sun of oča/oča < *ot'a and the lexeme *ot'a (= Slovene oča/oča, Croatian Kajkavian oča) (like *отъсь) originally denoted the sun of Proto-Slavic *отъ, 'father' < Proto-Indo-European āttā-s, 'the same'.*

Keywords: Slovene dialectology, Tine Logar, dialect dictionaries, Slovene Linguistic Atlas/Slovenski lingvistični atlas, lexicon, kinship terminology

VIRI IN LITERATURA

- Bajec, A. (1950):** Besedotvorje slovenskega jezika I: Izpeljava samostalnikov. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- ESSJ II (1982):** Etimološki slovar slovenskega jezika II. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.
- ESSJ IV (2005):** Etimološki slovar slovenskega jezika IV. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC.
- ÈSSJa (1974–2014–):** Ètimologičeskij slovar' slavjanskikh jazykov 1–39–. Moskva, Nauka.
- ESUM (1982–):** Etymologičnyj slovník ukrajins'koji movy I–. Kyjiv, Naukova dumka.
- Furlan, M. (1993):** O nekaterih slovenskih dvojnicah tipa rakitje : rokitje. Slavistična revija 41, 2, 219–229.
- Furlan, M. (1999):** Rezijansko úbac/ŭbac 'oven' (Njiva): praslovansko *onъcъ v rezijanski slovenščini. Slavistična revija 47, 4, 457–467.
- Furlan, M. (2007):** Slovenščina v Alasijevem Italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607. V: Košuta, M. (ur.): Živeti mejo: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 18. Trst, Slavistično društvo Slovenije, 290–306.
- Holzer, G. (2001):** Die Slaven im Erlaftal: eine Namenlandschaft in Niederösterreich. Wien, Selbstverlag des NÖ Instituts für Landeskunde.
- Kenda-Jež, K. (1996):** Bibliografija Tineta Logarja do leta 1996. V: Logar, T.: Dialektološke in jezikovno-zgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 415–426.
- Koletnik, M. (2000):** Fonološki opis govora v Radenjih. Jezikoslovni zapiski 6, 155–165.
- Koštiál, R. (1996):** Ljudske iz šavrinke Istre: čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sen živ ... Devin, Založba Devin iz Trsta.
- Kroonen, G. (2013):** Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston, Brill.
- Lipljin, T. (2002):** Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora. Varaždin, Garestin.
- Logar, T. (1974):** Slovenska narečja. V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Informativni zbornik. Ljubljana, 91–102 (Ponatis v Logar, 1996, 3–10).
- Logar, T. (1975):** Slovenska narečja. Ljubljana, Mladinska knjiga v Ljubljani.
- Logar, T. (1996):** Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Machek, V. (1968):** Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydání. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd.
- Novak, F. (1996):** Slovar beltinskega prekmurskega govora. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Pleteršnik, M. (2006):** Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar 1894–1895. Uredile Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec. Ljubljana, Založba ZRC.
- Rajh, B. (2010):** Gúčati po antùjoško. Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora (= Zora 73). Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Ramovš, F. (1997 (= 1923)):** Deklinacija slovenskega imena očà-óče < oтъcъ. V: Ramovš, F.: Zbrano delo: Druga knjiga. Razprave in članki. Uredil Jože Toporišič. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 305–313.
- Ramovš, F. (1924):** Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F. (1935):** Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F. (1952):** Morfologija slovenskega jezika: Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ljubljana, DZS.
- RHKJ (1984):** Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I–. Urednik Božidar Finka. Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
- Rigler, J. (1968):** Začetki slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- SLA:** Gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SLA 1.1:** Jožica Škofic et alii (2011): Slovenski lingvistični atlas 1.1 = Atlas. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SLA 1.2:** Jožica Škofic et alii (2011): Slovenski lingvistični atlas 1.2 = Komentarji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SP (1974–2001–):** Słownik prasłowiański 1–8–. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Spinozzi Monai, L. (2009):** Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay. Udine, Consorzio Universitario del Friuli.
- SSKJ (1970–1991):** Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Stankiewicz, E. (1965):** Forays into Slavic etymology. International journal of Slavic linguistics and poetics 31–32, 405–415.
- Steenwijk, H. (1992):** The Slovene Dialect of Resia. San Giorgio (= Studies in Slavic and General Linguistics 18). Amsterdam – Atlanta, Rodopi.
- Štrekelj, K. (1887):** Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes mit besonderer Berücksichtigung der Betonungsverhältnisse. Wien, In Commision bei Carl Gerold's Sohn.
- Težak, S. (1981):** Ozaljski govor. Hrvatski dialektološki zbornik V, 203–427.

Trubačev, O. N. (1959): Istorija slavjanskih terminov rodstva. Moskva, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

Urbańczyk, S. (1990): Pomorskie ota 'ojciec' i kątina 'dom, świątynia', V: Lauhus, A., T. Lewandowski in Zelinisky, B.: »Tgolí chole Mêstró«: Gedenkschrift für Reinhold Olesch. Herausgegeben von Renate Lachmann, (= Slavistische Forschungen 60). Köln, Wien, Böhlau Verlag, 213–216.

DIAL. SLOVENE **kŕvêš-* AND THE ACCENTUAL HISTORY
OF PROTO-SLAVIC **kry* 'BLOOD'

Luka REPANŠEK

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Comparative and General Linguistics, Aškerčeva cesta 2,
1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: luka.repansek@ff.uni-lj.si

ABSTRACT

*Starting from an originally sigmatic inanimate noun as the likely source of the later Slavic feminine **kŕy* 'blood' (= Old Irish *crú*), the author traces the accentual history of Late Proto-Indo-European **kŕú-s*Ø, Gsg **kruy-és* (< **kruH₂-és-s*) on its way to the emerging complexity of the Proto-Slavic reflexes, viz. **kŕy*, Gsg **kŕy-es-e* (projected into Proto-Slavic as a peripheral variant of the ubiquitous non-sigmatic stem), and the athematic/i-stem feminine **kŕy*, Gsg **kŕyè/*kŕyi*.*

Keywords: Proto-Slavic **kry*, Slovene dialectal material, Old Irish *crú*, sigmatic stems, accentology, accentual mobility, analogy

LO SLOVENO DIALETTALE **kŕvêš-* E LO SVILUPPO ACCENTUALE
DA PROTOSLAVO **kry* 'SANGUE'

SINTESI

*Il materiale dialettale sloveno rivela come per il sostantivo protoslavo **kŕy* 'sangue' (= antico irlandese *crú*) sia necessario postulare due paradigmi paralleli: una base lessicale sigmatica **kŕy*, gen. sg. **kŕy-es-e* di genere neutro e una base lessicale semplice, senza affissi derivativi, ovvero un sostantivo con tema in -i **kŕy*, gen. sg. **kŕyè/*kŕyi* di genere femminile. Nel presente articolo si vuole avvalorare con lo studio dell'evoluzione accentuale l'ipotesi, già avanzata nella letteratura scientifica, secondo cui proprio per tale duplicità il sostantivo protoslavo **kŕy* 'sangue' sarebbe da interpretare come riflesso della trasformazione analogica dell'originario sostantivo sigmatico di genere neutro **kŕú-s*Ø (gen. sg. **kruy-és* < **kruy-éss*).*

Parole chiave: protoslavo **kry*, dialetti sloveni, antico irlandese *crú*, basi lessicali sigmatiche, accentologia, accento mobile, analogia

The¹ Proto-Indo-European background of PSŁ. *kry and its congeners is relatively clear (cf. especially NIL s.v.; Nussbaum, 1999, 402; Stüber, 2002, 176–177). At the beginning of the derivational chain must lie an abstract feminine root-noun *kruH₂- 'Blutiges' *vel sim.*² (either acrostatic *króuH₂-/*kréuH₂- (normally → *kruH₂-), proterodynamic *kréuH₂-/*kruH₂-, or possibly *krúH₂-/*kruH₂- of the OInd. *gīr*-type), which to all appearances seems to indeed be continued by YAv. Aśg *xrūm* 'raw meat' (< *kruuam < *kruH₂-m or *krūm < *kruH₂-m by Stang's Law). The corresponding verbal value of the radical is probably preserved at least in Ved. *krū-/°kruv- < *°krúH₂-.³ There is a relatively rich system of derived Caland adjectives in *kruH₂-ró- (Av. *xrūra*- 'bloody, blood-stained', Ved. *krūrā*- 'bloody, raw, cruel'), *kruH₂-mó- (Av. *xrūma*- 'cruel'), *kruH₂-(u)ent- (Av. *xruuant*- 'terrible', Lat. *cruentus* 'bloody'), *króuH₂-o- (PGmc. *χrau(u)a- 'raw') and its corresponding deadjectival abstract noun *kró/éuH₂-i- (Av. *xruui*°/Ved. *kravi*° 'blood(iness)', Lat. *crūdus* 'bloody, cruel') with the pertaining set of adjectival derivatives *kro/éuH₂-i/ei-(n)ó- (Ved. *kravyā*- 'bloody' = Lith. *kraūjas* 'blood', *krūvinas* 'bloody' etc.). This system is parallel to that established for, e.g., PIE *H₁reydʰ- 'redness; rubor' and quite expectedly also includes a proterodynamic inanimate sigmatic abstract noun *kréuH₂-s- / *kruH₂-és- (Schindler, 1975a, 263–264, *pace* Hamp, 1977),⁴ coupled with the regular internal amphidynamic collective as continued by Lat. *cruor*, Gsg *cruōris* '(clotted) blood, gore' <

*kréuH₂ōs/*kruH₂-s-. Finally, the YAv. denominative *xruuiš-ia*- 'to thirst after blood' < *kruuiš-ia- will rather than going back to a monosyllabic *kruiš- or to a full-grade *kruuiš- < *krāuiš- (on the latter cf. De Vaan, 2003, 228) continue a secondary, internally motivated zero grade to **krāuiš- < *kreuH₂-s- = Ved. *kraviš*-, which is not at all necessarily based on *xruui*- = *xruui- < *kruH₂-i-⁵ (see, however, Stüber, 2002, 177), but is in any case unoriginal for the expected **xruuiš-ia- < *kruH₂-s-īé- (or possibly **xrauiš-ia- < *kreuH₂-s-, cf. in this respect Av. *mās*°/māñg° 'wisdom' < *méns° beside *maz-dā*- 'wise').

The columnal Ved. *kravi*-š- 'raw meat'⁶ (= Av. *krāuiš-) and Greek κρέα-σ- 'id.' (each time evidently concretised from an older meaning *'that which is bloody') can best be viewed as generalisations of the Proto-Indo-European full-grade variant *kréuH₂-s-θ → *kréuH₂-s-, i.e. as replacements of the originally mobile pattern *kréuH₂-s-θ, Gsg *kruH₂-és-os, Dsg *kruH₂-és-ei: Ved. *krav-ís*-θ, *krav-ís*- (kravišas, kraviše etc.), Gr. κρέας, κρέφ-ας- (κρέως, κρέφ etc.). This scenario is much more likely⁷ than it would be to assume for both respective paradigms a regular phonetic reflex of an amphidynamic paradigm (viz. *kréuH₂-s-θ, *kr(e)uH₂-s-és ...) seeing that one would in such a case almost certainly expect a generalised zero-grade in the root, and that a secondarily mobile, "amphidynamic" pattern is normally (and quite sporadically)⁸ only encountered in originally acrostatic, not proterodynamic neuter nouns. Cases such as the seemingly secondarily amphidynamic Hitt. Gsg *lamnaš*

1 The manuscript has been prepared with the input system ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>) developed by Dr Peter Weiss, a fellow of the Scientific Research Centre at the Slovenian Academy of Sciences and Arts (<http://www.zrc-sazu.si>). It is based on the talk presented at the 10th International Workshop on Balto-Slavic Accentology (IWoba X), 16 October 2014, held at the Faculty of Arts, University of Ljubljana.

2 But cf. Nikolaev (2010, 139ff.), who analyses *kreuH₂- as a secondary derivative to *(s)ker-. A similar idea can be found in Scarlata 1999, 88, ft. 124.

3 Judging from the position of the accent in the Vedic hapax *mitra-krūvas* 'bloodying/hurting *vel sim.* the *mitram*', but cf. Scarlata 1999, 88–89, Stüber 2002: 176, who regardless of the accent take it as a *bahuvrīhi*. Looked at in the context, nothing decisive can admittedly be said about the exact meaning of *mitra-krū*-. Semantically, however, it does seem to be on a more or less equal footing with *drógha-mitra*-, itself an indubitable case of a *bahuvrīhi*, in the twelfth stanza of the same hymn:

RVS X.89.14

kārhi svit sâ ta indra cet'yâsad
aghâsya yâd bhinâdo râkṣa êṣat
mitra-krūvo yâc chāsane nâ gâvaḥ
pṛthivyâ â-pṛg amuyâ śâyante

»When, oh when, Indra, will there be this retribution/punishment of yours
when you will split asunder the harmfulness of evil as it strives to reach (us) [if *°H₁i-H₁i-s-nt-],
when those who stain with blood (their) alliances like cattle in slaughter
will lie there in that way (as one) mixed (= joined) with the earth?«

X.89.12c-d

âśmeva vidhya divâ â sṣjânâs
tâpīṣṭhena hēśasâ drógha-mitrân

»Like a stone which has been released from heaven pierce
with the hottest weapon those whose alliance is a deception!«

4 Proto-Indo-European ablauting s-stems belong to the older layer of such suffixal formations, only rather later receiving a non-ablauting counterpart in the ubiquitous *CéC-os type.

5 Cf. Ved. *taviš*° for expected **taviš- = Av. *tāuiš*- 'raw power, force' beside the well-represented simplex *taviš*- 'strength'.

6 With regular accent shift (*pace* Schindler, 1975a, 265): *krāuH₂-s- > *krāui-š- > *kraui-š- as in, e.g., *rayi*- 'wealth, possessions' < *réH₁-i- 'what is given'.

7 Cf. Stüber (2002, 21–22, 177), who supposes inter- or, in the case of Vedic, intra-paradigmatic contamination: *kréuH₂-os-θ, *kréuH₂-es- → Ved. (or generally Indo-Iranian?) *krav-i-š- (cf. *arciš*-), Gr. *kréf*-as-.

8 The normal result of a secondary transfer to the mobile paradigm is of course the proterodynamic pattern.

'name' (ntr.) < **H₁nóm-n-os* or, for that matter, the likes of YAv. Apl *pārəduuō* 'ford' (m.) < **p₁r-tu-ns*,⁹ do not in fact represent counterexamples to such an observation, seeing that the former certainly owes its ablaut pattern to the generalisation of the *o*-grade variant of the originally static¹⁰ rather than a dynamic paradigm (**H₁nóm-n*/**H₁ném-n-(o)s* → **H₁nm-én-s* as in **u(e)d-én-os* for **uéd-ns* etc.) and as such reflects a virtual **H₁ném-n-s* → **H₁ném-n-os* (= type seen in Hitt. *gēnuuāš* < **gēn-u-os*, *mēhunaš* < **mēH₂-un-os* etc.) not **H₁n(e)m-n-és*, while the latter can still be unproblematically reconciled with the normal proterodynamic paradigm **pér-tu-/p₁r-téu-*, cf. Ved. Apl *dyūn* 'heaven' < **dī-ú-ns* (OAv. Apl *pārətūš* < **p₁r-tú-ns*) beside *dīv-as* 'id.' = Hitt. *ši-mu-uš* 'god' < **dī-u-ns*, both latter examples within an originally hysterodynamic paradigm. The Hittite Gpl *iš-ša-aš* 'mouth', if it goes back to a proterodynamic sigmatic neuter **H₁éH₃-s* (remodelled to coalesce with the *nēpiš*-type), Gsg **H₁H₃-és-os*,¹¹ must surely continue the latter paroxylon with the morphonologically restored vowel of the suffix (**H₁oH₃-es* < **H₁éH₃-es* : **H₁H₃-es-os*) rather than a secondarily amphidynamic **H₁H₃-s-ós*. The typical representatives of such a pattern, viz. the likes of Hitt. Gsg *iš-ḫa-na-a-aš* 'blood', however, are generally difficult to account for with reasonable certainty as such heteroclite neuters typically have an originally amphidynamic collective by their side, so that Hittite *iš-ḫa-na-a-aš* may be equated with the Ved. Gsg *asnás* 'id.' < **H₁esH₂-n-ós*, a marginally mobile replacement of the acrostatic **H₁ésH₂-n-s* (→ **H₁esH₂-én-os*), but may just as likely go back to **H₁(e)sH₂-n-ós* of the accompanying collective (that is if the sequence does not in the end stand for **išḫan-*, based on the locative **H₁(e)sH₂-en*¹²).¹³

In a 2009 lecture (handout dated 2002/2003), Prof. Furlan brought the Slavic and tentatively also the Old Irish comparanda (for an attempt at justification see Repanšek, 2010) into the question of the existence of a

proterodynamic sigmatic stem and proposed to see in PSl. **kry* 'blood' and Old Irish *crú* 'id.' the generalisations of the theoretically predictable but until then unidentified zero-grade, which in any case would have been completely ousted in Indo-Iranian and Greek. The cumulative evidence would then by reciprocal reconstruction confirm the theoretically surmised proterodynamic ablaut distribution in the PIE sigmatic neuter **kreuH₂-es-* (see Repanšek *op. cit.*, Furlan, 2011). This is of course in direct contrast with the *communis opinio*, which normally recognises in PSl. *kry* and Old Irish *crú* athematic feminine nouns, identical to Avestan *xrū-* and thus representatives *par excellence* of the PIE animate root noun¹⁴ (NB that the respective paradigms of both Slavic and Celtic representatives have too been often equated, and that at least since Pokorny, 1917). The latter view may be deemed problematic especially from the point of view of the implications that such an interpretation has for the gender of the congeners in question. It may not be coincidental that Old Irish Nsg *crú* is very ambiguous as to its original gender, and much like in Slovene, Čakavian, Slovencian, Polabian and Old Polish, where the outcome of PSl. **kry* still serves as the common form for both the nominative and accusative singulars, formally identical with the accusative. For an alternative analysis of the Old Irish Asg *crú* early application of Stang's Law must be assumed, but this is problematic at best as one would then rather expect **kruuæn* (cf. Avestan *xrūm* if from **kruH₂-n*), resulting in Old Irish ***croí* (cf. OIr. *chnaoi* (LU 7329) = **chnoí* to *cnú* 'nut'): Nsg *crú* < **krū-s*, Gsg *cróu* (> *cráu* ~ *cráo* > *cró*) < **kruu-os*, Dsg *crú* < **kruu-i*,¹⁵ Asg *crú* < **krūm* (?)

The Slavic data is less straightforward, owing to the significantly greater variety of the attested forms. These can be grouped together into three more or less dominant inflectional patterns:

a) The feminine long *ū*-stem **krŭ*, Gsg **krŭuē*, Asg **krŭub*, with the accusative singular **krŭub* usurping the

9 For the alleged reflexes of the so-called rhizodynamic/acrodynamic pattern see Tremblay, 1998; *idem* 2003, 82.

10 For a resuscitation of this older view see especially Stüber, 1997; *eadem* 1998, 53ff.; cf. Pinault, 2003, 162. See, however, Neri, 2005 for a very sound attempt to salvage the more generally accepted idea of an amphidynamic collective **H₁nēH₃-mō(n)*/**H₁nH₃-mn-* (side by side with its immobile neuter counterpart **H₁nēH₃-men-*, which, nevertheless, seems unlikely precisely because of the combined Anatolian data that so clearly points to **H₁nóm-n*/**H₁nm-én-*). There is in fact nothing that can be deemed absolutely fatal to the projection of the second laryngeal in the root (while anlauting **H₁* is of course incontestable) and at least Proto-Italic **nōm̃*, **nōmen-* (cf. Oscan *numn-* < **nōmen-* with the unambiguous reflex of a long vowel) seems to speak rather strongly, if not irreproachably, in its favour (note that Palb. **ameno-* < **anmeno-* < **H₁nH₃men-o-* vs. a direct **ameno-* < **H₁nm-en-o-* does not fare any better than PBSl. oblique **imen-* < **inmen-* < **H₁nm-en-*, dissimilatory loss having to be invoked either way). It is, however, evident that the majority of the comparanda rest on a marginally mobile paradigm **H₁n(ó)(H₃)(-)(m(-)n-*, oblique **H₁n(H₃)(-)(m(-)én-*, which certainly is not original (as is made evident by Hittite and Indo-Iranian) but neither can it easily have arisen as a transformation of an amphidynamic pattern. An acrostatic starting point is, so it seems, inevitable.

11 Cf. Stüber, 2002, 195.

12 Cf. *s-an-* in Lat. *sanguis* 'blood'.

13 The Greek type πῦρ, πυρός 'fire' < **pH₂-ur-ós* ← **pH₂-un-ós* is equally ambiguous. If the proto-form **puH₂-r* (rather than **puH₂-t*) > **pūr* were based on the strong stem of the originally proterodynamic **pēuH₂-r* < **pēH₂-ur*, its Gsg **pH₂-un-ós* would necessarily reflect a marginally mobile replacement of **pH₂-uén-*. On the other hand, non-Anatolian IE **p(H₂)ūr* 'fire' (= Umbr. *pir*, Arm. *hur* etc.) could easily be seen to reflect a secondary, purely analogical formation based on the oblique stem of the formal amphidynamic collective **pH₂-un-*, based off of an acrostatic neuter.

14 Cf. the highly archaic OIr. *ru* 'red colour' < **H₁rud-* (for the declension see GOI §323).

15 See Joseph, 1988, 181ff.; Uhlich, 1995, 22, 28.

place of the nominative *kr̥ outside Slovene, Čakavian, Slovincian, Polabian and Old Polish:

Nsg *kr̥ ← *kr̥v̥ (< A sg): Sln. *kr̥i*, Čak. *kri*, Slov. *kr̥i*, Plb. *k(ā)r̥ai*, OPol. *kry* vs. OCSl. **крѣвь** etc. < *kr̥v̥-s

Gsg *kr̥v̥ (OCSl. **крѣве** etc.) < *kru-v̥-és

Asg *kr̥v̥, virtually < *kr̥v̥-i-ṃ.

The attested accentual pattern is fully parallel to that of the hysterodynamic PSl. *d̥v̥i 'daughter' < *duk-l̥ē, Gsg *d̥v̥ier̥e < *duk-te'-r̥ē, A sg *d̥v̥ier̥e = Lith. *dūkt̥er̥i* 'id.' < *duk-l̥t̥ēr-im and the amphidynamic type *(o)br̥y, Gsg *(o)br̥v̥e < *-u-v̥-és, A sg *(o)br̥v̥e (→ *d̥br̥v̥e) 'eye-brow' < *-ū-v̥-im,¹⁶ both marginally accented accusative singulars being best explained by the older, already Balto-Slavic rule of accent retraction known as Pedersen's Law.

b) The more recent feminine *i*-stem pattern:

Nsg *kr̥y ~ *kr̥v̥i (secondarily replaced by the A sg; on the process cf. PSl. *kamy 'stone' ← *kamen̥ < A sg.)

Gsg *kr̥v̥i (as in Russ. *кр̥ови*, Sln. *kr̥v̥i* etc. for original *kr̥v̥e by the following chronology of analogical remodelling: *kr̥v̥e → *kr̥v̥e → *kr̥v̥i)¹⁷

Asg *kr̥v̥i

c) An originally neuter sigmatic stem, preserved by a number of Western Slovenian dialects as has now been clearly established and aptly explained by Furlan, 2011:¹⁸

WSln. Nsg *kri, Gsg *kr̥vesa/i¹⁹

As no convincing model has been found which would successfully account for the secondary creation of such neuter sigmatic forms (see Furlan *op. cit.*, p. 13), this particular archaic and peripheral pattern should from the point of view of PIE (that is if one does not want to reconstruct an athematic feminine stem beside a sigmatic neuter for Slavic, which incidentally is not as likely as it is unnecessary) be easily proved to be the probable starting point of all the later productive patterns. In Furlan, 2011 (esp. 14–16) a plausible scenario has already been put forward which would account for the reshiftings that took place in the argu-

ably originally proterodynamic sigmatic declension after it began to acquire the characteristics of, on the one hand, the inherited baritone *non*-ablauting sigmatic stems (i.e. the *nebo/*nebese type) and, on the other, those of the feminine long *ū*-stems. The relative chronology can, however, be further refined through careful consideration of the previously neglected accentological data.

The paradigm underlying the Western Slovene set of sigmatic forms can be securely reconstructed as Common Slovene *kr̥i, *kr̥vesa/i, basing the reconstructed accent pattern on the admittedly sparse but reliable set of telling attestations such as Ter *ót krv̥ás*²⁰ (prepositional genitive) = *kr̥v̥e:s*²¹ < *kr̥v̥esi and, e.g., Log pod Mangartom *k(ə)r̥b̥ies̥e/a* < *kr̥v̥esi/a.²² In theory, Common Slovene *kr̥i, *kr̥vesa/i could point to a defectively mobile paradigm *kr̥y, Gsg *kr̥v̥e-és-e, Dsg *kr̥v̥e-és-i of the *ūxo, *uš̥ese (< *ūš̥ese) type, assigned to accentual paradigm (AP) *d*. It should be noted in passing, however, that the reconstructed pattern of the so-called AP *d* is altogether problematic. It is true that an original *ūxo, Gsg *ūš̥ese 'ear' > PSl. *uš̥ese (NApl *ūš̥esa > *uš̥esa) better accounts for the Slovene type *uh̥o* 'id.', Gsg = NApl *uš̥esa* than *ūxo, *ūš̥ese vs. NApl *uš̥esa, i.e. a mobile paradigm, resulting in dial. Sln. *uh̥o*, Gsg *uš̥esa* : NApl *uš̥esa*, which however cannot do without analogical modification of the NApl *uš̥esa to *uš̥esa (on the latter still rather possible development see Snoj, 1996, 292). But it is also true that this kind of analogy needs to be taken into account in the case of all other AP *c* sigmatic neuters anyway and that Gsg = NApl *uš̥esa* is not in fact the dominant pattern in non-standard Slovene. Neither is there any immediately obvious reason why this particular *s*-stem should have behaved differently than any other inherited neuter of a comparable morphological shape. Note that even if a reflex of an originally proterodynamic paradigm is assumed for Slavic, the marginally mobile *H₂éus-os, Gsg *H₂us-és-(o)s (cf. Stüber, 2002, 193–194)²³ would again result in Proto-Slavic AP *c* *ūxo, Gsg *ūš̥ese > *ūš̥ese. In the end it all boils down to the question of whether one wants to favour a two-part analogy to account for the type Gsg = NApl *uš̥esa* in AP *c* over the possibility that the eccentric pattern Gsg = NApl *uš̥esa* in AP *d* was liable to attraction to the predominant pattern with Gsg *ē* : NApl *ē* in other structurally comparable sigmatic neuters. Either way analogical levelling has to be invoked.²⁴

16 Cf. Snoj, 1994, 491–493, 514–515, 526.

17 Thus convincingly explained by Snoj, 1994, 492.

18 A resumptive presentation of the dialectal material is given in Orel, 2015.

19 For a comprehensive list of relevant attestations and their detailed interpretation see Furlan, 2011, 9–13.

20 De Courtenay, *Glossario del dialetto del Torre*. See Spinozzi Monai, 2009, s.v.

21 For *ā* as a graphic representation of the reflex of *ē compare *zv̥čā* 'in the evening' (*op. cit.*, s.v.).

22 Exactly like *ukū*, *uč̥esa* 'eye'; *uxū*, *uš̥esa* 'ear' etc. (SLA pre-printed dictionary slips), with *ī* for *ē*.

23 I.e. as in Hitt. *iš̥āš* 'mouth' < *H₂H₃-es-ós, which must imply an older proterodynamic *H₂H₃-és-(o)s. Note also the highly archaic NAd **H₂(e)us-iH₁'ears' < *H₂(e)us-s-iH₁.*

24 For an analogical explanation of the Gsg = NApl *uš̥esa* type see Snoj, 1996, 293.

However that may be, a hypothetical *kr̥y̯, *kr̥v̥ēse, *kr̥v̥ēsi would of course only on surface level and only synchronically behave as a possibly AP *d* noun, obviously due to the monosyllabicity of the NAsg form, which was regularly assigned a circumflex intonation. Since in the case of *kr̥i no alternative by-form **kr̥v̥esa appears beside the normal *kr̥v̥esa, however, the neoacute-resembling mezostatic accent *kr̥v̥ēse, *kr̥v̥ēsi (virtually AP *d*) would at some point have to be ousted on analogy with the reflex of the predominantly mobile type. The end result being then fundamentally the same, and this is significant, as under the assumption of an originally mobile pattern: *kr̥y̯, Gsg *kr̥v̥u-es-e, Dsg *kr̥v̥u-es-i (i.e. exactly like *ōko, *ōčese ...).

It is not, however, just the principle of Occam's razor that in fact militates against the former starting point but, more importantly, the uncomfortable assumption that should we want to start from an originally immobile (= virtual AP *d*) pattern viz. NAsg *kr̥ū, Gsg *kr̥ū-e, Dsg *kr̥ū-es-i, the underlying proterodynamic neuter NAsg *kr̥uH₂-s-0 → *kr̥uH₂-s-0, Gsg (*kr̥uH₂-és-s >) *kr̥uH₂-és,²⁵ Dsg *kr̥uH₂-és-ei would be expected to show a generalised baritone accent throughout the paradigm: NAsg *kr̥uH₂-s-0, Gsg *kr̥uH₂-es, Dsg *kr̥uH₂-es-ei. This particular type of accent regulation in an originally proterodynamic neuter, however, is only to be expected as a direct consequence of the synchronous generalisation

of the full-grade stem²⁶ (cf. the type observable in PS. *uērt-mēn > *uer-mē 'time, weather', Gsg *uērt-men-e > *uer-mēn-e).

The Proto-Slovene paradigm *kr̥i, *kr̥v̥esa/i, *kr̥v̥esu/i therefore rather clearly points to AP *c*, which expectedly translates the original mobility of the inherited pattern in a proterodynamic neuter (NAsg *kr̥uH₂-s-0 → *kr̥uH₂-s-0, Gsg *kr̥uH₂-és (< *és-s), Dsg *kr̥uH₂-és-ei). This pattern is fully parallel to the one plainly observable in PS. *iōmē 'name' < *iōmēn (with *ēn for *y, which can easily be analogical),²⁷ Gsg *iōmene < *iōm-én-e < *H₁ym-én-s, again with leftward accent shift from the penult by Pedersen's Law.²⁸

Subsequent development is easily envisaged. The morphologically highly abnormal and hence unstable inherited Proto-Slavic paradigm NAsg *kr̥ū_i,²⁹ Gsg *kru-u-é, Dsg *kru-u-és-i³⁰ etc. would immediately be regularised in favour of the oblique stem. The transference of the suffixal morpheme *-es- from the rest of the oblique cases into the anomalous genitive form resulted in the mobile sigmatic paradigm (Gsg *kru-u-é → *kruu-es-e > *kr̥v̥u-es-e, by Pedersen's Law), which still enjoys limited productivity in the Western dialects of Slovene (I). Simultaneously, however, a reinterpretation of the inherited genitive *kru-u-é as a combination of the stem *kruu- and desinential *-es triggered the generalisation of the asigmatic *kruu- in the oblique

25 Proto-Indo-European seems not to have tolerated any heteromorphemic geminates (consider the likes of PIE *g^oom 'cattle' (Asg) < *g^oom-m by assimilation from an older *g^oou-m, descriptively a "Stang's Law" development). It is important to note, however, that the loss of a segment as the immediate result of simplification in a *C₁C₂ cluster did not result in compensatory lengthening (i.e. mora-transfer) of the preceding vowel if the lost segment was a fricative: PIE *H₁éssi > *H₁ési 'you are', PIE *H₂us-s-és (Gsg) > *H₂us-és, as preserved by Ved. uśás 'dawn', very similarly PIE *H₂us-s-iH₁ (NAdu) > *H₂us-iH₁, cf. Av. uši, OPers. ⟨u-š-i-y⟩ = *ušt 'ears, intelligence'. In much the same fashion one can envisage a straightforward development from a proterodynamic *kruH₂-és-s to a descriptively amphidynamic *kruH₂-és. It is very likely that it was the very alomorphy thus created in the originally proterodynamic pattern that exerted enough pressure to restore transparency in favour of the stabilised variant *kr̥uH₂-s- (→ Gsg *kr̥uH₂-s-os etc.) in Indo-Iranian and Greek (see above).

26 To be added to Snoj's insightful observation (1993, 240, reiterated in *idem* 1994, 526) that »die [neutrale] Akzentparadigmen, die anfangsbetonte Formen enthielten, diese auf das ganze (singularische) Paradigma verallgemeinert haben."

27 *(m)ḡ-, oblique *(m)én- → *(m)ēn, oblique *(m)én-, on analogy with the masculine hysterodynamic type in *-ē < *-ēn + -s (for PIE *-ēn#). There is no need to assume (contrary to Schindler, 1975b, 9; cf. Nussbaum, 1986, 119; Snoj, 1993, 231; Neri, 2005, 219 but cf. p. 222!) that the ending goes back to a hysterodynamic singular neuter collective (i.e. semantically the Gr. ὕδωρ/PSL. *uodā 'water' (vs. Hitt. uītār beside uātār 'id.') type), the evidence for which, at least in the case of the PIE proterodynamic neuter men-stems (or acrostatic n-stems for that matter), is in fact vanishingly small. Neither would a hysterodynamic internal derivative be expected in an originally immobile neuter, even if it did quite naturally secondarily acquire a proterodynamic pattern. But nor is there any solid proof for an amphidynamic collective. The Proto-Germanic neuter *namō 'name', which at face value does seem to be exactly that, does not in fact unambiguously point to original *(m)ō < *(m)on-H₂ of the collective, since in Germanic proterodynamic neuter n-stems generally acquire the ending of amphidynamic masculines, i.e. *-mō ← *(m)ō < *(m)on-s (subject to subsequent remodelling and non-unitary split into *-ō and *-ōn, the latter coalescing with the old *-ōn > *-ō > *-a). There are no survivals of an overtly immobile type (note that cases such as Goth. hlīuma (m.) 'hearing, audience' = 'ear' (cf. Cor. I 12:17) < *klēu-mō ~ pl. hlīumans 'ears' seem to reflect the possessive derivative, which was masculine from the start; OHG sāmō 'seed', however, is a good candidate for an actual collective reinterpreted as masculine singular). The fact that there arose the need to create new, analogical plurals such as PCelt. *anman-ā, PSL. *iōmen-a, Goth. namn-a etc., compared to old, inherited collectives, directly continued by Av. nāmam = Ved. nāmā < *(m)on-H₂, is not a definite sign of a singulativisation of the inherited plural since such archaic internal derivatives could simply have been (and generally were) ousted by more productive morphology.

28 Contrary to Snoj, 1993, 233; Neri, 2005, 211 and *pass.*, cf. Pronk, 2009 *pass.* Note here, however, that set-root *H₁néH₂-mḡ (→ *H₁ḡH₂-mḡ), Gsg *H₁ḡH₂-mēn-s may through regular neutralisation of the accent in a mobile paradigm in the case of *H₁ḡH₂-mēn have unproblematically resulted in the same Proto-Slavic accentual pattern.

29 Circumflex intonation in a monosyllable needs no special explanation. It is not, however, strictly speaking the result of accent neutralisation in a mobile paradigm, although the ultimate result is the same.

30 Note that the non-colouration of PS. *-e- in the suffix is to be regularly assumed in a grammatical morpheme (Repánšek, 2010, 166; Furlan, 2011, 19).

cases and then logically led to the creation of a new dative (etc.) singular form **kr̥u-i* ... (II):³¹

0 →	→ I	→ II
Nsg = A sg <i>*kr̥ūs</i>	N = A <i>*kr̥ūs</i>	N = A <i>*kr̥ūs</i>
Gsg <i>*kr̥u-ēs</i> < <i>*-ēs-s</i>	G <i>*kr̥u-ēs-e</i>	G <i>*kr̥u-ē</i>
↓	↘	↘
Dsg <i>*kr̥u-ēs-ei</i>	D <i>*kr̥u-ēs-ei</i>	D <i>*kr̥u-i</i>

What is plainly obvious is that in both its accentual and morphological pattern the asigmatic paradigm came fatally close to the group of inherited mobile feminine stems in long *-ū* of the **(o)br̥y̆*, **(o)br̥uē* type.³² The correlation was sufficient to afford a successful means to renovate the non-systemic inanimate paradigm of **kr̥y̆*, **kr̥uē* and adapt it fully to the pattern displayed by the feminine long *ū*-stem nouns (II b). Note that the adaptation must also have involved a replication of the animate accusative singular form **kr̥ūb*. This further caused

partial identification (especially through the accusative, dative, locative and the instrumental) with the pattern observable in the group of feminine short *i*-stems of the **nōt̥b* (< **nók̥-ti-* 'night') type and subsequent logical introduction of the by now dominant *i*-stem paradigm (II c) **kr̥y̆*, **kr̥ūi*, **kr̥ūi* (possibly), **kr̥ūb* (with subsequent and typologically expected generalisation of the accusative **kr̥ūb* in the nominative singular):

II → II a	II a → II b = AP c	II b → II c = AP c
<i>*kr̥y̆</i>	<i>*kr̥y̆</i>	<i>*kr̥y̆</i>
<i>*kr̥uē</i>	<i>*kr̥uē</i>	<i>*kr̥ūi</i>
<i>*kr̥ūi</i>	<i>*kr̥ūi</i> (?)	<i>*kr̥ūi</i>
	<i>*kr̥ūb</i>	<i>*kr̥ūb</i>
	+ L <i>*kr̥ūi</i>	
	I <i>*kr̥ūb̥i̯</i>	

31 If on the evidence of Slavic, the Old Irish data is reconsidered, it can easily be envisaged that the very same process that triggered the creation of the Proto-Slavic dative singular form **kr̥ūi* could also have been responsible for the generalisation of the oblique stem **kr̥u-* in the Old Irish paradigm. In fact, this seems to be an Insular Celtic innovation, as is demonstrated by Late British **krou* (MW *creu* 'blood, gore' etc.), which in my opinion best represents a straightforward and purely formal thematisation of the oblique stem (as in, e.g., Goth. *triu* 'tree' < **dr̥ey-o-*):

NAsg *crú* < **kr̥ū-s*, **kr̥uH₂-ēs* > **kr̥u-as/es* → **kr̥u-os* (> *cróu*)
 ⇒ oblique **kr̥u-* (for the British forms cf. already Cowgill, 1985, 23)
 ↳ Dsg **kr̥u-i* etc.

↳ Late Proto-British **krou* (MW *creu*, MCo. *crow*) < **kr̥u-o/ā-*

32 Feminine stems of the **syekry/syekr̥uē* ('mother-in-law') type are a much less likely source of analogy (pace Furlan, 2011, 15), since originally (i.e. before the operation of Ivšić-Stang's Law) these had a mezostatic columnal accent: **syek-r̥y̆*, **syek-r̥b-ū-e*, **syek-r̥b-ū-b* < **-r̥uH₂-* (on the reconstruction cf. also Snoj, 1994, 498–499, with a different interpretation of the accentual history, however). Note that simple affinity between the morphological patterns of the asigmatic **kry̆*/**kr̥uē* and a random disyllabic feminine *uH₂*-stem should not be assumed to have been sufficiently strong to motivate complete integration of the former, rather eccentric pattern into the latter.

NAREČNOSLOVENSKO *krvês- IN NAGLASNI RAZVOJ
PRASLOVANSKEGA *kry 'KRI'

Luka REPANŠEK

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
e-mail: luka.repansek@ff.uni-lj.si

POVZETEK

*Proterokinetični (prednjepremični) naglasno-prevojni sklanjatveni vzorec, ki se ga teoretično smiselno predpostavlja za praindoevropsko (pide.) sigmatsko osnovo srednjega spola *kreuH₂-es- (prvotni pomen je težko precizno rekonstruirati, saj ni nujno, da je bila tvorjenka funkcijsko in s tem semantično gledano nomen abstractum), se preurejen zrcali v različnih posplošitvah prevojnih stopenj nekdanje paradigme v grščini in stari indijščini na eni strani (pide. *kreuH₂-s-) in praslovanščini ter otoški keltščini na drugi (pide. *kruH₂-s-). Tak, s primerjalno metodo podprt in s tem popolnoma upravičen sklep pa vendarle ogroža enako legitimna možnost, da je podoba starogrškega in staroindijskega kontinuanta predpostavljenega prajezičnega izhodišča pravzaprav rezultat paralelnega internega analoškega preoblikovanja, medtem ko je izhodišče slovansko-keltski izoglosi *krūs 'kri' (led) mogoče interpretirati tudi kot v ničti prevojni stopnji posplošeno brezpriponsko izglagolsko tvorjenko *kruH₂-s (led) ženskega spola. Prav narečno slovensko gradivo, ki opozarja na periferni soobstoj praslovanske stranskosklonske sigmatske osnove *krvês- ob očitnem neologizmu *krvê-, pa je tisto, ki sklep o obstoju prajezične proterokinetične sigmatske osnove *kreuH₂-s-0, *kruH₂-és- bistveno utrjuje in hkrati omogoča v slednji prepoznati izhodišče vsaj za praslovanski, verjetno pa tudi otoškokektski samostalni. V prispevku se možnost, da je izvorno praslovansko paradigmo *krÿ, *krvÿes- < *kruvÿēs- (tu rekonstruirano kot osnovo s premičnim naglasnim mestom tipa psl. *ĩm-ę 'ime', Red *ĩmēn- < *i(n)m-ēn-) mogoče osmisliti kot verjetno izhodišče vsem produktivnim in arhaičnim slovanskim sklanjatvenim vzorcem samostalnika s pomenom 'kri', preverja z zgodovinskonaglasoslovnega zornega kota.*

Ključne besede: praslovansko *kry, slovensko narečno gradivo, staroirsko crú, sigmatske osnove, naglasoslovje, naglasna mobilnost, analogija

ABBREVIATIONS

A = accusative;
AP = accentual paradigm;
Arm. = Armenian;
(Y)Av. = (Young) Avestan;
Čak. = Čakavian;
D = dative;
dial. = dialectal;
du = dual;
G = genitive;
Goth. = Gothic;
Gr. = Old Greek;
Hitt. = Hittite;
Lat. = Latin;
Lith. = Lithuanian;
MCo. = Middle Cornish;
MW = Middle Welsh;

N = nominative;
OCSl. = Old Church Slavonic;
OHG = Old High German;
OInd. = Old Indic;
OIr. = Old Irish;
OPers. = Old Persian;
PAlb. = Proto-Albanian;
PBSl. = Proto-Balto-Slavic;
PGmc. = Proto-Germanic;
PIE = Proto-Indo-European;
pl = plural;
Plb. = Polabian;
PSl. = Proto-Slavic;
Russ. = Russian;
sg = singular;
Sln. = Slovene;
Slov. = Slovencian;
Umbr. = Umbrian; Ved. = Vedic

BIBLIOGRAPHY

- Cowgill, W. (1985):** PIE *duyo* '2' in Germanic and Celtic, and the nom.-acc. dual of non-neuter *o*-stems. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*, 46, 13–28.
- De Vaan, M. (2003):** *Avestan Vowels*. Amsterdam – New York, Rodopi.
- Dybo, V. A. (2000):** Морфонологизованные парадигматические акцентные системы. Том I: Типология и генезис. Москва, Языки русской культуры.
- Furlan, M. (2002/2003):** Členitev (pra)indoevropsčine. Hetitščina, izroček k predavanjem (šolsko leto 2002/2003).
- Furlan, M. (2011):** O slovenskem narečnem *kri*, *kr(i)vesa* 'kri, krvi' ali o prvotnem sklanjatvenem vzorcu praslovanskega **kry* 'kri'. *Jezikoslovni zapiski*, 17, 1, 7–22.
- GOI = Thurneysen, R. (1946),** *A Grammar of Old Irish*. Dublin, Dublin Institute for Advanced Studies (reprinted with supplement 1975).
- Hamp, E. P. (1977):** Indo-European **kreuH*. *Indogermanische Forschungen*, 82, 75–76.
- Joseph, L. S. (1988):** The inflexion of OIr. *crú-*. *Ériu*, 39, 169–187.
- Neri, S. (2005):** Riflessioni sull'apofonia radicale di proto-germanico **namōn* 'nome'. *Historische Sprachforschung – Historical Linguistics*, 118, 201–250.
- Nikolaev, A. (2010):** Исследования по праиндоевропейской именной морфологии. Санкт-Петербург, Наука.
- NIL = Wodtko, D. S., Irslinger, B., Schneider, C. (2008):** *Nomina im indogermanischen Lexikon*. Heidelberg, C. Winter Verlag.
- Nussbaum, A. J. (1986):** *Head and Horn in Indo-European*. Berlin, Walter de Gruyter.
- Nussbaum, A. J. (1999):** **Jocidus*: an account of the Latin adjectives in *-idus*. In: Eichner, H. & H. C. Luschützky (eds.): *Compositiones Indogermanicae in memoriam Jochem Schindler*. Praha, enigma corporation, 377–419.
- Orel, I. (2015):** Существительное кри "кровь" по Ватрославу Облаку и в словенских наречиях. In: Керемидчева, С. (ed.): *Съвременните измерения на едно научно прозрение: доклади от Международната научна конференция в чест на 150-тата годишнина от рождението на Ватрослав Облак (1864–1896)*. София: Multiprint, 45–60.
- Pinault, G.-J. (2003):** Sur les thèmes indo-européens en *-u-: dérivation et étymologie. In: Tichy, E., Wodtko, D. S. & B. Irslinger (eds.): *Indogermanisches Nomen. Derivation, Flexion und Ablaut: Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft*. Bremen, Hempen Verlag, 153–188.
- Pokorny, J. (1917):** Streitfragen zur altirischen Grammatik. *Zeitschrift für celtische Philologie*, 11, 2–29.
- Pronk, T. (2009):** The accentuation of the Slavic *n*-stems. In: Olander, T. & J. H. Larsson (eds.): *Stressing the Past. Papers on Baltic and Slavic Accentology*. Amsterdam – New York, Rodopi, 101–114.
- Repánšek, L. (2010):** Slovansko-staroirska vzporednica praslovanske **kry* in staroirsko *crú* 'kri'. *Jezikoslovni zapiski*, 16, 1, 163–170.
- Scarlata, S. (1999):** *Die Wurzelkomposita im Ṛg-Veda*. Wiesbaden, Reichert Verlag.
- Schindler, J. (1975a):** Zum Ablaut der neutralen *s*-Stämme des Indogermanischen. In: Rix, H. (ed.): *Flexion und Wortbildung: Akten der V. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft*. Wiesbaden, Reichert Verlag, 259–267.
- Schindler, J. (1975b):** L'apophonie des thèmes indo-européens en *-r/n*. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, 70, 1–10.
- SLA =** The *Slovenski lingvistični atlas* pre-printed slips database. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Snoj, M. (1993):** Der Akzentuierung der urslawischen neutralen *-men*-Stämme. *Linguistica*, 33, 227–241.
- Snoj, M. (1994):** Naglaševanje praslovanskih *-y/ъ/-osnov* ženskega spola. *Slavistična revija*, 42, 4, 491–528.
- Snoj, M. (1996):** Zur Akzentuierung der urslawischen sigmatischen Nominalstämme. *Razprave SAZU, Razred 2, Razred za filološke in literarne vede/Dissertationes, Classis 2, Philologia et litterae*, 15, 289–299.
- Spinozzi Monai, L. (2009):** *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*. Udine, Consorzio universitario del Friuli – Sankt-Peterburg, St. Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences – Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Stüber, K. (1997):** Urindogermanisch **h₁nóm̥* 'Name', **h₂ōngʷn* 'Salbe' und der Ablaut der neutralen *n*-Stämme. *Die Sprache*, 39, 74–88.
- Stüber, K. (1998):** The historical morphology of *n*-stems in Celtic. Maynooth, The Department of Old Irish, National University of Ireland.
- Stüber, K. (2002):** *Die primären s-Stämme des Indogermanischen*. Wiesbaden, Reichert Verlag.
- Tremblay, X. (1998):** Sur *parsui* du Farhang-i-Ōim, *ratu-*, *pərətu-*, *pitu-* et quelques autres thèmes avestiques en *-u*. *Studia Iranica*, 27, 187–204.
- Tremblay, X. (2003):** La déclinaison des noms de parenté indo-européens en *-ter-*. Innsbruck, Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck.
- Uhlich, J. (1995):** On the fate of intervocalic *-y- in Old Irish, especially between neutral vowels. *Éire*, 46, 11–48.
- Van Nooten, B.A., Holland, G.B. (1994):** *Rig Veda. A metrically restored text with an introduction and notes*. Cambridge (Massachusetts), London, Harvard University Press.

TIPOLOGIJA SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA V SREDNJESAVINJSKEM NAREČJU

Tjaša JAKOP

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: jakop@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Krajevni govor Ložnice pri Žalcu (Slovenski lingvistični atlas – SLA, točka št. 324) spada v srednjesavinjsko narečje štajerske narečne skupine. Zaradi lege kraja ob glavni prometnici Celje–Ljubljana se govor hitro spreminja, zato prihaja do raznih nepredvidljivih dvojnic za istovrstne jezikovne pojave. V članku je predstavljeno narečno oblikoslovje samostalnikov moškega spola v tem srednjesavinjskem govoru, primerjalno s knjižnim jezikom in nekaterimi drugimi štajerskimi govori. Tipologija samostalniških oblik je prikazana s tabelami spregatev glede na sklanjatveni vzorec.

Ključne besede: narečno oblikoslovje, samostalniška beseda, samostalniki moškega spola, srednjesavinjsko narečje

TIPOLOGIA DEI SOSTANTIVI MASCOLINI NEL DIALETTO DELLA VALLE DEL SAVINJA CENTRALE

SINTESI

Il dialetto locale di Ložnica pri Žalcu (Slovenski lingvistični atlas – SLA [Atlante linguistico sloveno]) fa parte del dialetto sloveno della Valle della Savinja (gruppo dialettale della Stiria). A causa della posizione del luogo lungo la strada principale che conduce da Celje a Ljubljana, questo dialetto cambia rapidamente, sviluppando forme duplici per fenomeni linguistici dello stesso tipo. L'articolo presenta la morfologia dialettale dei sostantivi maschili nel dialetto della Valle della Savinja, confrontandola con la lingua standard e alcuni altri dialetti della Stiria. La tipologia delle forme del sostantivo è indicata nelle tabelle di coniugazione in base al modello di declinazione.

Parole chiave: morfologia dialettale, sostantivo, sostantivi maschili, dialetto sloveno della Valle della Savinja centrale

UVOD

Srednjesavinski govori so na splošno malo raziskani in o njih ni na razpolago prav veliko literature (prim. Logar, 1968; Zorko, 1999). Tudi v Logarjevih *Slovenskih narečjih* (1993) ali v *Slovanskem lingvističnem atlasu* (OLA, 1981) srednjesavinsko narečje ni zastopano oz. posebej predstavljeno. Ložniški govor je prvi opisal Viljem Kralj v svoji diplomski nalogi iz leta 1961 in ga naslednje leto zapisal še po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA).¹ Primerjava njegovih zapisov z najnovejšimi (Jakop od 2001 dalje) kaže na precejšen razvoj govora v naglasnih paradigmah, kvantitetnih razmerjih in samoglasniških kvalitetah ter v kratkem vokalizmu: kratki naglašeni *i* se je v preteklosti reducirjal v *ə*; ostanke najdemo še v nekaterih besedah (npr. *'nač*) in v Kraljevem zapisu iz 1962 (*'maš*, *'nat*, *'tač*), zaradi težnje po podaljševanju kratkih naglašanih samoglasnikov pa se danes spet vzpostavlja (po analogiji na večino oblik) nereduciran samoglasnik – *'miš* *'miši*, *'nit* *'niti*, *'tič* *'tiča*.²

Srednjesavinsko narečje je v narečjeslovni literaturi na podlagi glasoslovnih značilnosti opredeljeno kot izrazito gorenjsko-štajersko prehodno narečje, na drugih jezikovnih ravnanah pa večjih raziskav pred avtoričnim delom (Jakop, 2001 in 2003) ni bilo. Kot vsi štajerski govori je izgubil tonemsko nasprotje. Kvantitetno nasprotje se zaenkrat še ohranja: samoglasniki so torej dolgi ali kratki (dolgi so lahko le naglašeni, kratki pa naglašeni ali nenaglašeni), vendar je zaradi daljšanja kratkih naglašanih samoglasnikov v zadnjem ali edinem besednem zlogu (*'kūo:š*) in krajšanja dolgih (*'miza*) opaziti težnjo po odpravi relevantnosti dolžine.

Na glasoslovni ravnini tako ložniški govor (kot celotno srednjesavinsko narečje) ohranja značaj prehodnega narečja, kar dokazujejo naslednje ugotovljene značilnosti: krajšanje vogelnih dolgih samoglasnikov *i* in *u*, ki se je iz zgornjesavinskih govorov prek Vranskega razširilo tudi v ložniški govor (*'xiša*, *'luža*); a-jevska refleksacija dolgega polglasnika (*'ma:ša*, toda *'va:s/və:s*) in e-jevska refleksacija kratkega naglašene polglasnika (*'pje:s*); sovpad dolgih e-jevskih in o-jevskih samoglasnikov v (zelo) ozka monoftonga *ē:ē:* oz. *ō:ō:*³ toda diftonga *je:* in *uo:* za umično naglašena *e* in *o* (*'sje:stra*, *'kūo:sa*);⁴ umik kratkega končnega naglasa v večzložnicah (*'ūo:trōk/vqtrōk*) in ohranitev dolgega (*'zla:tō:*) ipd.

Sistem dolgih naglašanih samoglasnikov je monoftongično-diftongičen in vsebuje 7 fonemov (*i:*, *ē:/ē:*, *ie:*, *a:/ā:*, *uo:*, *ō:/ō:*, *u:*). Soglasniški sistem je nastal po posameznih posebnih razvojih: *ĭ* je otrdel v srednji *l* (*'pō:le*); *ń* je za samoglasniki izgubil nazalnost in se

zlil z etimološkim *j* (*s'vija*), ob soglasniku pa je lahko tudi otrdel v *n* (*'lukna*); skupini *črě-*, *žrě-* sta večinoma ohranjeni (*'črě:šja*, *'žrěbu*); skupina *šč* se je asimilirala v *š* (*'klě:še*).

Analiza oblikoslovne ravnine govora je v članku obdelana po metodologiji, izoblikovani pri obravnavi narečnega oblikoslovja v disertacijah zadnjih 25 let in temelječi na sodobni obravnavi oblikoslovja in oblikoglasja slovenskega knjižnega jezika. Vsi vzorci so ponazorjeni z obsežnim besednim narečnim gradivom. Dodani so še odlomki iz besedil, ki so rezultat pogovorov avtorice članka s številnimi informatorji. Zbiranje gradiva je potekalo najbolj intenzivno v letih 1999–2001, in sicer z metodo snemanja prostogovorečih pripovedi starejših informatorjev (rojenih od leta 1915 do 1949) in z metodo terenske ankete (gramatični del vprašalnice za SLA) pri informatorjih vseh treh generacij (rojenih od leta 1922 do 1990).

Obstoječi vzorec je nadgrajen s sociolingvističnimi komentarji: opombe pod črto opozarjajo na (ne)živost določenih oblik, generacijsko in/ali pogostnostno rabo obstoječih dvojnic ter njihovo rabo v primerjanih srednjesavinskih govorih (za Vransko (Bergant, 2000), Preserje (Grmadnik, 1975), Prebold (Fišer, 1988) in Polzela (Korun, 1968)) in v zgornjesavinskih govorih Zadrebke doline (Weiss, 1990 in 1998). Kot primerjalno gradivo sta mi služila še celjski pogovorni jezik (informatorji rojeni od leta 1965 do 1975) in govor Šentvida pri Grobelnem (srednještajersko narečje).⁵

Namen članka je torej osvetliti tiste posebne oblike, ki ločijo govor od drugih (štajerskih) narečij in od knjižnega jezika. Oblikoslovne značilnosti govora se večinoma skladajo s knjižnim jezikom; razlike so predvsem v posameznih sklonskih morfemih oz. končnicah, največ zaradi raznih jezikovnih analogij in poenostavitev.

SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA

Prva moška sklanjatev

V prvo moško sklanjatev se poleg samostalnikov, ki imajo v I ed. končnico *-Ø*, v R ed. pa *-a* ali *-á*, uvrščajo tudi samostalniki z narečno imenovalniško končnico *-u* (< *ə*) tipa *'pje:ku* 'pekel', *'kūo:tu* 'kotel' ter imena za moški spol z imenovalniškimi končnicami *-a* (*'Mixa*, *'Tō:na*), *-o* (*'St'a:ŋko*, *'Viŋko*) in *-e* (*'Jō:že*). Ti samostalniki v odvisnih sklonih svojo osnovo podaljšujejo s *-t* (npr. R ed. *'Jō:žeta*, *'Mixata*, *'Viŋkota*).

Samostalniki moškega spola v ednini ločijo podspol živosti, ki se kaže v enakosti tožilnika z rodilnikom (živo) proti enakosti tožilnika z imenovalnikom (neživo), npr.

¹ V Benedik (1999).

² Kralj (1961) ima npr. zapisanih tudi še nekaj starejših oblik za O ed. ženskega spola (*s kōst'jō:j*, *s karv'jō:j*, *z noč'jō:j*), ki se danes ne uporabljajo več.

³ To je sicer značilno za gorenjsko narečje.

⁴ Enako kot v zgornjesavinskem in posavskem narečju.

⁵ Gradivo za Šentvid pri Grobelnem sem zbirala po vprašalnici za SLA v letih 2002–2003 (informatorica Milka Senica, 1923–2012).

'vidŋ 'kʷo:ja (T ed.) : 'vidŋ 'kʷo:tu (T ed.). Kategorija živosti se je prenesla tudi na predmete: g'rè:m u 'Tuša ('ime trgovine' v T ed.), sŋ 'pje:lu 'Se:ata ('ime oz. znamka avtomobila' v T ed.) in v pogovoru z otrokom: Boš 'jè:du s'la:doleda? Boš 'sò:ka 'piu? Pər'hje:s k'luča. Ob'riš si 'nò:sa.

V M ed. se poleg ničte končnice pojavi tudi obrazilo -u (predvsem v primeru živih bitij ali v težko izgovorljivih soglasniških sklopih): pər u'čè:t, na b'rje:k, pər g'rūo:p, pər 'kʷo:tl̩, pər tre'bux, u 'pərvim raz'rè:t, na 'unim 'kʷo:nc; pər b'ra:tu, pər ěl'vè:ku, pər 'sinu, pər an'sa:mblu, po 'ka:mnu.

V O ed. je končnica -am⁶ izpodrinila končnico -om/-em. Preglasa za funkcijsko mehkiimi soglasniki j (< i, ŋ), l (< l̩) ter c, č, ž in š govor ne pozna; samostalniki moškega spola imajo v teh sklonih končnico -am tako za mehkiimi kot trdmi soglasniki (z b'ra:tam, z o'čè:tam, s 'sinam, z 'vò:izam; s 'kʷo:jam, s x'mè:l̩am/s x'mje:l̩am, s st'ricam, s k'lučam, z 'nʷo:žam).⁷ Končnica -am je lahko tudi reducirana v -gm: is 'kʷo:jgm. O ed. se (praviloma) ne nadomešča z M ed., vendar se uporabljajo tudi oblike kot z b'ra:tu, s 'kʷo:ju, s st'ricu. Predlog s/z variira z daljšo obliko is/iz, ki pa je redkejša.⁸

Večina samostalnikov ima v R mn. nenaglašeno končnico -u (< -ov) – b'ra:tu, d'p'xò:tku, go'lò:bu, k'me:tu, 'kʷo:tl̩, o'čè:tu, 'piskru, š'ka:fu, raz'rè:du, 'sinu, 'zʷo:bu. Včasih se ta končnica tudi delno reducira (npr. Ložŋ'čā:nə, nark'q'mā:nə, penzj'ŋ'nistə).

V D/O dv. in mn. imamo končnico -im (b'ra:tim/z b'ra:tim, 'kʷo:jim/is 'kʷo:jim); tu gre najverjetneje za analogično izravnavanje, saj -i sledi osnovi v I, D, M in sedaj še v O; podpira pa jo tudi pridevniška končnica -im ('lè:pim). V D mn. se lahko poleg končnice -im ('kʷo:jim) pojavi tudi končnica -am ('kʷo:igam),⁹ vendar v besedilih najdemo en sam primer: Si že 'da:u 'kʷo:igam 'i:st?

Dvojnice oblike se razen v I in T, kjer imamo končnico -a, ne razlikujejo od množinskih. Vsi ostali skloni so prevzeli množinske oblike.

Samostalniki moškega spola sklanjajo večinoma po nepremičnem naglasnem tipu, precej dobro je ohranjen tudi premični naglasni tip, malo slabše pa mešani naglasni tip.

Nepremični naglasni tip

	ednina	dvojina	množina
I	x'ra:st	x'ra:sta	x'ra:sti
R	x'ra:sta	x'ra:stu	x'ra:stu
D	x'ra:stu	x'ra:stim	x'ra:stim
T	x'ra:st ¹⁰	x'ra:sta	x'ra:ste
M	pər x'ra:stu	pər x'ra:stix	pər x'ra:stix
O	s x'ra:stam	s x'ra:stim	s x'ra:stim

Tako se sklanja še velika večina samostalnikov moškega spola: b'rat, b'ritof, 'ca:jt, 'čə:un, ču'da:k, 'dje:t 'ded', 'firtux, go'lò:p, g'rəx, g'rè:x, g'rūo:p, 'kè:dŋ 'teden', k'luč, k'me:t, k'və:č, k'riš, k'ru:x, k'rūo:p, 'kʷo:nc, 'krò:k, 'list, 'lò:j 'goveja mast', me'zinc, m'la:j, 'nò:s, 'nʷo:xt, 'pa:s, 'pa:uc, 'pò:dŋ 'tla', 'pə:p/pje:p,¹¹ pərst, 'pə:ux, 'pust, 'pʷo:st, 'rè:p, 'sin, s'mè:x, 'sò:t 'sod', st'ric, st'rə:j, š'kʷof, ve'čir, 'və:uk, 'vərt, 'za:jc, z'vʷon, 'žè:nin.

Samostalniki, ki se po izgovoru končujejo na -u < -l, -u < -v, imajo v stranskih sklonih -l- oz. -v- ('kʷo:tu 'kʷo:tl̩; 'čəru 'čərva). Tako se sklanjajo še: 'cigu, č'maru, fi'žə:u, x'me:u, 'o:su, pər'ja:tu, 'vəgu/vʷo:gu,¹² ž'rebul 'ž'rje:bu; ro'ka:u.

Pri nepremičnem naglasnem tipu na osnovi je lahko naglašen samoglasnik v edinem zlogu (b'rat, 'vərt) ali katerem koli zlogu v večzložni besedi (b'ritof, ko'va:č, pər'ja:tu).

V govoru nepremični naglasni tip prevladuje, saj so vanj prešli tudi samostalniki, ki se v knjižnem jeziku sklanjajo po drugih naglasnih tipih, npr.:

– iz mešanega naglasnega tipa *sin sinu sinôvi*, ker govor ne pozna naglašene u-jevske končnice v R ed.¹³ (posplošil se je nenaglašeni -a – 'la:s 'la:sa) in podaljševanja osnov z -ov- v dv. in mn. (g'ra:di, 'mʷo:sti, 'nʷo:si, 'vʷo:zi 'vozovi'),¹⁴ neznana pa je tudi množinska naglašena končnica -je¹⁵ tipa *lasjé*, govori se le nenaglašena končnica -i – 'la:si, 'zʷo:bi/'zə:bi (po analogiji z ostalimi samostalniki, npr. go'lò:bi).¹⁶ Primer:

6 Končnica -am v O ed. m. sp. je znana v gorenjščini in v nekaterih drugih štajerskih narečjih.

7 Primer iz besedila: s ta sta'rejšim 'sinam, z 'lo:jtskim 'vò:žam. Orodnik samostalnikov moškega spola ednine ima tudi v srednještajerskem narečju značilno končnico -am (z b'rā:tam, s 'kʷo:jam, s 'si:nam), medtem ko se je v celjskem govoru posplošila končnica -om (z b'ra:tom, s 'kʷo:jom, z v'la:kom, z 'vʷo:jzom).

8 Za Vransko in Polzelo je značilna oblika is/iz, medtem ko imata Prebold in Preserje obliko s/z.

9 V govoru Vranskega se v O mn. o-jevske sklanjatve poleg končnice -i(m) – iz b'ra:ti(m) pogosteje rabi končnica -am, v D mn. pa poznajo samo -am – b'ra:tam, 'kʷo:jam. V srednještajerskem narečju se je v D in O dv. in mn. samostalnikov moškega, ženskega in srednjega spola posplošila končnica -am (b'rā:tam, 'sè:stram, te'le:tam; z b'rā:tam, z be'se:īdam, s te'le:tam). Tudi v celjskem pogovornem jeziku se je pri samostalnikih ženskega spola v D in O dv. in mn. posplošila končnica -am ('s(i)e:stram; z be'se:dam, z 'r(y)o:kam, z 'n(y)o:gam), pri samostalnikih moškega spola imajo v D dv. in mn. končnico -om (b'ra:tom), v O dv. in mn. pa končnico -i (z b'ra:ti).

10 Samostalniki moškega spola ločijo v T ed. podspol živosti: npr. 'vidŋ k'və:ča : 'vidŋ x'ra:st.

11 Pogosteje se uporablja različica 'pə:p, med mladimi pa je pogostejši leksem 'ja:nt.

12 Na Vranskem obstaja tudi različica z naglasom na zadnjem zlogu: vu'ga:u.

13 Možna pa je končnica -ā (gl. Mešani naglasni tip na str. 651).

14 Vransko: si'novi.

15 Ohranjena je le pri množinskem samostalniku lu'dè: 'ljudje' (gl. Premene končnic na str. 652).

16 Vransko: I mn. b'ra:ti, gu'lò:bi; M mn. pu zu'bè:x, pu la'sè:x; Preserje: na za'bè:x, na ta'sè:x.

	ednina	dvojina	množina
I	'sin	'sina	'sini
R	'sina	'sinu	'sinu
D	'sinu	'sinim	'sinim
T	'sina	'sina	'sine
M	pər 'sinu	pər 'sinix	pər 'sinix
O	s 'sinam	s 'sinim	s 'sinim

Tako še: 'mò:š 'mò:ža.

Neživi samostalniki imajo v M ed. ničto končnico:

	ednina	dvojina	množina
I	'la:s	'la:sa	'la:si
R	'la:sa ¹⁷	'la:su	'la:s(u)
D	'la:su	'la:sim	'la:sim
T	'la:s	'la:sa	'la:se
M	po 'la:s	po 'la:six	po 'la:six ¹⁸
O	z 'la:sam	z 'la:sim	z 'la:sim

Tako še: g'nò:j g'nyo:ja,¹⁹ g'ra:t g'ra:da, 'lè:t 'lè:da, 'lò:j 'lò:ja, 'mè:t 'mè:da,²⁰ 'mò:st 'mò:sta, 'nò:s 'nò:sa,²¹ 'nyo:š 'nyo:ža, p'ra:x p'ra:xa, u'ra:t u'ra:ta, 'vò:js 'vò:js 'voz' 'vò:jza, 'zò:p 'zò:ba.

– iz končniškega naglasnega tipa *dež dežja* in *čeber čebra* zaradi umika naglasa z vsake končne kračine in posplošitve osnove (*čje:bər 'čje:bra*):

	ednina	dvojina	množina
I	čje:bər/čje:bər	'čje:bra	'čje:bri
R	'čje:bra	'čje:bru	'čje:bru
D	'čje:bru	'čje:brim	'čje:brim
T	'čje:bər	'čje:bra	'čje:bre
M	pər 'čje:bru	pər 'čje:brix	pər 'čje:brix
O	s 'čje:bram	s'čje:brim	s 'čje:brim

Tako še: 'dje:š/'de:š 'die:ža,²² 'pje:ku 'pje:kla, s'tje:bər/ s'tje:bər s'tje:bra.

Tako se sklanjajo tudi maskulinizirani samostalniki srednjega spola: 'čje:l, g'nè:st 'gnezdo', 'gərļ 'grlo', k'lədu/ k'la:du 'kladivo', 'lè:t, 'mè:st, 'yo:kə/'vokə, po'lè:n, stəpa:l, 'sje:dl 'sedlo', 'šil, t'rupl, ž'rje:l.

Sem se uvrščajo tudi moška (večinoma osebna) imena iz druge moške sklanjatve, ki se končujejo na -a, -o ali -e in v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s -t-. Primer:

	ednina	dvojina	množina
I	'Ja:ka	'Ja:kata	'Ja:kati
R	'Ja:kata	'Ja:katu	'Ja:katu
D	'Ja:katu	'Ja:katim	'Ja:katim
T	'Ja:kata	'Ja:kata	'Ja:kate
M	pər 'Ja:katu	pər 'Ja:katix	pər 'Ja:katix
O	z 'Ja:katam	z 'Ja:katim	z 'Ja:katim

Tako še: 'Luka 'Lukata, Ma'ti:ja Ma'ti:jata, 'Mixa 'Mi:xata, B'ra:ŋko B'ra:ŋkota, 'Da:rko 'Da:rkota, 'Ja:ŋko 'Ja:ŋkota, 'Ma:rko 'Ma:rkota, 'Mi:rko 'Mi:rkota, 'Silvo 'Silvota, S'ta:ŋko S'ta:ŋkota, 'Viŋko 'Viŋkota; Lə:jze Lə:jzeta, Jò:že Jò:žeta.

Premični naglasni tip

Govor pozna samo premični naglas na osnovi tipa *médved medvéda* (torej v vseh številih), ne pa *gròb grôba* *grobôvi* (gl. *Nepremični naglasni tip*). Primer:

	ednina	dvojina	množina
I	'je:zik	je'zika	je'ziki
R	je'zika	je'ziku	je'ziku
D	je'ziku	je'zikim	je'zikim
T	'je:zik	je'zika	je'zike
M	pər je'zik(u)	pər je'zikix	pər je'zikix
O	z je'zikam	z je'zikim	z je'zikim

Tako se sklanjajo še: 'bjo:žič bo'žiča, č'lə:uk člo'vè:ka, 'da:n d'nè:va, 'je:čmen ječ'mè:na, 'je:len je'lè:na, 'kyo:sti 'kostanj' kos'ta:ja, 'kyo:žux ko'žuxa, 'me:dvet med'vè:da, 'o:rex o'rè:xa, pe'tje:lə pete'lina, 'pyo:tok po'tò:ka, p'ra:men pra'mè:na, p'ro:stor pros'tò:ra, 'ra:zret raz'rè:da, 'so:set so'sè:da, š'tje:pix šte'pixa 'vodnjak', t'rè:bux tre'buxa itd.

Sem se uvrščajo tudi moška (večinoma osebna) imena iz druge moške sklanjatve, ki se končujejo na -e in v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s -t-: 'yo:čel/vgče o'čè:ta,²³ Za'gò:de Zago'dè:ta.

Sem so prešli po umiku naglasa s končnega kratkega zloga tudi samostalniki, ki so bili v nepremičnem naglasnem tipu. Primer:

17 Vransko ohranja mešani naglasni tip: R ed. la'su.

18 Slišati je tudi po la'sè:x (predvsem pri starejši generaciji).

19 Vransko ima tu mešani naglas: g'nò:j gnu'ja.

20 Starejša beseda za 'med' je s'tart, ki se sklanja po 2. ženski sklanjatvi, a je mlajši govorci ne uporabljajo več.

21 Vransko ohranja mešani naglasni tip: R ed. nu'su.

22 Samostalni 'dje:š v odvisnih sklonih ne podaljšuje osnove.

23 Za 'očeta' imamo veliko leksemov: 'o:če/'yo:če/vgče/'foŋ/'ä:te/'ò:či. V govoru Vranskega ima množinska oblika še različico z -je (u'čè:tje).

	ednina	dvojina	množina
I	'u:otrək/vətrək ²⁴	ot'rūo:ka	ot'rūo:c
R	ot'rūo:ka	ot'rō:k	ot'rō:k
D	ot'rūo:ku	ot'rūo:kim	ot'rūo:kim
T	ot'rūo:ka	ot'rūo:ka	ot'rūo:ke
M	pər ot'rūo:k(u)	pər ot'rūo:kix	pər ot'rūo:kix
O	z ot'rūo:kam	z ot'rūo:kim	z ot'rūo:kim

Tako še: 'səršen sər'sè:na, 'cəgan/'cegan ce'ga:na,²⁵ 'kəzuc/'kūo:zuc ko'zə:uca, 'pūo:(t)plat pə(t)p'la:ta,²⁶ s'tudənc stu'de:nca itd.

Izjema je samostalnik *pe'lin pe'lina*, ki je po premiku naglasa v osnovi (po naglasni analogiji) prešel v nepremični naglasni tip.

Mešani naglasni tip

Mešani naglasni tip je redek, saj pogosto prehaja v nepremičnega. Kljub temu se nekaj enozložnih samostalnikov z izhodiščnim dolgim samoglasnikom v I ed. in končnico -á v R ed. še sklanja po mešanem naglasnem tipu. Primer:

	ednina
I	s'nè:k
R	sne'ga:
D	s'nè:gu
T	s'nè:k
M	po s'nè:gu ²⁷
O	s s'nè:gam

Tako še: 'bò:k/'bò:x bə'ga:, 'dò:uk dɔu'ga:, 'lè:s le'sa:, s'vè:t sve'ta:. Ostali samostalniki pa se sklanjajo po nepremičnem naglasnem tipu.

Končniški naglasni tip

Samostalniki, ki se v knjižnem jeziku sklanjajo po končniškem naglasnem tipu, se v govoru uvrščajo v nepremični naglasni tip na osnovi (gl. *Nepremični naglasni tip*). Izjema je le samostalnik *'pje:s/'pe:s*, ki ima zaradi nezložne osnove v odvisnih sklonih lahko končniški naglas *'pje:s p'sa:*, vendar se v govoru pojavlja tudi nepremično naglaševanje na osnovi s posplošitvijo imenovalniške oblike v vse sklone.

Sklanjatev s korenom *pes-/ps-*:

	ednina	dvojina	množina
I	'pje:s	p'sa:	'pje:si/p'si
R	p'sa:/'pje:sa ²⁸	p'sə:u	p'sə:u/'pje:su
D	p'su/'pje:su	'pje:sim	'psim/'pje:sim
T	p'sa:/'pje:sa	p'sa:	p'se:/'pje:se
M	pər p'su	pər p'six/'pje:six	pər 'pje:six
O	s p'sa:m	s 'pje:sim	s 'pje:sim

Druška sklanjatev

Druška sklanjatve v govoru ni, saj se samostalniki, ki zaznamujejo moške osebe in imajo v imenovalniku končnico -a (*Ma'ti:ja*), ne sklanjajo po ženski a-jevski sklanjatvi. Vsi ti samostalniki osnovo podaljšujejo s -t- in se uvrščajo v prvo moško sklanjatev (gl. *Nepremični naglasni tip*).

Tretja moška sklanjatev

Tudi te sklanjatve govor ne pozna, saj se noben samostalnik ne sklanja z ničto končnico v vseh sklonih. Rabljene kratice (npr. BMW, SIP,²⁹ KIL³⁰) se sklanjajo po prvi moški sklanjatvi (SIP-a SIP-u pri SIP-u s SIP-om).

Četrta moška sklanjatev

Posamostaljeni pridevniki moškega spola so: 'mūo:ški 'mūo:škiga, se'zò:nski 'sezonski delavci – obiralci hmelja' se'zò:nskiga, ta g'la:un(i) ta g'la:un(i)ga, te m'lət 'zet' te m'lədga, ta 'narbolš(i) ta 'narbol(i)šga, te/ta p'ra:u te/ta p'ra:uga, te s'tər 'oče' te s'tərga itd.

Premene v sklanjativah samostalnikov moškega spola

Premene osnov

Samostalniki, ki se po izgovoru končujejo na -u < -l, -u < -v, imajo pred samoglasnikom -l- oz. -v- (*'cigu 'cigla, č'məru č'mərla, fi'žə:u fi'žò:la, x'me:u x'mje:la, 'kūo:tu 'kūo:tla, 'vəgu/vūo:gu 'vūo:gla, 'čəru 'čərva, ro'ka:u ro'ka:va*).

Pojavljajo se kolikostne in kakovostne premene naglašene samoglasnika v zadnjem ali edinem besednem zlogu (npr. *a – a:, e – ie:/e:, é – ie:, ó – uo:*): *b'rat b'ra:ta, b'rè:k b'rje:ga, 'gat 'ga:da, g'ləš/g'la:š g'la:ža 'ko-*

²⁴ V govoru Vranskega je imenovalniška oblika *ut'rūo:k* in se samostalnik sklanja po nepremičnem tipu.

²⁵ Primer: *'La:že ko 'cəgan*.

²⁶ V govoru Vranskega ima samostalnik naglas na končnem zlogu (*putp'la:t*).

²⁷ Pri starejši generaciji slišimo tudi še obliko brez izglasnega -u (*po s'nè:k*).

²⁸ Samostalnik *pes* se na Vranskem sklanja le po končniški sklanjatvi: *'pəs/'pe:s p'sa p'su*, medtem ko je za celjski govor značilno nepremično naglaševanje na osnovi.

²⁹ SIP – 'Strojnopredelovalna industrija'

³⁰ KIL – 'Keramična industrija Liboje'

zarec', g'nó:j g'nyo:ja, g'rax g'ra:xa, x'me:u x'mje:la/x'me:la 'hmelj', k'me:t k'mje:ta (l mn. k'me:ti), m'rgs m'ra:za, p'lac p'la:ca. Primerov s tovrstno premeno je v govoru precej manj kot v knjižnem jeziku; naslednji samostalniki tako premene ne doživijo: 'bik 'bika, k'ruks k'ruks, 'ma:x 'ma:xa, 'kup 'kupa itd.

Besede s polglasnikom (ki se je v glavnem vokaliziral v e) v zadnjem ali edinem besednem zlogu tega v odvisnih sklonih izgubijo, npr.: 'bó:ter 'bó:tra, č'e'tærtæk č'e'tærtka, 'gó:bec/'gó:pc 'gó:pca, 'xærbet 'xærpæta, 'ka:men 'ka:mna, 'lupčæk 'lupčæka, o'lupæk o'lupæka, 'pè:sek 'pè:ska, 'pè:tek 'pè:tka, te'liček te'lička; kot polglasnik (ali kot q) se izgovarja le pred r (a:jmæ, 'cukæ, 'fa:jmuštq, 'lustæ, 'piskæ, 'vè:tq). Nekateri samostalniki (predvsem tisti na -vec, -lec) ta polglasnik izgubijo že v l ed.: brat'ra:nc, x'la:pc, ig'ra:uc, ka'za:uc, 'kè:dn, 'kjo:nc, 'kjo:sc, laž'niuc, mer'ja:sc, 'mè:snjc, ³¹ me'ziñc, 'pa:jkc, 'pa:uc, 'tjo:rk, 'tjuc, 'za:jc, z'vo:nc, 'žæ:gn.

Podaljšanje osnove od R ed. dalje:

Z -j- se podaljšujejo pretežno večzložni samostalniki, ki se jim osnova v l ed. končuje z z -r- – ko gospo'da:r gospo'da:rja še: Č'e'bular, fri'ze:r, xek'tå:r, inži'ne:r, 'kq:xar 'kuhalnik', 'dò:xtar, krom'pi:r, 'kušar 'kuščar', me'xur, 'mè:žnar, oku'pā:tor, pas'ti:r, š'ta:nger, 'tišler 'mizar', zi'da:r, žan'da:r/žen'da:r itd. Čeprav je -l v izglasju (in pred soglasniki) otrdel v -l (npr. k'ra:l), se od R ed. dalje spet izgovarja (npr. k'ra:lja).

Daljšanje osnove z -j- poznajo tudi samostalniki, ki se v imenovalniku končujejo na samoglasnik -i. Večino ma so to lastna imena (F'ra:nci F'ra:ncija, 'Jò:ži 'Jò:žija, 'Rudi 'Rudija, 'Vili 'Vilija), izjemoma pa tudi samostalniki, ki se jim osnova končuje na -o ('a:uto 'a:utuja z 'a:utujam, 'Ra:dq 'Ra:doja).

S -t- imajo podaljšano osnovo v odvisnih sklonih predvsem samostalniki, ki zaznamujejo moška imena in se v imenovalniku končujejo na samoglasnike -a, -e, -o ('Ja:ka 'Ja:kata, 'Jò:že 'Jò:žeta, 'Mi:rko 'Mi:rkota; gl. Nepremični naglasni tip).

Samostalnik dan v odvisnih sklonih svojo osnovo podaljšuje z -v-: 'da:n d'nè:va d'nè:vu.

Podaljševanje osnove z -ov- v dvojini in množini je redko (pogostejše d'rò:gi, g'ra:di, 'mò:sti, 'rò:bi, 'sini, 'vq:uki, 'vq:jzi, 'værti, 'zidi).³²

Premene končnic

V l mn. imajo samostalniki nenaglašeno končnico -i namesto knjižne -je: b'ra:ti, k'me:ti, o'čè:ti, 'pò:bi, so'sè:di, s'va:ti.³³

Množinske naglašene končnice -je govor ne pozna, samostalniki imajo posplošeno nenaglašeno končnico -i:³⁴ 'la:si, 'zjo:bi.³⁵ Izjema je le množinski samostalnik ljudje, ki se sklanja takole:

	ednina
I	lu'de: ³⁶
R	lu'di
D	lu'dè:m
T	lu'di
M	pær lu'de:x
O	z lu'de:m

V R mn. ima končnico -ø samostalnik 'yo:trqk/vqtrqk 'otrok' (R mn. ot'rò:k), fakultativno pa še samostalnik 'la:s 'las' (R mn. 'la:sul'la:s).

V O mn. imajo samostalniki moškega spola nenaaglašeno končnico -im³⁷ (z 'la:sim, z 'zjo:bim, z 'mq:žim), izjema je le samostalnik lu'dè: (z lu'dè:m), ki ima namesto naglašene končnice -mi naglašeno končnico -em (po analogiji z dajalniško obliko).³⁸

BESEDILO

Vozili smo s konji³⁹

'De:j pa ko-s 'mq:gu, u'čæ:s si 'mq:gu pa 'vejst is 'kjo:jam is 'cigunc, 'vè:te, tule, s 'kjo:jam na va'gq:n u 'Žæ:uc. U'sa:k 'da:n si 'mq:gu 'e:n va'gq:n na'vq:jst .. 'Mi smo u'čæ:s 'pæršl po 'tistix vese'licax – u pon'dè:lkix je b'lo 'nq'rbo:l xu'diç, ko to ni b'lo 'čæ:sa, ni b'lo 'tè:x vese'lic 'næç, no'bje:ne so'bò:te, vese'lice, 'sa:m qb ne'dè:lix. .. 'Pqo:l je pa 'ma:ma u'čæ:s – »'Ja:ñko,« p'ra:u, »si že 'da:u 'kjo:jam 'i:st?« Sñ 'rè:ku – »Sñ 'ja: 'da:u, če sñ g'lix 'pæršu da'mu.« Sñ 'da:u 'kjo:jim 'ji:st, po sñ 'da:u pa 'i:st, po sñ pa zas'pa:u. »'Jo:zq,« p'ra:u, »pè:t je

31 V odvisnih sklonih n izgine: 'mè:sca (R ed.); 'sè:dn 'mè:scu je s'tq.

32 To velja tudi za sosednja narečja (npr. celjsko pogovorno 'si:ni). Edini tak primer (iz prostogovorečega pripovedovanja) je med vær'to:vi, 'nje:, pa smo 'rje:kl za'værti in si'nq:va, medtem ko je za govor Vranskega daljšanje osnove z -ov- običajnejše: M mn. pær si'novix, O mn. is si'novi(m).

33 To je značilno tudi za sosednja narečja, npr. srednještajersko b'rå:ti, k'mje:ti, o'čè:ti, s'vå:ti; celjsko pogovorno b'ra:ti, 'go:sti, 'fa:nti, k'me:ti, so'se:di.

34 Njen nastanek je lahko fonetičen (po asimilaciji -je > i) ali oblikoslovno analogičen (posplošitev končnice -i drugih samostalnikov m. sp.).

35 To velja tudi za sosednja narečja, npr. srednještajersko 'zq:bi in celjsko pogovorno 'zq:bi.

36 V govoru lahko slišimo tudi reducirane oblike: l'dè: l'di l'dè:m.

37 Pri tej končnici gre verjetno za analogično izravnnavanje, saj -i sledi osnovi v l, D, M in sedaj še v O; podpira pa jo tudi pridevniška končnica (-im).

38 V Zadrečki dolini: 'lède, z léd'mi (redkeje: léd'm).

39 Pripovedoval Janez Zagode, roj. 1925 (na Ložnici, jeseni 1999).

40 Pri zapisovanju napovednega spremnega stavka je pred dobresednim navedkom v premem govoru namesto dvopičja uporabljen pomišljaj. Premi govor je označen z dvojnimi srednjimi narekovajem. Z dvema pikama (..) je označen krajši premor informatorja. (Glede načina zaznamovanja gl. še Weiss, 1990, 181 in Kenda-Jež, 2002).

'u:ra, 'pè:t je 'u:ra. « 'Ja: 'nəč, ɔp 'še:stix si 'mɔ:gu 'bit pa žɛ 'gʷo:r na, na 'ciguncix is 'kʷo:jami pa z 'vɔ:zam, 'jəlte, si 'e:n va'gɔ:n na'lʷo:žu do d'vɛ:x pɔ'pɔ:gn. 'Po sɔ pa ʉ'ča:s 'gʷo:r na 'vɔ:js 'sje:du, 'vè:te. Pro'me:ta pa ni b'lo 'tedi, 'a:ʉtu, 'e:x, no'bje:ŋga.⁴⁰

UGOTOVITVE

Oblikoslovje ložniškega govora so poleg širše slovensko razširjenih teženj po odpravi srednjega spola (feminizacija ali maskulinizacija nevter, pri čemer je prvo značilno bolj za štajerska, drugo pa za gorenjska narečja) in izenačenju dvojskih oblik z množinskimi pri ženskem spolu (npr. *d'vé: 'vəlke ga'ra:že*) zajele spremembe, sprožene z izgubo tonemskih nasprotij in novejšim, vsaj delnim izgubljanjem kolikostnih nasprotij. Spremembi narave in kolikosti naglasa se pogosto pridružijo še naglasni premiki – v ložniškem govoru je to umik z vsake končne kračine v večzložnicah –, kar daje pogoje za

posplošitev naglasa z osnovne (tj. imenovalniške) oblike na vse ali večino oblik iste pregibne besede.

Zaradi precej močne morfologizacije naglasa prevladuje nepremični naglasni tip. Odpravljen je končniški naglasni tip *'dʲe:š 'dʲe:ža, 'čʲe:bər 'čʲe:bra*; izjema je samostalnik *pes* – *'pʲe:s p'sa*, ki se lahko sklanja tudi po nepremičnem naglasnem tipu – *'pʲe:s 'pʲe:sa*. Najopaznejše je posploševanje sklonskih končnic *-im* in *-ix* v D/O in M dv. in mn. vseh samostalnikov, naglašanih na osnovi (*b'ra:tim, z b'ra:tim, pər b'ra:tix; 'la:sim, z 'la:sim, po 'la:six*), in s tem izenačitev s pridevniškimi in zaimenski končnicami (*'mʷo:jim sta'rɛ:jšim b'ra:tim*). Večina samostalnikov moškega spola ima v R mn. nenaglašeno končnico *-u* (< *-ov*) – *b'ra:tu, dɔ'xó:tku, go'lò:bu, k'me:tu, 'kʷo:tlu, o'čɛ:tu, 'piskru, ('pé:t) š'ka:fu, raz'rè:du, 'sinu, 'zʷo:bu*. Tudi dvojsko končnico *-oma* v D in O je nadomestila množinska *-im*. Pri samostalnikih moškega spola se torej dvojske oblike razen v imenovalniku in tožilniku ne razlikujejo od množinskih.

THE TYPOLOGY OF MASCULINE NOUN FORMS IN THE CENTRAL SAVINJA DIALECT

Tjaša JAKOP

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: jakop@zrc-sazu.si

SUMMARY

This paper presents the morphological structure of masculine nouns in the Central Savinja dialect as spoken in the village of Ložnica pri Žalcu. It also includes morphophonetics according to the method of arrangement inspired by the grammar of the Slovenian literary language. The typology of noun forms is presented in the tables according to declination type. The rich dialect database and a number of observations regarding the use of double forms of this dialect, which in many ways is transitional, allows us an insight into the direction of development of the Ložnica micro-dialect, which is (has been) under different influences at different periods of time.

*The Central Savinja dialect of today is, as a result of contact between the Gorenjska and Štajerska dialect base, a relatively young intermediate formation. It is among the most south-easterly dialects with a-vocalisation of the long schwa vowel (*ā in *ā-). Morphophonetics and morphology show an increase in Styria development tendencies, e.g. morphologisation of the stress, generalisation of one word-stem to all forms, generalisation of i-endings in feminine declension in the dative/instrumental and locative of the dual and plural, etc.*

The orientation towards a Gorenjska dialect influence in phonology and towards Styria in other language developments in the case of the Ložnica micro-dialect confirms the hypothesis that the language can differ from one linguistic plane to the other in the context of a single micro-dialect, and consequently in the context of the entire dialect, and that linguistic planes can develop quite independently of each other.

Keywords: dialectology, dialectal morphology and morphonology, masculine nouns, Central Savinja dialect, Štajerska dialect group.

VIRI IN LITERATURA

Benedik, F. (1999): Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA). Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).

Bergant, P. (2000): Govor Vranskega: Zapis vprašalnice za Slovenski lingvistični atlas. Ljubljana, diplomsko delo.

Fišer, V. (1988): Prebold. Ljubljana, seminarska naloga.

Grmadnik, J. (1975): Preserje v Savinjski dolini. Ljubljana, seminarska naloga.

Jakop, T. (2001): Oblikoslovje govora Ložnice pri Žalcu. Ljubljana, magistrsko delo.

Jakop, T. (2003): Tipologija narečnih glagolskih oblik na primeru govora Ložnice pri Žalcu. Slavistična revija 51, 1, 1–25.

Kenda-Jež, K. (2002): Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovja. Ljubljana, doktorska disertacija.

Korun, V. (1968): Polzela. Ljubljana, seminarska naloga.

Kralj, V. (1961): Govor Ložnice. Ljubljana, diplomsko delo.

Kralj, V. (1962): Ložnica. Ljubljana, seminarska naloga.

Logar, T. (1968): Štajerska narečja. JIS 13, 171–175.

OLA (1981): Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo, ANUBiH.

Weiss, P. (1990): Govori Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: glasoslovje, oblikoslovje in skladnja. Ljubljana, magistrsko delo.

Weiss, P. (1998): Slovar govorov Zadrebke doline (A–H). Ljubljana, Založba ZRC (ZRC SAZU).

Zorko, Z. (1999): Štajerska narečja. V: Enciklopedija Slovenije 13 (Š–T). Ljubljana, Mladinska knjiga, 131–133.

Senica, L. (2002–2003): Ljudmila Senica (po domače Ušanšekova Milka), r. 1923, upokojena učiteljica. Odgovori po vprašalnici in prosto govorenje. Zvočni zapis pri avtorici.

Zagode, I. Š. (1999): Ivan Štefan Zagode (po domače Jurčev Janez), r. 1925, upokojen avtoprevoznik in kmet. Odgovori po vprašalnici in prosto govorenje. Zvočni zapis pri avtorici.

NAGLASNI TIPI ŽENSKE A-JEVSKJE SKLANJATVE V KRAJEVNEM GOVORU KROPE NA GORENJSKEM

Jožica ŠKOFIC

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku so prikazani odrazi praslovanskih naglasnih tipov samostalnikov a-jevske sklanjatve v krajevnem govoru Kropa (SLA T202), ki spada v gorenjsko narečno skupino slovenščine. Prikazani so naglasni tipi in njihovi naglasni vzorci (tj. razvrstitev tako naglasnega mesta kot kolikostnih in tonemskih značilnosti) imenovanih samostalnikov v kroparskem govoru ter njihov praslovanski izvor z nepremičnim naglasom na osnovi (a), končniškim naglasom (b) in premičnim naglasom (c). Prikazano je, kje govor izkazuje ohranjanje praslovanskega stanja in kje spremembe, nastale na podlagi naglasnih premikov, analogij ali morebitnih prehodov med posameznimi paradigmi. Kroparski govor je kot del osrednje gorenjščine tonemski (pozna cirkumfektirane in akutirane dolge naglašene samoglasnike, kratki naglašeni samoglasniki tonemske opozicije nimajo).

Ključne besede: zgodovinsko jezikoslovje, morfološki naglas, a-sklanjatev samostalnikov ženskega spola, slovenski jezik, gorenjsko narečje, Kropa.

L'ACCENTUAZIONE DELLA A-DECLINAZIONE NELLA PARLATA LOCALE DI KROPA NELLA REGIONE DELLA GORENJSKA

SINTESI

L'articolo tratta l'accentuazione dei sostantivi femminili appartenenti all'a-declinazione nella parlata locale di Kropa (SLA T202) della regione della Gorenjska (Carniola Superiore) dal punto di vista sincronico e diacronico. La prospettiva descrittivo-linguistica permette di presentare sia le classi di accento che alcuni modelli di accentuazione (ictus, le caratteristiche sia quantitative che d'intonazione). La prospettiva linguistica storica determina l'origine dei tipi di accento dal proto-slavo e permette di dividere le parole in tre gruppi - con l'accento fisso sulla radice (a), con l'accento fisso sull'ultima sillaba (b) e con l'accento mobile (c). Viene quindi presentato in quali casi il dialetto preserva l'accento proto-slavo e in quali invece cambia in base allo spostamento dell'accento, all'analogia o ai possibili passaggi tra i singoli paradigmi. La parlata locale di Kropa è tonematica (con circonflessi e acuti su vocali lunghe e accentuate e con l'accento grave dinamico).

Parole chiave: linguistica storica, accento morfologico, a-declinazione dei sostantivi di genere femminile, lingua slovena, parlata della regione della Gorenjska, Kropa

- umik kratkega naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino (tip psl. *gvězdā > sln. *zvězda > krop. zvě:zda) ter
- nekateri nesplošnošlovenski premiki, npr. umik kratkega naglasa na prednaglasno kračino (tip psl. *ženā > sln. *ženā > krop. žé:na; psl. *vodā > sln. *vodā > krop. vó:da), pri čemer sta se sekundarno naglašena *e* in *o* že podaljšala,
- umik naglasa na prednaglasno nadkračino pa tu ni bil izveden (tip psl. *mьglā > sln. *māglā > krop. māg'la).

NAGLASNI TIPI ŽENSKÉ A-JEVSKÉ SKLANJATVE V KROPARSKEM GOVORU

Naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovi osnovni praslovanski viri so naslednji:

1. Nepremični naglas na akutirani osnovi

1.1 Regularni odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da iz psl. starega akuta ni prišlo do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: psl. Nsg. *žblīca, Asg. *žblīc (a) > krop. Nsg. žlī:ca, Asg. žlī:co, knj. sln. Nsg. žlī:ca, Asg. žlī:co (toda z odrazom popsl. novega cirkumfleksa v lsg. krop. z žlī:co, knj. sln. z žlī:co, in Gpl. krop. žlī:c, knj. sln. žlī:c); psl. Nsg. *malīna, Asg. *malīn (a) > krop. Nsg. malī:na, Asg. malī:no, knj. sln. Nsg. malī:na, Asg. malī:no.

	sg.	pl.	du.
N	žlī:c-a	žlī:c-e	= pl.
G	žlī:c-e	žlī:c-0	
D	žlī:c-0	žlī:c-am	
A	žlī:c-o	žlī:c-e	
L	žlī:c-0	žlī:c-ax	
I	žlī:c-o ⁸	žlī:c-am	

Tako še: barkō:nca, bá:ba, bá:la, bá:na, bá:pca, borōunī:ca, bré:za, bú:ča, bú:lca, bú:tara, cú:na, cvetá:ča, cé:sta, čé:səlca, čí:ta, čǵ:rkca, čežá:na, četartnī:ca, čpī:na, čú:mnata, dō:ta, da:ržī:na, dlá:ka, dē:kəlca, dē:ra, dē:tela, fa:ržolī:ca, fá:barka, fǵ:ga, fǵžī:na, flá:ša, frá:ča, frá:ta, gō:ba, gá:šparca, gá:ītroža, grǵ:ūa, xé:ša, xlá:če, xrá:sta, jō:pca, já:goda, já:ma, jé:ša, jé:tka, kō:ža, ka:rtá:ča, ká:ča, ká:ša, ká:pa, klobá:sa, klú:ka, klé:še, kmetī:ca, kná:la, knī:ga, korú:za, kó:šna, Krō:pa, krá:ca, krá:ūa, krǵ:pa, kropī:ūa, kú:mara, kú:ra, lá:stōuka, lá:ta, lǵ:pa, lǵšī:na, lenó:ba, lopá:ta, lsī:ca, lú:na, lé:ška, malī:na, má:čoxa, má:ša, má:ma, mǵ:za, māštá:ce, mrǵ:ža, mú:ška, mú:xa, mé:ča, nō:ša, nǵ:ūa, nedē:la, neūé:sta, pá:lca, pǵ:la, pǵ:na, pečē:ŋka, pepeunī:ca, plá:ča, plá:ta, plenī:ca, plē:ša,

podgá:na, pokrō:ūka, polī:ca, potī:ca, prǵ:ča, prú:čca, pé:ka, pé:na, rō:ba, rá:ca, rá:ma, rá:na, rǵ:ba, rozgotū:lca, rú:ta, ré:pa, ré:tkuca, sōunī:ca, sá:la, sá:ne, sǵ:rbečī:ca, ská:la, sklē:da, skrǵ:na, skú:ta, slá:ma, smrǵ:ka, smē:šanca, solá:ta, só:ba, srá:īca, srǵ:ča, strǵ:xa, sú:ša, ščī:ra, šá:nta, šá:ra, šǵ:ba, šǵ:na, širī:na, škō:da, šmá:rānca, špǵ:ca, špiná:ča, štacū:na, štá:lca, štrǵ:ka, štē:lāŋga, tō:ča, tō:ša, ta:rgouī:na, trū:ga, tuó:šca, ūšenī:ca, ūō:tka, ūarjū:xa, ūá:za, ūǵ:rba, ūrá:na, ūé:ūarca, zbō:ta, žá:ba, žǵ:la, ženī:ca, žē:nška, žū:pa, žū:na.

Izjemoma je v Ndu. lahko tudi končnica -0, na primer:

	sg.	pl.	du.
N	nú:n-a	nú:n-e	nú:n-0/nú:n-e

Premene osnove

V Gpl. se v sklop zvočnik+zvočnik ali nezvočnik+zvočnik na koncu osnove vrine polglasnik /ə/, pred -j- pa se, tako kot v knjižnem jeziku, vrine samoglasnik /i/:

	sg.	pl.
N	žō:ūn-a	žō:ūn-e
G	žō:ūn-e	žō:ūən-0

	sg.	pl.
N	gá:rj-a	gá:rj-e
G	gá:rj-e	gà:rjī-0

Tako še: á:ntla, bō:tra, čē:tna, grá:ble, kú:xna, mō:īškra, má:šna, pojē:dna, ré:ūšna, sǵ:rna, skǵ:ō:rja, ūō:ūna, ūē:stja.

Premene končnic

1. Samostalniki, ki se jim osnova končuje na nezvočnik+zvočnik ali zvočnik+zvočnik, imajo v Dsg. in Lsg. končnico -ə. Po analogiji imajo lahko to končnico tudi nekateri drugi samostalniki.

	sg.
N	jú:žn-a
G	jú:žn-e
D	jú:žn-ə
A	jú:žn-o
L	jú:žn-ə
I	jú:žn-o

8 Stari akut, ki je prešel v novi cirkumfleks (lsg. in Gpl.).

Tako še: *mɾó:ula, pó:stla*.

1.2. Regularni odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. dolgim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. **glistà*, Asg. **glistò* (b) > krop. Nsg. *glí:sta*, Asg. *glí:sto*, knj. sln. Nsg. *glí:sta*, Asg. *glí:sto*.

	sg.	pl.	du.
N	<i>zvè:zd-a</i>	<i>zvè:zd-e</i>	= pl.
G	<i>zvè:zd-e</i>	<i>zvè:zd-θ</i>	
D	<i>zvè:zd-θ</i>	<i>zvè:zd-am</i>	
A	<i>zvè:zd-o</i>	<i>zvè:zd-e</i>	
L	<i>zvè:zd-θ</i>	<i>zvè:zd-ax</i>	
I	<i>zvè:zd-o</i>	<i>zvè:zd-am</i>	

Tako še: *brá:da, brá:na, čré:da, dé:ža, glí:sta, gré:da, xrá:na, mó:ka, ré:ka, só:ua, sú:ča, trá:ua, té:ža, té:ta, ú:izda, uó:la, uó:sa*.

1.3. Odraz psl. naglasnega tipa b in c po morfolozicizaciji naglasa na osnovi: psl. Nsg. **dušà*, Asg. **dušò* (c) > krop. Nsg. *dú:ša*, Asg. *dú:šo*, knj. sln. Nsg. *dú:ša*, Asg. *dú:šo*.

	sg.	pl.	du.
N	<i>dú:š-a</i>	<i>dú:š-e</i>	= pl.
G	<i>dú:š-e</i>	<i>dú:š-θ</i>	
D	<i>dú:š-θ</i>	<i>dú:š-am</i>	
A	<i>dú:š-o</i>	<i>dú:š-e</i>	
L	<i>dú:š-θ</i>	<i>dú:š-ax</i>	
I	<i>dú:š-o</i>	<i>dú:š-am</i>	

Tako še: *zí:ma*.

2. Nepremični naglas na cirkumflektirani osnovi

2.1 Regularni odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da je iz psl. starega akuta prišlo do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: psl. Nsg. **mǎčьka* Asg. **mǎčьkò* (a) > krop. Nsg. *mà:čka*, Asg. *mà:čko*, knj. sln. Nsg. *mà:čka*, Asg. *mà:čko*; psl. Nsg. **motýka*, Asg. **motýkò* (a) > krop. Nsg. *motì:ka*, Asg. *motì:ko*, knj. sln. Nsg. *motì:ka*, Asg. *motì:ko*.

	sg.	pl.	du.
N	<i>pù:nc-a</i>	<i>pù:nc-e</i>	= pl.
G	<i>pù:nc-e</i>	<i>pù:nc-θ</i>	
D	<i>pù:nc-θ</i>	<i>pù:nc-am</i>	
A	<i>pù:nc-o</i>	<i>pù:nc-e</i>	
L	<i>pù:nc-θ</i>	<i>pù:nc-ax</i>	
I	<i>pù:nc-o</i>	<i>pù:nc-am</i>	

Tako še: *ambulà:nta, à:ida, à:ksa, barà:ka, baterì:ja, bà:ita, bà:rčica, bì:rmanjka, bəgà:uəncə, bəzgà:uka, beloù:ška, besè:da, brisà:uka, bročì:lka, brù:narca, brè:nta, bù:čka, bù:ŋka, bè:ca, cvì:ŋga, zgà:ŋka, čì:pka, daukarì:ja, dī:la, domačì:ŋka, fà:ifca, garà:ža, gà:te, gošà:ua, gostù:rəncə, gradè:nca, xčè:rka, kastrò:lca, kà:izà, kà:rta, klučà:uəncə, kmetì:ja, knò:fəlca, kolorà:ba, korè:ta, kosì:ləncə, krò:na, krayà:ta, krè:da, kù:gəlca, kù:rica, kù:xarca, lamparì:ja, là:mpa, mašì:na, macò:la, mà:čka, marjè:tica, marè:lca, mà:lca, mà:uta, mà:uxca, mì:šəncə, mì:ška, mežnarì:ja, mestè:je, motì:ka, mù:šəncə, mù:izda, pò:šta, pajzdù:xa, pižà:ma, planà:ua, planì:ŋka, plè:uəncə, podrù:žəncə, pomiù:uka, porò:ka, posò:da, prè:nza, pù:mpa, pè:sa, pè:səmcə, rò:ža, razlì:ka, rà:mpa, rì:ŋka, rè:va, sò:nčəncə, sò:ra, sà:ŋke, smetì:šəncə, smù:če, stà:rca, sù:orta, šò:la, šabè:sa, škropì:uəncə, šnì:rəncə, špà:ga, špà:iza, špà:ŋga, štà:ŋga, štè:ŋge, šyà:ŋka, tà:ška, tà:bəlca, uà:ga, utà:ua, uè:ja, zabà:va, zastà:ua, zelenà:ua, zè:ləna, žò:ga, žò:nta, žarjà:uca, žà:ga, žà:rəncə, želè:zəncə, žlà:xta, žyà:uca, žè:xta*.

Premene osnove

1. V Gpl. se v sklop zvočnik+zvočnik ali nezvočnik+zvočnik na koncu osnove vrine polglasnik /ə/ (tudi ajevsko obarvan polglasnik [ə] pred [r]), pred -j- pa se vrine samoglasnik /i/, zveza nezvočnik+zvočnik /v/ v izglasju Gpl. se izgovarja kot [-u] (*kolè:dva kolè:du*).

	sg.	pl.
N	<i>ì:gr-a</i>	<i>ì:gr-e</i>
G	<i>ì:gr-e</i>	<i>ì:ggr-θ</i>

	sg.	pl.
N	<i>uečè:rj-a</i>	<i>uečè:rj-e</i>
G	<i>uečè:rj-e</i>	<i>uečè:rj-θ</i>

Tako še: *bè:rgla, blagà:ina, bù:dla, cò:kla, cì:fra, cmà:ndra, čì:kla, čè:šna, čè:špla, gò:dla, galò:šne, gmà:ina, gostì:lca, grè:bla, kà:ŋgla, kù:čma, lù:kna, morà:ina, nè:škla, plù:zna, precè:sja, sestrì:čna, škà:rje, škà:tla, špè:gle, štù:orkla, šè:fla, toyà:rna, uò:rgle, uečè:rja, železà:rna, žè:mle*.

2. Redko se v Gpl. polglasnik /ə/ vriva med dva nezvočnika na koncu osnove (to lahko slišimo le še pri nekaterih starejših Kroparjih), na primer:

	sg.	pl.
N	<i>xrù:šk-a</i>	<i>xrù:šk-e</i>
G	<i>xrù:šk-e</i>	<i>xrù:šk-θ / xrù:šək-θ</i>

Premene končnic

1. Samostalniki, ki se jim osnova končuje na nezvočnik+zvočnik ali zvočnik+zvočnik, imajo v Dsg. in Lsg. končnico -ə. Po analogiji imajo lahko to končnico tudi nekateri drugi samostalniki.

	sg.
N	kà:mr-a
G	kà:mr-e
D	kà:mr-ə
A	kà:mr-o
L	kà:mr-ə
I	kà:mr-o

Tako še: bà:rva, bè:rma, prè:kla, šlù:žba, mà:uxca, pù:nčka.

2.2. Odras praslovanskega naglasnega tipa c po analoški posplošitvi naglasa cirkumflektiranih oblik: psl. Nsg. *sirotà, Asg. *sirotə ≥ krop. Nsg. srò:ta, Asg. srò:to, knj. sln. Nsg. sirò:ta, Asg. sirò:to.

	sg.	pl.	du.
N	srò:t-a	srò:t-e	= pl.
G	srò:t-e	srò:t-θ	
D	srò:t-θ	srò:t-am	
A	srò:t-o	srò:t-e	
L	srò:t-θ	srò:t-ax	
I	srò:t-o	srò:t-am	

Tako še: ð:gra, žbè:la, udò:ua.

2.3. Končniški naglas s kračino v imenovalniku in tožilniku ednine⁹

2.3.1. Regularni odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. polglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. *mьglà Asg. *mьglə (b) > krop. Nsg. mæg'la, Asg. mæg'lo, knj. sln. Nsg. mæg'la, Asg. mæg'lo.

	sg.	pl.	du.
N	pəš'k-a	pəš'k-e	= pl.
G	pəš'k-e	pəš'k-à:	
D	pəš'k-ə	pəš'k-qm	
A	pəš'k-o	pəš'k-e	
L	pəš'k-ə	pəš'k-qx	
I	pəš'k-o	pəš'k-à:m	

Tako še: mæg'la, t'ma, q'r'ja.

2.3.2. Odras psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. polglasnikom v edinem zlogu osnove po analoški izravnavi po oblikah s kračino v zadnjem zlogu: psl. Nsg. *stb'zà Asg. *stb'zə (b) ≥ krop. Nsg. stə'za, Asg. stə'zo vs. knj. sln. Nsg. stə'za, Asg. stəzə:.

	sg.	pl.	du.
N	stə'z-a	stə'z-e	= pl.
G	stə'z-e	stəz-à:	
D	stə'z-ə	stə'z-qm	
A	stə'z-o	stə'z-e	
L	stə'z-ə	stə'z-qx	
I	stə'z-o	stəz-à:m	

Tako še nekateri samostalniki po onemitvi prednaglasnega polnega samoglasnika: da:rž'ba, potk'ua.

2.3.3. Odras psl. naglasnih tipov b in c s psl. kratkim samoglasnikom v osnovi po analoškem prehodu v tip krop. Nsg. mæg'la, Asg. mæg'lo: psl. Nsg. *vodà, Asg. *vodə (c) ≥ krop. Nsg. vò'da, Asg. vò'do vs. knj. sln. vó:da, Asg. vodò:.

	sg.	pl.	du.
N	vò'd-a	vò'd-e	= pl.
G	vò'd-e	vò'd-a	
D	vò'd-ə	vò'd-am	
A	vò'd-o	vò'd-e	
L	vò'd-ə	vò'd-ax	
I	vò'd-o	v	

Tako še: go'ra.

2.4. Premični naglas

Večina samostalnikov mešanega naglasnega tipa se lahko sklanja tudi po nepremičnem naglasnem tipu na osnovi – mešani naglasni tip se v kroparskem krajevnem govoru izgublja.

2.4.1. Regularni odraz psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. dolгим in kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. *gol'vā, Asg. *golvə (c) > krop. Nsg. glá:ua, Asg. glauò:, knj. sln. Nsg. glá:va, Asg. glavò:; psl. Nsg. *nogà, Asg. *nogə (c) > krop. Nsg. nó:ga, Asg. nogò:, knj. sln. Nsg. nó:ga, Asg. nogò:.

⁹ Po končniškem naglasnem tipu se sklanja tudi beseda gosp-á:; končnica je vedno dolga in akutirana.

	sg.	pl.	du.
N	glá:u-a	glau-è:	= pl.
G	glav-é:	glau-á:	
D	glá:u-0	glá'u-am/glau-à:m	
A	glau-ò:	glau-è:	
L	glá:u-0	glá'u-ax	
I	glau-ò:	glau-à:m	

Tako še: bò:uxa, brá:da, nó:ga, pé:ta/pé:ta, ró:ka, sò:uza.

2.4.2. Odras psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove po analoškem prehodu v premični naglasni tip (krop. Nsg. nó:ga, Asg. nogò:): psl. Nsg. *žená, Asg. *ženò (b) ≥ krop. Nsg. žé:na, Asg. ženò:, knj. sln. Nsg. žena, Asg. ženò.

	sg.	pl.	du.
N	žé:n-a/žé:n-a ¹⁰	žen-è:	= pl.
G	žen-é:	žen-á:	
D	žé:n-0	ž'e'n-am/žen-à:m	
A	žen-ò:	žen-è:	
L	žé:n-0	ž'e'n-ax	
I	žen-ò:	žen-à:m	

Tako še: kó:pa, kó:sa, kó:za, mé:tla/mé:tla, sé:stra/sé:stra, smó:la, uò:uca, uò:iska, uó:sa, uó:sla, zé:mila/zé:mila.

Premene osnove

V Gpl. se v sklop zvočnik+zvočnik ali nezvočnik+zvočnik na koncu osnove vrine polglasnik /ə/ (tudi ajevsko obarvan polglasnik [ə] pred [r]), pred -j- pa se kot v knjižnem jeziku vrine samoglasnik /i/:

	sg.	pl.
N	sé:STR-a	sé:STR-e/sestr-é:
G	sé:STR-e/sestr-é:	sé:stər-0/sé:stər-0

V Asg. in Apl. se v zvezah s predlogom lahko spremeni kvaliteta in tonem naglašanih o-jevskih in e-jevskih samoglasnikov (ki se zožijo):

	sg.	pl.
N	nó:g-a	nog-ò: – na nò:go
G	nog-è:	nog-è: – na nò:ge

Tako še: u rò:ke, na rò:ko, na uò:do, u uò:isko, u zè:mlo.

SKLEP

V gorenjskem krajevnem govoru Kroke sta izražena oba splošnoslovenska naglasna premika,¹¹ tj. a) pomik starega cirkumfleksa (tip psl. *zólto > sln. *zlatô > krop. zlatò:); psl. *òko > sln. *okô > krop. okò:) in b) umik kratkega naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino (tip psl. *gvězdá > sln. *zvězda > krop. zvě:zda) ter nekateri nesplošnoslovenski premiki, tj. c) umik kratkega naglasa na prednaglasno kračino (tip psl. *žená > sln. *ženā > krop. žé:na; psl. *vodā > sln. *vodā > krop. vó:da), pri čemer sta se sekundarno naglašena e in o že podaljšala, č) umik naglasa na prednaglasno nadkračino ni bil izveden (tip psl. *mǫglá > sln. *mǫglā > krop. mǫg'la). Naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovi osnovni praslovanski viri so naslednji: 1. nepremični naglas na akutirani osnovi: a) regularni odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da iz psl. starega akuta ni prišlo do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: psl. Nsg. *žbľica, Asg. *žbľicq (a) > krop. Nsg. žbľ:ca, Asg. žbľ:co, knj. sln. Nag. žbľ:ca, Asg. žbľ:co (toda z odrazom popsl. novega cirkumfleksa v lsg. krop. z žbľ:co, knj. sln. z žbľ:co, in Gpl. krop. žbľ:c, knj. sln. žbľ:c); psl. Nsg. *malīna, Asg. *malīnq (a) > krop. Nsg. malī:na, Asg. malī:no, knj. sln. Nsg. malī:na, Asg. malī:no; b) regularni odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. dolgim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. *glistā, Asg. *glistq (b) > krop. Nsg. glī:sta, Asg. glī:sto, knj. sln. Nsg. glī:sta, Asg. glī:sto; c) odraz psl. naglasnega tipa b in c po morfonologizaciji naglasa na osnovi: psl. Nsg. *dūšā, Asg. *dūšq (c) > krop. Nsg. dū:ša, Asg. dū:šo, knj. sln. Nsg. dū:ša, Asg. dū:šo; 2. nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi: a) regularni odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da je iz psl. starega akuta prišlo do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: psl. Nsg. *māčьka, Asg. *māčьkq (a) > krop. Nsg. mǎ:čka, Asg. mǎ:čko, knj. sln. Nsg. mǎ:čka, Asg. mǎ:čko; psl. Nsg. *motýka, Asg. *motýkq (a) > krop. Nsg. motì:ka, Asg. motì:ko, knj. sln. Nsg. motì:ka, Asg. motì:ko; b) odraz praslovanskega naglasnega tipa c po analoški posplošitvi naglasa cirkumfektiranih oblik: psl. Nsg. *sīrotā, Asg. *sīrotq ≥ krop. Nsg. srò:ta, Asg. srò:to, knj. sln. Nsg. sirò:ta, Asg. sirò:to; 3. končniški naglas s kračino v imenovalniku in

¹⁰ Sekundarno naglašeni e se v kropskem krajevnem govoru lahko izgovarja široko (mlajši govorci) ali ozko (starejši govorci), tako npr. še: sé:stra/sé:strā, mé:tla/mé:tla itd.

¹¹ O relativni kronologiji slovenskih akcentskih pojavov: Ramovš 1950.

tožilniku ednine: a) regularni odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. polglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. **mǫglā*, Asg. **mǫglǫ* (b) > krop. Nsg. *mǫg'la*, Asg. *mǫg'lo*, knj. sln. Nsg. *mǫg'la*, Asg. *mǫg'lo*; b) odraz psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. polglasnikom v edinem zlogu osnove po analoški izravnavi po oblikah s kračino v zadnjem zlogu: psl. Nsg. **stǫzǫ*, Asg. **stǫzǫ* (b) ≥ krop. Nsg. *stǫ'za*, Asg. *stǫ'zo* vs. knj. sln. Nsg. *stǫ'za*, Asg. *stǫzǫ*; c) odraz psl. naglasnih tipov b in c s psl. kratkim samoglasnikom v osnovi po analoškem prehodu v tip krop. Nsg. *mǫg'la*, Asg. *mǫg'lo*: psl. Nsg. **vodǫ*, Asg. **vǫdǫ* (c) ≥ krop. Nsg. *uǫ'da*, Asg. *uǫ'do* vs.

knj. sln. Nsg. *vǫ'da*, Asg. *vǫdǫ*; 4. premični naglas: a) regularni odraz psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. dolgim in kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: psl. Nsg. **golvǫ*, Asg. **gǫlvǫ* (c) > krop. Nsg. *glǫ:va*, Asg. *glǫvǫ*; knj. sln. Nsg. *glǫ:va*, Asg. *glǫvǫ*; psl. Nsg. **nogǫ*, Asg. **nǫgǫ* (c) > krop. Nsg. *nǫ:ga*, Asg. *nǫgǫ*; knj. sln. Nsg. *nǫ:ga*, Asg. *nǫgǫ*; b) odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove po analoškem prehodu v premični naglasni tip krop. Nsg. *nǫ:ga*, Asg. *nǫgǫ*: psl. Nsg. **ženǫ*, Asg. **ženǫ* (b) ≥ krop. Nsg. *žǫ:na*, Asg. *ženǫ*; knj. sln. Nsg. *žǫ:na*, Asg. *ženǫ*.

ACCENTUATION AND DECLENSION OF FEMININE A-STEM NOUNS IN THE SLOVENIAN GORENJSKO LOCAL DIALECT OF KROPA

Jožica ŠKOFIC

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: guzej@zrc-sazu.si

SUMMARY

In the article the declension and the accentuation of a-stem feminine nouns in the local dialect of Kropa (SLA T202) of the Gorenjsko (Upper Carniola) dialect of Slovenian are discussed, from the diachronic and the synchronic point of view. The descriptive-linguistic perspective presents the inventory of accent classes and their paradigms (ictus, quantitative and intonational/pitch characteristics). The historical-linguistic point of view determines the origin of Slovenian accent classes in Proto-Slavic – fixed stress on the stem (a), final stress (b) and mobile stress (c). It is shown, where the dialect preserves the Proto-Slavic accent and where changes, based on stress movements, analogies or potential transitions (analogical generalization) among each paradigms. The local dialect of Kropa is tonematic (with circumflex and acute on long stressed vowels and with dynamic short accent).

*In the dialect, both Common Slovenian stress movements are expressed, i.e. a) movement of the old circumflex concerning the vowel length/right accent shift (type PS. **zǫlto* > OCSln. **zlatō* > Krop. *zlatǫ*); PS. **ǫko* > OCSln. **okō* > Krop. *okǫ*); and b) withdrawal of the short stress from the final syllable to the vowel length/left accent shift (type PS. **gvězdǫ* > OCSln. **zvězda* > Krop. *zvǫ:zda*) and some non-common Slovenian movements, i.e. c) withdrawal of the short stress to the pre-stressed short vowel/left accent shift (type PS. **ženǫ* > sln. **ženǫ* > Krop. *žǫ:na*; PS. **vodǫ* > OCSln. **vodǫ* > Krop. *vǫ:da*) where the secondary stressed e and o are already long, while withdrawal of a short accent to a pre-stressed short vowel hasn't been achieved (PS. **mǫglǫ* > OCSln. **mǫglǫ* > Krop. *mǫg'la*).*

*The accent classes of a-declension nouns and their basic Original Common-Slovenian (OCSln.) and Proto-Slavic sources are as follows: 1. fixed stress on an acute stem a) as reflex of PS. accent class a in the case, when, in the majority of the case forms, no Post-Proto-Slavic neo-circumflex arises from PS. old acute: PS. **žǫlǫca*, Asg *žǫlǫ:co*, SSln. *žǫlǫ:ca*, Asg *žǫlǫ:co* (but with PostPS. new circumflex in lsg (Krop. *z žǫlǫ:co*, SSln. *z žǫlǫ:co*) and Gpl (Krop. *žǫlǫ:c*, SSln. *žǫlǫ:c*)); PS. **malǫna*, Asg **malǫnǫ* (a) > Krop. *malǫ:n-a*, Asg *malǫ:n-o*, SSln. *malǫ:na*, Asg *malǫ:no*; b) as a regular reflex of PS. accent class b of nouns with PS. long vowel in the sole stem syllable: PS. **glǫstǫ*, Asg **glǫstǫ* (b) > Krop. *glǫ:sta*, Asg *glǫ:sto*, SSln. *glǫ:sta*, Asg *glǫ:sto*; c) reflex of PS. accent class b and c after morphonologization of stem accent: PS. **dǫšǫ*, Asg **dǫšǫ* (c) > Krop. *dǫ:ša*, Asg *dǫ:šo*, SSln. *dǫ:ša*, Asg *dǫ:šo*; 2. fixed*

stress on a circumflex stem a) as reflex of PSl. accent class a in the case, when, in the majority of the case forms, Post-Proto-Slavic neo-circumflex arises from PSl. old acute: Psl. *mǎčьka *mǎčьkǫ (a) > Krop. mǎ:čka, Asg mǎ:čko, SSln. mǎ:čka, Asg mǎ:čko; Psl. *motьka, Asg *motьkǫ (a) > Krop. mot̃:ka, Asg mot̃:ko, SSln. mot̃:ka, Asg mot̃:ko; b) reflex of Psl. accent class c after analogical generalization of circumflexed forms: Psl. *sirotǫ, Asg *sirotǫ ≥ Krop. srò:ta, Asg srò:to, SSln. sirò:ta, Asg sirò:to; 3. final stress with a short accented vowel in the nominative and accusative singular a) as regular reflex of PSl. accent class b of nouns with a PSl. reduced vowel in the sole stem syllable: Psl. *mьglǫ *mьglǫ (b) > Krop. mǎg'la, Asg mǎg'lo, SSln. mǎg'la, Asg mǎg'lo; b) reflex of PSl. accent class c of nouns with PSl. reduced vowel in the sole stem syllable after analogical generalization of short accent on last syllable: Psl. *stǫzǫ *stǫzǫ (b) ≥ Krop. stǎ'za, Asg stǎ'zo vs. SSln. stǎ'za, Asg stǎzò; c) reflex of PSl. accent classes b and c with PSl. short vowel in stem syllable after analogical generalization of into Krop. type mǎg'la, Asg mǎg'lo: Psl. *vodǫ, Asg *vǫdǫ (c) ≥ Krop. ʋo'da, Asg ʋo'do vs. SSln. vó:da, Asg vodò; 4. mobile stress a) as reflex of PSl. accent class c of nouns with a PSl. long and short vowel in the sole stem syllable: Psl. *golvǫ, Asg *golvǫ (c) > Krop. glǎ:ʋa, Asg glǎ:ʋò, SSln. glǎ:va, Asg glǎvò; Psl. *nogǫ, Asg *nǫgǫ (c) > Krop. nó:ga, Asg nogò, SSln. nó:ga, Asg nogò; b) reflex of PSl. accent class b of nouns with a PSl. short vowel in the sole stem syllable as analogical change into mobile accent Krop. nó:ga, Asg nogò: Psl. *ženǫ, Asg *ženǫ (b) ≥ Krop. žé:na/žé:na, Asg ženò, SSln. žé:na, Asg ženò.

Keywords: historical linguistics, dialectology, (morpho)accentology, declension of a-stem nouns, Slovenian, Gorenjsko (Upper Carniolan) dialect, Kropa.

LITERATURA

- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.** 2014–, različica 3.0, www.fran.si (18. 11. 2016).
- Logar, T. (1975):** Slovenska narečja. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Makarova Tominec, I. (2014):** Izmail Sreznjevski in slovenščina. Jezikoslovni zapiski, 20, 2, 53–66.
- Mirtič, T. (2014):** Odrazi praslovanskih naglasnih tipov samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo. Rasprave. Časopis Inštituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 40, 1, 149–161.
- Ramovš, F. (1950):** Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. Slavistična revija, 3, 16–23.
- Šekli, M. (2007a):** Končniški in mešani naglasni tip samostalnikov a-jevske sklanjatve v nadiškem narečju slovenščine. Slavistična revija, 55, 1/2, 134–145.
- Šekli, M. (2007b):** Sklanjatev in naglas samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. Annales, Series historia et sociologia, 17, 1, 175–186.
- Šekli, M. (2008):** Naglasni sestav govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov. V: Toporišič, J. (ur.): Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007. Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica, 19–36.
- Škofic, J. (1996):** Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Krobe na Gorenjskem. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Škofic, J. (1997):** Fonološki opis govora Krobe (SLA 202). Jezikoslovni zapiski, 3, 175–189.
- Škofic, J. (2012):** Gorenjsko narečje kot kulturna dediščina. V: Porenta, T. & M. Tercelj Otorepec (ur.): Gorenjska: etnologija in pokrajine na Slovenskem na primeru Gorenjske ali kaj lahko etnologi in kulturni antropologi doprinesemo h kulturni podobi in razumevanju pokrajin na Slovenskem. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 167–182.
- Šumenjak, K. (2016):** Uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnika moškega spola v koprivskem govoru. Annales, Series historia et sociologia, 26, 4, 741–750.

NAREČNE TVORJENKE Z VMESNIM MORFEMOM -OV/-EV-
IZ POMENSKEGA POLJA KULTURNE RASTLINE

Mojca HORVAT

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana
e-mail: mhorvat@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku so obravnavane narečne tvorjenke z vmesnim morfemom -ov/-ev-, ki lahko pri tvorbi besed nastopa v različnih funkcijah: a) kot del osnove se pojavlja pri tvorjenkah iz osnov nekdanjih u-sklanjatev, b) kot del podstave se pojavlja pri izpridevniških tvorjenkah, c) nastopa pa lahko tudi kot del priponskega niza, nastalega z abstrakcijo zloženih pripon tipa -ovnik, -ovica, bodisi iz tvorjenk z osnovo, pripadajočo nekdanji u-sklanjatvi, bodisi iz izpridevniških tvorjenk iz pridevnikov na -ov. Tvorjenke iz pomenskega polja kulturne rastline bodo na podlagi strukture priponskih nizov razvrščene v štirinajst skupin, nadalje pa v podskupine glede na spol oz. besedno vrsto simpleksa. Namen prispevka je predstaviti tvorjenke z vmesnim morfemom -ov-, kakor so bile obravnavane v slovenski in slovanski besedotvorni literaturi in obenem zanje podati lastno interpretacijo.

Ključne besede: slovenska narečja, besedotvorje, morfem -ov-, samostalniki, kulturne rastline

DERIVATI DIALETTALI CON IL MORFEMA INTERNO -OV/-EV-
DAL CAMPO SEMANTICO DELLE COLTURE

SINTESI

Il contributo presenta i derivati dialettali con il morfema interno -ov/-ev-, che nella formazione delle parole può avere varie funzioni: a) può far parte della radice di parole derivate da basi delle declinazioni in u- cadute in disuso; b) può essere presente come parte della base in derivati deaggettivali; c) può anche essere parte di una sequenza di suffissi formatasi con l'astrazione di suffissi composti del tipo -ovnik, -ovica, sia da derivati da basi delle declinazioni in -u, sia da derivati deaggettivali da aggettivi in -ov. I derivati semanticamente legati al campo semantico delle colture, verranno classificati in base alla struttura delle sequenze di suffissi in quattordici gruppi, quindi anche in sottogruppi in base al genere ovvero alla categoria grammaticale della base semplice. Lo scopo dell'articolo è di presentare i derivati con il morfema interno -ov- nel modo in cui sono stati trattati nelle opere sulla formazione delle parole slovena e slava e, nel contempo, darne un'interpretazione propria.

Parole chiave: dialetti sloveni, formazione delle parole, morfema -ov/-ev-, sostantivi, colture

UVOD

Zaradi večfunkcijskosti morfema -ov-/-ev- in posledično različnih interpretacij tvorjenk, ki jih ta tvori, smo se odločili pregledati narečne tvorjenke z vmesnim morfemom -ov-/-ev-, njihovo obravnavo v slovenski in slovanski besedotvorni literaturi ter zanje podati lastno interpretacijo. Tvorjenke so v pričujoči razpravi razvrščene na podlagi strukture priponskih nizov¹ (14 skupin), nadalje pa še v podskupine glede na spol oz. besedno vrsto simpleksa, ki je lahko ženskega, moškega ali srednjega spola, maloštevilne tvorjenke pa imajo v podstavi glagolski simpleks. Zaradi različnih glasoslovnih sistemov krajevnih govorov, v katerih so bile tvorjenke pridobljene, so te za namen pričujoče razprave prikazane v poknjiženi obliki.

Funkcija morfema -ov- je v tvorjenki odvisna od kategorialnih lastnosti samostalniškega simpleksa iz podstave (npr. pripadnost določeni paradigmi, nekdanjim a-jevskim, o-jevskim oz. u-jevskim sklanjatvam), kakor tudi od priponskega obrazila tvorjenk (npr. -ik, -ica, -išče) ter od njegovih razvrstitvenih možnosti (npr. družljivost pripon s pridevniško besedotvorno podstavo).

Morfem -ov- ima v tvorjenkah lahko več funkcij: a) pri tvorjenkah iz osnov nekdanjih u-sklanjatev se pojavlja kot del **osnove**; b) pri izpridevniških tvorjenkah iz pridevnikov -ov tvori **podstavo tvorjenke**, c) v tretjem primeru pa morfem -ov- nastopa kot del **priponskega niza**, ki je z abstrakcijo zloženih pripon² tipa -ovnik, -ovica nastal bodisi iz tvorjenk z osnovo, pripadajočo nekdanji u-sklanjatvi, bodisi z abstrakcijo zloženih pripon tipa -ovec, -ovka iz tvorjenk s pridevnikom na -ov v besedotvorni podstavi.

Prispevek je zgrajen iz štirih delov, in sicer so v prvem navedene vse tvorjenke s priponskim morfemom -ov-/-ev- iz pričujočega korpusa,³ v drugem poglavju je prikazana obravnavna tovrstnih tvorjenk v besedotvorni literaturi, v tretjem nastanek morfema -ov- v tvorjenkah tipa *bukovnik*, v četrtem pa so podane različne možne obravnave iz narečnega gradiva izbranih tvorjenk z morfemom -ov-/-ev-.

NABOR TVORJENK Z -OV-/-EV-
V OBRAVNAVANEM KORPUSU

V tem poglavju so navedene vse v razpravi zbrane tvorjenke z vmesnim morfemom

-ov-, in sicer v zaporedju moškospolske, ženskospolske in srednjespolske tvorjenke, znotraj posameznih spolov pa glede na abecedno zaporedje karakterističnega soglasnika pripone od enostavnejšega k zapletenejšim priponskim nizom.

1. -ov-ec

a) tvorjenke z ženskospolskim simpleksom⁴

ajdovec (ajda) 'ajdova slama', **bunkovec** (bunka) 'jabolčni sok, hruškov sok', **češnjevec** (češnja) 'češnjevo žganje', **češpljevec** (češplja) 'slivovo žganje', **češpovec** (češpa) 'češpljev les, slivovo žganje, ringlo', **drobtinovec**⁵ (drobtina) 'jabolčno žganje', **gruševec** (gruša) 'hruškov sok', **gruškovec** (gruška) 'hruškovo žganje, hruškov sok', **hruševec** (hruša) 'hruškovo žganje, hruškov sok', **hruškovec** (hruška) 'hruškovo žganje, hruškov sok', **lesnikovec**⁶ (lesnika) 'divja jablana', **preklovec** (prekla) 'visok fižol', **raklovec** (rakla) 'visok fižol', **repovec** (repa) 'repno listje, porezano repno listje', **robidovec** (robida) 'robida', **slivovec** (sliva) 'slivovo žganje', **smolovec** (smola) 'terica, smolenec', **tepkovec** (teпка) 'hruškovo žganje, hruškov sok', **tropinovec**⁷ (tropina) 'jabolčno žganje, hruškovo žganje'

b) tvorjenke z moškospolskim simpleksom

bažolovec (bažol) 'fižolova slama', **bobovec** (bob) 'fižolova slama', **dropovec** (drop) 'jabolčno žganje', **fažulovec** (fažul) 'fižolova slama', **ječmenovec** (ječmen) 'ječmenova slama', **korenovec** (koren) 'korenjevi listi', **krompirjevec** (krompir) 'krompirjevica (listje), krompirišče (pokošeno)', **prežigovec**⁸ (prežig) 'žganje', **štorovec** (štor) 'nizki fižol'

c) tvorjenke s srednjespolskim simpleksom

jabolkovec (jabolko) 'jabolčno žganje, jabolčni sok', **korenjevec** (korenje) 'korenjevi listi', **sadjevec** (sadje) 'jabolčno žganje, jabolčni sok, hruškovo žganje, hruškov sok, češnjevo žganje', **smoljevec**⁹ '(smolje) terica, smolenec', žganjevec (žganje) 'slivovo žganje'

č) tvorjenke z glagolskim simpleksom

tolkovec (tolči) 'jabolčni sok, hruškov sok'

2. -ov-n-jak

Imata ga le **tvorjenki z moškospolskim simpleksom**

1 Priponski niz je večmorfemsko priponsko obrazilo višjestopenjske tvorjenke (npr. -ov-in-je). Kot priponski niz so pojmovani tudi tipi -lnik, ki jih je mogoče obravnavati kot konglomerate priponskih obrazil, združene v zložena priponska obrazila.

2 O abstrakciji zloženih priponskih obrazil glej Šekli (2011, 124).

3 Gradivo je bilo zbrano v letih 1995–2011 s pomočjo vprašalnice *Vprašalnica za sadovnjak, vrt, polje* (Benedik, 1994) in interpretirano v doktorski disertaciji (Horvat, 2012).

4 Simpleks je naveden v oklepaju ob tvorjenki.

5 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se tukaj obravnavajo podstave levo od morfema -ov-, za tvorjenko *drobtinovec* beseda *drobtina* in ne *drob*, za tvorjenko *lesnikovec* beseda *lesnika* in ne *les*.

6 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik se obravnavata beseda *lesnika*.

7 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnavata beseda *tropina*.

8 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnavata beseda *prežig*.

9 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnavata beseda *smolje*.

- grahovnjak** (grah) 'grašica', **sadovnjak** (sad) 'sadovnjak'
3. **-n-ov-ek**
Ima ga le **tvorjenka z moškospolskim simpleksom dimnovek** (dim) 'cvet (najmočnejši alkohol)'
4. **-ov-n-ik**
Ima ga le **tvorjenka z moškospolskim simpleksom bobovnik** (bob) 'fižolova slama'
5. **-ov-ica**
- a) **tvorjenke z ženskospolskim simpleksom**
ajdovica (ajda) 'ajdova slama', **cukovica** (cuka) 'krmna pesa, sladkorna pesa', **formentovica** (formenta) 'koruzna slama', **gruškovica** (gruška) 'hruškovo žganje, hruškov sok', **slivovica** (sliva) 'slivovo žganje, češpljevo žganje', **tropinovica** (tropina) 'jabolčno žganje'
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom**
bobovica (bob) 'fižolova slama', **fižkovica** (fižek) 'fižolova slama', **fižolovica** (fižol) 'fižolova slama', **formentinovica** (formentin) 'koruzna slama', **grahovica** (grah) 'krmni grah', **ječmenovica** (ječmen) 'ječmenova njiva, ječmenova slama', **korenovica** (koren) 'korenjevi listi', **krompirjevica** (krompir) 'krompirjevica (listje), krompirjevica (njiva)', **krumpljevica** (krumpelj) 'krompirjevica (listje)', **mernovica** (meren) 'korenjevi listi', **trnovica** (trn) 'robidnica'
- c) **tvorjenka s srednjepolskim simpleksom korenjevica** (korenje) 'korenjevi listi'
6. **-ov-n-ica**
- a) **tvorjenke z ženskospolskim simpleksom**
gruškovnica (gruška) 'hruškovo žganje, hruškov sok'
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom borovnica** (bor) 'borovnica'
7. **-ov-išč-n-ica**
- a) **tvorjenke z ženskospolskim simpleksom**
ajdoviščnica (ajda) 'ajdova slama'
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom**
boboviščnica (bob) 'krompirjevica (listje)', **krompiroviščnica** (krompir) 'krompirjevica (listje)'
8. **-ov-ka**
- a) **tvorjenke z ženskospolskim simpleksom**
ajdovka (ajda) 'ajdova slama', **češnjevka** (češnja) 'ringlo', **gruševka** (gruša) 'hruškov sok', **rženovka** (rž) 'ržena slama', **rževka** (rž) 'ržena slama, ržena njiva', **slivovka** (sliva) 'slivovo žganje', **tropinovka** (tropina) 'repnica (voda)'
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom**
bobovka (bob) 'krompirjevica (listje)', **fižolovka** (fižol) 'fižolovka (palica), fižolova slama', **fižonovka** (fižon) 'fižolova slama', **fožonovka** (fožon) 'fižolova slama', **fržolovka** (fržol) 'fižolovka (palica), fižolova slama', **grahovka** (grah) 'fižolova slama', **ječmenovka** (ječmen) 'ječmenova slama', **krompirjevka** (krompir) 'krompirjevica (listje), krompirjeva njiva', **krompirinovka** (krompirn) 'krompirjevica (listje)', **kvsovka** (kvas) 'repnica (voda)', **moštovka** (mošt) 'hruška (drevol)', **runkljevka** (runkelj) '(porezani) pesni listi'
- c) **tvorjenke s srednjepolskim simpleksom korenjevka**¹⁰ (korenje) 'korenjevi listi', **strniščevka** (strnišče) 'pšenično strnišče, ječmenišče (požeto), ržišče (požeto), strnišče (ostanki žitnih stebel), strnišče (njiva po žetvi)', **trnjevka**¹¹ (trnje) 'robida', **zeljevka**¹² (zelje) 'zelnica (voda)'
9. **-ov-in-ka**
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom borovinka** (bor) 'borovnica'
10. **-ov-ina**
- a) **tvorjenke z ženskospolskim simpleksom**
brajdovina (brajda) 'trta', **češnjovina** (češnja) 'češnjevo les', **češpljevina** (češplja) 'češpljev les', **češpovina** (češpa) 'slivov les, češpljev les', **fržolicevina** (fržolica) 'fižolova slama', **gruševina** (gruša) 'hruškov les', **gruškovina** (gruška) 'hruškov les', **hruševina** (hruša) 'hruškov les, krompirevica (listje)', **hruškovina** (hruška) 'hruškov les', **jablanovina** (jablana) 'jablanov les', **koruzovina** (koruza) 'koruzna slama', **ostrogovina** (ostroga) 'robidnica, robida', **preševina** (preša) 'tropina, sadje za žganje, pomešano z vodo', **repičevina** (repica) 'krompirjevica (listje)', **repovina** (repa) '(porezano) repno listje', **robidovina** (robida) 'robida, malinovje', **slivovina** (sliva) 'slivov les', **turščičevina** (turščica) 'koruzna slama'
- b) **tvorjenke z moškospolskim simpleksom**
ceglovina (cegel) 'tropina', **fižolovina** (fižol) 'fižolova slama', **ječmenovina** (ječmen) 'ječmenova njiva', **kožuhoovina** (kožuho) 'koruzno perje (od storža)', **krompirjevina** (krompir) 'krompirjevica (listje)', **latovina** (lat) 'koruzni storž brez zrnja', **omajčevina** (omajek) 'koruzno perje (od storža)', **turškovina**¹³ 'koruzna slama'
- c) **tvorjenke s srednjepolskim simpleksom**
jablovina (jablo) 'jablanov les', **jabolkovina** (jabolko) 'jablanov les', **kopinjevina**¹⁴ (kopinje) 'robidnica, robida', **kopiščevina** (kopišče) 'robida', **ličevina** (liko) 'koruzno perje (od storža)', **krompiriščevina** (krompirišče) 'krompirjeva njiva, krompirišče (pokošeno)', **strniščevina** (strnišče) 'strnišče (ostanki žitnih stebel)'
- č) **tvorjenke z glagolskim simpleksom**
ličkovina (ličkati) 'koruzno perje (od storža)'

10 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnava *korenje*.11 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnava *trnje*.12 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnava *zelje*.13 Besedotvorni predhodnik tvorjenke je pridevnik *turški*, simpleks pa *Turek* oz. *Turčija*.14 Kot izhodiščni besedotvorni predhodnik tvorjenke se obravnava *kopinje*.

11. -ov-šč-ina

Ima ga le **tvorjenka z ženskospolskim simpleksom ajdovščina** (ajda) 'njiva z ajdo'

12. -ov-je

a) tvorjenke z ženskospolskim simpleksom

bilovje (bil) 'strnišče (ostanki žitnih stebel)', **češpljevje** (češplja) 'slivov les, češpljev les', **čompovje** (čompa) 'krompirjevica (listje)', **hruškovje** (hruška) 'hruškov les', **jagodičevje** (jagodica) 'jagoda, gozdna jagoda (rastlina)', **malinovje** (malina) 'malinovje', **pečkovje** (pečka) 'pečke (pri jabolku), ovojnice, v katerih so pečke', **pšeničevje** (pšenica) 'pšenična njiva, pšenično strnišče', **repičevje** (repica) 'porezano repno listje', **repovje** (repa) 'porezani pesni listi', **resovje** (resa) 'resa', **robidovje** (robida) 'robidnica, robida', **slivovje** (sliva) 'slivov les', **verzotovje** (verzota) 'list zelja'

b) tvorjenke z moškospolskim simpleksom

bobovje (bob) 'fižolova slama', **grahovje** (grah) 'grasiča', **izkožuhovje** (kožuh) 'koruzno perje (od storža)', **ječmenovje** (ječmen) 'ječmenova slama', **klasovje** (klas) 'resa', **skuševje** (skuš) 'koruzno perje (od storža)', **slačevje** (slak-) 'koruzno perje (od storža)', **storževje** (storž) 'koruzni storž brez zrnja', **štokovje** (štok) 'koruzni storž brez zrnja', **štorovje** (štor) 'strnišče (ostanki žitnih stebel)', **vlasovje** (vlas) 'koruzni laski'

c) tvorjenke s srednjepolskim simpleksom

jabolkovje (jabolko) 'jablanov les', **ličevje** (liko) 'koruzno perje (od storža)', **stablovje** (stablo) 'krompirjevica (listje)', **strniščevje** (strnišče) 'strnišče po požetem žitu'

č) tvorjenke z glagolskim simpleksom

ličkovje (ličkati) 'koruzno perje (od storža)'

13. -ov-in-je

Imata ga le **tvorjenki z moškospolskim simpleksom grahovinje** (grah) 'fižolova slama', **sirkovinje** (sirek) 'koruzna slama'

14. -ov-išče

a) tvorjenke z ženskospolskim simpleksom

ajdovišče (ajda) 'njiva z ajdo', **malinovišče** (malina) 'malinovje', **repovišče** (repa) 'krompirišče (pokošeno)'

b) tvorjenke z moškospolskim simpleksom

bobovišče (bob) 'krompirišče (pokošeno)', **fižonovišče** (fižon) 'fižolovka (palica)', **grahovišče** (grah) 'fižolova slama', **krompirjevišče** (krompir) 'krompirjeva njiva, krompirišče (pokošeno)', **krumpljevišče** (krumpelj) 'krompirjevica, krompirišče (pokošeno)'

OBRAVNAVA TVORJENK Z VMESNIM MORFEMOM -OV- V BESEDOTVORNI LITERATURI

1. -ov-ec

Tvorjenke tipa češnjevec, *grahovec* so v Bajec (Bajec, 1950, 106), Stramljič Breznik (1999) Sławski

(Sławski, 1974, 99) in Toporišič (Toporišič, 2000, 171) obravnavane kot izpridevniške tvorjenke s pridevnikom na -ov/-ev v podstavi in s pripono -ec, torej z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti. Zloženo pripono, ki se je abstrahirala iz tovrstnih tvorb, in se pripenja neposredno na samostalniške podstave, tvorjenka pa ima besedotvorni pomen opravljajnik, omenjata Sławski (Sławski, 1974, 99) in Toporišič (Toporišič, 2000, 176–178).

2. -ov-n-jak

Tvorjenk s tem priponskim nizom Bajec (1950) in Sławski (1974) ne navajata, pač pa jih kot izpridevniške z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti obravnava Toporišič (2000, 170), npr. *godovnjak*.

3. -n-ov-ek

Tvorjenke s tem priponskim nizom v Bajec (1950), Sławski (1974), Stramljič Breznik (1999), Toporišič (2000) niso navedene.

4. -ov-n-ik

Bajec (1950, 85–88) tvorjenke s tem priponskim nizom strukturno razume kot: samostalnik + *ov* + *n* + *ik*, npr: *ajdovnik*, *deževnik*, ki se od tvorjenk tipa *repnik*, *zelnik* ločujejo le na podlagi morfema -ov-, katerega funkcija je pridevniška pripona besedotvornega predhodnika. »Vsekakor so pravilne tvorbe iz živalskih in rastlinskih imen, nadalje iz samostalnikov, ki zaznamuje blago. Vendar je poleg teh še dosti drugih primerov iz žive ljudske govornice, kjer moramo v formantu -ov- videti še nekaj več kakor samo posesivno obrazilo, najbrž tisti -ov-, ki je karakteristikon ū-jevske deklinacije«. Toporišič (2000, 170, 176) tvorjenke s tem priponskim nizom izpeljuje na dva načina: 1. iz pridevniške podstave z besedotvornim pomenom nosilec lastnosti, npr. *duhovnik*, in 2. iz samostalniške podstave z zloženo pripono -ovnik ter besedotvornim pomenom opravkar/opravljajnik npr. *čarovnik*, *darovnik*, *mirovnik*.

Sławski tega priponskega niza ne omenja.

5. -ov-ica

Bajec (1950, 100), Sławski (1974, 98) in Toporišič (2000, 175) tvorjenke tipa *ajdovica*, *bobovica* opredeljujejo kot izpridevniške tvorbe, tj. s pridevnikom na -ov/-ev v podstavi. Razlika je le v besedotvornopomenski opredelitvi: Bajec in Sławski jih razumeta kot nosilnik/nosilec lastnosti, Toporišič pa vpeljuje konkretizirani besedotvorni pomen snov.

Zložena pripona -ovica ni omenjena.

6. -ov-n-ica

Bajec (1950, 105) vidi v tvorjenkah tipa *deževnica*, *domovnica*, *glasovnica*, *polovnica* zloženo pripono -nica, ki se »dodaja tudi vmesnim formantom -ov/-ev«. Besedotvornih predhodnikov besednovrstno ne opredeljuje, prav tako besedotvornopomensko ne opredeljuje niti tvorjenk.

Toporišič izpeljuje tvorjenke iz pridevniške podstave s pripono -ica, npr. *vozovnica*, *tipkovnica*, besedotvornopomensko pa jih opredeljuje na več načinov: kot konkretizirana lastnost (2000, 173), prostor, npr.

črkovnica, *blagovnica* (2000, 174) in snov, npr. *slivovica* (2000, 175), iz česar je razvidno, da pri opredelitvah ne izhaja iz primarnih, temveč iz konkretiziranih, tj. adherentnih besedotvornih pomenov. Tvorjenka *blagovnica* je obravnavana celo na dva načina, tudi kot izsamostalniška s pripono *-nica* in s pomenom prostor (Toporišič, 2000, 181).

Ślawski (1974) tvorjenk s tem priponskim nizom ne obravnava.

7. -ov-išč-n-ica

Tvorjenke s tem priponskim nizom v Bajec (1950), Ślawski (1974), Stramljič Breznik (1999) in Toporišič (2000) niso obravnavane.

8. -ov-ka

Bajec (1950, 93), Ślawski (1974, 94) in Toporišič (2000, 171) tvorjenke tipa *ajdovka*, *fižolovka* opredeljujejo kot izpridevniške iz pridevnikov na -ov/-ev v podstavi in s pripono *-ka*, besedotvornopomensko pa kot nosilec/nosilnik lastnosti. Zložene pripone *-ovka* Bajec in Ślawski ne omenjata, pač pa jo navaja Toporišič (2000, 177, 183), in sicer pri izsamostalniških tvorjenkah, npr. *grmovka* s pomenom opravkar/opravljalnik in *pekovka* s pomenom feminativ.

9. -ov-in-ka

Tvorjenke s tem priponskim nizom v Bajec (1950), Ślawski (1974), Stramljič Breznik (1999) in Toporišič (2000) niso obravnavane.

10. -ov-ina

Bajec (1950, 52) tvorjenke tipa *hruškovina*, *fižolovina* pojmuje kot izsamostalniške z zloženo pripono *-ovina*. »Te izvedenke imajo pomen, kakršnega daje pripona *-ov/-ev* sama po sebi, pri osebah svojilnega, sicer pa pomen pripadnosti, saj je le ta svojilnosti najbližje«. Tvorjenke iz snovnih imen besedotvornopomensko opredeljuje kot kolektiv. Da je tvorba z zloženo pripono sekundarna, dokazujejo tudi besedotvorne vzporednice, tj. prav tako izsamostalniške, z nezloženo pripono *-ina* in enakima besedotvornim in slovarskim pomenom (*klobučina* : *klobučevina*, *pajčina* : *pajčevina*). Vmesni morfem *-ov-* ponekod vidi kot karakteristikon nekdanje *u-sklanjatve* (*rodovina*, *domovina*, *duhovina*, *godovina*). Kot izsamostalniške z zloženo pripono *-ovina* jih obravnava tudi Ślawski (1974), npr. *blatovina*, *bobovina*, in sicer s pomenoma opravljalec in skupnost, npr. *borovina*. Nekoliko drugače so obravnavane pri Toporišiču, in sicer na dva načina: 1. kot izpridevniške tvorjenke z različnimi (predvsem konkretiziranimi oz. adherentnimi) besedotvornimi pomeni: konkretizirana lastnost, npr. *bukovina* 'gozd' (Toporišič, 2000, 173), prostor, npr. *kraljevina*, *grofovina* (Toporišič, 2000, 174), in snov, npr. *hrastovina*, *lipovina*, *koruzovina* (Toporišič, 2000, 175), 2. kot izsamostalniške z zloženo pripono *-ovina* in besedotvornim pomenom skupnost, npr. *hrastovina*, *srebrovina* (Toporišič, 2000, 184). Stramljič Breznikova (1999, 68) tvorjenke tipa *fižolovina*, *krompirjevina* opredeljuje kot izpridevniške s pomenom nosilec lastnosti.

11. -ov-šč-ina

Bajec (1950, 54) tvorjenke tipa *ajdovščina* opredeljuje kot izpridevniške, nastale iz pridevnikov na *-ski*, njihov besedotvorni pomen pa je skupnost.

12. -ov-je

Bajec (1950, 12) in Ślawski (1974, 85) tvorjenke tipa *hruškovje*, *grahovje* pojmujejo kot izsamostalniške z zloženo pripono *-ovje* in besedotvornim pomenom skupnost. Bajec opozarja, da le izrazna raven tvorjenke nakazuje na izpeljavo iz svojilnih pridevnikov na *-ov*, ki je najpogostejša ravno pri fitonimih, vendar pa je morfem *-ov-* obrazilo nekdanje *u-sklanjatve*. »Kako naj bi sicer tolmačili izvedenke, kakor so *gorovje*, *vodovje*? Primer *valovje* nam kaže, kako je preko plurala prišlo do zbirnega pomena«.

Na dva načina so tvorjenke obravnavane pri Toporišiču (2000, 173, 184), in sicer 1. kot izpridevniške s pomenom konkretizirana lastnost, npr. *jelševje*, *bukovje*, in kot 2. izsamostalniške s pomenom skupnost, npr. *hrastovje*, *gabrovje*, *bodičevje*. Iz navedenega ni jasno, kateri kriterij je vplival na razlikovanje besedotvornopomenske opredelitve, saj imajo tvorjenke *bukovje* in *hrastovje* pravzaprav enako strukturo skladijske podstave, strukturno enak je tudi slovarski pomen tvorjenk.

13. -ov-in-je

Tvorjenke s tem priponskim nizom v Bajec (1950), Ślawski (1974), Stramljič Breznik (1999) in Toporišič (2000) niso obravnavane.

14. -ov-išče

Bajec (1950, 113) in Stramljič Breznikova (1999, 94) pojmujejo tovrstne tvorjenke kot izpridevniške, npr. *ajdovišče*, *grahovišče*. Drugačno opredelitev srečamo pri Ślawskem (1974, 95), ki v priponskem nizu *-ov-išče* vidi zloženo pripono in varianto *k -išče*, element *-ov-* pa izvira iz prvotnih *u-jevskih* osnov, npr. *domovišče*, *stanovišče*, mogoč pa je tudi vpliv glagolov na *-ovati* in pridevnikov na *-ov*. Toporišič (2000) tvorjenk s tem priponskim nizom ne obravnava.

NASTANEK VMESNEGA MORFEMA -OV- PRI TVORJENKAH TIPA BUKOVNIK, RAKOVNIK

V Furlan (2010, 209) je nastanek morfema *-ov-* pri tvorjenkah tipa *bukovnik*, *rakovnik*, tj. z ženskospolskim in moškospolskim simpleksom, razložen na podlagi primerjanja pridevniških variant tipa **сѣркѡвъль* : **сѣркѡвъень* (← **сѣркы*, g. **сѣркѡве*), sln. *cerkovni* : *cerkveni*. Ti dve pridevniški varianti sta pričakovani kot izpeljavi iz samostalnikov ženskega spola na **-y*, ki so prehajali v *a-jevsko* sklanjatev (**сѣркы* 'cerkev' → **сѣркѡва*, **buky* 'bukev' → **bukѡва*, **smoky* 'smokva' → **smokѡва*, **svekry* 'moževa mati' → **svekrѡва*, **žьrny* 'mlinski kamen' → **žьrнѡва* ...).

Pridevniki iz navedenih osnov so bili lahko izpeljani iz treh oblikovnih tipov, tj. 1. iz prvotnejših samostalnikov tipa **сѣркы*, 2. iz posplošenih akuzativnih oblik tipa **сѣркѡвъ*, sln. *cerkev*, ali 3. iz mlajših oblik tipa

**čerkva*, pri vseh pa je pričakovano, da bo v izpeljani obliki nastopala historično upravičena samostalniška osnova na *-v-, tj. **čerkv-*, **bukv-*, **smokv-*, oz. mlajša oblika, ki je tvorba pridevnikov iz samostalniške osnove na *-ov-, npr. **čerkov-*, **bukov-*, **smokov-*. Ta mlajša oblika je lahko nastala šele, ko so se ob akuzativih tipa **svekrv-* začeli tvoriti novi s polnostopenjskim -ov-, ki so neologistične oblike, ki so pri osnovah na *-y/-čv- lahko nastale zaradi homonimnega izglasja -y z nazalnimi osnovami tipa *kamy*. To je povzročilo, da se je polnostopenjskost sufiksa v tož. edn. s tipa *kamem* začela prenašati tudi v akuzative osnov na *-y/-čv-.

Ti akuzativi so najverjetneje vplivali na to, da so ob pridevniki s samostalniško osnovo tipa **čerkv-*, npr. **čerkv-en*, sln. *cerkven*, začeli nastajati novi pridevniki s samostalniško osnovo tipa **čerkov-*, in sicer s priponama a) *-en, **čerkov-en*, sln. *cerkoven* ali b) s pripono *-v, **smokov-v*.

Razmerje med starejšo samostalniško osnovo tipa **čerkv-* in mlajšo samostalniško osnovo tipa **čerkov-* je razvidno tudi iz drugih izpeljav, npr. hrv. *breskvik* 'breskov sadovnjak' < **breskv-ik* in hrv. *smokovik* < **smokov-ik*.

Izpeljava iz novih osnov tipa **čerkov-* je vplivala na nastanek pridevnikov tipa **bukov* < **bukov-v*, kjer je bil morfem -ov občuten torej kot pridevniški.

Na podlagi razmerij tipa **synov* (adj.) : **syn* (m.) so začeli nastajati tudi novi samostalniki tipa **buk* 'buk-kev'. S pripono -ov so se tako začeli tvoriti pridevniki iz moško- in ženskospolskih podstav, poleg *bukov* in *rakov* tudi *lipov*, *malinov* oz. že predhodno *breskov*.

INTERPRETACIJA OBRAVNAVANIH TVORJENK

Kot je razvidno iz navedb obravnavane slovenske (Bajec, 1950; Stramljič Breznik, 1999; Toporišič, 2000) in slovanske (Sławski, 1950) besedotvorne literature, so tvorjenke z morfemom -ov-, pri katerih je ta del podstave oz. priponskega niza (in ne osnove), obravnavane različno predvsem zaradi različnih morfemskih členitev tvorjenke: 1. obravnava celotnih priponskih nizov kot zložene pripone, npr. -ovec, -ovka, -ovje oz. 2. obravnava tvorjenk kot izpridevniških tvorb s pridevnikom na -ov v podstavi (ki tako ni del priponskega niza). Glede na to, da je tvorjenke z več kot enim priponskim obrazilom mogoče morfemizirati oz. interpretirati na različne načine, so tvorjenke z morfemom -ov- v nadaljevanju interpretirane v skladu z obema možnima interpretacijama, in sicer kot podstavni morfem ali kot morfem zložene pripone.

1. Tvorjenke na -ov-ec

Zbrane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-, moško- in srednjepolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Ena tvorjenka je izpeljana iz glagolske podstave. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-ec mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške z besedo-

tvornim pomenom *nosilnik lastnosti* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovec**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik*.

2. Tvorjenke na -ov-n-jak

Obe tvorjenki imata v simpleksu moškospolski samostalnik, izmed katerih eden spada v nekdanjo *u*-sklanjatev (*sad*), drugi ne (*grah*). Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-n-jak mogoče obravnavati kot **a) del osnove**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške s pomenom *nosilnik lastnosti* oz. po reinterpetaciji morfemske meje kot izsamostalniške s pomenom *prostor* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovnjak**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške s pomenom *opravljalnik*.

3. Tvorjenke na -n-ov-ek

Edina zapisana narečna tvorjenka (*dimnovek*) ima v simpleksu enozložni moškospolski samostalnik, ki ne spada v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-ek mogoče obravnavati kot **morfem zložene pripone -ovek**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške z besedotvornim pomenom *nosilnik lastnosti*.

4. Tvorjenke na -ov-n-ik

Zapisana narečna tvorjenka (*bobovnik*) ima v simpleksu enozložni moškospolski samostalnik, ki ne spada v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-n-ik mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, s katerim je tvorjen pridevnik *bobov*, tvorjenke pa opredeljevati s pomenom *nosilnik lastnosti* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovnik**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik*.

5. Tvorjenke na -ov-ica

Zapisane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-, moško- in srednjepolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-ica mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, s katerim je tvorjen pridevnik, tvorjenke pa opredeljevati s pomenom *nosilnik lastnosti* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovica**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik*.

6. Tvorjenke na -ov-n-ica

Zapisani narečni tvorjenki (*gruškavnica*, *borovnica*) imata v simpleksu žensko- in moškospolski samostalnik, ki ne spadata v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-n-ica mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, s katerim je tvorjen pridevnik, tvorjenke pa opredeljevati s pomenom *nosilnik lastnosti* in z zloženo pripono -nica oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovnica**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik*.

7. Tvorjenke na -ov-išč-n-ica

Zapisane tri narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko- in moškospolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v

tvorjenkah na -ov-išč-n-ica mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, s katerim je tvorjen pridevnik (če tvorjenke členimo kot *ajd-ov-išč-n-ica* ← **ajd-ov-išč-ən*) oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovišče**, na katero se pripenja druga zložena pripona -nica.

8. Tvorjenke na -ov-ka

Zbrane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-, moško- in srednjespolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-ka mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške z besedotvornim pomenom *nosilnik lastnosti* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovka**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik*.

9. Tvorjenke na -ov-in-ka

Edina zapisana narečna tvorjenka (*borovinka*) ima v simpleksu moškospolski samostalnik, ki ne spada v nekdanjo *u*-sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-in-ka mogoče obravnavati kot **del zložene pripone -ov-ina podstavnega samostalnika** *borovina*, tvorjenko pa kot izsamostalniško z besedotvornim pomenom *manjšalnica*.

10. Tvorjenke na -ov-ina

Zbrane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-, moško- in srednjespolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Ena tvorjenka je izpeljana iz glagolske podstave. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-ina mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške z besedotvornim pomenom *popredmetena lastnost* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovina**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik* oz. *skupnost*. Pri izglagolski tvorjenki je morfem -ov- del zložene podstave.

11. Tvorjenke na -ov-šč-ina

Zapisana narečna tvorjenka ima v simpleksu žensko-spolski samostalnik, ki ne spada v nekdanjo *u*-sklanjatev. Morfem -ov- je tako mogoče opredeljevati kot **podstavni morfem** pridevnika *ajdovski*, njegov nastanek pa je enak, kot v zgoraj navedenem primeru *bukovnik* (← *bukoven*), tj. preko strukturno in tipsko enakih pridevnikov z glasovno polnostopenjsko pripono -ov.

12. Tvorjenke na -ov-je

Zbrane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-, moško- in srednjespolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. Ena tvorjenka je izpeljana

iz glagolske podstave. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-je mogoče obravnavati kot **a) podstavni morfem**, tvorjenke pa opredeljevati kot izpridevniške z besedotvornim pomenom *popredmetena lastnost* oz. kot **b) morfem zložene pripone -ovje**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *skupnost*.

13. Tvorjenke na -ov-in-je

V gradivu zapisani narečni tvorjenki imata v simpleksu moškospolski samostalnik, ki ne spada v nekdanjo *u*-sklanjatev. Morfem -ov- je tako v tvorjenkah na -ov-in-je mogoče obravnavati kot **del zložene pripone -ovina podstavnega samostalnika** *grahovina*, *sirkovina*, tvorjenko pa kot izsamostalniško z besedotvornim pomenom *skupnost*.

14. Tvorjenke na -ov-išče

Zbrane narečne tvorjenke imajo v simpleksu žensko-in moškospolske samostalnike, ki ne spadajo v nekdanjo *u*-jevsko sklanjatev. V skladu z razvrstitvenimi možnostmi pripone -išče, ki se pripenja na samostalniške oz. glagolske podstave, morfema -ov- ni mogoče obravnavati kot pridevniško pripono, pač pa kot **a) morfem zložene pripone -ovišče**, tvorjenke pa opredeljevati kot izsamostalniške z besedotvornim pomenom *opravljalnik* oz. *prostor*.

SKLEP

Kot je razvidno iz navedb obravnavane slovenske (Bajec, 1950; Stramljič Breznik, 1999; Toporišič, 2000) in slovanske (Ślawski, 1950) besedotvorne literature, so tvorjenke z morfemom -ov-, pri katerih je ta del podstave oz. priponskega niza (in ne osnove), obravnavane različno predvsem zaradi različnih morfemskih členitev tvorjenke: 1. obravnava celotnih priponskih nizov kot zložene pripone, npr. -ovec, -ovka, -ovje, oz. 2. obravnava tvorjenk kot izpridevniških tvorb s pridevnikom na -ov v podstavi (ki tako ni del priponskega niza). V prispevku smo tako želeli prikazati različne načine interpretacij oz. morfemizacij višjestopenjskih tvorjenk, pri čemer smo izhajali iz gradivskega korpusa narečnih tvorjenk, vezanih na pomensko polje *kulturne rastline*. Menimo, da je zaradi večfunkcijskosti morfema -ov-/-ev- višjestopenjske tvorjenke, ki jih ta morfem tvori, nemogoče enoznačno morfemizirati, pač pa je ob izhajanju iz formalne plati tvorjenke neobhodno upoštevanje vseh možnih morfemizacij in s tem posledično določitev različnih besedotvornih pomenov tvorjenke.

DIALECTAL COMPLEX WORDS WITH A MORPHEME -OV-/EV- FROM THE SEMANTIC FIELD OF CULTIVATED PLANTS

Mojca HORVAT

Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: mhorvat@zrc-sazu.si

SUMMARY

Due to the multi-functional nature of the morpheme -ov-/ev- and, consequently, the differing interpretations of the complex words covered by this morpheme, we have decided to examine complex dialect words containing the intermediate morpheme -ov-/ev- and their treatment in the Slovenian and Slavonic word-formational literature, and to provide our own interpretation of the matter. In this paper, complex words are classified into 14 categories based on the structure of the suffixes, and further sub-grouped according to gender and/or word-type of the simplex, which may be feminine, masculine or neuter. Very few complex words have a verbal simplex in their word-formational base. The function of the morpheme -ov- in a complex word depends on the categorical properties of the noun simplex from the word-formational base (e.g. affiliation to a certain paradigm, former a-, o- or u-declension), as well as on the suffix of the complex words (e.g. -ik, -ica, -išče) and the classification options (e.g. compatibility of suffixes with the adjectival word-formational base).

The morpheme -ov- in complex words covers several functions: a) it appears as part of the base in complex words from the stem of former u-declensions; b) in adjectival complex words from adjectives, -ov- forms the base of the complex word; c) in the third case, the morpheme -ov- acts as part of the suffix series, which was, with the abstraction of complex suffixes like -ovnik, -ovica, formed either from complex words with a stem from the former u-declension or with the abstraction of complex suffixes such as -ovec, -ovka from complex words with the adjective ending -ov in the word-formational base.

This paper consists of four parts: the first lists all complex words with the suffixed morpheme -ov-/ev- from the existing corpus; the second contains these complex words in the word-formational literature; the third shows the formation of the morpheme -ov- in complex words such as bukovnik; and the fourth examines possible different approaches to complex words containing the morpheme -ov-/ev- in the dialect material.

A study of Slovenian and Slavonic word-formational literature (Bajec, 1950; Stramljič Breznik, 1999; Toporišč, 2000; Sławski, 1950) has shown that the complex words under discussion are interpreted in different ways: complex words containing the morpheme -ov- as part of the base or suffix series (and not the stem) are treated differently mainly because of the different morphemisation of complex words: 1) treatment of the entire suffixed series as complexed suffixes, such as -ovec, -ovka, -ovje or 2) the treatment of complex words as adjectival formations with an adjective containing -ov in the base (which is not part of the suffixed series).

In this paper we aim to outline the different interpretations or morphemisations of multi-level complex words using the dialect corpus of complex words from the semantic field of 'cultivated plants'. We believe that due to the multi-level character of the morpheme -ov-/ev-, it is impossible to morphemise complex words formed by this morpheme unambiguously. However, we must, from the formal side of the complex word, take into account all the possible morphemisations, and therefore consequently determine the different word-formational meanings of the complex word.

Keywords: Slovenian dialects, word-formation, morpheme -ov-, nouns, cultivated plants

LITERATURA

Bajec, A. (1950): Besedotvorje slovenskega jezika I. Ljubljana, SAZU.

Benedik, F. (1994): Vprašalnice za zbiranje narečne-ga gradiva. Traditiones 23, 87–142.

Furlan, M. (2010): Porabskoslovensko óvca 'osa'. Praslovanska sinonima *(v)osva: *(v)osa v slovenščini. Slavia Centralis, 3, 1, 205–213.

Horvat, M. (2012): Morfološka struktura in geoling-vistična interpretacija rastlinskih poimenovanj v sloven-skih narečjih. Ljubljana, Doktorska disertacija.

Sławski, F. (1974): Zarys słowotwórstwa prastłowiańskiego. Słownik prastłowiański I. Wrocław, Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 43–141.

Stramljič Breznik, I. (1999): Prispevki iz slovenskega besedoslovja. Maribor, Slavistično društvo.

Šekli, M. (2011): Besedotvorni pomeni samostalni-ških izpeljank v (pra)slovanščini. Filologičeskie zametki. [Pečatnoe izd.] 2012, 10, 1, 115–131.

Toporišč, J. (2000) ('1976): Slovenska slovnica. Maribor, Založba Obzorja.

NAREČNA POIMENOVANJA ZA ZDRAVILNE RASTLINE
V KRAJINSKEM PARKU GORIČKO

Mihaela KOLETNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor
e-mail: mihaela.koletnik@um.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava narečna imena zdravilnih rastlin v Krajinskem parku Goričko. Predstavljena so z jezikoslovnega in kulturološkega vidika ter razvrščena v skupine glede na elemente, ki vplivajo na motivacijo poimenovanja. Na osnovi primerjav in preverb v slovarjih slovenskega knjižnega jezika, in sicer v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ, se osvetljuje dokumentiranost in semantika narečnih imen zdravilnih rastlin. Ugotavlja se, katera poimenovanja so prišla v knjižno rabo in katera so živa samo v narečju in s tem najbolj prepuščena pozabi.

Ključne besede: dialektologija, panonska narečna skupina, terminologija, zdravilne rastline, Krajinski park Goričko

DENOMINAZIONI DIALETTALI DELLE ERBE MEDICINALI DEL PARCO NATURALE
DEL GORIČKO

SINTESI

L'analisi si incentra sulle denominazioni dialettali delle erbe medicinali del parco naturale del Goričko, che vengono esaminate dal punto di vista linguistico-culturale e classificate in gruppi in funzione degli elementi che influenzano i motivi delle denominazioni. La documentazione e la semantica delle denominazioni dialettali delle erbe medicinali sono evidenziate sulla base del confronto e dell'autenticazione sulla scorta dei dizionari della lingua letteraria slovena, ossia il Pleteršnik e l'SSKJ. L'analisi rileva quali denominazioni sono entrate nella lingua letteraria e quali esistono solo in quella dialettale ovvero sono più o meno dimenticate.

Parole chiave: dialettologia, dialetti panonici, terminologia, erbe medicinali, parco naturale del Goričko

UVOD

Spodbuda za ta prispevek je bilo povabilo k sodelovanju pri projektu *Zelišča in zdravilne rastline*,¹ ki je nastal na pobudo ravnateljev osnovnih šol v Krajinskem parku Goričko ter predstojnice Zavoda za šolstvo Murska Sobota ge. Irene Kumer. V okviru projekta, namenjenega razvijanju pozitivnega odnosa mladih do narave, spoznavanju rastlin v okolju, v katerem živijo, njihovih posebnosti in njihove uporabnosti v kulinariki in kozmetični industriji, vzbujanju odnosa otrok do rastlin ter spoznavanju njihove vloge pri ohranjanju dobrega psihofizičnega stanja človeka, so učenci osmih osnovnih šol znotraj Krajinskega parka Goričko ob pomoči staršev po vnaprej pripravljeni vprašalnici² in s pomočjo slikovnega gradiva na terenu zbrali tudi narečna poimenovanja zelišč in zdravilnih rastlin. Eden od ciljev projekta – izdelati narečni slovar zelišč in zdravilnih rastlin – žal ni bil uresničen. Da pa bogato narečno gradivo ne bi potonilo v pozabo, smo se odločili predstaviti ga v pričujočem prispevku.³

ZDRAVILNE RASTLINE IN ZELIŠČARSTVO NA GORIČKEM

Zdravilne rastline in njihovi pripravki so najstarejše sredstvo za zdravljenje najrazličnejših bolezni. Po Willfortu (1983, 5) se je vera v zdravilnost zelišč rodila iz svetega strahu pred čudežnimi naravnimi močmi. Začetki preprostega ljudskega zdravilstva se kažejo v bajkah, pripovedkah in pravljicah, v prastarih izročilih in v včasih težko razumljivem praznoverju. Več kot je bilo bajk in pravljič, nastalih v zvezi s kakšno rastlino, tem večjo vero je imel človek vanjo in v njeno moč. Tako se je začelo zdravljenje z zeli in skoraj pri vseh narodih. Po izumu pisave so nastali prvi zapisi o zeliščih. Najstarejša knjiga je domnevno delo kitajskega cesarja Shin-Nonga (3700 pr. n. št.), ki je opisal več kot 200 zeli in svoje življenjsko delo sklenil s spoznanjem, da je telesna moč v zeliščnih sokovih. Vedenje o zdravilni moči rastlin se je tako med ljudmi zbiralo skozi stoletja, celo tisočletja in se ohranilo vse do danes. Znanje, ki so ga naši slovanski predniki prinesli še iz naše skupne slovanske zakarpatske pradomovine, so izpopolnjevali in bogatili, skrbno varovali, ga dopolnjevali in prenašali iz roda v rod. Slovensko ljudsko zdravilstvo tako uporablja

okoli 500 zdravilnih rastlin, poimenovanih s približno 6000 imeni, ki so večinoma domačega izvora, kar je zelo veliko v absolutnem merilu in tudi v primerjavi z drugimi narodi (prav tam, 23).⁴ Z razvojem trgovine, države, šolstva, kemije in medicine se je v zadnjih desetletjih potreba po uporabi zdravilnih rastlin pri večini prebivalstva zmanjšala, v zadnjem času pa zaradi sprememb v okolju in družbi spet narašča (Plantan, Vehovar, 2012, 4).

Na Goričkem so zaradi opuščanja kmetovanja, manjšanja števila prebivalstva in naravnega razvoja nekoč obdelane zemlje naravni pogoji za zeliščarstvo zelo dobri. Zaraščene njive, travniki in pašniki so zelo bogati z različnimi živalskimi in rastlinskimi vrstami, med katerimi je tudi veliko zdravilnih rastlin. Plantanova in Vehovar pišeta (prav tam, 5), da je staro znanje o poznavanju in uporabi zelišč zelo dobro ohranjeno pri najstarejši generaciji Goričancev ter v goriških romskih skupnostih, pri srednji in mlajši generaciji pa je njihovo poznavanje slabše. Gojenje zdravilnih rastlin po vrtovih na Goričkem ni splošno razširjeno; bolj poznane so začimbne rastline (peteršilj, drobnjak, luštrek, vrtni šetraj, majaron, bazilika), med najpogostejšimi zelišči pa najdemo žajbelj, pravi pelin, ognjič, šetraj, meliso, vrtno materino dušico, poprovo meto, redkeje slez, vinsko rutico, dišeči vratič in hermeliko.

Za ogled sta na Goričkem urejena dva zeliščna vrtova, in sicer zeliščni vrt Korina na Dolnjih Slavečih in zeliščni vrt na kmetiji Korenika v Šalovcih.

JEZIKOSLOVNO-KULTUROLOŠKI
OPIS ZDRAVILNIH RASTLIN⁵

Zdravilne rastline v tem prispevku (izbrali smo trideset v Krajinskem parku Goričko v naravi ali na obhišnih vrtovih rastočih zdravilnih rastlinskih vrst) predstavljamo z jezikoslovnega (besedotvorni, etimološki, frazeološki, dialektološki) in kulturološkega⁶ (etnološki, simbolni) vidika. Stramljič Breznikova namreč ugotavlja (2009, 141), da se skozi rastlinska poimenovanja odkriva narava jezikovnega delovanja in vzvodi terminologizacije, v teh imenih pa je shranjena tudi bogata kulturna dediščina naroda. Avtorica piše (prav tam, 142), da lahko jezikoslovci z besedotvornega stališča o imenu rastline ob (ne)tvorjenosti odkrijejo tudi poimenovalno motivacijo. Pri imenih, pri katerih ta ni razvidna na prvi

1 Nosilka projekta v letih 2005–2007, katerega koordinator je bil g. Ignac Čeh, je bila OŠ Puconci. K sodelovanju pri projektu sta bila povabljeni še dr. Janko Rode in dr. Stanko Kapun.

2 Pri izboru rastlin za vprašalnico so bili upoštevani različni kriteriji. V prvi vrsti so bile izbrane rastline, rastoče v Krajinskem parku Goričko, ki se že dolgo in pogosto uporabljajo v ljudskem zdravilstvu in medicini.

3 V okviru iz EU delno financiranega projekta *Gorička zel*, ki se je izvajal na območju celotnega Krajinskega parka Goričko in katerega nosilec je bilo Goričko društvo za lepše vütro, partnerja pa še Kulturno-umetniško društvo Budinci ter biolog Lovro Vehovar, je ob finančni pomoči Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja leta 2012 izšla brošura o zeliščarstvu in zeliščih na Goričkem z naslovom *Gorička zel*. V brošuri, ki prinaša opis najpogostejših v naravi rastočih zelišč na Goričkem, narečna poimenovanja zanje niso zabeležena. Brošura je dostopna na spletnem naslovu: <http://www.goricko.lrf-pomurje.si/projekt-goricka-zel/>.

4 Hipokrat navaja npr. samo dvesto rastlin (Willfort, 1983, 23).

5 Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena je celostno predstavila Irena Stramljič Breznik (2009, 141–159).

6 Kulturološke informacije se ne navezujejo zgolj na prekmurski, temveč na širši slovanski in evropski in prostor.

pogled, je zelo zanimiva njihova etimološka razlaga. Raznolike plasti človeškega vsakdana odkrivajo tudi pregovori in reki, katerih sestavina je rastlina,⁷ zbiranje rastlinskih imen ter z njimi povezanih šeg in izročil pa je pomembna prвина etnološkega raziskovanja. V posameznih kulturah lahko rastline dobijo tudi simbolno funkcijo.

Vsako rastlinsko vrsto, po kateri se je spraševalo, smo zaradi lažje preglednosti s pomočjo določevalnega ključa po *Mali flori Slovenije* (Martinčič et. al., 1999) po sorodnosti umestili v družino. Znotraj družine rastlinske vrste predstavljamo tako, da je na prvem mestu slovensko vrstno poimenovanje (po abecednem redu), na drugem pa zaradi uveljavljenega označevanja rastlin v botaniki latinsko. Temu sledi zapis narečnega poimenovanja za rastlino,⁸ najprej v poknjiženi, nato pa še v fonetični obliki.⁹

Družina: borovke – Pinaceae

Bela jelka (*Abies alba*) je do 50 m visoko drevo s ploščatimi iglicami in gladkim belkasto sivim lubjem, katerega les je podoben smreki. Narečnega poimenovanja *jalinč* ▶ ['džālinč] v SSKJ ni mogoče najti,¹⁰ Pleteršnikov slovar pa v pomenu 'jelka' beleži izraz *jelič*. Ime je izpeljano iz podstave *jel-*. Ker pomenska motivacija imena *jel* 'jelka' na prvi pogled ni razvidna, smo zanjo poiskali njegovo etimološko razlago.¹¹ Pslovan. oblika **edla* in **edlb*, kar je sorodno z lit. *ēglė*, let. *egle*, stprus. *addle* 'smreka', je domnevno izpeljana iz ide. korena **ed^h*. 'igličast, koničast' (ESSJ I, 225–226; SES, 238).

Bela jelka ima po ljudskem verovanju čudežno moč: iglice, ki se zažgejo ob otrokovem rojstvu, blagoslovljajo in ščitijo mater in otroka.

Rdeči bor (*Pinus sylvestris*) je iglasto, do 40 m visoko drevo, ki razširjeno raste po peščenih, skalnih, sončnih pobočjih od nižine do subalpskega pasu po skoraj celi Sloveniji. Narečno poimenovanje *bor* ▶ ['bo:ʊr] beležita tako SSKJ kot Pleteršnikov slovar. Ta splošnoslovanski leksem, pslovan. **bor*, se je razvil iz ide. korena **b^haru-* 'iglasto drevo' (SES, 51–52).

Bor nastopa v pustni šegi, značilni za Prekmurje in Porabje, imenovani borovo gostüvanje. Na pustno nedeljo v vasi, kjer se v preteklem letu ni nihče poročil, uprizarjajo simbolično poroko z borom (Kuret, 1989, 24–29). Bor je tudi kresno in majsko drevo (mlaj). Prvotni, v predkrščansko dobo segajoči pomen postavljanja mlaja v čast obnovljene drevesne rasti se je do danes zabrisal, šega pa se je prenesla tudi na druge slavnostne dneve (telovo, žegnanje ipd.) (Prav tam, 285–286; Najin

Slika 1: Bela jelka (Foto: Mihaela Koletnik)

dan, 2015). Bor, ki ohranja simbolni pomen vztrajnosti v boju z življenjskimi tegobami ter nesmrtnosti rastlinskega in živalskega življenja, ima tudi čarovno moč odganjanja zla, čarovnih urokov in bolezni. Rastlina, posvečena boginji plodnosti Kibeli, naj bi celo vzpodbujala plodnost.

Družina: broščevke – Rubiaceae

Plezajoča lakota (*Galium aparine*), rastlina s stebлом, poraslim z navzdol obrnjenimi togimi dlačicami, in plodovi s kljukastimi bodicami, ki so jo v zdravilne namene uporabljali že v srednjem veku, je v ljudskem zdravilstvu cenjeno zelišče. Narečnega poimenovanja *loveča trava* ▶ [lo'vɛ:iča t'ra:va], katerega jedrna sestavina je netvorjena, ne beleži ne SSKJ ne Pleteršnikov slovar. O

7 Pregovori in reki so predmet raziskovanja paremiologije, ki se uvršča v frazeologijo v širšem smislu (Stramljič Breznik, 2009, 149).

8 Gradivo je bilo zbrano v vaseh Adrijanci, Boreča, Čepinci, Dolenci, Dolina, Gornji Petrovci, Košarovci, Križevci, Kuštanovci, Kukeč, Lončarovci, Lucova, Martinje, Moščanci, Motovilci, Neradnovci, Pečarovci, Peskovci, Stanjevci, Šulinci, Trdkova in Ženavlje.

9 Zapisano, kot se govori na Goričkem. Več o narečni podobi Prekmurja glej pri Koletnik (2008, 9–16).

10 Pomen 'jelka' je zabeležen pod gesli *jel* s kvalifikatorjem narečno in *jela* s kvalifikatorjem starinsko.

11 Etimološke razlage so povzete po Bezljajevem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* (ESSJ), Snojevem *Slovenskem etimološkem slovarju* (SES) in Striedter-Tempsovi (DLS).

Slika 2: Rdeči bor (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 3: Navadna breza (Foto: Mihaela Koletnik)

motivaciji poimenovanja je mogoče sklepati na podlagi pomenskih lastnosti tvorjenega levega prilastka. Ta podrobno določa lastnost rastline, ki je izrazita plezalka in ki zavoljo nazaj obrnjenih bodic obvisi na grmovju ali drugih rastlinah.

Družina: brezovke – Btulaceae

Navadna breza (Betula pendula), listnato drevo z belim lubjem, je rastlina, ki so jo stari Slovani in tudi drugi narodi častili kot sveto drevo in katere zdravilne moči so znane že od časa sv. Hildegarde iz Bingna. Izraz *breza*, narečno [b'reza], je v SSKJ in v Pleteršnikovem slovarju stilno nezaznamovan. Etimologi razlagajo, da je *breza*, pslovan. **bérza*, kar je tvorba iz ide. baze **b^herh₂g* - 'svetleč, bel', tako poimenovana zaradi belega lubja (SES, 57).

Frazemi¹² s sestavino, izpeljano iz imena rastline, so: *brezova kaša* 'brezova šiba, palica; kazen z brezovo šibo, palico', *brezova mast* 'brezova šiba; udarci s šibo', *brezovo olje* 'brezova šiba; telesna kazen', *namazati koga z brezovim oljem* 'natepsti koga z brezovo šibo;

natepsti koga nasploh' in *namazati koga z brezovo mastjo* 'natepsti koga z brezovo šibo; natepsti koga sploh' (Keber, 2011, 108).

V Brdih je breza majsko drevo, ki se postavlja ponoči pred prvo majniško nedeljo (Kuret, 1989, 286). V Beli Krajini se je z brezo jurjevalo (prav tam, 257), to drevo pa nastopa tudi v pastirskih šegah ob cerkvenem prazniku vnebohoda (prav tam, 318). Na Slovenskem je močno razširjena vera, da so brezove veje, mimo katerih je šla telovska procesija, blagoslovljene in da varujejo pred ujmami in nezgodami (prav tam, 369).

Breza simbolizira pot, po kateri se spušča nebesna energija in po kateri se vzpenja človeško hotenje. Je zaščitni simbol življenja in smrti. Njene zareze predstavljajo nebeške ravni, saj je kozmični steber. Breza ima čarovno lastnost privabljanja ljubezni in izganjanja duhov.

Družina: bršljanovke – Araliaceae

Navadni bršljan (Hedera helix), ki je imel pomembno vlogo v antičnih kulturnih obredih, je vedno zeleni, večinoma z oprijemalnimi koreninami plezajoči grm,

12 Navedeni frazemi se navezujejo na celoten slovenski jezikovni prostor in ne le na prekmurščino.

Slika 4: Navadni bršljan (Foto: Mihaela Koletnik)

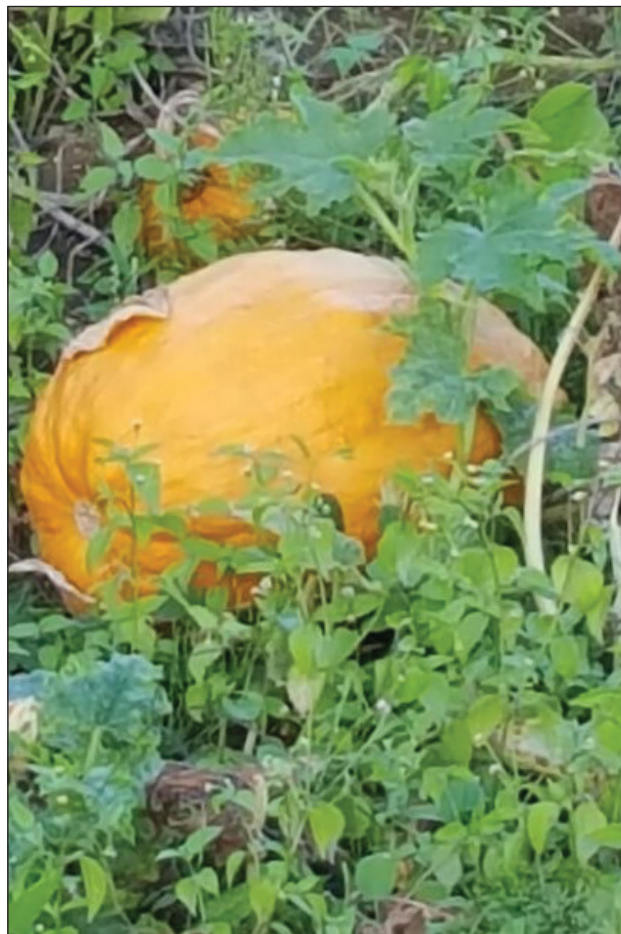
cenjen kot zdravilno zelišče. Kot stilno nezaznamovano je poimenovanje *bršljan*, narečno [brš'la:n], zabeleženo tako v SSKJ kot v Pleteršnikovem slovarju. Motivacija imena na prvi pogled ni razvidna, etimološka razlaga pa kaže, da je bršljan, če je pravilna domneva, da je pslovan. **brěskl'anъ*, **brěščanъ* izpeljano iz ide. korena **bhereg'h-* 'visok, dvigati se', poimenovan po tem, da se kot ovijalka lahko povzpne do 30 m visoko (SES, 61).

Na Slovenskem je že od nekdaj navada, da je bršljan sestavni del zelenja, povezanega v cvetnonedeljske butare (Barle, 1937, 202; Kuret, 1989, 116, 121, 133). Rastlina simbolizira veselje, moč in zdravje, silo rasti in vztrajno poželenje. V hudourniških dolinah na Kočevskem so posvečeno vejico bršljana obešali v hiše, da bi se s tem zaščitili pred nevihtami, hudourniki, točo in ostalimi nevarnostmi. Da bi se obvarovali pred požari, pa so vejice bršljana polagali v peči.

Bršljan se uporablja pri čaranju za zvestobo in lju-bezen, prinaša pa tudi srečo v zakonu. O čarovni moči bršljana piše tudi Barle (prav tam): »Beršljenov venec, na velikonočno nedeljo v vodi namočen in na glavo položen, stori, da je človek celo leto zdrav in vesel. Ako dene mlada žena beršljenovo perje prvo noč svojega zakona pod zglavnik, da ga mož ne zapazi, ostane dolgo mlada in mož zmiraj zdrav.«

Družina: bučevke – Cucurbitaceae

Navadna buča (Cucurbita pepo), kulturna rastlina s plazječim se stebлом, ki so jo v 16. stol. Španci prinesli iz Južne Amerike, je na Slovenskem močno razširjena, še posebej na Štajerskem in v Prekmurju. Narečnega poimenovanja *tikev* ▶ ['tikef] SSKJ ne beleži, pač pa pomen 'buča' najdemo pod geslom *tikva* s kvalifikatorjem nar. vzhodno. V Pleteršnikovem slovarju je izraz samostojna iztočnica, razložena s sopomenko *tikva*, z iztočnico povezano z enačajem.

Slika 5: Navadna buča (Foto: Mihaela Koletnik)

Ime *tikva*, pslovan. ali slovan. **tǫky*, rod. **tǫkve*, etimološko ni dokončno pojasnjeno. Etimologi domnevajo, da je beseda ali izposojena iz neke predindoevropske predloge, iz katere je tudi gr. *sikýa*, *sekoúlo* 'buča', *síkys* 'kumara', lat. *cucumis* 'kumara', ali iz predloge, iz katere je prevzeto gr. *sykon*, nar. *týkon* 'smokva', lat. *figus* 'figa' (SES, 764).

Frazemov s sestavino *tikev* v slovenščini ni najti, je pa leksem *tikva* sestavina pregovora *Vsaka tikva raste na svojem grlu* 'Vsaka buča raste na svojem pecelju' (Bojc, 1980, 111).¹³

Družina: cipresovke – Cupressaceae

Navadni brin (Juniperus communis), zimzelen iglast grm z drobnimi jagodami, raste v gozdovih in na suhih pobočjih po vsej Sloveniji. Narečno poimenovanje *borovica* ▶ [bo'rɔj:ca] beležita oba slovarja; v SSKJ ima kvalifikator nar. vzhodno, v Pleteršnikovem slovarju pa je razloženo s sopomenko *brina*. Ime *borovica* je izpeljanka. Na podlagi

¹³ V Slovarju slovenskih frazemov (Keber, 2011, 112) je mogoče najti pet frazemov, katerih sestavina je *buča* (rastlina), v domačih zbirkah pregovorov in rekov pa dva.

Slika 6: Navadni brin (Foto: Mihaela Koletnik)

njene morfemske strukture je mogoče sklepati o pomenski motivaciji imena: *bor-ovica* < tista, ki je povezana z borom. Rastlina ima namreč igličasto oblikovane zelene liste in jagodičasto oblikovane semenske storže.

Brin, ki so ga poznali že stari Germani, je pogosto zelenje cvetnonedeljskih butar, ki se v katoliških cerkvah blagoslovljajo na cvetno nedeljo (Kuret, 1989, 115–116). Na Koroškem (Podjuna) se z brinom o binkošti kresuje, na binkoštno nedeljo pa se v njive zatika brinove vejice, ki se jih kropi z vodo, da bi odvrnile točo in neurja (Rož) (prav tam, 330, 326). Po ljudski pripovedki iz Gornje Ponikve pri Dobrni ima »brinjevo zrno križ na sebi zato, ker se je Marija z detetom Jezusom pod njim vedrila. Zato ima tudi brinjev grm vedno suho zemljo pod seboj« (Barle, 1937, 201).

Brin in brinove jagode imajo čarovno moč odganjanja zlih duhov, čarovnic in urokov. Poganjek rastline, ki ga nosimo pri sebi, varuje pred nesrečami, zrele jagode pa se dodajajo ljubezenskim mešanicam.

Družina: divjekostanjevke – Hippocastanaceae

Navadni divji kostanj (*Aesculus hippocastanum*), drevo s suličastimi listi in drobnimi rumenkasto belimi cveti v socvetjih, je zdravilna rastlina, ki je zaradi svoje hitre rasti in skromnosti priljubljena kot okrasno drevo v parkih in drevo za drevorede. Narečno poimenovanje *divji kostanj* ▶ ['divʒj̥ košta:jn] je pod geslom *kostanj* zabeleženo tako v SSKJ (tu s kvalifikatorjem bot.) kot v Pleteršnikovem slovarju. Jedrni del tega dvobesednega imena je prevzet iz it. *castagno* 'kostanjevo drevo', *castagna* 'kostanjev plod', kar se je razvilo iz lat. *castanea*, izposojenke iz gr. *kástanon* 'kostanj' (SES, 312).

Frazemi s sestavino *kostanj* se v slovenščini nanašajo na plodove kostanja: *hoditi za koga po kostanj v žerjavico*, *iti za koga po kostanj v žerjavico*, *seči za koga po kostanj v žerjavico*, *za druge pobirati kostanj iz žerjavice* 'opraviti/opravljati nevarna dela, od katerih imajo koristi drugi', (*kot*) *vroč kostanj* 'kočljiva, neprijetna zadeva',

Slika 7: Navadni divji kostanj (Foto: Mihaela Koletnik)

poslati koga po kostanj v žerjavico, *pošiljati koga po kostanj v žerjavico* 'naložiti komu nevarna dela' (Keber, 2011, 378–379). Kostanj je sestavina pregovora: Ako je dež na Cirila in Metoda (5. 7.), oreh in *kostanj* domala ogloda, zabeleženega pri Bojcu (1980, 297).

V Bohinju je navada, da se zvečer pred binkoštnim praznikom hiše ozaljšajo z zelenjem. Po oknih se zatakne cvetoči divji kostanj ali akacijo, saj naj bi na te veje na binkoštno nedeljo sedel Sv. Duh (Kuret, 1989, 327).

Družina: kobulnice – Apiaceae

Koper (*Anethum graveolnes*) je močno dišeča enoletna vrtna ali začimbna rastlina z nitasto deljenimi listi in rumenimi cveti v kobulih, ki zraste do 120 cm visoko. Njen sorodnik je navadni komarček (*Foeniculum vulgare*). Poimenovanje *koper*, narečno ['køper], je zabeleženo tako v SSKJ (tu s kvalifikatorjem vrtn.) kot v Pleteršnikovem slovarju. O pomenski motivaciji pomena na prvi pogled ni mogoče sklepati. Etimologi domnevajo, da je poimenovanje *koper*, pslovan. **koprě* < **kua-pro-*, kar je izpeljano iz ide. osnove **kua-po-*

Slika 8: Koper (Foto: Mihaela Koletnik)

‘vonjava, duh’, prvotno označevalo konopljo, iz katere vlaken so izdelovali niti in katere hlape so domnevno vdihavali pri obredih (SES, 307).

Navadna kumina (*Carum carvi*) je dvoletna zdravilna rastlina z belimi in rožnatimi cvetovi v kobulih, iz katerih se razvijejo temnorjava srpasta semena. Pomembno zdravilo za želodčne, črevesne in žolčne težave je postala v iztekajočem se srednjem veku, poznali pa naj bi jo že v kameni dobi. Narečna poimenovanja zanjo so *kum* ▶ [ˈkūn], *kumen* ▶ [kiˈmɛ:n] in *kumič* ▶ [ˈkümič]. Medtem ko SSK v pomenu ‘kumina’ ne beleži nobenega narečnega izraza, so v Pleteršnikovem slovarju zapisani vsi trije, pri čemer je izraz *kumen* razložen z dvema dodanima sopomenkama (*kum* in *kumena*). Etimološka razlaga imena kaže, da je leksem *kum* prevzet iz bav. avstr. *kümm*, stvnem. *chumi*, *chume*, to pa je prevzeto iz lat. *cuminum* ‘kumina’ (ESSJ II, 110; SES, 271). Narečni poimenovanji *kumen* in *kumič* sta izpeljani iz narečnega imena rastline z besedotvorno podstavo *kum-*.

Kumina ima čarovno moč privabljanja ljubezni in varovanja pred boleznimi in tatvinami, povečevala pa naj bi tudi poželenje.

Družina: koprivke – Urticaceae

Velika kopriva (*Urtica dioica*) je rastlina, ki ima na listih in stebelu dlačice, ki povzročajo ob dotiku pekoč občutek. Poznali in v zdravilne namene uporabljali so jo že v starem veku, Mala kopriva (*Urtica urens*) pa je enoletnica, ki največkrat raste v bližini naselij. Narečnega poimenovanja *kropliva* ▶ [kɔpˈliva] za obe rastlini SSK in Pleteršnikov slovar ne beležita, pač pa je pomen ‘*Urtica dioica* in *Urtica urens*’ zabeležen pod geslom *kopriva*, v SSKJ s kvalifikatorjem bot. Po Bezljaju (1982, 100) je verjetna primarna oblika te splošnoslovske besede **kropiva*, kar je ohranjeno v slovenščini, ruščini, ukrajinščini in balkanski cerkvenoslovanščini. Drugod pri Slovanih se je po zgodnji metatezi razvila oblika *kopriva*, pslovan. **koprīva*, kar je po Snoju (2003, 308) verjetno izpeljano iz **kopr̥b*, kar je prvotno označevalo neko rastlino, iz katere vlaken so kakor iz koprivinih izdelovali niti.

Slovar slovenskih frazemov beleži pet frazemov s sestavino *kopriva*: *iti na koprive*, *pasti med koprive* ‘znajti se v neprijetnem položaju’, *kopriva ne pozebe* ‘zdrav, odporen človek uspešno kljubuje bolezni, naporu’, *rasti kot kopriva* (za *plotom*), *zrasti kot kopriva* ‘rasti bujno, divje’ (Keber, 2011, 366–367), v slovenskih zbirkah

Slika 9: Velika kopriva (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 10: Mala kopriva (Foto: Mihaela Koletnik)

pregovorov in rekov pa je s sestavino *kopriva* mogoče najti tudi osem pregovorov: *Koprivi* ne škoduje ne toča ne slana; Roža ne zraste iz *koprive*; Zgodaj začne žgati, kar ima *kopriva* postati; Za časa začne žgati, kar ima (misli) *kopriva* postati; *Kopriva* ne pozebe (Bojc, 1980, 31, 110, 111, 145); Kdor gladi *koprivo*, je kmalu opečen; Vrtnica ne zraste iz *koprive* (Prek, 1982, 35, 199); Kdor gladi *koprivo*, se opeče (Ilich, 2003, 93).

Kopriva je bila od nekdaj povezana s številnimi ljudskimi vražami. V starogermanski mitologiji je bila simbol boga strele, ki hkrati blagoslavlja in žge, zato se ponekod še danes uporablja kot zaščita pred udarom strele. Koprive, nabrane pred sončnim vzhodom in položene živini, naj bi iz živine odganjale slabe duhove, lutke, napolnjene s koprivo, se uporabljajo za vračanje uroka pošiljatelju, posoda sveže natrganih kopriv, položena pod bolnikovo posteljo, pa pomaga pri okrevanju. Kopriva se je pogosto primerjala in povezovala z ljubezensko strastjo, zato se je dodajala ljubezenskim napitkom in talismanom. Na Koroškem so jo dekleta na kresni večer osolila in kamor je bil drugo leto nagnjen njen vrh, tja naj bi se dekle kasneje omožilo ali šlo služiti.

Družina: kovačnikovke – Caprifoliaceae

Črni bezeg (*Sambucus nigra*) je grm ali nizko drevo z zdravilnimi rumenkasto belimi cvetovi in drobnimi črnimi jagodami. Njegove zdravilne učinke so poznali že koliščarji, saj so arheologi našli ostanke rastline pri koliščarskih naseljih. Narečna poimenovanja za črni bezeg so *bezovec* ▶ [ˈbezovec], *bezovovec* ▶ [beˈzɔvovec] z glasoslovnima različicama *bazonovec* ▶ [baˈzɔvovec] in *bozonovec* ▶ [boˈzɔvovec], *bezdovec* ▶ [ˈbezdovec], *bezgovec* ▶ [ˈbezgovec] in *zobovec* ▶ [ˈzɔbovec] < **bъzovъcъ* (ESSJ I, 19). Tvorjena so iz podstave *bez-*, *bezd-*, *bezg-*, pslovan. **bъzъ* poleg **bъzgъ*, **bъzdъ* in **buzъ*, kar etimološko ni zanesljivo pojasnjeno. Etimologi domnevajo, da je *bezeg*, če je varianta **bъzdъ* prvotna, prvotno pomenilo *‘napihnjena, nabuhla veja’, izhodiščno pa ‘drevo z nabuhlimi vejami’. Bezgov stržen je namreč iz puhle, kakor napihnjene snovi (SES, 38; ESSJ I, 18–19). Od zapisanih narečnih poimenovanj beleži SSKJ eno (*bezgovec*), Pleteršnikov slovar pa dve (*bezovec* in *bezgovec*).

Cilenšek opozarja (1892, 159), da je potrebno biti pri uporabi te zdravilne rastline previden, še zlasti z

Slika 11: Črni bezeg (Foto: Mihaela Koletnik)

njenimi zelenimi deli, saj sicer lahko botruje nesrečam, in to takole predstavi: »Priletna žena je bolehalo že kakih 10 dnij. Njen mož je dobil bezgovo korenino in je nastrgal toliko, da je dala dve žlici soka, ktere ga je žena izpila. Navzlic temu, da je strgal »od zgoraj navzdol«, začela je strašno bljuvati in tožiti o notranjih bolečinah, kar bi se imelo neki le zgoditi, ko bi bil strgal »od zdolaj navzgor«. Zdravnik ni mogel ničesar več opraviti, in revica je umrla za črevesno vnetico« (Cilenšek, 1892, 159).

Na Koroškem, v Zgornjesavski ter Mislinjski in Šaleški dolini je znana šega, da se dekleta, ki bi se rada omožila, zatekajo k bezgu (Kuret, 1989, 421). S to posvečeno rastlino poletnega solsticija so povezane številne vraže in verovanja. V bezgu naj bi živeli dobri hišni duhovi, prijazne bezgove ženice ali drevesne nimfe, ki skrbijo za našo varnost in dobro počutje. Rastlina nas ščiti pred raznimi »coprniki« in vsemi, ki bi nam želeli škodovati z uroki. Varuje nas pred prešuštvom in revmatizmom, mladoporočencem in otrokom pa prinaša srečo.

Družina: krčničevke – Hypericaceae

Šentjanževka (*Hypericum perforatum*), zdravilna rastlina s prosojno pikastimi listi in rumenimi cveti v socvetju, ki raste po suhih travnikih, pobočjih, posekah, nasipih in med grmovjem po vsej Sloveniji, je bila kot večnamensko čudežno zdravilo znana že v starih evropskih kulturah. Narečnih poimenovanj *ivanjska roža* ▶ [i'va:njska 'ro:ʋža] in *ivanova roža* ▶ [i'vānova 'ro:ʋža] Pleteršnikov slovar ne beleži, leksem *ivanjska roža* v SSKJ pa izpričuje pomen 'ivanjščica'. Na podlagi pomenskih lastnosti prilastkovnega dela obeh večbesednih imen, katerih jedrna sestavina je netvorjena, je mogoče sklepati o motivaciji poimenovanja. Levi prilastek je domača tvorjenka iz imena *Ivan*, različice imena Janez (Keber, 2001, 254). Rastlina namreč začne cveteti okrog sv. Janža (24. 6.), tj. na dan spomina rojstva sv. Janeza Krstnika (ESSJ IV, 33; SES, 724). Praznovanje goda tega svetnika se v prekmurščini imenuje *ivanovo* (Novak, 2006, 148), mesec junij pa *ivanjščak* (prav tam).

Šentjanževka, ki je bila v mnogih kulturah čarobno in obredno zelišče, naj bi po eni izmed legend zrasla iz kapljic krvi sv. Janeza Krstnika, v neki drugi legendi pa je zaslediti, da so si z njo zdravili rane že vitezi križarji (ivanovci) v bojih za Jeruzalem. Rastlina, katere oljne žleze na listih so včasih imeli za hudičeve vbode, je v starogermanskih kresnih kulturah zaradi svoje oblike in barve veljala za prinašalko svetlobe, po pokristjanjenju pa je bila skupaj s kresnim časom posvečena Janezu Krstniku. Danes je šentjanževka ob praproti, kresnicah, kresničevju in lisičjem repu glavna obredna rastlina kresnega večera. Kot zelišče proti čarovnikom in čarovnicam varuje pred uroki in odganja zle duhove. Ker ima magično moč odganjanja strele, jo zlasti na Štajerskem navzkriž pritrdijo na okna, da ne bi treščilo

Slika 12: Šentjanževka (Foto: Mihaela Koletnik)

v hišo (Kuret, 1989, 409). V okolici Muljave o binkošti s šentjanževkami okrasijo streho, da »bi prišli angelčki spat in varovat dom pred nesrečo« (prav tam, 326). Rastlini pripisujejo še magično moč pri iskanju zakladov in vode.

Družina: krhlikovke – Rhamnaceae

Navadna krhlika (*Frangula alnus*) je grm s celorobnimi listi in črnimi plodovi, ki zraste tudi do 7 m visoko. Kot zdravilna rastlina je bila prvič omenjena šele v 14. stoletju. Narečno poimenovanje zanjo je *krhlikovec* ▶ [kr'likovec]. Medtem ko je izraz v Pleteršnikovem slovarju mogoče najti, ga SSKJ ne beleži. Narečno ime je izpeljanka iz imena *krhlika* z besedotvorno podstavo *krhlik-*. Pri imenu *krhlika* je verjetno potrebno izhajati iz pslovan. podstave *kr̥ch- < ide. *krus- h krušiti < *kreus-, *krous, iz česar je prid. *krhek* 'krušljiv, lomljiv, drobljiv' (ESSJ I, 92). Da se ime rastline nanaša na krhkost njenega lesa, potrjuje tudi latinsko rodovno ime *Frangula* < lat. *frangere* 'lomiti', navezujoče se na *krhek* les (Aichele, Golte-Bechtle, 2004, 84).

Družina: lipovke – Tiliaceae

Lipa (*Tilia platyphyllos*) je košato drevo z mehkim lesom, srčastimi listi in dišečimi cvetovi. Nekatera drevesa lahko dosežejo starost 1000 in več let. Izraz *lipa*, narečno [ˈlipa], beležita tako SSKJ kot Pleteršnikov slovar. Pomenska motivacija tega splošnoslovnega imena ni razvidna na prvi pogled. Etimologi domnevajo, da je ime *lipa*, pslovan. **līpa*, prvotno pomenilo *ˈtista, ki vsebuje lepljivo, mastno snov, saj je izhodiščna oblika **lěipah*, verjetno izpeljana iz ide. **lěipo* 'lepljiv' (SES, 358). Cvetovi lipe namreč vsebujejo veliko sladkorja, njeni plodovi pa maščobnega olja.

Rastlina je sestavina pregovorov: Dokler *lipa* cvete, ne manjka čebel (Bojc, 1980, 109; Ilich, 2003, 70) in Dokler *lipa* cveti, ne manjka čebel (Prek, 1982, 85), njeno ime v pridevniški obliki pa najdemo še v dveh slovenskih frazemih: *držati se kot lipov bog* in *stati kot lipov bog* 'biti neroden, molčeč' (Keber, 2011, 470).

Lipa, ki ima pri Germanih in Slovanih v ljudskem verovanju zelo pomembno vlogo, je bila sveto drevo. Domneva se, da je imela še pred vlogo stičišča družbenega življenja primarno religiozni pomen, prostor okoli

nje pa je bil kakovostno enak svetišču. Povezuje se s slovanskimi boginjami Vido in Mokoš. V tem kontekstu je v enem izmed mitov o nastanku človeštva prav lipa tisto drevo, iz katerega je ustvarjena prva ženska (Borenović, 2015). V času turških vpadov so jo sadili kot simbol zmage nad Turki.

Lipa je drevo ziljskega štehanja (Kuret, 1989, 350–353, 355), lipove vejice pa so najpogostejši zeleni okras hiš o binkošti, saj je še zlasti na Koroškem in Gorenjskem močno razširjena vera, da na binkoštno nedeljo sede Sv. Duh na zelene, najčesče (ali pa samo) lipove veje, ki krasijo okna in vrata hiš (prav tam, 227–228, 326).

Družina: lukovke – Alliaceae

Česen (*Allium sativum*), rastlina z dolgimi ozkimi listi, ki v toplem in zmernem podnebju uspeva po vsem svetu, je že od nekdaj cenjen koz zdravilo in začimba. Narečni poimenovanji zanj sta česnek ▶ [ˈčesnek] in luk ▶ [ˈlūk]. SSKJ izraza *česnek* ne beleži, izraz *luk* s kvalifikatorjem nar. vzhodno pa samo v pomenu 'čebula'; Pleteršnikov slovar v pomenu, izpričanem v narečju, beleži oba narečna izraza. Ime *česnek* je izpeljanka (česn-ek) iz leksema *česen*. Etimologi razlagajo, da je pslovan. **česnǣ* izpeljano iz glagola **česnǣti* 'razčesniti, razcepiti, razklati', saj se česen lahko cepi v stroke (SES, 84; ESSJ I, 79). Za ime *luk*, katerega motivacija ni razvidna na prvi pogled, večina avtorjev domneva, da je pslovan. beseda **lūk*, sloven. *luk* 'čebula', star. *lūk* 'por' in 'česen' (SES, 367), prevzeta iz pgerm. **lauka*-, predhodnice nem. besede *Lauch* 'čebula, por'. Rastlina naj bi bila tako poimenovana po ukvirjenih, kodrastih listih (SES, prav tam; ESSJ II, 155).

V domačih zbirkah pregovorov in rekov takih s sestavinama česnek in luk ne najdemo, zapisani pa so trije s sestavino česen: *Dober si, kakor česen brez kruha*; *Leti, kakor bi se moral za česen tožiti* (Bojc, 1980, 96, 195); *Kjer česen goje, od tam bolezni beže* (Prek, 1982, 164).

Slika 13: Lipa (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 14: Česen (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 15: Navadni rman (Foto: Mihaela Koletnik)

Po ljudskem verovanju je česen čarovna rastlina, ki preganja hudobne demone, ščiti pred kačjimi piki in boleznimi, odganja zlo ter nameščena pod blazino varuje otroke.

Družina: nebinovke – Asteraceae

Navadni rman (*Achillea millefolium*) je zdravilna rastlina s pernatimi listi in z belimi ali rožnatimi cvetovi, katere zdravilno moč so poznali že stari Grki. Izraz *rman*, narečno [ʔrman], beležita tako SSKJ kot Pleteršnikov slovar. Etimološka razlaga imena razkriva, da je to poimenovanje preneseno iz poimenovanja podobne pasje kamilice, ki se taksonomsko lat. imenuje *Chamomilla romana* 'rimska kamilica', drugi del poimenovanja pa je prešel v slovenščino iz ne povsem jasne romanske predloge (SES, 625).

Rman, s katerega mladimi listi, pomešanimi z jajci, se krmijo mlade race, gosi in pure (Bevk, 1929, 58), se dodaja kadihom za jasnovidnost in ljubezenske uroke. Ker ima sposobnost obdržati par skupaj sedem let, se daje v ljubezenske vrečke kot darilo mladoporočencem.

Rastlina ima čarovno moč, da ščiti pred zlom, odganja strah, varuje in prinaša ljubezen.

Navadni vratič (*Tanacetum vulgare*), rastlina z ostro nazobčanimi listi in rumenimi cvetovi v koških, raste po nabrežjih, posekah in travnikih po vsej Sloveniji. Narečno poimenovanje *vratič* ▶ [v'rātič] je zabeleženo tako v SSKJ kot v Pleteršnikovem slovarju. Po etimološki razlagi je ime izpeljano iz pslovan. glagola **vortīti se* 'vrniti se'. Po ljudskem verovanju ima namreč *vratič* čudežno moč, ki popotniku omogoči vrnitev, zato so ga vedno utrkali, preden so se odpravili na pot (ESSJ IV, 352–353).

Vrtni ognjič (*Calendula officinalis*), enoletna zdravilna rastlina s svetlo ali oranžno rumenimi cvetovi v koških, ki zraste do približno 60 cm visoko, je že od 12. stoletja dalje gojen kot okrasna in zdravilna rastlina. Štejejo ga za napovedovalca vremena, saj če se njegovi cvetovi do osme ure zjutraj ne odprejo, bo dan deževen. Narečnega poimenovanja *ognjec* ▶ [o:ɣnjec] SSKJ ne beleži, Pleteršnik pa ga razlaga z dodano sopomenko *ognjič*. Iz morfemske strukture izpeljanke (*ognj*-ec) je mogoče sklepati o pomenski motivaciji imena. Jedrni

Slika 16: Navadni vratič (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 17: Vrtni ognjič (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 18: Njivska preslica (Foto: Mihaela Koletnik)

del imena podrobneje določa barvo cvetov. Ti so oranžne ali zlato rumene barve, ki spominja na ogenj.

Rastlini pripisujejo skrivnostno moč pomlajevanja. Venci ognjiča nad podboji vrat odganjajo zlo, cvetovi pod posteljo pa varujejo med spanjem in uresničujejo sanje. Z ognjičem v žepu se doseže pravica na sodišču, tekočina iz ognjičevih cvetov, s katero se podrgne po vekah, pa pomaga videti škrate.

Družina: presličevke – Equisetaceae

Njivska preslica (*Equisetum arvense*), rastlina vlažnih tal s členastim votlim stebлом in sivo-zelenimi stranskimi poganjki v isti višini, je neljub plevel po vrtovih in njivah. Bevk (1929, 54) jo predstavlja kot »jako nadležen plevel«, Cilensek (1892, 499–501) kot »sveče«, nadležen njivski plevel, ki ni »ne za zob in ne želodec«, proti kateremu »je in ostane najboljši pripomoček pridna roka«. Njeno zdravilno moč so cenili že antični pisci. Izraz *preslica*, narečno [p'preslica], je

zabeležen tako v SSKJ kot v Pleteršnikovem slovarju. Ime rastline etimologi razlagajo s tekstilnim strokovnim izrazom *preslica* (< pslovan. **prěslo*, kar je ime orodja od **prěsti* 'presti'), katerega prvotni pomen je bil *'priprava za predenje'. Rastlina je tako poimenovana zato, ker je po obliki podobna pripravi na kolovratu (SES, 569; ESSJ III, 115).

Družina: rožnice – Rosaceae

Navadni glog (*Crataegus laevigata*) je do 12 metrov visoko in do 100 let staro listopadno drevo z belimi cveti in rdečimi koščičastimi plodovi, ki pogosto raste kot srednje velik grm. Narečna poimenovanja za glog, eno najdragocenejših zdravilnih rastlin za srce, ki jo pogosto zamenjujejo s črnim trnom (*Prunus spinosa*), so *glog* ▶ [g'lɔk], *dlog* ▶ [d'lɔk],¹⁴ iz besedotvorne podstave *glog*- izpeljan izraz *gložje* ▶ [d'lo:užje] ter večbesedno poimenovanje *bogine gruške* ▶ [bo:uɡine grü:jške]. SSKJ beleži eno narečno poimenovanje (*glog*), Pleteršnikov

14 O premeni *gl* > *dl* v prekmurščini glej več pri Ramovš (1924, 208).

Slika 19: Navadni glog (Foto: Mihaela Koletnik)

slovar pa dve (*glog* in *glozje*). Pomenska motivacija imena *glog* ni razvidna na prvi pogled, zato je zanimiva njegova etimološka razlaga. Pslovan. **glogb* 'glog, dren', tj. 'trnov, bodičast grm', je nastalo iz **glag^ho*- 'trn, bodica' (SES, 175). Veje gloga so namreč trnate, saj imajo mladi poganjki rastline do 1,5 cm dolge trne. O pomenski motivaciji dvobesednega imena *bogine gruške* je mogoče sklepati na podlagi pomenskih lastnosti jedrne sestavine imena. Ta kaže na podobnost oblike ploda drugim rastlinam po obliki. Plodovi gloga so namreč jajčaste oblike, koščičasti, z nekoliko ugreznjenim vrhom, na katerem so ostanki čašnih listov, kot je to na sadežih pri pečkatem sadju. Prilastkovni del imena kaže na izvirnost v krščanskem izročilu. Rastlina, ki naj bi po eni izmed legend nastala iz popotne palice sv. Jožefa, ima v krščanstvu velik pomen, saj se je namreč Bog razodel Mojzesu v gorečem glogovem grmu.

Pri starih Grkih je bil glog simbol veselja in sreče. Po ljudskem verovanju ima rastlina, iz katere lesa izdelujejo čarovniške palice, skrivnostno moč odganjanja zlih duhov. Je učinkovito orožje proti vampirjem, dojenčke varuje pred uroki in boleznimi, hiše pa pred strelami in

Slika 20: Navadni šipek (Foto: Mihaela Koletnik)

nevihtami. Pripisujejo ji tudi nenavadno moč ohranjanja nedolžnosti in povečanja plodnosti.

Navadni šipek (*Rosa canina*) je trnat grm z belimi ali rožnatimi cvetovi in živordečimi jagodami, ki zraste do 3 m visoko. Rastlina naj bi svoje latinsko ime (*canina* < lat. *canis* 'pes') dobila, ker pomaga proti pasji steklini (pri ugrizu pobesnelih psov se je uporabljalo lubje korenine), kar omenja že rimski naravoslovec Plinij (Galle-Toplak, 2002, 200). Narečni poimenovanji zanjo sta *ščipek* ▶ [š'ci:ipek] in *divji ščipek* ▶ [l'divžj š'ci:ipek]. SSKJ beleži oba izraza, prvega s kvalifikatorjem nar. vzhodno, drugega pod iztočnico *ščipek*, medtem ko v Pleteršnikovem slovarju dvobesednega poimenovanja ni najti. Etimologi fitonim *šipek* izvajajo iz apelativa **šipb* 'trn, bodica', kar etimološko ni dokončno pojasnjeno (SES, 726). Rastlina je tako poimenovana zato, ker so veje, mladike in glavne žile listov porasle s kaveljčastimi bodicami (trni). Prilastkovni del dvobesednega poimenovanja podrobno določa negejenost rastline (*divji ščipek*).

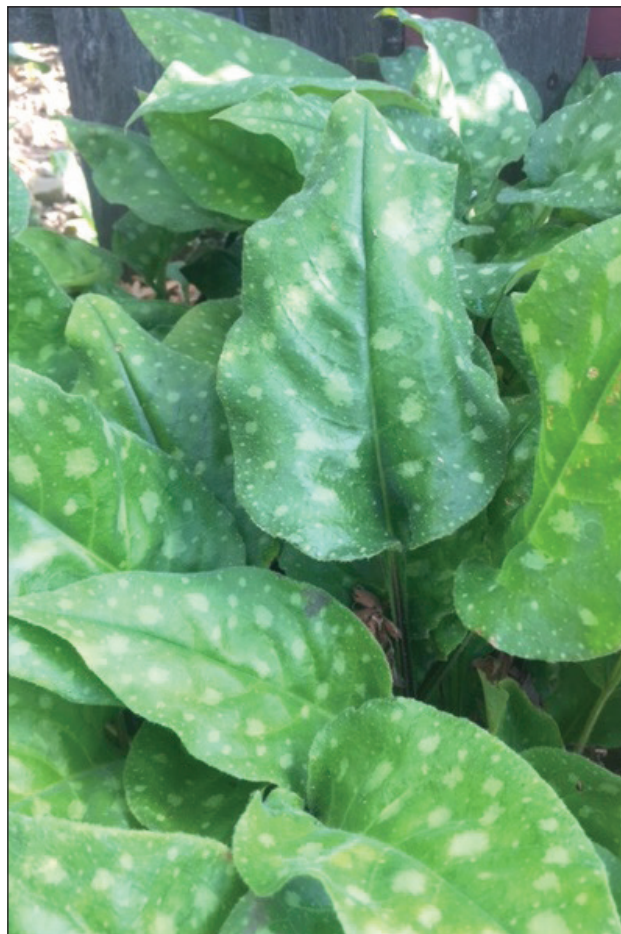
V Prekmurju je navada, da šipkove veje na binkošno soboto obesijo na hlevska vrata, da coprnice ne morejo do živine (Kuret, 1989, 327).

Slika 21: Navadni slez (Foto: Mihaela Koletnik)

Družina: slezenovke – Malvaceae

Navadni slez (*Althea officinalis*) je stara zdravilna rastlina z deljenimi listi, belimi ali rožnatimi cvetovi, ki je zelo pogosta na Štajerskem in v Prekmurju. Narečni poimenovanji zanj sta *sklez* ▶ [sk'les] in *beli sklez* ▶ [be:ilj sk'les]. Izraza *sklez* SSKJ ne beleži, pač pa ta pomen najdemo pod iztočnico *slez*, Pleteršnikov slovar pa ga razlaga s sopomenko *slez*, z iztočnico *sklez* povezano z enačajem. Narečnega dvobesednega leksema slovarja ne beležita. Pomenska motivacija imena *sklez* na prvi pogled ni jasno razvidna. Pslovan. **slēzъ* in **slēzъ*, nar. **sklēzъ* etimologi povezujejo s pslovan. **slizъ* 'sluz' (ESSJ III, 259). Rastlina je tako poimenovana zaradi vsebnosti sluzi, ki se izloča predvsem pri pripravi napitka iz korenin. Na motivacijo dvobesednega narečnega imena so vplivale pomenske lastnosti prilastkovnega dela; ta namreč podrobno določa barvo cvetov (*beli sklez*).

Slika 22: Navadni pljučnik (Foto: Mihaela Koletnik)

Družina: srhkolistnice – Boraginaceae

Navadni pljučnik (*Pulmonaria officinalis*) je gozdna ali travniška dlakava rastlina z rdečimi, vijoličastimi cvetovi v socvetju. Prva jo je opisala sv. Hildegarda iz Bingna (1098–1179), ki je videla v belih lisah na listih podobnost z obolelimi pljuči, zato so jo predpisovali pri pljučnih težavah. V narečju jo imenujejo: *pljučnik* ▶ [p'lü:ičnik], *pljučeva roža* ▶ [p'lü:ičova 'ro:ʒa] in *pljučna trava* ▶ [p'lü:ična t'ra:va]. Izraz *pljučnik* beležita tako Pleteršnikov slovar kot SSKJ, ta s kvalifikatorjem bot., narečna večbesedna leksema pa v slovarjih nista zabeležena. Ime *pljučnik*¹⁵ ima jasno razvidno morfemsko strukturo, na podlagi katere je mogoče sklepati o pomenski motivaciji imena (*pljuč-nik* < tisti, ki je povezan s pljuči). Jedrni del imena kaže na uporabnost rastline. Ta se v ljudskem zdravilstvu predpisuje pri pljučnih boleznih. Obe dvobesedni poimenovanji imata netvorjeno jedro sestavino in iz podstave

15 Snój piše (2003, 527), da je rastlina imenovana kakor lat. *pulmōnāria* od *pulmō* 'pljuča' po barvi cvetov.

pljuč- izpeljan levi prilastek, ki kaže na uporabnost rastline v zdravilstvu.

Navadni gabec (*Symphytum officinale*) je dlakava rastlina z jajčastimi listi in blede rumenimi ali rdečimi cvetovi. Verovanje, da celi zlomljene kosti, sega od antike prek sv. Hildegarde iz Bingna vse do danes. V narečju ima več imen: *gabec* ▶ ['ga:bes] z glasoslovno različico *gabec* ▶ ['ga:bec], *gavez* ▶ ['ga:ves], *gabecovo korenje* ▶ ['ga:becovo koren'je:], *robovec* ▶ ['ro:ūbovec], *zvonček* ▶ [z'vɔnček]. SSKJ beleži izraza *gabec* (s kvalifikatorjem bot.) in *zvonček*, a tega ne v pomenu '*Symphytum officinale*'. Pleteršnikov slovar izraz *gabec* razlaga z dodano sopomenko *gavez*, izraz *zvonček* pa ne izpričuje pomena '*Symphytum officinale*'. Preostalih fonetičnih različic slovarja ne beležita. Po etimološki razlagi je pslovan. **gāvezь* zloženka iz podaljšane prevojnje stopnje istega korena, kot je v pslovan. **gov-ēdo* 'govedo' in korenskega dela pslovan. **jězŭk* 'jezik'. Beseda torej prvotno pomeni 'goveji jezik' (SES, 164; ESSJ I, 134–135). Nanj spominja oblika listov, rastlina pa je znana tudi kot zdravilo za živino. Obe enobesedni besedotvorno razvidni imeni sta izpeljanki (*rob-ovec*, *zvon-ček*). Jedrni del imena *robovec* kaže na rastišče, rastlina namreč dobro uspeva ob poteh, gozdnih robovih in ob jarkih, jedrni del imena *zvonček* pa nakazuje podobnost oblike cvetov predmetom – cvetovi rastline so namreč zvonaste oblike. Jedrna sestavina dvobesednega imena *gabecovo korenje*¹⁶ kaže na uporabnost dela rastline. V ljudskem zdravilstvu so namreč znani pripravki iz korenine, ki je zdravilni del rastline.

Družina: sviščevke – Gentianaceae

Navadna tavžentroža (*Centaurea minus*) je zdravilna rastlina z drobnimi rožnatimi cvetovi, ki raste po travnikih, gozdnih jasih in med grmovjem po vsej Sloveniji. Svoj ugled, ki ga je imela že v antični medicini, je obdržala vse do danes. Narečnega poimenovanja *cintaver* ▶ ['cin'ta:ver] SSKJ in Pleteršnikov slovar ne beležita. Ime rastline je fonetična različica latinskega rodovnega imena *Centaurea*,¹⁷ ki izvira iz grške mitologije. Ranjeni antični kentaver Heiron naj bi si po antičnem izročilu s tavžentrožo pozdravil rano od puščice na svoji nogi. Kentaver, pol konj in pol človek, je v antiki veljal za zelo veččega zdravilca (Farmedica, 2015). Srlat. besedo *centaureum* so si ljudskoetimološko napačno tolmačili kot zloženko iz lat. *centum* 'sto' in *aurum* 'zlatno, zlatnik'. Pri prevodu te besede v nemščino se je nato števniki 'sto' zamenjal s števnikom za 'tisoč' (Tausendrose) (SES, 753).

Družina: ustnatice – Lamiaceae

Materina dušica (*Thymus pulegoides*), imenovana tudi divji timijan, je močno dišeča zelnata ali delno

Slika 23: Navadna tavžentroža (Foto: Mihaela Koletnik)

olesenela rastlina z drobnimi listi, ki je po videzu zelo podobna vrtnemu timijanu (*Thymus vulgaris*). Kot zdravilno zelišče so jo cenili že v antiki. V narečju zabeleženo ime *materina dušica* ▶ ['māterina 'du:šica] kaže na prevzetost leksema iz knjižne zvrsti. V SSKJ ima kvalifikator bot., Pleteršnik pa ga razlaga kot sopomenko izrazu *materni dušek*. Bezljaj ime rastline povezuje z izrazom *matris animula* 'materina dušica' za 'Herpyllossepyllus', kakor se je v latinščini imenoval divji timijan (ESSJ III, 171). Ljudskoetimološko naj bi *materina dušica* dobila ime po boginji – Maddoni, ki naj bi na tej rastlini počivala v času njenega pobega v Egipt (http://moj pogled.com/materina-dusica-zel-moci-poguma; pridobljeno 25. 9. 2015), o nastanku imena pa govori tudi razlagalna pripovedka Antona Brezovnika.¹⁸

Rastlina je imela posebno mesto med čarovniškimi zelišči, saj so z njo preganjali kugo, zle duhove in nočne more, s pomočjo pripravka iz materine dušice pa je moč

¹⁶ *Korenje* je narečni leksem za koreninje.

¹⁷ Lat. *centaurum* je prevzeto iz gr. *kentaúreion* 'zel kentavrov' in je izpeljano iz gr. *Kéntaurus* 'kentaver, vodni (kasneje tudi zemeljski) demon' (SES, 753).

¹⁸ Dostopna na https://sl.wikisource.org/wiki/Zakaj_ima_materina_du%C5%A1ica_to_ime%3F.

Slika 24: Materina dušica (Foto: Mihaela Koletnik)

Slika 25: Poprova meta (Foto: Mihaela Koletnik)

videti tudi vile. Rastlini se pripisuje tudi skrivnostna moč vračanja poguma.

Poprova meta (*Mentha piperita*), rastlina ostrega vonja s podolgastrimi listi in rdečimi, vijoličastimi cvetovi, je poleg kamilice najbolj znana in priljubljena zdravilna rastlina. Narečna poimenovanja zanjo so: *meta* ▶ ['mɛ:ta], *metica* ▶ ['mɛ:tica], *menta* ▶ ['mɛ:nta] in *minc* ▶ ['minɔ]. SSKJ beleži eno (*meta*), Pleteršnikov slovar pa dve narečni poimenovanji (*meta*, *metica*).

Etimologi razlagajo, da je ime *meta*, slovan. **měta*, prevzeto iz lat. *mentha*, to pa iz nekega predantičnega sredozemskega jezika (SES, 395). Ime *metica* je izpeljano iz leksema *meta*, ime *menta* je fonetična različica latinskega strokovnega imena rastline, ime *minc* pa je prevzeto iz sosednjega stičnega jezika (prim. nem. *Minze* 'meta', stvnem. *minza*, kar je izposojeno iz lat. *mentha* (SES, prav tam).

ZAKLJUČEK

Analiza zbranega narečnega gradiva kaže, da se za pomene, po katerih se sprašuje, uporablja triinpetdeset leksemov, katerih struktura glede na eno- ali večbe-

sednost je naslednja: 79 % je enobesednih, 21 % pa večbesednih imen. Med enobesednimi imeni je nekoliko več netvorjenih (npr. *bor*, *lipa*, *rman*), vsa tvorjena imena pa so izpeljanke (npr. *borovica*, *ognjec*, *metica*). Pri dvobesednih imenih je največ takih, katerih jedrna sestavina je netvorjena, tvorjen je levi prilastek (npr. *ivanova roža*), po pogostnosti pojavljanja jim sledijo imena z netvorjeno jedrno sestavino in netvorjenim prilastkom (npr. *beli sklez*), tem pa imena s tvorjeno jedrno sestavino in tvorjenim prilastkom (npr. *materina dušica*). Glede na izvor, tvorjenost oz. netvorjenost poimenovanj lahko narečna imena za zdravilne rastline razdelimo v dve skupini. V prvo uvrščamo (a) netvorjena izvornoslovenska poimenovanja (fonetična ali približana fonetična različica slovenskega strokovnega imena), npr. *bor*, *breza*, *koper*, *lipa*, *vratič*, *meta*; *dlog*, *gabec*, *kropliva*, *sklez*, *ščipek*, (b) prevzeta poimenovanja, npr. *cintaver*, *kum*, *luk*, *menta*, *minc*; *materina dušica*,¹⁹ (c) poimenovanja, nastala z besedotvornimi postopki, npr. *bezgovec* < *bezeg*, *bezovec* < *bez* 'bezeg', *česnek* < *česen*, *gložje* <

19 V primeru *materina dušica* gre za prevod latinskega strokovnega imena.

glog, *jelič* < jel 'jelka', *krhlikovec* < krhlika, *kumič* < kum 'kumina', *metica* < meta. V drugo skupino uvrščamo imena, nastala s pomenotvornimi postopki. Glede na njihovo besedotvorno motivacijo ugotavljamo, katere pomenske lastnosti jedrnega dela so lahko motivirajoče za rastlino in katere pomenske lastnosti prilastka lahko določajo rastlinsko ime (gl. Stramljič Breznik, 2009, 144). Jedrni del imena kaže na (a) barvo cvetov (*ognjec*), (b) podobnost oblike cvetov s predmetom (*zvonček*), (c) podobnost oblike listov drugim rastlinam po obliki (*borovica*), (č) podobnost oblike ploda drugim rastlinam po obliki (bogine *gruške*), (d) rastišče (*robovec*), (e) različno uporabnost rastline (*pljučnik*) ali njenega podzemnega dela (gabecevo *korenje*). Tudi prilastkovni deli lahko podrobneje določajo (a) barvo cvetov (*beli sklez*), (b) negojenost (*divji ščipek*), (c) lastnost (*loveča trava*), (č) uporabnost (*pljučeva roža*, *pljučna trava*), (d) izosebnolastnoimenski nastanek (*ivanova roža*, *ivanjska roža*), (e) izvornost v krščanskem izročilu (bogine *gruške*)

Na osnovi opravljenih primerjav in preverb v slovarjih, s čimer osvetljujemo dokumentiranost in semantiko obravnavanih leksemov v Pleteršnikovem slovarju ter v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, je mogoče ugotoviti, da je Pleteršnikov slovar bogatejši, saj beleži triintriideset leksemov od triinpetdesetih. Devetindvajset leksemov je izrazno in pomensko prekrivnih z narečnimi, trije so pomensko prekrivni, a delno izrazno različni (glasoslovno-pisne, besedotvorne različice): *jelič* (nar. *jelinč*), *kopriva* (nar. *kropliva*),

ognjič (nar. *ognjec*), leksem *zvonček* pa ima v slovarju drugačen pomen od zabeleženega narečnega 'navadni gabez, *Symphytum officinale*'. Dvajsetih leksemov, od katerih jih je devet večbesednih, slovar ne beleži. SSKJ beleži petindvajset leksemov od triinpetdesetih. Devetnajst leksemov je izrazno in pomensko prekrivnih z narečnimi, štirje so pomensko prekrivni, a delno izrazno različni: *kopriva* (nar. *kropliva*), *ognjič* (nar. *ognjec*), *slez* (nar. *sklez*), *tikva* (nar. *tikef*), dva leksema: *luk* in *zvonček* pa imata v slovarju drugačen pomen od zabeleženega narečnega '*Allium sativum*' in '*Symphytum officinale*'. Osemindvajsetih leksemov, od katerih jih je sedem večbesednih, slovar ne beleži. Narečna imena, ki jih najdemo v enem od slovarjev knjižnega jezika (natančneje – v Pleteršnikovem slovarju), so *jelič*, *tikev*, *kum*, *kumen*, *kumič*, *bezovec*, *krhlikovec*, *glože*, *gavez* in *metica*. Rastlinska imena *bezonovec* z različicama *bazonovec* in *bozonovec*, *bezdovec*, *zobovec*, *ivanova roža*, *dlog*, *bogine hruške*, *beli sklez*, *pljučna trava*, *pljučeva roža*, *gabec*, *gabecovo korenje*, *robovec*, *cintaver*, *menta* in *minc* sistemu knjižnega jezika niso znana, pač pa živijo samo v narečju, zato so tudi najbolj prepuščena pozabi.

Raziskava narečnih poimenovanj zdravilnih rastlin v Krajinskem parku Goričko je potrdila ugotovitve Stramljič Breznikove (2009, 158), da bogastvo domačih rastlinskih poimenovanj hrani bogato slovensko kulturno dediščino, hkrati pa odstira naravo jezikovnega delovanja in vzvode terminologizacije.

DIALECTAL NAMES FOR MEDICINAL HERBS IN KRAJINSKI PARK GORIČKO

Mihaela KOLETNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: mihaela.koletnik@um.si

SUMMARY

The analysis discusses the dialectal denominations of medicinal plants in Krajinski park Goričko which are analyzed from linguistic-cultural point of view as it reveals the nature of linguistic development as well as methods of defining the terminology and rich Slovene cultural heritage. The results of the analysis show that for the meanings in question in a dialect, fifty-three lexeme, most of which are one-word are used. According to the denominations all names are divided into two groups. In the first group we find those meanings which are phonetic or closely phonetic variations of Slovene and Latin name (e.g. bor, dlog; cintaver, menta), as well as word-formational form of the Slovene denominaton or dialectal name, which has entered the literary use (e.g. krhlikovec; bezovec, kumič) or which are borrowed from other languages (e.g. luk, minc). In the second group we classify those names which in most cases do not have a clear linguistic link to a codified name. We discover which characteristics of meaning of the stem or the attributive part defines the name. Some of dialectal names have already entered the literary standard language and can be found in the dictionaries of literary languages (e.g. kumič, gavez, metica), while some of them exist only in dialects (e.g. zobovec, bogine hruške, gabecovo korenje, robovec). They are excluded from the standard language and as such can easily be forgotten.

Keywords: dialectology, Panonian dialects, terminology, medicinal herbs, Krajinski park Goričko

KRAJŠAVE IN KRATICE VIROV

avstr. – avstrijsko;
 bav. – bavarsko;
 gr. – grško;
 ide. – indoevropsko;
 it. – italijansko;
 lat. – latinsko;
 let. – letonsko;
 lit. – litovsko;
 nar. – narečno;
 nem. – nemško;
 pgerm. – pragermansko;
 pslovan. – praslovansko;
 slovan. – slovansko;
 sloven. – slovensko;
 srlat. – srednjeveškolatinsko;
 star. – starejše;
 stvnem. – starovisokonemško;

drugo: DLS – Deutsche Lehnwörter im Slovenischen
 Striedter-Tempsove, ESSJ – Bezljajev Etimološki slovar
 slovenskega jezika, SES – Snojev Slovenski etimološki
 slovar, SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika

LITERATURA

- Aichele, D. & M. Golte-Bechtle (2004):** Kaj neki tu cveti? Kranj, Narava.
- Barle, J. (1937):** Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zagreb.
- Bevk, S. (1929):** Važnejše domače zdravilne rastline v besedi in podobi z navodilom, kako se nabirajo in suše. Ljubljana, Podmladek Rdečega križa.
- Bezljaj, F. (1997–2005):** Etimološki slovar slovenskega jezika. Ljubljana, Mladinska knjiga, Založba ZRC SAZU.
- Bojc, E. (1980):** Pregovori in reki na Slovenskem. Ljubljana, DZS.
- Borenović, M. (2015):** Zdravilne rastline in njihov simbolni pomen. V: Društvo slovenski staroverci. <http://www.staroverci.si/zapisi-1/izrocilo/item/55-zdravilne-rastline-in-njihov-simbolni-pomen.html> (25. 9. 2015).
- Brezovnik, A. (2012):** Zakaj ima materina dušica to ime? V: WikiVir. https://sl.wikisource.org/wiki/Zakaj_ima_materina_du%C5%A1ica_to_ime%3F (25. 9. 2015).
- Cilenšek, M. (1892):** Naše škodljive rastline v podobi in besedi. Celovec, Družba sv. Mohorja.
- Farmedica (2015):** Tavžentroža (Centaurium erythraea) iz družine sviščevk. <http://www.farmedica.si/si/dodatki/rastlina-tavzentroza.html> (25. 9. 2015).
- Najin dan (2015):** Drevo za izvoljenke – majsko drevo. V: Najin dan. <http://www.najin-dan.si/index.php/novice/56-drevo-za-izvoljenke-majsko-drevo> (25. 9. 2015).
- Galle-Toplak, K. (2002):** Zdravilne rastline na Slovenskem. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Ilich, I. (2003):** Pregovori in reki: leto in dan v slovenski ljudski modrosti. Ljubljana, DZS.
- Keber, J. (2001):** Leksikon imen. Celje, Mohorjeva družba.
- Keber, J. (2011):** Slovar slovenskih frazemov. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Koletnik, M. (2008):** Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka z aslovsanske jezike in književnosti. Zora 60.
- Kuret, N. (1989):** Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime. Ljubljana, Družina.
- Martinčič, A. et al. (1999):** Mala flora Slovenije. Ljubljana, Tehniška založba.
- Novak, V. (2006):** Slovar stare knjižne prekmurščine. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Plantan, M. & L. Vehovar (2012):** Gorička zel. V: Goričko društvo za lepše vütro. <http://www.goricko.lrf-pomurje.si/projekt-goricka-zel> (3. 9. 2015).
- Prek, S. (1982):** Ljudska modrost: pregovori, domislje in reki. Ljubljana, Kmečki glas.
- Ramovš, F. (1924):** *Historična gramatika slovenskega jezika II, Konzonantizem*. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (2014).** Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Snoj, M. (2003):** Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Modrijan.
- Stramljič Breznik, I. (2009):** Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena. V: Humar, M. et al. (ur.): Terminologija in sodobna terminografija. Ljubljana, ZRC SAZU, 141–159.
- Striedter Temps, H. (1963):** Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Berlin, Osteuropa-Institut Berlin, Berlin-Dahlem.
- Trojar, S. I. (2014):** Materina dušica, zel moči in poguma. V: Mojpogled.com. <http://mojpogled.com/materina-dusica-zel-moci-poguma/> (25. 9. 2015).
- Willfort, R. (1983):** Zdravilne rastline in njih uporaba. Maribor, Založba Obzorja.

original scientific article
received: 2015-10-15

DOI 10.19233/ASHS.2016.51

FRAZNI GLAGOLI V REZIJANSKEM NAREČJU SLOVENŠČINE

Matej ŠEKLI

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
e-mail: matej.sekli@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V prispevku so obravnavani frazni glagoli, tj. glagoli tipa delati greh 'grešiti' v rezijanskem narečju slovenščine, natančneje v krajevnem govoru kraja Solbica/Stolvizza (točka SLA 59, OLA 1). Prikazani sta njihova geneza in tipologija. Tovrstni glagoli so v rezijanščini v veliki večini primerov nastali kot posledica kalkiranja fraznih glagolov iz sosednjih romanskih jezikov, tj. furlanščine in italijanščine. Rezijanski frazni glagoli so glede na odsotnost/prisotnost frazeologizacije proste besedne zveze ali frazemi. Težišče razprave je na obravnavi slabljenja slovarskega pomena polnopomenskega glagola kot sestavine fraznega glagola in njegove frazeologizacije.

Ključne besede: frazni glagol, slabljenje slovarskega pomena, frazeologizacija, rezijansko narečje slovenščine, slovensko-romanski jezikovni stik

SINTAGMI CON VERBI COPULATIVI NEL DIALETTO SLOVENO DI RESIA/REZIJA

SINTESI

Nel contributo vengono presentati i sintagmi con verbi copulativi ossia sintagmi del tipo delati greh 'fare peccato, peccare' nel dialetto sloveno di Resia/Rezija. Sulla base dell'analisi di materiale dialettale raccolto nella località di Stolvizza/Solbica (punto n. 59 dell'Atlante linguistico sloveno e punto n. 1 dell'Atlante linguistico slavo) vengono illustrate sia la genesi che la tipologia di tali sintagmi. Generalmente, in resiano i sintagmi di questo tipo nascono come calchi a partire da modelli paralleli nelle vicine lingue romanze, il friulano e l'italiano. Dal punto di vista della classificazione lessicale i sintagmi resiani analizzati possono essere sia sintagmi liberi che fraseologismi. Particolare attenzione è rivolta all'indebolimento del significato proprio dei verbi che in tali sintagmi svolgono la funzione di copula e alla fraseologizzazione dei sintagmi stessi.

Parole chiave: sintagmi con verbi copulativi, indebolimento del significato lessicale, fraseologizzazione, dialetto sloveno di Resia/Rezija, contatto linguistico sloveno-romanzo

UVOD¹

V prispevku so obravnavani frazni glagoli, tj. glagoli tipa *delati greh* 'grešiti', v narečni slovenščini na slovensko-romanskem jezikovnem stiku, in sicer v rezijanskem narečju slovenščine, natančneje v krajevnem govoru kraja Solbica/Stolvisza (točka SLA 59, OLA 1). Prikazani sta njihova geneza in tipologija. Tovrstni glagoli so v rezijanščini v veliki večini primerov nastali kot posledica kalkiranja fraznih glagolov iz sosednjih romanskih jezikov, tj. furlanščine in italijanščine. Rezijanski frazni glagoli so glede na svoje vezljivostne lastnosti enovezljivi, dvovezljivi ali trovezljivi ter glede na odsotnost/prisotnost frazeologizacije proste besedne zveze ali frazemi. Težišče razprave je na obravnavi slabljenja slovarskega pomena polnopomenskega glagola kot sestavine fraznega glagola in njegove frazeologizacije.

Slabljenje slovarskega pomena glagola

Gledano diahrono ima glagol prvotno polni slovarski (leksikalni) pomen, ki se s slabljenjem, šibitvijo lahko spremeni v nepolni slovarski pomen in nadalje v slovnični (gramatični) pomen.² Posledica spreminjanja pomena glagola je spreminjanje njegove skladenjske/stavčnočlenske vloge, lahko pa tudi njegove izrazne, tj. glasovne podobe (sprememba naglasnice v breznaglasnico), in končno oblike (oblikovna redukcija glagolske oblike). Gledano sinhrono se glagoli pomensko (semantično) in posledično skladenjsko (sintaktično) tako delijo na predikativne, kopulativne in pomožne. Predikativni glagol (*verbum praedicativum*) ima polni slovarski pomen (to je polnopomenski, natančneje »polnoslovarskopomenski« glagol) in v stavku nastopa samostojno kot glagolski povedek (verbalni predikat).

Kopulativni glagol (*verbum copulativum*), tudi glagol vez (kopula), ima nepolni, oslavljeni slovarski pomen (to je nepolnopomenski, natančneje »nepolnoslovarskopomenski« glagol) in v stavku nastopa kot povedek skupaj z neko drugo besedno zvezo, ki je v vlogi povedkovega določila. Pomožni glagol (*verbum auxiliare*) ima slovnični pomen (to je slovničnopomenski glagol) in je del zložene glagolske oblike, znotraj katere izraža slovnične kategorije glagola, kot so število, oseba, spol.³

Frazeologizacija

Gledano diahrono frazem nastane s frazeologizacijo, ki je poseben tip leksikalizacije. Leksikalizacija je leksemska sprememba, pri kateri nastane novi leksem, pri čemer se ohrani oblika in se spremeni pomen besede ali prvotne besedne zveze; pride namreč do pomenskega prenosa *pars pro toto*.⁴ Ker je bistvenega pomena za nastanek frazema prav pomenski prenos, nekateri avtorji ločijo med pojmom frazeologizacija in idiomatizacija.⁵ Pri frazeologizaciji torej iz več (navadno enobesednih) leksemov nastane en večbesedni leksem.

Gledano sinhrono frazem (tj. stalno besedno zvezo v ožjem smislu) posledično določajo naslednje značilnosti: a) večbesednost: frazem je nastal iz večleksemske proste besedne zveze, zato je večbeseden; b) oblikovna oz. zgradbena ustaljenost: frazem je nastal iz točno določene proste besedne zveze, zato so njegove sestavine stalne (obstajajo lahko seveda tudi različice frazemov); c) pomenska ustaljenost oz. idiomatičnost (nerazstavljivost, nepredvidljivost, nemotiviranost pomena; strukturno-pomenska iregularnost): pri frazeologizaciji je prišlo do pomenskega prenosa, posledično je pomen frazema nesestavljen iz pomena njegovih sestavin.⁶ Naštetim značilnostim frazema nekateri avtorji dodajajo še konotativnost.⁷

- 1 Krajša različica tega prispevka, ki obravnava frazne glagole in frazeme samo s prislovnima določiloma prostora/kraja in časa v rezijanskem narečju slovenščine, je objavljena v Šekli, 2016. Rezijansko gradivo je iz avtorjevega osebnega arhiva in iz publicističnih besedil, ki so bila objavljena v slovenskem lokalnem tisku v Videmski pokrajini v Italiji (NM = Novi Matajur: tednik Slovencev Videnske pokrajine, NG = Náš glas – La nostra voce, VC = La Vita Cattolica) in katerih avtorica je ga. Luigia Negro. Vse narečno gradivo je bilo prepisano v slovensko nacionalno fonetično transkripcijo; gradivo, ki ni bilo napisano v krajevnem govoru Solbice, je bilo preneseno v ta govor. Ge. Luigi Negro se zahvaljujem za posredovanje svojih besedil v elektronski obliki in za vso pomoč pri njihovem prepisovanju in interpretaciji. Za pomoč pri navajanju furlanskega gradiva se zahvaljujem prof. dr. Francu Finču, za natančno branje besedila in konstruktivne pripombe Janošu Ježovniku. O vplivu romanskih jezikov (furlanščine in italijanščine) na rezijansko narečje slovenščine na (obliko)skladenski ravni prim. na primer Skubic, 1997; Spinozzi Monai, 1998; Benacchio, 1998 in 2002; Šekli, 2009; Ježovnik, 2015.
- 2 Delitev glagolov glede na pomen (pomenski (semantični) vidik) na polnopomenske (*verba concreta*) s polnim slovarskim pomenom in nepolnopomenske (*verba abstracta*) z oslavljenim slovarskim pomenom, nastalim s slabljenjem polnega slovarskega pomena polnopomenskega glagola, se pojavlja na primer v Miklosich, 1883, 261–263.
- 3 Pojma *predikativni glagol* in *kopulativni glagol* se pojavljata na primer v italijanski slovnični tradiciji (*verbo predicativo*, *verbo copulativo*) (Dardano, Trifone, 1995, 100–102, 306), od koder sta tudi prevzeta. V slovenskem jezikoslovju pojem *pomožni glagoli* zaobjema tako pomožne kot kopulativne glagole (Toporišič, 2000, 387–388, 612).
- 4 »Gledano diahrono, so frazemi praviloma zasnovani na preneseni rabi besede ali besedne zveze, ki v bolj ali manj ustaljeni zvezi z drugimi besedami na slikovit in zato ekspresiven način izražajo vsebino, ki jo želimo ubesediti« (Snoj, 2013, 91). »Realija je z enim leksemom vedno označena le po eni od njenih številnih lastnosti, ker so leksemi praviloma poimenovanja *pars pro toto*« (Furlan, 2013, 22).
- 5 »Der historische Prozess, durch den eine freie Wortverbindung zu einem Prahseologismus wird, heißt Phraseologisierung; der Prozess, durch den eine Wortverbindung zum Idiom wird, heißt Idiomatisierung« (Burger, 2003, 15).
- 6 Виноградов, 1947; Fleischer, 1997, 30–62; Burger, 2003, 14–32; Kržišnik, 1994, 187–190; 2013, 20–21; Jakop, 2006, 15; Gantar, 2007, 72–79.
- 7 »V razmerju do drugih stalnih besednih zvez, eksplicitno teminoloških, pa je konotativnost tista, ki definira frazeološke enote« (Vidovič Muha, 2013, 117).

Frazni glagoli

Frazni glagoli imajo s pomenskega (semantičnega) vidika nepolni, oslavljeni slovarski pomen in so s skladenjskega (sintaktičnega) vidika kopulativni. Nastali so s pomenskim slabljenjem glagolov s polnim slovarskim pomenom, posledica česar je tudi sprememba skladenjske/stavčnočlenske vloge neglagolskih sestavin fraznega glagola, tj. prehod v povedkovo določilo. Pri teh pomenskih in skladenjskih spremembah so ohranili neskladenjski glagolski kategoriji, kot sta glagolski vid (verbalni aspekt) in glagolska vezljivost (verbalna valenca). Kot merilo določanja fraznih glagolov se pojavljajo naslednja merila: a) nepolni, oslavljeni pomen polnopomenskega glagola;⁸ b) pojavljanje izglagolskega samostalnika ali medmeta kot tudi predložne zveze v povedkovem določilu;⁹ c) vzporedno pojavljanje pomensko sopomenskega nefraznega glagola (*delati greh* = *grešiti*, *dati v pepel* = *upepeliti*).

Frazni glagoli v rezijanskem narečju slovenščine so razdeljeni glede na svoje vezljivostne lastnosti, in sicer na enovezljive, dvovezljive in trovezljive.¹⁰ Pri vsakem glagolu so najprej prikazani stavčni vzorci, v katerih se pojavlja kot polnopomenski glagol, nato pa je analizirano slabljenje leksikalnega pomena in frazeologizacija teh istih stavčnih vzorcev.

ENOVEZLJIVI (MONOVALENTNI) GLAGOLI

Enovezljivi (monovalentni) glagoli so neprehodni (intransitivni) in imajo osebkov imenovalnik (subjektivni nominativ). Obravnavani so neprehodni glagoli stanja in neprehodni glagoli premikanja.

Neprehodni glagoli stanja

Neprehodni glagoli stanja (*verba statūs*, *verba stativa*), ki imajo esivni pomen (tj. doseženo stanje) (od lat. *esse* 'biti') ali fientivni pomen (tj. prehajanje v stanje) (od lat. *fieri* 'postati'), imajo obvezno vezljivo osebkov imenovalnik v pomenu nosilec/nosilnik stanja ter pogosto neobvezno družljivo: a) prislovno določilo prostora/kraja s pomenom mesto (lokativni pomen): Sub_{nom}–Verb_{esse/fieri} (–Adv_{loci}); b) prislovno določilo načina: Sub_{nom}–Verb_{esse/fieri} (–Adv_{modi}); c) pridevniški ali samostalniški povedkov prilastek v imenovalniku: Sub_{nom}–Verb_{esse/}

fieri (–Adi_{nom}/Sub_{nom}). Analizirani so glagoli z esivnim pomenom *biti*, *stati*, *ostati*/*ostajati* in glagola s fientivnim pomenom *dovantati*/*dovantavati*.

Glagol biti

Glagol *biti* si ▶ *'bat 'sə* ipf. 'biti, obstajati, nahajati se' se kot polnopomenski glagol pojavlja predvsem v naslednjih stavčnih vzorcih: a) Sub_{nom}–Verb_{biti}–Adv_{loci} (*'Ja 'sə w'žę iz'dę* 'Jaz sèm že tu'); b) Sub_{nom}–Verb_{biti}–Adv_{modi} (*'Ja 'sə 'lɔpɔ* 'Jaz sèm dobro'). Kot tak se lahko frazeologizira: *biti gori* ▶ *'bat o'rę* 'biti izobražen' (*Ni so 'bilə bo'ję o'rę* 'Bili so bolj izobraženi').

Glagol *biti* ima kot nepolnopomenski glagol naslednja pomena: a) lastnost ob pridevniškem povedkovem določilu v imenovalniku: Sub_{nom}–Verb_{biti}–Adi_{nom} (*Na ję 'fərbasta* 'Zvita je'); b) istovetnost (identiteta) ob samostalniškem povedkovem določilu v imenovalniku:¹¹ Sub_{nom}–Verb_{biti}–Sub_{nom} (*A ję avo'ket* 'Odvetnik je').¹² S tema pomenoma v fraznih glagolih ne nastopa.

Nepolnopomenski je tudi v tretji osebi ednine srednjega spola ob predlogu *za* in nedoločniku ter izraža naklonskost (modalnost), in sicer nujnost (debitivnost): Sub_{nom}–Verb_{biti}–Praep_{za}–Inf: **to je za + Inf.** ▶ *to 'ję za + Inf.* (= furl. *al è di + Inf.*, it. *è da + Inf.*) 'treba je'.¹³

Glagol stati

Glagol *stati* stojim ▶ *s'tat sto'jin* ipf. 'stati, biti, nahajati se, stanovati' kot glagol s polnim pomenom ima naslednje stavčne vzorce: a) Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adv_{loci} (*'Jūdə ni so s'talə 'ta pər 'mojanə* 'Ljudje so stali pri kapelici', *'Ja sto'jin o'rę na 'Solbicə* 'Stanujem gori na Solbici'); b) Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adv_{modi} (*'Tu w 'Ręzijə so sto'ji 'lɔpɔ* 'V Reziji se živi lepo'). Do frazeologizacije je prišlo v prvem stavčnem vzorcu: **stati gori** ▶ *s'tat o'rę* (= furl. *stā sù*, it. *stare su*) 'biti vzdrževan'.

Slabljenje polnega pomena, ki se približuje nepolnemu pomenu glagola *biti*, je opazno v naslednjih stavčnih vzorcih: a) Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adv_{modi}: **stati lepo** ▶ *s'tat 'lɔpɔ* (= furl. *stā ben*, it. *stare bene*) 'biti, počutiti se lepo, dobro', **stati slabo** ▶ *s'tat s'labo* (= furl. *stā māl*, it. *stare male*) 'biti, počutiti se slabo'; b) Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adi_{nom}: **stati salt** ▶ *s'tat 'salt* (= furl. *stā fer*, it. *stare fermo*) 'biti miren', **stati atent** ▶ *s'tat a'tent* (= furl. *stā atent*, it. *stare attento*) 'biti pozoren'. Navedeni frazni glagoli niso frazeologizirani.

8 »Funktionsverbgefüge zeichnen sich unter anderem dadurch aus, dass sie ein Verb enthalten, das auf den ersten Blick wie ein normales Vollverb aussieht, das allerdings seine ursprüngliche Eigenbedeutung weitgehend verloren hat, also semantisch verblasst ist, und zu einer Art Hilfsverb herabgestuft worden ist« (Musan, 2013, 43).

9 Frazni glagoli so glagoli, »v kateri se kot vez pojavljajo različni glagoli, npr. vršiti ali delati, njihovo povedkovo določilo pa so izglagolski samostalniki ali medmeti« (Toporišič, 2000, 612).

10 O pomenski delitvi glagolov in posledično njihovih vezljivostnih značilnostih prim. Šekli, 2015, 54–55.

11 Pojem *istovetnost* (*identiteta*) je prirejen po nem. *Gleichsetzungsnominativ* (Eisenberg et al., 1998, 650).

12 Razlika v pomenu glagola *biti* se kaže tudi na izrazni, tj. glasovni ravni: polnopomenski *biti* je navadno naglasnica (*'ja 'sə iz'dę*), medtem ko je nepolnopomenski *biti* običajno brezglasnica (klitika), natačneje predslonka (proklitika) (*'ja si 'trüden*), kar vpliva tudi na samoglasniško kakovost naglašene oz. nenaglašene samoglasnika.

13 Nekateri furlanski in italijanski ustrezniki navedenih narečnoslovenskih fraznih glagolov niso knjižni, temveč pogovorni, kar ni posebej poudarjano.

Oslabljeni pomen ima tudi v stavčnem vzorcu s prislovnim določilom količine časa ter s predlogom za in nedoločniškim polstavkom: Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adv_{temporis}–Praep_{za}–Inf: **stati** ▶ *s'tat* + Adv_{temporis} + *za* + Inf. (= furl. *stâ*, it. *stare*) 'porabiti' (*Ni so s'talə t'ri 'lita za posjor'tet 'išo* 'Porabili so tri leta, da so popravili hišo').

V veleniku ob nikalnem členku *ne* in nedoločniku se uporablja kot pomožni glagol za izražanje zanikanega velelnika: Part_{ne}–Verb_{stati}–Inf: **ne stoj!** / **ne stojva!** / **ne stojta!** / **ne stojmo!** / **ne stojte!** + Inf. ▶ *na s'tuj/s'tu!* / *na s'tujwa/s'tuwa!* / *na s'tujta/s'tuta!* / *na s'tujmo/s'tumo!* / *na s'tujta/s'tuta!* / *na s'tujte/s'tute!* (vikanje) + Inf. (= furl. *no sta/stin/stait a*, it. *non sta/stiamo/state a*) 'ne!' (*Na s'tu ra'čət, da to n'i 'risen!* 'Ne reci, da to ni res!').

Glagola ostati/ostajati

Glagola *ostati* *ostanem* ▶ *os'tet os'tonən* pf. 'ostati' / *ostajati* *ostajam* ▶ *os'tajet os'tajen* ipf. 'ostajati' se kot predikativna glagola navadno pojavljata v naslednjem stavčnem vzorcu: Sub_{nom}–Verb_{stati}–Adv_{loci}/Adv_{modi} (*Ni so os'talə iz'də w do'lina* 'Ostali so tu v dolini'). Frazem s to zgradbo je **ostati na (da)menc** ▶ *os'tet na (da)'menc* (= furl. *restā ad a ments*, it. *rimanere nella mente*) 'zapomniti si', dobesedno 'ostati, biti na pameti'.

Kot kopulativna glagola imata pomen 'obstati, biti presenečen', tudi samo 'biti', in imata naslednji stavčni vzorec z različicama: a) Sub_{nom}–Verb_{ostati}–Inf: na primer **ostati videti** ▶ *os'tet 'videt* (= furl. *restā a viodi*, it. *rimanere a vedere*) 'obstati, ko vidiš'; b) Sub_{nom}–Verb_{ostati}–Adv_{modi}–Inf: **ostati slabo** ▶ *os'tet s'labo* + Inf. (= furl. *restā māl*, it. *rimanere male*) (*Ni so os'talə s'labo 'videt ...* 'Ostali so slabo, ko so videli ...'); c) Sub_{nom}–Verb_{ostati}–Adi_{nom}: **ostati vesel** ▶ *os'tet 'vesel* (= furl. *restā content*, it. *rimanere contento*) 'biti vesel, zadovoljen'.

Glagola dovatati/dovantavati

Glagola *dovantati* *dovantam* ▶ *dovan'tet dovan'ton* pf. 'postati' / *dovantavati* *dovantavam* ▶ *dovan'tawet dovan'tawen* ipf. 'postajati' sta nepolnopomenska glagola in izražata naslednja oslABLJENA pomena: a) pridobivanje lastnosti ob pridevniškem povedkovem določilu v imenovalniku: Sub_{nom}–Verb_{dovantati}–Adi_{nom} (*Ni so dovan'talə 'iđa* 'Postali so hudi'); b) pridobivanje istovetnosti (identitete) ob samostalniškem povedkovem določilu v imenovalniku: Sub_{nom}–Verb_{dovantati}–Sub_{nom} (*A jě dovan'tel 'veškol* 'Postal je škof'). V frazemih se ne pojavljata.

Neprehodni glagoli premikanja

Neprehodni glagoli premikanja (*verba movendi*) imajo obvezno vezljivo osebkov imenovalnik v pomenu vršilec/vršilnik dejanja ter v večini primerov neobvezno

družljivo: a) prislovno določilo prostora/kraja s pomenom ciljno mesto (direktivni pomen) oz. izhodiščno mesto (ablativni pomen): a) Sub_{nom}–Verb_{movere} (–Adv_{directionis/originis}); b) prislovno določilo načina: Sub_{nom}–Verb_{movere} (–Adv_{modi}); c) pridevniški ali samostalniški povedkov prilastek v imenovalniku: Sub_{nom}–Verb_{movere} (–Adi_{nom}/Sub_{nom}). Frazni glagoli se pojavljajo pri glagolih *iti* in *priti/prihajati*.

Glagoli iti in priti/prihajati

Glagoli *iti* *grem* ▶ *tət 'rin* ipf./pf. 'iti' in *priti* *pridem* ▶ *p'rit p'ridən* pf. 'priti' / *prihajati* *prihajam* ▶ *pə'rajet pə'rajen* pf. 'prihajati' se kot polnopomenski glagoli pojavljajo v naslednjih stavčnih vzorcih: a) Sub_{nom}–Verb_{iti}–Adv_{directionis/originis} (*Ja 'rin 'ta 'išə* 'Grem domov', *Ni so š'lə sko'rə w'sə w'krej* 'Šli so skoraj vsi stran', *Na pə'raja w'saki 'pətek s 'Pušje va'se o'rə w 'Režijo* 'Prihaja vsak petek iz Pušje vasi gor v Režijo'); b) Sub_{nom}–Verb_{iti}–Adv_{modi} (*A jě pə'r'sel po'časo* 'Prišel je počasi'); c) Sub_{nom}–Verb_{iti}–Adi_{nom}/Sub_{nom} (*A jě pə'r'sel t'ruden* 'Prišel je truden'). S frazeologizacijo so nastali frazemi kot **iti dol** ▶ *tət 'dolo* (= furl. *lā jù*, it. *andare giù*) 'slabšati se' in **iti gor** ▶ *tət o'rə* (= furl. *lā sù*, it. *andare su*) 'izboljševati se' ter pragmatični frazem **Pojdite lepo!** ▶ *Tas'ta 'lōpo!* 'Srečno pot!'.¹⁴

Glagola *priti/prihajati* imata kot nepolnopomenka glagola ob sebi pridevniško povedkovo določilo v imenovalniku in pomenita 'postati/postajati': Sub_{nom}–Verb_{priti}–Adi_{nom}: **priti močen** ▶ *p'rit 'močen* (= furl. *vignī fuart*, it. *venire forte*) 'postati močen', **priti nor** ▶ *p'rit 'nōr* (= furl. *vignī mat*, it. *venire matto*) 'postati nor, znoreti', **priti star** ▶ *p'rit s'ter* (= furl. *vignī vieli*, it. *venire vecchio*) 'postati star, postarati se', **priti truden** ▶ *p'rit t'ruden* (= furl. *vignī strac*, it. *venire stanco*) 'postati truden, utruditi se', **priti ubog** ▶ *p'rit u'bō* (= furl. *vignī puar*, it. *venire povero*) 'postati ubog, obubožati', **priti velik** ▶ *p'rit va'lak* (= furl. *vignī grant*, it. *venire grande*) 'postati velik'. Ti frazni glagoli niso frazeologizirani.

Kot kopulativna glagola se *priti/prihajati* pojavljata tudi v stavčnih vzorcih z nedoločnikom: Sub_{nom}–Verb_{priti}–Inf: **priti mančati** ▶ *p'rit 'mončet* (= furl. *vignī a mancjā*, it. *venire a mancare*) 'umreti', dobesedno 'priti manjkati', **priti reči** ▶ *p'rit ra'čət* + Sub_{nom} (≈ furl. *volē dī*, it. *volere dire*) 'pomeniti'. Navedena frazna glagola sta tudi frazema. Nadalje ju je najti s prvotno najverjetneje čustvenim/etičnim dajalnikom v fraznem glagolu **priti spanje** ▶ *p'rit s'poņe* + Sub_{dat} (= furl. *vignī sium*, it. *venire sonno*) 'zaspati'.

Glagoli *iti* in *priti/prihajati* se ob trpnopreteklem deležniku uporabljajo kot pomožni glagoli za izražanje trpnika: Sub_{nom}–Verb_{iti}–Part.Praet.Pass: **iti, priti/prihajati** + Part. Praet. Pass. ▶ *tət, p'rit/pi'rajet* + Part. Praet. Pass., na priemr *iti izgubljen* ▶ *tət zub'jən* (= furl. *lā pierdūt*, it. *andare perso*) 'izgubiti se', *priti zaplačen* ▶ *p'rit zapla'čən* (= furl. *vignī paiāt*, it. *venire pagato*) 'biti plačan'.

14 Za drugo osebo ednine se uporablja glagol *teči tečem* ▶ *ta'čət ta'čən* ipf. (**Teci lepo!** ▶ *Ta'ca 'lōpo!* 'Srečno pot!').

DVOVEZLJIVI (BIVALENTNI) GLAGOLI

Dvovezljivi (bivalentni) glagoli so prehodni (tranzitivni) ter imajo osebkov imenovalnik in en (nepredložni ali predložni) odvisni sklon. Dvovezljivi frazni glagoli se pojavljajo z imenovalnikom in tožilnikom. To so nekateri prehodni glagoli stanja (*verba statūs*) in nekateri glagoli prizadevanja (*verba afficiendi*).

Prehodni glagoli stanja

Prehodni glagoli stanja imajo obvezno vezljivo osebkov imenovalnik s pomenom nosilec/nosilnik stanja in predmetni tožilnik s pomenom prizadeto ter pogosto neobvezno družljivo: a) prislovno določilo prostora/kraja s pomenom mesto: Sub_{nom}–Verb_{statūs}–Sub_{acc}–(Adv_{loci}); b) prislovno določilo načina: Sub_{nom}–Verb_{statūs}–Sub_{acc}–(Adv_{modi}); c) pridevniški povedkov prilastek v tožilniku: Sub_{nom}–Verb_{statūs}–Sub_{acc}–(Adj_{acc}). Frazne glagole je mogoče opaziti pri glagolih *imeti* in *držati*.

Glagol imeti

Glagol *imeti* imam ► 'mēt 'mān ipf. 'imeti, posedovati' ima kot polnopomenski glagol naslednji stavčni vzorec: Sub_{nom}–Verb_{imeti}–Sub_{acc}–(Adv_{loci}/Adv_{modi}) (*Ja 'mān no va'liko 'išo iz'de w do'liṇa* 'Imam veliko hišo tu v dolini'). Frazologizacijo izkazujeta frazema *imeti v pesti* ► 'mēt 'tu w 'p'ēstā + Sub_{acc} 'pridobiti', *imeti na krepi* ► 'mēt 'ta na k'rēpā + Sub_{acc} (= furl. *vê/tignî te crepe*) 'imeti na skrbi', dobesedno 'imeti na lobanji'.

Kot nepolnopomenski glagol se pojavlja v fraznih glagolih z naslednjimi stavčnimi vzorci: a) Sub_{nom}–Verb_{imeti}–Sub_{acc}–(Inf): *imeti farčo* ► 'mēt 'farčo + Inf. (= furl. *vê (la) fuarce*, it. *avere la forza*) 'imeti moč, biti močen', *imeti folo* ► 'mēt 'fōlo (≈ furl. *vê presse*, it. *avere fretta*) 'hiteti', *imeti fortuno* ► 'mēt for'tūno (= furl. *vê fortune*, it. *avere fortuna*) 'imeti srečo', *imeti golo* ► 'mēt 'ōlo (= furl. *vê gole*, it. *avere gola*) 'zaželeli si pojesti', *imeti kašelj* ► 'mēt 'kašej (= furl. *vê la tos*, it. *avere la tosse*) 'kašljati', *imeti kuraž* ► 'mēt ku'raš + Inf. (= furl. *vê cûr coraç*, it. *avere coraggio*) 'imeti pogum, biti pogumen', *imeti plažej* ► 'mēt pla'žej + Inf. (= furl. *vê plasê*, it. *avere piacere*) 'imeti veselje, želeli', *imeti ražon* ► 'mēt ra'žun (+ Inf.) (= furl. *vê reson*, it. *avere ragione*) 'imeti prav', *imeti voljo* ► 'mēt 'wōjo + Inf. (= furl. *vê voie*, it. *avere voglia*) 'biti voljan, hoteti, želeli'; b) jo_{acc} *imeti z/s* ► jo_{acc} 'mēt ziz/zis (= furl. *vêle cun*, it. *averla con*) 'biti v konfliktu z'; c) *imeti ime da* ► 'mēt 'ijmē da + Sub_{nom} (= furl. *vê non*, it. *avere il nome*) 'imenovati se'; č) *imeti rado* ► 'mēt 'radē + Sub_{acc} 'imeti rad/a'; d) *imeti za norca* ► 'mēt za 'nurca + Sub_{acc} 'imeti za norca'. Frazni glagoli v večini primerov ohranjajo prosti pomen, o frazemu

lahko govorimo le v primerih *jo imeti z/s*, *imeti za norca*.

Nepolni pomen ima tudi ob nedoločniku in izraža naklonskost (modalnost), natančneje nujnost (debitivnost): Sub_{nom}–Verb_{imeti}–Inf: *imeti + Inf.* ► 'mēt + Inf. 'morati' (*Ja min 'tāt 'du w 'Uden 'lti moram dol v Viden'*) (= furl. *vê di + inf.*, *O ai di fevela cun lui* 'Moram govoriti z njim').¹⁵

Glagol držati

Glagol *držati* držim ► 'dāržet dār'žīn ipf. 'držati' ima kot glagol s polnim pomenom podoben stavčni vzorec kot polnopomenski glagol *imeti*: Sub_{nom}–Verb_{držati}–Sub_{acc}–(Adv_{loci}/Adv_{modi}) (*Ja dār'žīn den mu'žul 'močno 'tu w ro'kē* 'Držim kozarec močno v roki'). Do frazeologizacije je prišlo v primerih *držati gori* ► 'dāržet o'rē + Sub_{acc} (= furl. *tignî sù*, it. *tenere su*) 'skrbeti za, vzdrževati', *držati na (da)menc* ► 'dāržet na (da)'menc + Sub_{acc} (= furl. *tignî ad a ments*, it. *tenere a mente*) 'pomniti', dobesedno 'držati na pameti' in *držati dur* ► 'dāržet 'dūr (= furl. *tignî dūr*, it. *tenere duro*) 'vztrajati', dobesedno 'držati trdo'.

Slabljenje polnega pomena glagola *držati*, ki se lahko približuje nepolnemu pomenu glagola *imeti*, se pojavlja v fraznih glagolih *držati živino* ► 'dāržet ži'vīno (= furl. *tignî besteam*, it. *tenere bestiame*) 'imeti, rediti, skrbeti za živino', *držati lepo* ► 'dāržet 'lōpo + Sub_{acc} (= furl. *tignî ben*, it. *tenere bene*) 'lepo skrbeti za', *držati živ* ► 'dāržet ži'w + Sub_{acc} (= furl. *tignî vif*, it. *tenere vivo*) 'držati pri življenju' in *držati kont, da* ► d'āržet 'kont, da + Sent. (= furl. *tignî cont di*, it. *tenere conto di*) 'računati s tem, da; upoštevati', dobesedno 'držati račun, da'. Frazni glagoli izkazujejo prisotnost obvezno vezljive sestavine (tj. predmeta v tožilniku), frazeologizacija se pojavlja samo pri glagolu *držati kont, da*.

Glagoli prizadevanja

Glagoli prizadevanja (*verba afficiendi*) imajo obvezno vezljivo imenovalnik v pomenu vršilec/vršilnik dejanja in predmetni tožilnik v pomenu prizadeto v ožjem smislu (*affectum*, aficirani objekt): Sub_{nom}–Verb_{afficere}–Sub_{acc}. Obravnavani so glagoli *dejati/devati*, *iskati* in *nehati*.

Glagola dejati/devati

Glagola *dejati* *dejam* ► *djati *djam > 'žat 'žon pf. 'deti, položiti, postaviti' / *devati* *devam* ► 'diwet 'diwen ipf. 'devati, polagati, postavljati' se kot predikativna glagola lahko pojavljata z neobvezno družljivim prislovnim določilom prostora/kraja s pomenom ciljno mesto ali izhodiščno mesto: Sub_{nom}–Verb_{dejati}–Sub_{acc}–(Adv_{directionis})

¹⁵ Razlika v pomenu glagola *imeti* se kaže tudi na izrazni, tj. glasovni ravni: oblika s pomenom 'imeti, posedovati' je navadno naglasnica (*ja 'mān no va'liko 'išo*), medtem ko je oblika s pomenom 'morati' breznaglasnica (klitika), natančneje predslonka (proklitika) (*ja min 'tāt*), kar vpliva tudi na samoglasniško kakovost naglašene oz. nenaglašene samoglasnika.

(*origini*) (*Dej p'late 'ta na 'tawlo!* 'Deni krožnike na mizo!'). Frazem s tem stavčnim vzorcem je na primer **dejati gor** ▶ *'žat o're* (= furl. *meti sù*, it. *mettere su*) 'postaviti, ustanoviti'.

Kot kopulativna glagola nastopata s povratnim se_{acc} in nedoločnikom ter izražata obdobjskost (faznost), in sicer začetek glagolskega dogajanja (inkohativnost): Sub_{nom}–Verb_{dejeti}–se_{acc}–Inf: **se dejati/devati + Inf.** ▶ *se 'žat/diwet + Inf.* (= furl. *metisi a*, it. *mettersi a*) 'začeti', na primer *se djati/devati jokati* ▶ *se 'žat/diwet 'joket* (= furl. *metisi a vaì*, it. *mettersi a piangere*) 'začeti jokati, zajokati', *se djati/devati smejati* ▶ *se 'žat/diwet s'mejet* (= furl. *metisi a ridi*, it. *mettersi a ridere*) 'začeti se smejati, zasmejati se'.

Glagol iskati

Glagol *iskati* iščem ▶ *'jisket 'jışčēn* ipf. 'iskati' izkazuje s polnim pomenom naslednji stavčni vzorec: Sub_{nom}–Verb_{iskati}–Sub_{acc} (*Ni so a 'jiskalā w'so 'nuć* 'Iskali so ga vso noč').

Z oslavljenim pomenom se pojavlja z nedoločnikom in ima naklonski (modalni) pomen, natančneje hotenje (voluntativnost): Sub_{nom}–Verb_{iskati}–Inf: **iskati + Inf.** ▶ *'jisket + Inf.* (= furl. *cirì di*, it. *cercare di*) 'prizadevati si, skušati', na primer *iskati doparati* ▶ *'jisket dopa'ret* (= furl. *cirì di doprâ*, it. *cercare di usare*) 'skušati uporabljati', *iskati lajati* ▶ *'jisket la'jet* (= furl. *cirì di lei*, it. *cercare di leggere*) 'skušati pisati', *iskati pisati* ▶ *'jisket 'piset* (= furl. *cirì di scrivi*, it. *cercare di scrivere*) 'skušati pisati', *iskati pomagati* ▶ *'jisket po'moet* (= furl. *cirì di judâ*, it. *cercare di aiutare*) 'skušati pomagati', *iskati poznati* ▶ *'jisket poz'net* (= furl. *cirì di cognossi*, it. *cercare di conoscere*) 'skušati spoznati', *iskati romoniti* ▶ *'jisket romo'nat* (= furl. *cirì di fevelâ*, it. *cercare di parlare*) 'skušati govoriti', *jiskati ubraniti* ▶ *'jisket wb'ronat* (= furl. *cirì di salvâ*, it. *cercare di salvare*) 'skušati ohraniti', *iskati živiti* ▶ *'jisket 'živāt* (= furl. *cirì di vivi*, it. *cercare di vivere*) 'skušati živeti'. Kopičenje nepolnopomenskih glagolov je značilno za naslednje kolokacije: *iskati držati gori* ▶ *'jisket 'dəržet o're* (= furl. *cirì di tignì sù*, it. *cercare di tenere su*) 'skušati skrbeti za', *iskati držati živ* ▶ *'jisket 'dəržet 'žiw* (= furl. *cirì di tignì vîf*, it. *cercare di tenere vivo*) 'skušati obdržati pri življenju', *iskati narediti boljše* ▶ *'jisket na'rēdāt 'bujšē* (= furl. *cirì di fâ miôr*, it. *cercare di fare meglio*) 'skušati izboljšati', *iskati (i)zdelati vedeti* ▶ *'jisket z'dēlet 'vēdēt* (= furl. *cirì di fâ savê*, it. *cercare di fare sapere*) 'skušati narediti poznano'.

Glagol nehati

Glagol *nehati* neham ▶ *na'et na'on* pf. 'nehati, pustiti' se kot polnopomenski glagol pojavlja v naslednjem stavčnem vzorcu: Sub_{nom}–Verb_{nehati}–Sub_{acc}–(Adv_{loci/modi}) (*Na'ej je i'to!* 'Pusti jih tam!'). Kot frazni glagol ima ob sebi nedoločnik in se približuje pomenu vzročnost (kavzalnost), tj. pomenu 'pustiti; povzročiti, da': Sub-

–Verb_{nehati}–Sub_{acc}–Inf: **nehati + Sub_{acc} + Inf.** ▶ *na'et + Sub_{acc} + Inf.* (= furl. *lassâ*, it. *lasciare*) 'pustiti', na primer *nehati krepati* ▶ *na'et kra'pet + Sub_{acc}* (= furl. *lassâ crepâ*, it. *lasciare crepare*) 'pustiti poginiti', *nehati stati* ▶ *na'et s'tat + Sub_{acc}* (= furl. *lassâ stâ*, it. *lasciare stare*) 'pustiti pri miru'.

TROVEZLJIVI (TRIVALENTNI) GLAGOLI

Trovezljivi (trivalentni) glagoli so dvoprehodni (bitranzitivni) ter imajo osebkov imenovalnik in dva (nepredložna ali predložna) odvisna sklona. Trovezljivi frazni glagoli se pojavljajo z imenovalnikom, tožilnikom in dajalnikom. To so nekateri glagoli dajanja in jemanja ter nekateri glagoli proizvajanja.

Glagol dajanja in jemanja

Glagoli dajanja (*verba dandi*) in glagoli jemanja (*verba capiendi*) sodijo med glagole prizadevanja (*verba afficiendi*) ter imajo obvezno vezljivo osebkov imenovalnik v pomenu vršilec/vršilnik dejanja, predmetni tožilnik oz. (za +) nedoločnik v pomenu prizadeto v ožjem smislu (*affectum*, aficirani objekt) in predmetni dajalnik s pomenom prejemnik predmeta (*recipiens*, Gsg *recipientis*) oz. prejemnik dejanja, koristnik (*beneficiens*, Gsg *beneficientis*), neobvezno družljivo pa najpogosteje prislovno določilo prostora/kraja z različnimi pomeni in prislovno določilo načina: Sub_{nom}–Verb_{dare/capere}–Sub_{dat}–Sub_{acc}/(Praep_{za})–Inf(–Adv_{loci/directionis/originis}/Adv_{modi}). Frazni glagoli se pojavljajo z glagoli *dati/dajati*, *pustiti/puščuvati*, *vzeti*.

Glagola dati/dajati

Glagola *dati* dam ▶ *'det 'don* pf. 'dati' / *dajati* dajem ▶ *'dajet 'dajēn* ipf. 'dajati' imata kot polnopomenska glagola naslednja stavčna vzorca: a) Sub_{nom}–Verb_{dati}–Sub_{dat}–Sub_{acc}–(Adv_{loci}/Adv_{modi}) (*'Bu mu jē 'dal no trum'beto* (VC 2012) 'Bog mu je dal trobento'); b) Sub_{nom}–Verb_{dati}–Sub_{dat}–(Praep_{za})–Inf (*'Mī smo jin 'dalā po 'küšet čal'čüne* (NM 2012) 'Mi smo jim dali pokusiti čalčune', *Ni so mu 'dalā za b'rūsāt, ni so mu 'dalā za s'pet anu w'sē i'tō, kə ma t'rēbē den člo'vək* (VC 2006) 'Dali so mu brusiti, dali so mu spati in vse to, kar človek potrebuje'). Spremembe v smeri pomenskega prenosa in pomenske slabitve izkazuje prvi stavčni vzorec. Frazemi so na primer **dati v Boga ime** ▶ *'det 'Bga 'jime* + Sub_{dat} 'dati ubogajme', **dati eno roko** ▶ *'det no 'rōko* + Sub_{dat} (= furl. *dâ une man*, it. *dare una mano*) 'pomagati' in **dati razon** ▶ *'det ra'žun* + Sub_{dat} (= furl. *dâ reson*, it. *dare ragione*) 'dati prav', dobesedno 'dati razum, pamet'.

Oslabljeni pomen ima v stavčnih vzorcih z vsemi tremi udeleženci kot **dati en izimplin** ▶ *'det den i'žimplē* + Sub_{dat} (= furl. *dâ un esempi*, it. *dare un esempio*) 'dati primer, ponazoriti s primerom', **dati kuraž** ▶ *'det ku'raž* + Sub_{dat} (= furl. *dâ cūr/coraç*, it. *dare coraggio*) 'hrabriti',

dobesedno 'dati pogum', **dati merit** ▶ 'det 'merit + Sub_{dat} (= furl. *dâ merit*, it. *dare merito*) 'priznati komu zasluge', **dati eno okažjun** ▶ 'det no okažjun + Sub_{dat} (= furl. *dâ une ocasion*, it. *dare un'occasione*) 'dati priložnost', **dati čas/timp** ▶ 'si_{dat} 'det 'čas/'tamp (≈ furl. *cjolisi il timp*, it. *prendersi il tempo*) 'vzeti si čas' kot tudi v primeru s povedkovim določilom v imenovalniku **dati ime da** ▶ 'det 'jime da + Sub_{dat} + Sub_{nom} (= furl. *dâ non*, it. *dare il nome*) 'poimenovati'. S prislovnim določilom prostora/kraja oz. načina ter brez predmetnega dajalnika oz. tožilnika sta: **dati v pepel** ▶ 'det 'nu w 'pepel + Sub_{acc} (≈ furl. *incinerâ*, it. *incenerire*) 'upepeliti', **dati z metlo** ▶ 'det ziz 'metlo + Sub_{dat} (= furl. *dâ (un colp) cu la scove*, it. *dare (un colpo) con la scopa*) 'pretepti z metlo'. Brez predmetnega dajalnika so na primer frazni glagoli **dati ogenj** ▶ 'det o'ôn (≈ furl. *dâ al fûc*, it. *dare al fuoco*) 'zagoreti', **dati en ples / dati eno dancijo** ▶ 'det den p'les / 'det no 'dancijo', **dati sen** ▶ 'det 'sæn 'zaspati', **dajati numerje** ▶ 'dajet 'nūmarje (= furl. *dâ i numars*, it. *dare i numeri*) 'govoriti zmedeno, nejasno', **jo_{acc} dati** ▶ 'jo_{acc} 'det + Adv_{loci} (= furl. *dâle*, it. *darla*) 'ucvreti jo'. Frazema sta **dajati numerje** in **jo dati**.

Glagola pustiti/puščuvati

Glagola **pustiti** **pustim** ▶ 'pūstāt pus'tin pf. 'pustiti' / **puščuvati** **puščuvam** ▶ 'pušcūwet pušcūwen ipf. 'puščati' s polnim pomenom imata naslednja stavčna vzorca: a) Sub_{nom}–Verb_{pustiti}–Sub_{dat}–Sub_{acc} (*Ni so ji 'pustilā 'lžo* 'Pustili so ji hišo'); b) Sub_{nom}–Verb_{pustiti}–Sub_{acc}–Adv_{loci/modi} (*A ję a 'pūstāl i'to* 'Pustil ga je tam'). Slednji stavčni vzorec je prisoten v frazem glagolu **pustiti z bogom** ▶ 'pūstāt z'buen + Sub_{acc} 'posloviti se od koga'.

Glagol vzeti

Glagol **vzeti** ▶ 'wzēt w'zimę pf. 'vzeti' ima kot predikativni glagol naslednji stavčni vzorec: Sub_{nom}–Verb_{vzeti}–Sub_{dat}–Sub_{acc} (–Adv_{directionis/originis}) (*Ni so mu w'zēlā 'bēče* 'Vzeli so mu denar'). Frazem z neobvezno družljivim prislovnim določilom prostora/kraja s pomenom ciljno mesto je **vzeti v pest** ▶ 'wzēt 'tu w 'p'ęst + Sub_{acc} (= furl. *cjoli in man*, it. *prendere in mano*) 'prevzeti'.

Frazni glagol **vzeti ime da** ▶ 'wzēt 'jime da + Sub_{dat} + Sub_{nom} (= furl. *cjoli non*, it. *prendere il nome*) 'imenovati koga kaj' ima predmetni dajalnik in povedkovo določilo v imenovalniku. Frazni glagoli brez predmetnega dajalnika so: **vzeti barčo** ▶ 'wzēt 'barčo (= furl. *cjoli une barce*, it. *prendere la barca*) 'vkrcati se na ladjo', **vzeti besedo** ▶ 'wzēt ba'sido (≈ furl. *cjapā la peraule*, it. *prendere la parola*) 'začeti govoriti', **se_{acc} vzeti** ▶ se_{acc} wzēt (= furl. *cjolisi*, it.

prendersi) 'pobirati se'. Frazologizirana sta **vzeti besedo** in **se vzeti**.¹⁶ Frazna glagola z neobvezno družljivim prislovnim določilom prostora/kraja s pomenom ciljno mesto sta **vzeti na posodbo** ▶ 'wzēt na po'sodbo (= furl. *cjoli in prestit* (italijanizem), *cjoli ad prestit* (neprevzeto), it. *prendere in prestito*) 'vzeti na posodo, izposoditi si' in **vzeti na fit** ▶ 'wzēt na 'fāt + Sub_{acc} (= furl. *cjoli a fit*, it. *prendere in affitto*) 'vzeti v najem, najeti'.

Glagoli proizvajanja

Glagoli proizvajanja (*verba efficiendi*) imajo obvezno vezljivo osebkov imenovalnik v pomenu vršilec/vršilnik dejanja, predmetni tožilnik v pomenu prizadeto v širšem smislu (*patiens*, Gsg *patientis*), natančneje rezultat dejanja (*effectum*, efirani objekt) in (besedilno ne vedno aktualiziran) predmetni dajalnik oz. predmetni predložni sklon (navadno predlog za s tožilnikom) v pomenu prejemnik dejanja: Sub_{nom}–Verb_{efficere}–Sub_{acc}–Sub_{/Praep}–Sub_{cas.obl.}. Obravnavani so glagoli **delati**, (*i*)**zdelati** in **narediti/narejati**.

Glagol delati

Glagol **delati** **delam** ▶ 'dēlet 'dilen ipf. 'delati' se pojavlja v fraznih glagolih kot na primer Sub_{nom}–Verb_{delati}–Sub_{acc} **delati karneval** ▶ 'dēlet karne'val ipf. (= furl. *fā il carnevāl*, it. *fare il carnevale*) 'pustovati'. Poleg tega se (glede na svoje vezljivostne lastnosti precej nepričakovano) pojavlja tudi v fraznih glagolih s povedkovim imenovalnikom: Sub_{nom}–Verb_{delati}–Sub_{nom}: **delati brusar** ▶ 'dēlet b'rūser (= furl. *fā il gue*, it. *fare l'arrotino*) 'delati kot brusač', **delati dekla** ▶ 'dēlet 'dikla (= furl. *fā la serve*, it. *fare la serva*) 'delati kot dekla'.

Glagol (i)zdelati

Glagol (*i*)**zdelati** (*i*)**zdelam** ▶ 'z'dēlet z'dilen pf. 'narediti'¹⁷ s polnim pomenom izkazuje naslednji stavčni vzorec: Sub_{nom}–Verb_{(i)zdelati}–Sub_{dat}–Sub_{acc} (*A 'nī mu z'dēlet ni'kar* 'Naredil mu ni ničesar', *To 'čę z'dēlet 'kej!* 'Naredilo se bo nekaj (ob neurju)'). V istem stavčnem vzorcu se pojavlja tudi z oslavljenim pomenom kot neofrazologizirani frazni glagol: (*i*)**zdelati en plažej** ▶ 'z'dēlet den plažej + Sub_{dat} (= furl. *fā une buinegracie*, *fā un plasē*, it. *fare un piacere*) 'narediti veselje, uslugo'.

Kot nepolnopomenski glagol se uporablja tudi z nedoločnikom in izraža vzročnost (kavzalnost), tj. pomen 'povzročiti, da': Sub_{nom}–Verb_{(i)zdelati}–Sub_{dat}–Inf: (*i*)**zdelati + Inf**. ▶ 'z'dēlet + Inf. (= furl. *fā*, it. *fare*) 'narediti, povzročiti', na primer (*i*)**zdelati čuti** ▶ 'z'dēlet 'čot (= furl.

16 Poleg glagola **vzeti** ▶ 'wzēt se pojavlja tudi glagol **čapati** ▶ 'čāpet pf./ipf. 'jemati/vzeti' s podobnim pomenom, ki pa se pojavlja predvsem v fraznih glagolih: **čapati sonce** ▶ 'čāpet 'sunčę (= furl. *cjapā il soreli*, it. *prendere il sole*) 'sončiti se' (sopomensko še **loviti sonce** ▶ 'lo'vāt 'sunčę), **čapati beče** ▶ 'čāpet 'bēče (= furl. *cjapā i bečs*, it. *prendere i soldi*) 'jemati denar, služiti', **čapati kako palanko** ▶ 'čāpet 'kako pa'lanko (= furl. *cjapā cualchi palanche*, it. *prendere qualche "palanca"*) 'prejeti kaki kovanec'.

17 Zaradi samoglasniškega upada (vokalne redukcije) (*s̥b > rez. sln. z 'z/s' in *j̥bz > rez. sln. z 'iz') ni jasno, ali gre za kontinuant glagola *s̥bdēlati > sln. *zdelati* ali *j̥bzēlati > sln. *izdelati*.

fâ sintî, it. *fare sentire*) 'dati slišati, dati čutiti', (i)zdelati delati ▶ *z'dēlet 'dēlet* (= furl. *fâ lavorâ*, it. *fare lavorare*) 'dati delati', (i)zdelati imeti ▶ *z'dēlet 'met* (= furl. *fâ vê*, it. *fare avere*) 'dati imeti', (i)zdelati kapiti ▶ *z'dēlet ka'pāt* (= furl. *fâ capî*, it. *fare capire*) 'dati razumeti', (i)zdelati nabrusiti ▶ *z'dēlet nab'rūsāt* (= furl. *fâ guâ*, it. *fare affilare*) 'dati nabrusiti', (i)zdelati narediti ▶ *z'dēlet na'rēdāt* (= furl. *fâ fâ*, it. *fare fare*) 'narediti', (i)zdelati odejati ▶ *z'dēlet o'žāt* (= furl. *fâ vierzi*, it. *fare aprire*) 'dati odpreti', (i)zdelati plesati ▶ *z'dēlet p'lēset* (= furl. *fâ balâ*, it. *fare ballare*) 'dati plesati', (i)zdelati poznati ▶ *z'dēlet poz'net* (= furl. *fâ cognossi*, it. *fare conoscere*) 'narediti znano', (i)zdelati prejeti ▶ *z'dēlet praj'tāt* (= furl. *fâ passâ*, it. *fare passare*) 'povzročiti, da gre skozi', (i)zdelati štampati ▶ *z'dēlet štam'pet* (= furl. *fâ stampâ*, it. *fare stampare*) 'dati natisniti', (i)zdelati vedeti ▶ *z'dēlet 'vēdēt* (= furl. *fâ savê*, it. *fare sapere*) 'obvestiti', (i)zdelati vilesti ▶ *z'dēlet vi'lēst* (it. *fare vignî fûr*, it. *fare uscire*) 'povzročiti, da pride ven', (i)zdelati zamleti ▶ *z'dēlet zam'lēt* (= furl. *fâ masanâ*, it. *fare macinare*) 'zmleti', (i)zdelati zâbiti ▶ *z'dēlet 'zabāt* (= furl. *fâ dismenteâ*, it. *fare dimenticare*) 'povzročiti pozabiti'.

Glagola narediti/narejati

Glagola *narediti naredim* ▶ *na'rēdāt nara'dīn* pf. 'narediti' / *narejati narejam* ▶ *na'rejet na'rejen* ipf. 'narejati' kot polnopomenska glagola izkazujeta naslednji stavčni vzorec: Sub_{nom}–Verb_{narediti}–Sub_{acc}–Praep_{za}–Sub_{acc}–(Adv_{modi}). S polnim pomenom se pojavljata ob predmetnem tožilniku v pomenu rezultat dejanja, z oslavljenim pomenom pa s predmetnim tožilnikom, ki nima več pomena rezultat dejanja. V fraznih glagolih se pojavljata oba stavčna vzorca, pri čemer je pogostejši tisti brez neobvezno družljive sestavine: a) **narediti beče** ▶ *na'rēdāt 'beče* (= furl. *fâ beçs*, it. *fare soldi*) 'zaslužiti', **narediti bendzino** ▶ *na'rēdāt ben'zino* (= furl. *fâ benzine*, it. *fare benzina*) 'tankati', **narediti didžuno** ▶ *na'rēdāt di'žuno* (= furl. *fâ dizun*, it. *fare digiuno*) 'positi se', **narediti fješto** ▶ *na'rēdāt f'ješto* (= furl. *fâ fieste*, it. *fare festa*) 'organizirati zabavo, veselico', **narediti funeral** ▶ *na'rēdāt fune'ral* (= furl. *fâ funerâl*, it. *fare il funerale*) 'organizirati pogreb, pokopati', **narediti greh** ▶ *na'rēdāt 'ri* (= furl. *fâ pecjât*, it. *fare peccato*) 'grešiti', **narediti kors** ▶ *na'rēdāt 'kors* (= furl. *fâ un cors*, it. *fare un corso*) 'organizirati tečaj; obiskovati tečaj', **narediti kres** ▶ *na'rēdāt k'ris* (≈ furl. *fâ fûc*, it. *fare fuoco*) 'zakuriti kres, kresovati', **narediti (to sveto) kumunjun** ▶ *na'rēdāt (to s'veto) kumu'nūn* (= furl. *fâ la (Sante) Comunion*, it. *fare la (Santa) Comunione*) 'iti k (svetemu) obhajilu', **narediti leč** ▶ *na'rēdāt 'lēč* (= furl. *fâ une leç*, it. *fare una legge*) 'pripraviti zakon, uzakoniti', **narediti muziko** ▶ *na'rēdāt 'müziko* (= furl. *fâ musiche*, it. *fare musica*) 'igrati glasbo, muzicirati', **narediti pust** ▶ *na'rēdāt 'püst* (= furl. *fâ carnevâl*, it. *fare il carnevale*) 'pustovati', **narediti eno stopo** ▶ *na'rēdāt no s'topo* (= furl. *fâ un pas*, it. *fare un passo*) 'narediti korak', **narediti škodo** ▶ *na'rēdāt š'kodo* (= furl. *fâ dam*, it. *fare danni*) 'narediti škodo, škodovati',

narediti škulo ▶ *na'rēdāt š'kulo* (= furl. *fâ scuele*, it. *fare scuola*) 'izšolati se'; b) **narediti boljše** ▶ *na'rēdāt 'bujšē* + Sub_{acc} (= furl. *fâ miôr*, it. *fare meglio*) 'narediti bolje, izboljšati'. Našteti frazni glagoli v večini primerov niso frazeologizirani, frazem je samo *narediti beče*.

SKLEP

V prispevku sta obravnavana slabljenje pomena in posledični nastanek fraznih glagolov ter frazeologizacija pri glagolih *biti* ipf. 'biti', *stati* ipf. 'stati', *ostati* pf. 'ostati' / *ostajati* ipf. 'ostajati', *dovantati* pf. 'postati' / *dovantavati* ipf. 'postajati' (neprehodni glagoli stanja); *iti* ipf./pf. 'iti', *priiti* pf. 'prijiti' / *prihajati* ipf. 'prihajati' (neprehodni glagoli premikanja); *imeti* ipf. 'imeti', *držati* ipf. 'držati' (prehodni glagoli stanja); *dejati* pf. 'deti, položiti, postaviti' / *devati* ipf. 'devati, polagati, postavljati', *iskati* ipf. 'iskati', *nehati* pf. 'nehati, pustiti' (glagoli prizadevanja); *dati* pf. 'dati' / *dajati* ipf. 'dajati', *pustiti* pf. 'pustiti' / *puščuvati* ipf. 'puščati', *vzeti* pf. 'vzeti' (glagoli dajanja in jemanja); *delati* ipf. 'delati', (i)zdelati pf. 'narediti', *narediti* pf. 'narediti' / *narejati* ipf. 'narejati' (glagoli proizvajanja) v rezijanskem narečju slovenščine kot posledica slovensko-romanskega jezikovnega stika, tj. vpliva furlanščine in italijanščine na slovensko narečje.

Pri slabljenju pomena glagola in nastajanju fraznih glagolov se pojavljajo naslednje pomenske (semantične) in z njimi povezane skladenjske (sintaktične) spremembe:

- polnopomenski neprehodni glagoli stanja in premikanja postanejo nepolnopomenski, ko se približujejo pomenoma nepolnopomenskih neprehodnih stanjskih glagolov 'biti' in 'postati': glagoli z esivnim pomenom: *stati* 'stati', *ostati* 'ostati' → 'biti' (*stati atent* 'biti pozoren', *ostati vesel* 'biti vesel, zadovoljen'), glagoli s fientivnim pomenom: *iti* 'iti', *priiti* 'prijiti' → 'postati' (*iti izgubljen* 'postati izgubljen', *priiti truden* 'postati truden'), pri čemer se povedkov prilastek v imenovalniku spremeni v povedkovo določilo v imenovalniku;
- polnopomenski prehodni glagoli stanja postanejo nepolnopomenski, ko se približujejo pomenu nepolnopomenskega prehodnega stanjskega glagola 'imeti': *držati* 'držati' → 'imeti' (*držati živino* 'imeti živino'), pri čemer se predmet v tožilniku (predmetni tožilnik) spremeni v povedkovo določilo v tožilniku (povedkov tožilnik);
- polnopomenski prehodni glagoli proizvajanja (*delati*, *narediti/narejati*) postanejo nepolnopomenski, ko njihov predmetni tožilnik nima več pomena rezultat dejanja (eficirani objekt) (*delati karneval* 'pustovati', (i)zdelati *en plažej* 'narediti veselje, uslugo', *narediti eno stopo* 'narediti korak'), pri čemer se predmet v tožilniku (predmetni tožilnik) spremeni v povedkovo določilo v tožilniku (povedkov tožilnik);
- polnopomenski glagoli ob nedoločniku lahko postanejo naklonski (modalni) oz. obdobjski (fazni)

nepolnopomenski glagoli ali začnejo izražati vrsto glagolskega dogajanja (nem. Aktionsart): naklonskost (modalnost): *biti* 'biti' → 'treba je' (*to je za zahvaliti* 'treba se je zahvaliti'), *imeti* 'imeti' → 'morati' (*imeti iti* 'morati iti'), *iskati* 'iskati' → 'prizadevati si, skušati' (*iskati poznati* 'prizadevati si, skušati spoznati'); obdobjskost (faznost): *se dejati* 'deti se' → 'začeti' (*se dejati jokati* 'začeti jokati, zajokati'); vzročnost (kavzalnost): *(i)zdelati* 'narediti' → 'dati, povzročiti' (*(i)zdelati vedeti* 'dati vedeti; povzročiti, da ve'), *nehati* 'pustiti' (*nehati krepiti* 'pustiti poginiti; povzročiti, da pogine').

Frazeologizacija se pojavlja tako pri polno- kot pri nepolnopomenskih glagolih, saj pogoj zanjo ni slabljenje polnega slovarskega pomena glagola (*stati atent* 'biti pozoren', *imeti kašelj* 'kašljati', *dati kuraž* 'ohrabriti', *vzeti na posodbo* 'izposoditi si', *narediti bendzino*

'tankati'), temveč pomenski prenos (*stati gori* 'biti vzdrževan', *imeti v pesti* 'pridobiti', *dati eno roko* 'pomagati', *vzeti v pest* 'prevzeti', *narediti beče* 'zaslužiti'). V procesu idiomatizacije se zdita ključnega pomena predvsem neobvezno družljiva sestavina (prislovno določilo), nosilka pomenskega prenosa (*imeti v pesti* 'pridobiti', *vzeti v pest* 'prevzeti', *držati gori* 'srkabeti za, vzdrževati', *dejati gor* 'ustanoviti'), ki se ji lahko pridruži tudi umanjkanje obvezno vezljive sestavine (predmeta v tožilniku in dajalniku) (*držati dur* 'vztrajati', *vzeti v pest* 'prevzeti').

Med analiziranimi glagoli sta dokumentirana tudi dva primera gramatikalizacije, tudi pod romanskim jezikovnim vplivom, in sicer izražanje trpnika (pasiva) z glagoli *iti*, *priiti/prihajati* in trpnopreteklim deležnikom (*iti izgubljen* 'izgubiti se', *priiti/prihajati zaplačen* 'biti plačan') in izražanje zanikanega velelnika z nikalnim členkom *ne*, velelnikom glagola *stati* in nedoločnikom (*ne stoj reči!* 'ne reci!').

COUPULAS WITH OBJECT COMPLEMENT IN THE RESIAN/REZIJSKO DIALECT OF SLOVENE

Matej ŠEKLI

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Slavic Studies, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
 Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
 e-mail: matej.sekli@guest.arnes.si

SUMMARY

The article discusses a number of copulas with object complement of the type *Sln. delati greh* 'to sin' in the Resian/Rezijansko dialect of Slovene, more precisely in the local dialect of Solbica/Stolvizza (SLA point 59, OLA point 1), placing additional focus on the genesis and typology of such verbal phrases. Resian, being a dialect spoken in the Slovene-Romance language contact area, typically bases these structures on loan translations of similar structures in the neighbouring Romance languages such as Friulian and Italian. Based on their valency, copulas may be categorized as univalent, bivalent, and trivalent, while the whole phrase may on the basis of the level of idiomatization function as a free or as a fully idiomatic expression. In addition, the article traces the process of weakening of the lexical meaning of full lexical verbs in copula role and accounts for the idiomatization of set verbal phrases.

The weakening of the lexical meaning of full lexical verbs and the consequent formation of copula verbs is accompanied by the following semantic changes: a) intransitive verbs of state and motion attain the function of copulative verbs when their lexical meaning is weakened and approaches the meaning of the verbs 'to be' and 'to become' (*stati* 'to stand, stay', *ostati* 'to remain' → 'to be'; *iti* 'to go', *priiti* 'to arrive' → 'to become'); b) similar process is observable with transitive verbs of state if they assume the meaning of the verb 'to have' (*držati* 'to hold' → 'to have'); c) this also includes transitive *verba efficiendi* (*delati* 'to work', *narediti/narejati* 'to do, make, create') whenever their direct object loses the meaning of the effectum, i.e. the effected object; d) verbs followed by an infinitive may become modal verbs or phasal verbs, or otherwise start to express the Aktionsart: modality (*biti* 'to be'

→ 'it is necessary, one should', imeti 'to have' → 'to have to, must', iskati 'to look for, search' → 'to try'), phasality (se dejati 'to place oneself' → 'to begin'), causativity ((i)zdelati 'to make, produce' → 'to let, cause', nehati 'to let').

The process of idiomatization affects verbs with full lexical meaning as well as original copulas. This rather surprising lack of differentiation must surely be ascribed to the fact that idiomatization is not in fact conditioned by the weakening of the full lexical meaning but rather by the metaphorical use of the idiomatizing verb.

Keywords: copulas with object complement, weakening of lexical meaning, idiomatization, Resian dialect of Slovene, Slovene-Romance language contact

LITERATURA

Benacchio, R. (1998): Oblikoslovno-skladenjske posebnosti rezijanščine. Slavistična revija 46, 3, 249–259.

Benacchio, R. (2002): I dialetti sloveni del Friuli tra periferia e contatto. Udine, Società filologica friulana.

Burger, H. (1998, 2003): Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin, Erich Schmidt Verlag.

Dardano, M. & P. Trifone (1995): Grammatica italiana con nozioni di linguistica. Bologna, Zanichelli.

Eisenberg, P. et al. (1998): Die Grammatik. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, Duden.

Fleischer, W. (1982, 1997): Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.

Furlan, M. (2013): Novi etimološki slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Gantar, P. (2007): Stalne besedne zveze v slovenščini. Zbirka Lingua Slovenica, 3. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jakop, N. (2006): Pragmatična frazeologija. Zbirka Linguistica et philologica, 14. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ježovnik, J. (2015): Vezni naklon v rezijanščini. V: Zuljan Kumar, D. & H. Dobrovoljc (ur.): Škrabčev zbornik 8: Zbornik prispevkov s simpozija 2013. Nova Gorica, Založba Univerze, 68–83.

Kržišnik, E. (1994): Slovenski glagolski frazemi. Doktorska disertacija. Ljubljana.

Kržišnik, E. (2013): Moderna frazeološka veda v slovenistiki. V: Jakop, N. & M. Jemec Tomazin (ur.): Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo. Ljubljana, Založba ZRC, 15–26.

Miklosich, F. (1883): Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: IV. Syntax. Wien, Wilhelm Braumüller.

Musan, R. (2013): Satzgliedanalyse. Heidelberg, Universitätsverlag Winter.

Skubic, M. (1997): Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Snoj, M. (2013): Frazemi v luči etimologije. V: Jakop, N. & M. Jemec Tomazin (ur.): Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo. Ljubljana, Založba ZRC, 91–98.

Spinozzi Monai, L. (1998): Un esempio di perspicuità morfosintattica del tratto di definitezza incontrato nel dialetto sloveno di Resia. Che fastu? 74, 2, 183–197.

Šekli, M. (2009): Zaimkovno podvajanje predmeta in osebk v rezijanskem narečju slovenščine (s stališča jezikovnega stika s furlanščino). V: Аризанковска, Л. (ur.): Трета македонско-словенечка научна конференција. Македонско-словенечки јазични, книжевни и културни врски / Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze. Скопје, 133–155.

Šekli, M. (2015): Glagolska vezljivost v jeziku Brižinskih spomenikov. Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 10, 53–80.

Šekli, M. (2016): Frazni glagoli s prislovnima določiloma prostora/kraja in časa v narečni slovenščini na slovensko-romanskem jezikovnem stiku. V: Kržišnik, E., Jakop, N. & M. Jemec Tomazin (ur.): Prostor in čas v frazeologiji. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 273–280.

Toporišič, J. (2000, 1976): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Vidovič Muha, A. (2013): Frazem med besedo in stalno besedno zvezo. V: Jakop, N. & M. Jemec Tomazin (ur.): Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo. Ljubljana, Založba ZRC, 109–118.

Виноградов, В. В. (1947): Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Ponatis v Виноградов, 1977, 140–161.

PRIREDNE STAVČNE STRUKTURE V NADIŠKEM IN BRIŠKEM NAREČJU

Danila ZULJAN KUMAR

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, Nova Gorica
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljena tvorba prirednih stavčnih struktur in raba konektorskih sredstev za vzpostavljanje prirednih medstavčnih razmerij v nadiškem in briškem narečju primerjalno s tvorbo enakih struktur v slovenskem knjižnem jeziku ter primerjava v tvorbi prirednih stavčnih struktur med narečjema, ki se pretežno govorita v vzhodni Benečiji (nadiško) in v Brdih (briško). Predstavljena bo večfunkcijskost nekaterih konektorskih sredstev, predvsem veznika in, ter vzpostavljanje prirednega medstavčnega razmerja s praznim konektorskim mestom. Analizirana bodo nadiška besedila, objavljena v Domu, Novem Matajurju in Trinkovem koledarju, ter besedila, ki jih je avtorica posnela in zapisala v briškem prostoru.

Ključne besede: nadiško narečje, briško narečje, priredne stavčne strukture

PROPOSIZIONI COORDINATE NEI DIALETTI DEL NATISONE E DEL COLLIO

SINTESI

L'articolo verte sulla presentazione della formazione delle proposizioni coordinate e sull'uso delle espressioni giuntive nella costruzione di frasi che presentano tra loro un rapporto di coordinazione nei dialetti del Natisone e del Collio goriziano in comparazione con la formazione delle proposizioni coordinate nella lingua letteraria slovena. Inoltre, verrà presentata la comparazione nella formazione delle suddette proposizioni coordinate adoperata tra i due dialetti maggiormente parlati nella Slavia friulana Orientale (il dialetto del Natisone) e nel Collio goriziano (il dialetto del Collio). Verrà esposta anche la plurifunzionalità di alcune espressioni giuntive, soprattutto della congiunzione in ("e") e la formazione delle proposizioni coordinate in assenza di un elemento connettivo. Saranno analizzati alcuni testi nel dialetto del Natisone, pubblicati sui giornali "Dom", "Novi Matajur" e "Trinkov koledar", e altri che l'autrice ha potuto registrare e scrivere nel territorio del Collio goriziano.

Parole chiave: dialetto del Natisone, dialetto del Collio, proposizioni coordinate

UVOD

Namen prispevka je predstaviti tvorbo prirednih stavčnih struktur in rabo konektorskih sredstev za vzpostavljanje prirednih medstavčnih razmerij v nadiškem in briškem narečju primerjalno s tvorbo enakih struktur v slovenskem knjižnem jeziku ter primerjavo v tvorbi prirednih stavčnih struktur med narečjema. Poleg kategorizacije stavčnih odvisnikov, kot jo poznamo v Toporišičevi *Slovenski slovnici* (SS), bo primerjalno predstavljena tudi kategorizacija stavčnih odvisnikov v Quirkovi slovnici angleškega jezika (Quirk et al., 2008).¹

Nadiško narečje se govori ob reki Nadiži in njenih pritokih v vzhodni Benečiji v Italiji, na Livku v Sloveniji ter v vaseh na levem bregu reke Idrije (na območju Kanalskega), briško narečje pa se govori na območju od Korade in Sabotina do reke Idrije, kjer meji z nadiškim narečjem. Čeprav sta izvirno narečji podobni – diahrono spadata v beneško-kraško narečno ploskev severozahodne narečne osnove, sinhrono pa ju uvrščamo v beneškoslovensko podskupino primorskih narečij –, pa sta danes pod vplivom različnih (knjižnih) jezikov: nadiško, ki se pretežno govori v Italiji, italijanskega in furlanskega, in briško, ki se pretežno govori v slovenskem delu Brd, slovenskega. Zato bo opazovan tudi vpliv teh jezikov na obravnavani narečji. Nadiški zgledi bodo zajeti iz časopisov *Novi Matajur* in *Dom* ter iz *Trinkovega koledarja*, briški zgledi pa iz besedil, ki sem jih posnela in zapisala avtorica prispevka. Nadiški zgledi bodo navedeni citatno, briški pa v poenostavljeni fonetični transkripciji.

PRIREDNO MEDSTAVČNO RAZMERJE

Medstavčni razmerji pri- in podrednosti razumemo kot skladenjsko razvrstitev dveh tipov,² ki vključujeta jezikovne enote iste vrste, pri čemer so pri prirednem odnosu prvine, tj. stavki, hierarhično enakovredne, pri podrednem odnosu pa je podredna prvina, tj. podredni stavek, sestavni člen nadredne enote. Med razmerjema obstajajo tudi pomembne semantične razlike (Quirk et al., 2008, 918–919; Halliday, 1994, 218, 221),³ med katerimi je osnovna v stopnji informativnosti. Informacija, ki jo posreduje podredna enota, je navadno manj

pomembna od tiste, ki jo posreduje nadredna enota. Skladenjski odnos neenakovrednosti torej pomeni tudi neenako semantično vrednost stavkov (Quirk et al., 2008, 919). Ta pa je v besedilu realizirana s skladenjsko hierarhijo in velikokrat tudi s položajem podredne enote v povedi. To se posebej izraža pri nekaterih tipih prislovnih odvisnikov, ki informacije ne predstavijo kot nove, ampak kot že znano, pri čemer posledično seveda nosijo nižjo stopnjo povedne dinamike.⁴ Za primer Quirk navaja dvojici povedi z različnima semantičnima vrednostma (Quirk et al., 2008, 918–919).

Sprl se je s predsedujočim in odstopil.

Ker se je sprl s predsedujočim, je odstopil.

Vzročno-posledični odnos med prvima dvema dogodkoma je v prvi povedi predstavljen s prirednim konektorjem, v drugi pa s podrednim. Semantična razlika med njima je v tem, da se v drugem primeru za poslušalca predvideva, da za spor že ve. Enako semantično razliko lahko pripišemo naslednjemu protivnemu oziroma dopustnemu skladenjskemu odnosu (Quirk et al., 2008, 918).

Močno se je trudil, toda izpita (vseeno) ni opravil.

Čeprav se je močno trudil, izpita ni opravil.

Razlikovanje med stavčnima razmerjema pri- in podrednosti lahko utemeljujemo tudi na osnovi zamenljivosti stave stavčnih enot povedi brez spremembe njene pomenske vrednosti. V prirednem stavčnem razmerju se stava prirednih stavkov lahko zamenja, pri čemer pomen ostaja enak, medtem ko v podrednem stavčnem razmerju to ni mogoče. Vendar to ne velja vedno tudi v prirednem stavčnem razmerju. Jezikovni enoti se lahko zamenjata le v nekaterih primerih prirednega odnosa (prvi zgled), ne pa v vseh (drugi zgled), saj je njuna potencialna zamenljivost odvisna od več dejavnikov,⁵ ki so skladenjske, semantične ali pragmatične narave (Quirk et al., 2008, 918–919).

Maja se uči za kuharico in Sonja študira pravo.

= Sonja študira pravo in Maja se uči za kuharico.

Umril je in bil pokopan na pokopališču. ≠ Pokopan je bil na pokopališču in umrl je.

1 Prispevek se pomensko navezuje na avtorčin prispevek Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju (Zuljan Kumar, 2014, 331–342).

2 Poznana tudi s terminoma parataksa (enaka razvrstitev) in hipotaksa (nižja razvrstitev).

3 Več o razmerju pri- in podrednosti med stavčnimi enotami glej tudi v: Čermák, 2007, 162–163; Grepl, Karlík, 1998, 359–362; Lakoff, 1971, 114–149; Halliday, Hasan, 1976, 238–271; Halliday, 1994, 216–225; Reindl, 1997, 24–39.

4 Stopnja povedne dinamike pomeni relativno mero informativnosti, ki jo jezikovne prvine prinesejo v poved (tj. ali je informacija že znana ali nova). V osnovnem (linearnem) tipu členitve po aktualnosti povedna dinamika narašča od leve proti desni, od tematskega proti rematskemu delu. Najnižjo stopnjo povedne dinamike ima prva sestavina povedi, najvišjo pa zadnja naglašena sestavina, ki običajno predstavlja center reče (Daneš et al., 1987, 616).

5 Tudi z vidika stopnje povedne dinamike stavka v prirednem odnosu nista enakovredna, saj je drugi stavek praviloma v rematskem oziroma fokusalnem položaju, s čimer je deležen višje stopnje povedne dinamike.

Slika 1: Beneška Slovenija z Matajurjem (Foto: Hijacint Iussa)

VEZALNO PRIREDJE

Po SS (Toporišič, 2000, 651) vezalno priredje izraža soobstajanje ali zaporedje. Toda z vidika množice podpomenov, ki se skrivajo znotraj pomenskega polja vezalnega priredja, se ta definicija kaže kot presplošna in nepopolna. Že sam delež rabe vezalnega priredja v govoru, ki je v razmerju do ostalih oblik prirednega in podrednega medstavčnega odnosa zelo visok, kaže na to, da vezalno priredje pokriva veliko širše semantično polje, kot sta soobstajanje in zaporedje. Dokaz za to je tudi raba veznika *in* kot konektorja z najširšim pomenom in možnostjo rabe. Pravzaprav je edina omejevalna okoliščina za njegovo rabo to, da imata v pragmatičnem smislu skladijski enoti, ki ju veže, dovolj vsebinsko skupnega (Quirk et al., 2008, 930.) Naslednja poved je nesprijemljiva prav zato, ker vsebini obeh skladijskih enot nimata dovolj skupnega, da bi iz celotne povedi izšel nov oziroma skupen pomen.

Maja je šla v šolo in led na severnem tečaju se še kar naprej topi.

Vez, ki jo konektor *in* ustvari, je s pomenskega vidika zelo odprta, tako da je interpretacija pomena, ki ga razmerje izraža, pravzaprav prepuščena poslušalcu oziroma bralcu.⁶ Poleg pomena soobstajanja in kronološkega zaporedja Quirk navaja dodatnih sedem pomenov, ki jih vezalno priredje lahko izraža, in sicer:

- Drugi stavek izraža posledico ali rezultat, pri čemer dogodek, opisan v prvem stavku, predstavlja okoliščino, ki omogoča, da se zgodi drugi dogodek: *Slišal je eksplozijo in (zato) poklical policijo.*
- Drugi stavek izraža nasprotje: *Maja je iskrena in Tina je prebrisana.*
- Drugi stavek nam v primerjavi s prvim prinaša presenečenje, pri čemer prvi stavek izraža dopuščanje: *Močno se je trudila in (vendar) je padla.*

⁶ Več o konektorju *in* in njegovih funkcijah glej v Halliday, Hasan (1976, 233–237).

- Prvi stavek je drugemu pogoj: *Dajmo mu nekaj denarja in (potem) ne bo nikomur povedal, kaj smo naredili.*
- Drugi stavek poda trditev, sorodno trditvi prvega stavka: *Trgovinski sporazum ne bi smel biti problem in kulturna izmenjava bi morala biti z lahkoto dosežena.*
- Drugi stavek predstavlja samo dodatek prvemu; edini pogoj pri tem je, da se stavka pomensko ujemata: *Ima dolge lase in vedno nosi kavbojke.*
- Drugi stavek prvemu prida komentar ali razlago: *Ivana niso marali, in to glede na njegovo obnašanje ni nič presenetljivega*⁷ (Quirk et al., 2008, 930–932).

V primerjavi s knjižnim jezikom v obravnavanih narečjih glede vezalnega priredja ni posebnosti. Uvajajo ga veznika *an/br. an*,⁸ v nadiškem še *pa*⁹ ter prislov *potlé/br. pole* oziroma zveza *an pole*. Nekoliko drugačen je morebiti edino nadiški konektor *antà* 'in tedaj'.

An/br. an: *Ta z izbe je paršla an daržala tu pest adno domačo lepo an novo pleteničico, pokrito z bielimi tavajučani, an me je jala tele besiede: /.../ [nad.]*

Pa: *An puob je šu v vas pa no vičar je biu takuo truden, de je zaspal ta par muroz. [nad.]*

Potlé /pole/an pole: *Smo si usadli dol, pole smo zajəgral adnu slovensku na ramoniku, tut Taljani sa pjal z nami, an pole smo šli lapuə počasu nazaj. [br.]*

Antà: *Gledi pridit antà ti povien vse lepuo. [nad.]*

Implicitna vezalna koneksija

Koherenca znotraj povedi se lahko vzpostavlja tudi v odsotnosti površinske povezave, to je brez izraženega konektorskega sredstva, kar imenujemo brezvezje. V primerih praznega konektorskega mesta je razmerje med deloma konektorske zveze podano z vsebino njunih prvin, razumljeno s pomočjo sobesedila ali celo iz komunikacijske situacije. Tako koneksijo lahko za razliko od koneksije z eksplicitno izraženim konektorjem imenujemo implicitna (Gorjanc, 1998, 368). V korpusu

pregledanih besedil je bilo prirednih stavčnih struktur brez konektorja, posebej pri vezalnem in pojasnjevalnem razmerju, veliko.

Antà gren gor, miešan, hoden u to starmin gor, gor po arbid gor, gledan po luftu. [nad.]
Nona je mučala, me nie jala pu besiede. [nad.]
Huədan, pošlušan, use tiho ja blo, kar naankrat, ki je sploh nisan šlišu, pride lasica prau pred minə. [br.]

LOČNO PRIREDJE

SS ločno priredje definira kot razmerje, pri katerem "neprvi del podaja obvezno ali prosto zamenjo prvega ali predhodnega" (SS, 2000, 647, 652). Pretvoriti se ga da v pogojno podredje:

Ali se poboljšaj ali pojdi. > Če se nočeš poboljšati, je bolje, da greš.

V knjižnem jeziku ga uvajajo naslednji vezniki: *ali – ali, ali, bodi(si) – bodi(si)*, če – *ali, bodisi – ali* (SS, 2000, 439).¹⁰ V obravnavanih beneškoslovenskih besedilih se kot konektor ločnega razmerja pojavlja zveza *ali pa/br. al pa*.

Al pa: *Lohko si uzau na puf, ma blo puhno za plačavət, al pa si šu na kant, an puhno jah ja šlo tekart takuə an takuə. [br.]*

PROTIVNO PRIREDJE

SS (2000, 647) protivno razmerje definira kot zvezo stavkov, pri kateri je drugi stavek v vsebinskem nasprotju s prvim. Protivno razmerje vsebinsko ni enotno. Glede na delitev v SS (2000, 651) lahko izraža:

- kontrast ali razliko: *Jaz bom služil, ti boš pa pazila na otroke.*¹¹
- nasprotje: *Povedala bi ti novico, pa mi je mama prepovedala.*
- zamenjavo: *Nisem jezna, pač pa zelo žalostna.*
- izvzemanje: *Ponavadi sem dosegljiv, le ko sem na sestanku, moram izklopiti telefon.*

V slovenskem knjižnem jeziku jedrni del protivnih konektorjev sestavljajo protivni vezniki: *pa*,¹² *a*, *toda*,

⁷ Čeprav so vzeti iz angleške slovnice, ti zgledi veljajo tudi za slovenski jezik. Poleg teh pomenov je v analiziranih narečnih besedilih in rabljen še v semantični vlogi konektorja časovnega odvisnika: *Niesmo še začel flesketat z vodo an bagnin je že zažvižgu*. 'ko je reševalec iz vode že zažvižgal'. [nad.]

⁸ Kjer med narečjema v rabi konektorjev ni razlik, zglede navajam iz enega ali drugega narečja. Kjer so razlike, zglede navajam za vsako narečje posebej.

⁹ Za konektor *pa* v vezalnem priredju v briškem narečju nisem našla primera.

¹⁰ Najnavadnejši je *ali* oziroma *ali – ali*, ostali *pa* so stilno zaznamovani. Namesto *ali (pa)* se lahko rabi *sicer*. Ta podaja razlog, ki bi nastopil kot posledica, če se dejanje jedra vezniške zveze ne bi izvršilo. *Ali bomo imeli denar ali pa nas poženejo s hube. > Moramo imeti denar, sicer nas poženejo s hube* (SS, 2000, 439).

¹¹ Možna je pretvorba v protivno podredje: *Medtem ko bom jaz služil, boš ti pazila na otroke.*

¹² Veznik *pa* se od drugih protivnih veznikov loči po tem, da njegov skladenjski položaj ni vezan na mesto med stavkoma, ki gradita protivno zvezo.

*ali, vendar, ampak, ne – ampak/temveč/marveč, samo in le.*¹³ Tem se lahko pridružijo členki, predvsem *tudi* in *pa*. V takih primerih je konektor sestavljen iz veznika in členka. Vendar ne gre za frazeologizirano zvezo, saj se členkovni del v strukturi lahko pojavlja na različnih mestih (prvi in drugi zgled). Konektorsko sredstvo lahko sestavlja tudi zaporedje dveh veznikov, na primer *in vendar, vendar pa*, kar SSKJ (1991, 401) označuje za okrepljeno vezniško sredstvo. Omeniti velja še posebno frazeologizirano členkovno konektorsko zvezo *pač pa*, ki se uporablja za "uvajanje nove trditve namesto prej zanikane" (SSKJ) (tretji zgled).

Res sem mu zabrusila nekaj gorkih, toda tudi on meni ni ostal dolžen / toda on meni tudi ni ostal dolžen.

Vse smo dali zanj, vendar vseeno ni bil zadovoljen / vendar zadovoljen vseeno ni bil.

Ni izgledalo, da je vesel mojega obiska, pač pa se mi zdi, da je bil njegov obraz naravnost zgrožen.

Nabor protivnih konektorjev je v beneškoslovenskih govorih mnogo skromnejši kot v knjižnem jeziku, in sicer zato, ker vse podpomene protivnega razmerja, to je nasprotje, razliko, zamenjavo in izvezanje, pokriva prevzeti protivni veznik *ma*. Ta je skorajda izključni protivni konektor v briških govorih. Daleč za njim je po pogostnosti rabe protivni *pa* (v nadiškem narečju uporabljan več kot v briškem), potem *samuo/br. samo*.

Ma: *Vien, de Veronika zna an nardi puno, ma ist san toja mat an muoran narest mojo dužnuost, [nad.]*

Navada bla liapa an pole sa use zgubilo, ma zdaj si ža začianje nazaj. [br.]

Pa: *Je blu mraz, pa nie medlò. [nad.]*

Kajšankrat smo pa tut zgubil, ja pa vāčinoma niak ostalo. [br.]

Samuo/br. samo: *Vsierode smo gradil hiše za nas an za druge, samuo za naše liepe doline niesmo dost nardil. [nad.]*

Po vojski ja blo puhnnno sadja, samo ni blo kan pārdat ga. [br.]

Vsebinska nasprotnost drugega dela protivne zveze glede na njen prvi del se v beneškoslovenskih govorih ubeseduje tudi z veznikom *in*, kar je pričakovano zaradi njegove večpomenskosti.

An: *Smo rekli, bo triaba najt kake konje, an u naši vasi nima nubedān konja. [br.]*

Implicitna protivna koneksija

Implicitna protivna koneksija je v analiziranih beneškoslovenskih besedilih pogosta, kar je razumljivo, saj so pomeni nasprotnosti, razlikovanja in zamenjave pri poslušalcu razumljivi iz besedilnega ali položajnega konteksta.

Milo an sarčno san jo joče prašala, de naj mi jo paršenka, nie blu ki, me je nie tiela dat. [nad.]
So talafoniaral sam, ni vajalo. [br.]

VZROČNO PRIREDJE

S semantičnega vidika v vzročnem prirednem razmerju vsebina drugega stavka vzročno pojasnjuje vsebino prvega stavka,¹⁴ pri čemer bi glede na pomen, ki ga vzročno priredje vzpostavlja, lahko ločili pravi vzrok od namena. S to delitvijo sovпада tudi delitev konektorjev. *Zakaj, kajti, namreč* in *sicer* so vezniki pravega vzroka, medtem ko *saj* "nekako poudarja razlog ali motiv za vsebino jedra vezniške zveze" (SS, 2000, 440). Okrepiti se ga da s *tako ali tako* ali *vendar*: *Šel bom kar stran, saj me tako ali tako ne rabite več*.

V nadiškem narečju se v funkciji konektorja vzročnega priredja največ uporablja vprašalni zaimsek *zak* 'zakaj', z izgovorno različico *zaki*, sledi mu veznik *sa* 'saj', ta se deloma uporablja tudi v briškem narečju, v izgovorni različici *sa*. Sicer pa se v briškem narečju največ uporablja veznik *ki*, ki je pomensko prekriven s *ker* ali *kajti*. Ali je v funkciji *ker*, in torej vzpostavlja podredno razmerje, ali *kajti*, in tako vzpostavlja priredno razmerje, ni mogoče ugotoviti, zaradi besednorednega pravila, ki velja v obravnavanih narečjih, po katerem prisotnost podrednega veznika *ker* ne vpliva na besedni red v podrednem stavku, kot to velja za knjižni jezik. Primer: *Dānas višno dā pridi z brajde priat damu, ki tata*

13 Med protivnimi vezniki je v knjižnem jeziku najbolj vsestranski *pa*. Lahko se uporablja med deloma priredja, v katerih se različnim osebkom (ali istemu osebk) v različnih stavkih pripisujejo različna dejanja. Taka protivna zveza je po pomenu blizu vezalnemu priredju: *Oče je v hlevu, mama pa je odšla na vrt po solato*. Če je nasprotje med prirednima deloma večje, se v njem poleg veznika *pa* lahko rabita tudi *a* ali *toda*: *Jaz delam, a/toda ti zapravljaš*. Poleg veznikov *a*, *toda*, *ali*, *vendar* in *ampak* *pa* lahko izraža tudi nekako zanikano nasprotje prvemu delu vezniške zveze: *Bi rade še ležale, pa vstati morajo*. Vendar, *ali* in *ampak* čustveno poudarjajo nasprotje, *a* in *toda* pa sta njihovi zborni različici; veznik *a* je bližje vezniku *vendar*, veznik *toda* pa je bližje vezniku *pa*. Vezniki *ne – ampak/temveč/marveč* se rabijo, ko je prvi del vezniške zveze zanikan: če nikalnico prestavimo v drugi del vezniške zveze, moramo veznike *ampak/temveč/marveč* opustiti, hkrati pa lahko uporabimo *pa*: *Ne pišem za stare, ampak za mladi rod > Pišem za mladi rod, ne pa za stare*. Najnavednejši veznik je *ne – ampak*, posebnost pa *ne – marveč*. Veznika *samo* in *le* iz jedra vezniške zveze nekaj izvezmata: *V veži je vladala tema, samo od ognjišča sem se je svetilo*. Veznik *le* je manj navaden kot *samo*. *Samo* se rabi tudi namesto *vendar*: *Lahko da boš od koga zvedel, samo (vendar) od mene ne* (SS, 2000, 439–440).

14 Glede na raziskave kognitivnega jezikoslovja je razmerje posledica – vzrok obrnjeno oziroma zamenjano naravno zaporedje miselnega poteka v človeku. Posledica tega je lahko težje sprejemanje in razumevanje besedila pri poslušalcu/bralcu (Velčič, 1987, 96).

Slika 2: “Brda, Brda vinorodna, rjave lehe razorane ...” (Ludvik Zorzut: *Brda, Brda*) (Foto: Hijacint Iussa)

gra pole balinat. /.../ ‘kajti oče gre potem balinat/ker gre oče potem balinat.’

Zak: Par starin so radi tukli nas otroke, **zak** so mi-senli, de takuo se navademo lieuš an pried. [nad.]

Sa/br. sa: Na 5. obrila lietos smo miel velik se-njam, **sa** so me karstil. [nad.]
Pepi Krišnu, ben dol z Italje zdaj, ja šu hitro po vojski nazaj doluən, **sa** to nismo skor mial ki jäst. [br.]

Implicitna vzročna koneksija

Pogoste v govoru so tudi vzročne zveze brez ek-plicitne prisotnosti konektorja. Z vidika razumevanja sporočila sta razmerji vzrok – posledica ali posledica – vzrok navadno dovolj prepoznavni tudi samo iz bese-dilnega ali situacijskega konteksta.

Puhno od njah ja šlo po sviatu, to ni blo ki dialat an praživiāt s mogu. [br.]

SKLEPALNO ALI POSLEDIČNO PRIREDJE

Glede na pomen, ki izhaja iz sklepalne zveze, SS (2000, 647) to definira kot razmerje pri katerem “drugi del kaže sklep ali posledico, ki izhaja iz prvega dela”. Sklepalna zveza se torej konča s sklepom, ki pomeni zaključek predhodnega dela besedila (Velčič, 1987, 84). Sklepalni konektorji v knjižnem jeziku so zaimenski prislovi¹⁵ *zato, zatorej torej, tedaj, tako, odtod* ter veznik *pa*. V beneškoslovenskih besedilih je najpogostejše uporabljeni sklepalni konektor *zatuō/br. zatuā*, uporabljen tudi v zvezi z vezalnim *an*. Ta se v funkciji sklepalnega konektorja lahko uporablja tudi sam, pri čemer je *zato* impliciran. Take strukture so bile v pregledanem korpusu pogostne, kar gre pripisati splošnosti oziroma večpomenskosti konektorja *in*, ki pušča

15 Vse zaimenske prislovne besede v konektorski funkciji SS (2000, 441) prišteva med sklepalne veznike.

možnosti razumevanja svoje vloge odprte poslušalčevi sposobnosti razpoznavne.¹⁶ Poleg prislovnega zato se v obravnavanih narečjih uporablja tudi konektor *alora*, ki ustreza slovenskemu *torej*.

Zatuo/br. zatua: *Mostu tekrat nie bluo, zatuo so muorli preskakvat vodo od dnega kamana do drugzega. [nad.]*

An zatuo/br. an zatua: *Mene šuala mā šla dobro, samo ni mīau ostar duā dama, an zatua san mogu ostar jast, ma če ne jast bi šu u šualu za bolničarja, ki tiste mā blo ušeč. [br.]*

An: *Ist san bla lačna an san zvestuo jedla mortadelo an vse druge reči, ki jin niso šle. [nad.]*
Sa šli dərve an bo triaba nardit nove, samo čia jah najdmo u ten cajtu, smo rekli. [br.]

Alora: *Siark smo nosil mliat u malan dol u Muš, samo pozimi s kualan sa darslo, alora ja blo vačkrat triaba nest tut na arkā. [br.]*

POJASNJEVALNO PRIREDJE

V pojasnjevalnem priredju drugi del prvega pojasnjuje ali natančneje določa (SS, 2000, 647), pri čemer za to v slovenščini ne obstajajo specializirani pojasnjevalni enobesedni vezniški konektorji, ampak se za to uporabljajo leksikalizirane jezikovne enote. V knjižnem jeziku so to frazeologizirani konektorji *to je*,¹⁷ *to se pravi*, *in sicer*, *in to ter na primer*, ki pojasnjuje tako, da podpre vsebino predhodnega dela besedila.¹⁸ Z vidika besedilne gradnje je razlika med konektorskima sredstvoma *to je* in *in sicer* ta, da prvi, tudi zaradi svoje navezovalne funkcije, besedilo povzame in zapira, medtem ko *in sicer* nasprotno lahko odpira nove možnosti razvoja besedilne teme. Prvi gradi besedilo s pojasnjevanjem tako, da le ponovi del besedila, medtem ko drugi pomen v besedilu dejansko širi (Gorjanc, 1998, 382).

V beneškoslovenskih govorih pojasnjevalne zveze uvajata frazeologizirani zvezi *to se prave/br. tuā si prave* in *ložimo reč/br. lužmo rečt*, v briškem narečju tudi zveza *na primiar*, v obeh narečjih pa še prevzeti konektor *ben*, ki ustreza slovenskemu *to se pravi*.

To se prave/br. tuā si prave: *Pole ja pač pāršla Jugoslavja, tuā si prave, da sa zoparla meja an da smo zgubil tarh. [br.]*

Ložimo reč/br. lužmo rečt: *Seveda tud za gobe brat so vajale niešne regole, ložimo reč, de sa-*

nožeta blizu vasi so ble spoštovane ku domači vart, so stopil notar samuo gospodarji an hišni; buj deleč, gor po briegu, pobieranje je bluo fraj za use. [nad.]

Na primiar: *Sa plaslo po usih vasiāh, na primiar u Modani smo mial brajar, u Vipužih ja biu pa patinadžo. [br.]*

Ben: *Tiste ženske, ki sa lupli, ben tuā sa bli po-večini ža usa buj storjane žene, ki smo jan rekli žaudarce, sa bli riās pratik tistāga opravila. [br.]*

V analiziranih besedilih je bila raba pojasnjevalnih konektorjev relativno redka, veliko več je bilo implicitne pojasnjevalne koneksije. Na podlagi majhnega korpusa besedil seveda ni mogoče reči, da je raba tovrstnih konektorjev v obravnavanih narečjih dejansko majhna, vendar glede na pregledano gradivo vseeno lahko rečem, da je pojavnost pojasnjevalnih prirednih razmerij brez konektorja večja kot pojavnost tovrstnih prirednih razmerij s konektorjem.

Implicitna pojasnjevalna koneksija

An dan je bla takuo jezna, de je zlomila debelo palco na glavi an harbtu malega Bepcja, stukla ga je do krivega. [nad.]

Smo jah mial puhno ('oljk'), mi smo mial fin do stuadvajst litru uaja. [br.]

ZAKLJUČEK

Raziskava je pokazala, da razlik v tvorbi prirednih stavčnih struktur v nadiškem in briškem narečju ni, prav tako ni bistvenih razlik v rabi konektorskih sredstev. Pretežno se v obeh narečjih rabijo ista. Razlike so majhne: v nadiškem narečju je v vezalnem priredju v rabi konektor *antā*, ki ga briško ne pozna, v nadiškem je v vzročnem priredju v rabi veznik *zak*, medtem ko je v briškem narečju v istem pomenu v rabi *ki*. Razlika med narečjema pa se kaže v pogostosti rabe posameznih veznikov; npr. veznik *pa* se v nadiškem narečju rabi veliko pogostejše kot v briškem. Izbor veznikov je v obravnavanih narečjih deloma drugačen kot v slovenskem knjižnem jeziku v protivnem priredju, pri katerem se v obeh narečjih najpogostejše rabi prevzeti veznik *ma*, v sklepalnem, v katerem se rabi prevzeti veznik *ben* ter v pojasnjevalnem priredju, kjer je v rabi prevzeti veznik *alora*. V vlogi konektorja pojasnjevalnega priredja je v obeh narečjih v rabi leksikalizirana zveza *ložimo reč/br. lužmo rečt*, ki je knjižni jezik ne pozna.

16 S tega stališča tudi mi ne moremo z gotovostjo trditi, da so naštetni primeri sklepalnih zvez z *an* resnično sklepalni. Gre preprosto za domnevo.

17 Zaradi kazalnega zaimka *to* in zaradi stalne stave med deloma, ki ju povezuje, je zveza predvidljivo anaforična.

18 SS (2000, 441) med pojasnjevalne konektorje šteje tudi veznik *namreč*, ki je prvotno vzročni.

Poleg medstavčnih koneksij s konektorjem je v obravnavanih besedilih iz obeh narečij opazna pogostaraba implicitnih medstavčnih razmerij, to je razmerij s

praznim konektorskim mestom, pri katerih je tip vzpostavljenega razmerja razviden zgolj iz sobesedila ali situacijskega konteksta.

COORDINATE CLAUSES IN THE NADIŠKO/NATISONE AND THE BRDA/COLLIO DIALECTS

Daniela ZULJAN KUMAR

Scientific Research Centre of Slovenian Academy of Sciences and Arts, Research station Nova Gorica, Delpinova 12, Nova Gorica
e-mail: DZuljan@zrc-sazu.si

SUMMARY

The survey on the building of coordinate clausal structures in the Nadiško and the Briško dialects has shown no major differences between the dialects. They are only minor differences, like the use of the connector antà 'and then' in the Nadiško dialect and not in the Briško one, in the Nadiško dialect the connector zak is used to establish the adversative coordination while in the Briško the connector ki is used in the same function. The difference between the dialects is also in the frequency of the usage of individual connectors, the conjunction pa is much more in use in the Nadiško than in the Briško dialect. The set of the used connectors in the two dialects is partially different from the one used in the Standard Slovenian, due to the borrowed connectors ma 'but', alora 'so' and ben 'that is' and also due to the local connector ložimo reč/br. luožmo reč 'let's say' in the function of the connector of the explanatory clause.

The analysis of the texts from the two dialects shows that implicit clausal structures, i.e. coordinate structures with a zero coordinator are frequently used. The type of the coordination in such clauses is inferred from the textual or situational context.

Keywords: The Nadiško dialect, the Brda dialect, coordinate clauses

OKRAJŠAVE, KRATICE

[br.] – briško,
 [nad.] – nadiško,
 SS – *Slovenska slovnica* (Toporišič, 2000),
 SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika

VIRI IN LITERATURA

Dom. Kulturno verski list. Čedad, Založba Most, Società cooperativa A. R. L., 1965–.

Novi Matajur. Tednik Slovencev Videmske pokrajine. Čedad, Zadruga Novi Matajur/ Società Cooperativa srl., 1974–.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Spletna izdaja. Dosegljivo na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (15. 9. 2015).

Trinkov koledar. Čedad, Kulturno društvo Ivan Trinko / Circo culturale Ivan Trinko, 1953–.

Zuljan Kumar, D. (1994–2015): Besedila iz Brd. Rokopis.

Čermák, F. (2007): Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníki. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.

Daneš, F., Grepl, M. & Z. Hlavsa (1987): Mluvnice češtiny (3). Skladba. Praha, Academia.

Gorjanc, V. (1998): Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. Slavistična revija, 46, 4, 367–388.

Grepl, M. & P. Karlík (1998): Skladba češtiny. Olomouc, Votobia.

Halliday, M. A. K. & R. Hasan (1976): Cohesion in English. London, Longman.

Halliday, M. A. K. (1994)²: An introduction to Functional Grammar. London, New York, Sydney, Auckland, Arnold.

Lakoff, R. (1971): If's, And's, and But's about Conjunctions. V: Fillmore C. J. & D. T. Langendoen (eds.): Studies in Linguistic Semantics. New York, Holt, Rinehart, Winston, 114–149.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & J. Svartvik (2008): A Comprehensive Grammar of the English Language. Harlow, Essex, Longman.

Reindl, D. F. (1997): Hierarchical Ambiguities in Copula Coordinate Structures in Slovene and Other Slavic Languages. Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies 197,1. 24–39.

Toporišič, J. (*2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Velčić, M. (1987): Uvod u lingvistiku teksta. Zagreb, Školska knjiga.

Zuljan Kumar, D. (2014): Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju. Annales, Series historia et sociologia, 24, 2, 331–342.

AKTUALNI JEZIKOVNI NAČINI IZRAŽANJA V SLOVENŠČINI: SKLAPLJANJE KOT NARAVNI IN AKTUALNI ODRAZ NEPRETRGANOSTI GOVORA V NAREČNEM IN KNJIŽNEM JEZIKU

Andreja ŽELE

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
e-mail: andreja.zele@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Sklapljanje je aktualiziran in jezikovnosistemsko neobremenjen način ubesedovanja v smislu neposrednega spajanja besed v govoru, ki brez pretvorbno-tvorbne procesa omogoča nove sklope z novo poenobesedeno skladiškovno kvaliteto, ki navadno izraža lastnostno okoliščino v vlogi nesklonljivih prilastkov in prislovnih določil načina. Sklopi vsaj posredno poudarjajo vlogo govorjenega jezika in sklapljanje kot aktualni sprotni izraz nepretrganosti govora omogoča povezovanje sistemkega in nesistemkega v jeziku v t. i. aktualno prožno sistemkost.

Ključne besede: sklapljanje, govorjeni jezik, sistemsko in nesistemsko v jeziku, prožna sistemkost

LE ATTUALI MODALITÀ LINGUISTICHE NELLO SLOVENO: LA GIUSTAPPOSIZIONE COME ESPRESSIONE NATURALE E ATTUALE DELLA NATURA ININTERROTTA DEL PARLATO DIALETTALE E STANDARD

SINTESI

La giustapposizione è un metodo di verbalizzazione attualizzato e non vincolato dal punto di vista del sistema linguistico, in base al quale nel linguaggio parlato le parole vengono unite direttamente senza alcun processo generativo-trasformativo, formando così nuovi lessemi con caratteristiche sintattico-semantiche unverbizzate che solitamente esprimono una circostanza qualificativa in funzione di attributo invariabile e complemento di modo. Le giustapposizioni mettono quantomeno indirettamente in evidenza il ruolo della lingua parlata; il processo di giustapposizione come espressione attuale in tempo reale della natura ininterrotta del parlato permette di collegare i componenti sistemici e non sistemici della lingua in una cosiddetta flessibilità del sistema linguistico.

Parole chiave: giustapposizione, lingua parlata, elementi sistemici e non sistemici della lingua, flessibilità del sistema linguistico

Svojemu profesorju Tinetu Logarju, ki mi je pomagal dodatno osmisliti lastno narečje in narečni govor.

Vsako ponovno obravnavanje narečnega govora vedno znova prepriča, kako koristno in praktično hkrati je lahko pri raziskovanju posameznih jezikovnih pojavov v knjižnem jeziku iskati potrditve tudi v (po možnosti svojem) narečju. Večje uzaveščanje lastne narečne govorice pa pripomore tudi k boljši in natančnejši jezikovni uporabi sploh, tudi v smislu *Jezik ja majhna prata, ma duóbru uošláta*. Tu so primerjalno s knjižno slovenščino navajani zgledi iz mojega pivškega govora (iz Pivke oz. nekdanjega Št. Petra na Krasu).¹

SKLAPLJANJE KOT AKTUALIZIRAN IN JEZIKOVNOSISTEMSKO NEOBREMENJEN NAČIN UBESEDOVANJA

Večina si nobenega jezikovnega sistema, niti narečja niti knjižnega jezika, ne uzavešči v tolikšni meri, da bi ju lahko povsem suvereno uporabljali v govorjeni in pisani obliki in v različnih besedilnih tipih.² Govor še najbolj neposredno povezuje oba sistema in hkrati vzpostavlja bližnjico v nesistemsko pogovarjalnost – zlasti narečni govor je neke vrste samoniklo izhodišče vsakega izmed nas. In ravno sklop kot govorno-pisna prva povezava govor in jezik, tj. nesistemskost s sistemskostjo. Sklop lahko obravnavamo kot priložnostno poenobesedenje nekega dela nepretrganega govora in zato kot novo pomensko-zgradbeno prvo.

Skapljanje kot aktualiziran in jezikovnosistemsko neobremenjen način ubesedovanja v smislu neposrednega spajanja besed v govoru oz. iz govora vsaj posredno poudarja vlogo govorjenega jezika in kot aktualni sprotni izraz nepretrganosti govora hkrati omogoča povezovanje sistemskega in nesistemskega v jeziku v t. i. aktualno prožno sistemskost. Z vidika jezikovnega sistema lahko sklopi v proces upovedovanja uvajajo tudi nekakšno nelinearno medpropozicijskost oz. vzporedno propozicijskost, saj jih lahko obravnavamo tudi kot neke vrste strnjeno ssporočilo.

Sklopi so v slovenskem leksikalnem sistemu samostojna in tvorbeno nepredvidljiva besedotvorna vrsta – nastanejo oz. tvorijo se iz zaporednih enakovrednih

sestavin govora in njihova skladenjska razmerja so poljubna, spontana in zato nepredvidljiva.³ Ravno zaradi spontanosti in nepredvidljivosti sestavin lahko govorimo o stilno zaznamovani besedotvorni vrsti.⁴ Skapljanje brez pretvorbene-tvorbenega procesa in kot odraz zgolj neposrednega spajanja besed v govoru omogoča vedno nove sklope z novo poenobesedeno skladenjskopomensko kvaliteto, tako v stavčni povedi najpogosteje izražajo lastnostne okoliščine v vlogi nesklonljivih prilastkov, povedkovih določil in prislovnih določil načina, besednovrstno pa so to najpogosteje pridevniki, prislovi, členki ali medmeti. Zaradi vsega naštetega se sklope lahko obravnava tudi kot novo jeziko(slo)vno pojavnost oz. kvaliteto, ki v povedih in besedilih lahko označujejo tudi nepropozicijska naklonska razmerja;⁵ slednja na stavčni oz. besedilni ravni pogosto ubesedujejo sklopni členki in medmeti. Sklopni členki in medmeti kot besedilni aktualizatorji lahko temeljni predstavitevni nameri dodajo še komunikacijsko namero; aktualnostno združujejo vse tri pomenske sestavine povedi, tj. propozicijsko, naklonsko in kontekstno, kar omogoča neposredni prehod oz. povezavo z besedilom.⁶

Pri sklopih lahko govorimo o hkratni besedni in besedilni vrednosti.

Aktualizirano skapljanje

Aktualizirano (priložnostno) skapljanje kot eden izmed naravnih in živih govornih in pisnih konkretizacij je del vsakdanjega praktičnega sporazumevanja, kar se tako govorno kot pisno najočitneje odraža v oglaševanju – razvila se je že posebna mobitelova govorica, ki je ravno zaradi oglaševanja zastopana bolj v pisni kot govorni obliki. Že nekaj let aktualni pisni zgled Mobitelove oglaševalske govorice je *Še bolj dabest! Džabest! Itak. Z novo Nokio 5220 Xpress Music pa je Itak Džabest odslej še bolj dabest!*; začel se je oglaševati med drugim tudi v Slovenskih novicah leta 2008. Skapljanje je že zaradi načina psevdotvorjenja stilno opazno, ta opaznost pa se lahko čez čas izgubi, na kar vpliva izguba avtorske ali celo postopna večavtorske in razširjenosti rabe, npr. tip *ničkoli*, *čezinčez* (Stramljič Breznik, 2003; Logar, 2004).

Danes se v vsakdanji pogovarjalni rabi že kar prakticira razmerje med prostim govorjenjem in bese-

1 V tem prispevku je uporabljeno gradivo iz moje zbirke narečnih besedil (Žele, 1996) in gradivo iz narečne kartoteke Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

2 Osnovno informacijo in osnovno jezikoslovno izrazje v zvezi s tovrstnimi, predvsem jezikovnozvrstnimi, vprašanji dobimo že v Slovenski slovnici J. Toporišiča ('1976, '2000, 13–35, 126–129).

3 Skupne besedotvorne lastnosti sklopov so: a) končniška homonimnost sklopnih medpon in pripon in odsotnost medponskega obrazila, b) številčna nerelevantnost in pomenska ter oblikovna samostojnost predmetnopomenskih besed, c) pretvorbena enakost vseh besed (Vidovič Muha, 1988, 32).

4 V sodobnejšem slovenskem jezikoslovju se sklopi med drugim omenjajo tudi kot pojav besedotvorne stilistike.

5 Naklonskost oz. nasklonska razmerja so obravnavana kot bistvena nepropozicijska nadgradnja govorjenega ali zapisanega sporočila.

6 Pri izražanju naklonske je po pričakovanju največ naklonskih sklopnih členkov, saj je naklonskost v procesu upovedovanja njihova prvotna vloga: *Kdor ne najde nobene povezave, se seveda moti* (s prevladujočo pomensko sestavino (PS) 'čustvenosti'), *Vrata bodo seveda odklenjena* (s prevladujočo PS 'pritrditve'), *Bržkone so to pobožne želje nekaterih ljudi* (s prevladujočo PS 'verjetnosti'), *To je pravzaprav njena edina sreča* (s prevladujočo PS 'domneve'), *Pravzaprav sem ti hotel povedati nekaj veselega* (s prevladujočo PS 'zadržka'), o tem J. Toporišič (1991).

dotvorno-izraznimi uresničitvami, ki se tudi zapisujejo, tipa *pica datekap*, *bar Bikofo*, *mim'grede kafe*, *malica k'rneki*, *čistomimo/čistbrezveze zabava*, *ortounulo mobi*, *dofula ponudba*, *unulo pripravljen*, *paket trizame*, *tvojihpetminut agencija*, *nočindan trgovina*, *biti mim'stvar* ipd. Tovrstne prilastkovno uporabljane sklope lahko že zaradi načina tvorbe vsaj izvorno obravnavamo naprej kot priložnostnice, ki prvenstveno označujejo lastnostne okoliščine in je njihova uporabna trajnost čisto praktično vezana na trajnost konkretne dejavnosti in predmetnosti, ki jo poimenujejo.

Sklapljanje lahko poteka na ravni besedne zveze (*mim'grede kafe*, *kvatebriga bend*) ali stavka (*Bikofo*, *Itak.si*, *Simobil*, *Taklemamo*, *Celhalozanič*). Danes pa vse pogostejše poteka sklapljanje krnov, katerih nastajanje prav tako ni predvidljivo – tudi sklopljeni krni kažejo veliko ustvarjalne svobode in izvirnosti. Zbrano gradivo je mogoče družiti v dve skupini: a) tvorjenka nastane s sklapljanjem krna in cele besede ali dveh krnov, ki ohranjata prepoznavna dela obeh besed iz besedne zveze; npr. novotvorjenka pa lahko ima še prvino zvočnega slikanja – rime, npr. *multikulti* (< *multikulturen*), *urboturbo* (< *urbani turbofolk*), b) pri sklopljenih krnih gre za prekrivanje v posameznih črkovnih sklopih kot presečnih množicah (prekrivni del je označen krepko), npr. sklop v zvezi *mobitelova itak džabest ponudba*

Narečna govorica oz. krajevni govor

Navadno smo prvotno nosilci določenega narečja oz. krajevnega govora ali govora določenega urbanega središča in šele drugotni priučeni govorci in uporabniki standardizirane knjižne slovenščine, in živa raba narečja, vsaj določena narečna leksika in delno skladnja, se ohranja tudi v živih aktualnih sklopih. To omogočajo ravno tipične lastnosti sklopa, kot so v rabi izkazana skladenjska ustaljenost, strnjeno in nepretrganost sklopnih sestavin, vse neposredno iz govora. Kljub priložnostnemu neposrednemu spajanju besed iz govora se v rabi potrjujeta določena leksemska in skladenjska ustaljenost, ki posledično omogočata ohranjanje tako določene narečne leksike kot specifičnih narečnih skladenjskih razmerij oz. zvez.

Najtipičnejši sklopi v narečni govorici, v tem prispevku v pivškem govoru, so v nadaljevanju naštetih z besednovrstnega in skladenjskega vidika.⁷

Z besednovrstnega in besednozveznega vidika so tipični sklopi kot *jatváse*, *jamat zamár*, *jamat nauočéh*, *nèkáne*, *načnúcan*, *duóbrustujéč*, *glíhče*, *k'rnéki*, *k'rtakú*,

ceykažín, *pohahój*, *nəčkú*, *nəčkútku*, *təmnəčtəmnəč*, *kák-mičjémi*, *úndán*, *ánapupedán*, *áncéjt*, *kjélíjes*, *zadnjava*, *yodzmírej* ipd.

Pogosti so sklopi v vlogi nesklonljivih prilastkov ali obpovedkovih lastnostnih okoliščin, npr. *bət ceykažín*, *bət pohahój*, *bət pərvúolí*, *bət pərbesédi*, *bət nauodnəč*, *bət nərtabúłše*, *bət duóbrustujéč*, *bət nauočéh*, *bət səssjəbe*, *ne bət nəčyódtəga*, *jət narýóke*, *bət usáksjəbi*, *bət bəl maríjəhsjəbi*, *jəmat faču na júhuhu*, *narjést stópýójtjo*, *narjést natašče*, *žəvət kjéuéndán*, *jəgrət déjgadéjga*, *se razume sámunasjəbi* ipd.

Z stavčnega vidika so tipični sklopi kot *béjžibéjži*, *hyódihyódi*, *néjuštáti*, *kakusežekličé*, *déjmorjéč*, *dúvéj*, *búhvékáj*, *kakúsežerjéče*, *kakúb'serjéklu*, *kisíkiténéj*, *pakájčéš*, *kápadé*, *kúdábí*, *madanébi*, *túpatú* ipd.

Sklopi oz. sklapljanje poljubnih besed neposredno iz nepretrganega govora v novo poenobesedeno skladenjskopomensko kvaliteto, ki najpogostejše dopolnilno lastnostno označuje predmetnost in pojavnost, posledično omogočajo prevlado drugotnih lastnostnih okoliščin tipa *tjavendan* oz. *kjeuendan* nasproti prvotnim prostorsko-časovnim okoliščinam tipa *zadné* oz. *zadnjava*.

Vloga narečne skladnje pri skladenjski in besedotvorni prožnosti jezika

Primerjava skladnje knjižne slovenščine z narečno skladnjo natančneje pokaže, pri katere vrste glagolih lahko njihova pomenskosestavinska omogoča in hkrati dopušča izpust za sporočilo neobveznih udeležencev v potencialnih udeleženskih vlogah. Pri upovedovanju mojega pivškega govora⁸ je npr. zgradba prostostavne povedi ista kot v knjižni slovenščini.⁹

Primarna in prevladujoča govorna vloga pa v ospredje postavlja obvestilno polno in vplivajsko učinkovito sporočilo z obvezno aktualnostno členitvijo. Vse naštetje je dobra skladenjska zasnova tudi za aktualne tvorbeno enostavne pojave kot je sklapljanje, medtem ko sestavljanje in zlaganje ostajata tvorbeno-pretvorbeno procesa knjižne slovenščine.

V narečnem govoru se jasneje razkriva različna skladenjskopomenska raba predvsem glagolskih primitivov kot *biti*, *delati/narediti*, *imeti*, *dati*, *iti/priti* in predložnomorfemskih glagolov, ki vodijo v ustaljene stave in frazemskost (v enojnih oklepajih je pri nekaterih tudi pomenska razlaga): *bət pər nəh na hrani* 'se hraniti pri njih', *bət na dobički* 'imeti dobiček', *bət usəh muh pəuəhən* 'biti zvit, prebrisan', *bət pu streli* 'biti navihan', *Málu u stráhi bət nə škuódi* 'Malo bati se ne škodi', *bət*

⁷ V tem prispevku so v poševnem tisku poenoteno povzeti zapisi narečnega krajevnega govora v lokalnih časopisih Pivške novice, Javorov list (tovarniško glasilo) in Prestop (glasilo občin Postojna in Pivka), slednja dva zadnjih sedem let ne izhajata več. Poenostavljeni narečni zapisi niso komentirani, ker je težišče obravnave na leksikalnih in skladenjskih vprašanjih.

⁸ To besedno zvezo v svojih strokovnih in znanstvenih razpravah uporabljata tako J. Rigler (1963, 16) kot R. Kolarič (1959, 42–47).

⁹ To je ugotovil že R. Kolarič (1959, 43), ko je zapisal, da »osnovni način oblikovanja stavkov, zlasti prostih, seve ni bistveno drugačen, kakor je v sodobnem pismenem jeziku«. Za skladnjo severovzhodnih slovenskih narečij pa je Z. Zorko (1995, 48) še ugotovila – kar pa lahko splošno, da prevladujejo eno- in dvodelne enostavne povedi, da je veliko pastavčnih tvorbo, vrivkov in razpoloženskih medmetov.

duóbru stojáč 'biti bogat', *bāt u tréjah* 'bili trije', *bāt hud* za *pāt šnopāc* 'Zelo rad pije žganje', *Pa šja léjpu ja blu* za *vit*, *Nej čistu tapráu* 'Ni čisto pri zdravi pameti', *Nej u štati tu spjelāt* 'Ni sposoben to narediti', *Mi nej prijévāč pār srci* 'Ga nimam preveč rad', *U strahi se nā smej bāt*, *Ja use zastuājn* 'Nič ne pomaga'; *Suo si dejlali kratek cejt*, *Hautmān ja prjāc narjādu apél* 'Stotnik je takoj sklical zbor'; *Tudi pār nās jāmājo navado rjēc ...*, *Nejkej dni jāmāt pjātlerja na hrani* 'Nekaj dni hraniti berača', *Kraške kuhnje suā imejle uognišča*, *Nej jāmū kej za jāt* 'Ni imel ničesar za jesti', *Nej jāmū tāh besed zamā* 'Ni upošteval teh besed', *Jāmāt kej za puvjāčāt* 'hoteti povečati kaj'; *Dāt kuomi vesjālje* 'razveseliti koga', *Dāt čāst būhci* 'skleniti roke pri molitvi', *déjmo rječ* 'na primer', *Mi nej dalu mira* 'Bil je radoveden', *Juāžak je dau duól* 'Jožek je popustil'; *Jāt h nuogam* 'Iti peš', *Nāč nā grjā prou poceni skuzi*, *Mi grjā rejs nekām usjé na ruoko*, *Jām nej šlu uod ruk* 'Jim ni uspevalo', *Huódat u úk* 'Hoditi se učiti', *Huódat pu vāsi ādān k drugmi*, *Duóskrat se ja slabu pāršlu skuzi* 'Dostikrat se je slabo končalo', *Usakmi pa rejs nā grjā vjārvāt* 'Vsakemu pa se res ne sme verjeti' ipd.

Pogoste stalne stave povzročajo tudi oslabljeni skladenjski pomen določenih glagolov: *Dejla žāvāt*; *Suā imejli žjāhto*, *Ga jāmājo u časti*, *Če jāmāt čāst*, *Jāma jāh u gostejh*; *Ja uzeu za hudu*, *Mi ja dau eno cabado*, *Se drži čubāstu*; *jāgrāt na bubān*; *Nej lepu prešjārnost ugānjāt*; *Gmajni pa se rjēče Platšniki*, *Tāmi se rječē tudi drugi mrak*; *znāt povējdat* 'se še spomniti', *Suā znali besede šja dārgāči zasūkāt* 'So znali še drugače povedati'; *Stjāza jezāk*; *Ki use suā uójsko slúžli*, *Duóskrat se ja slabu pāršlu skuzi* 'Dostikrat se je slabo končalo' ipd.; ali pa širijo pomenje že tako širokopomenskih glagolov, npr. *dejlat* se *štādīrānga*, *pārprāut du smējha* 'spraviti v dobro voljo', *udārt pu klubāsāh* 'začeti jesti klobase', *uódbāt pār plači* 'odšteti od plače' ipd.

Glagoli z oslabljenim skladenjskim pomenom, npr. *kúmāno se držāt* 'držati se kisló', *Nā vela duósti* 'Ni dosti vreden', uvajajo pogosto oz. za narečni govor kar tipično povedkovodoločilno rabo. Prav sklopi navadno izražajo okrnjeno povedje, ki je besednovrstno členek v povedkovodoločilni rabi, npr. *Uon ja en tak douhcejt*, *Ja bāu tak pohahuo* ipd. Povedkovodoločilno rabo in posredno povedek potrjujejo istopomenske povedi tipa *Ja domišlou* – *Se zazdi*, *On je vseveden* – *Uon use vej*, kjer je zloženi povedek z vezjo in pridevnikom lahko sporočilno enakovredno nadomeščen s polnopomenskim glagolom.

Sklopi nakazujejo težnjo po neki ustaljenosti in do neke mere tekmujejo z že uveljavljenimi frazemi, ki so

v narečnih govorih pogosti in živi, npr. *Ga zmirej jemlje uān* 'Ga vedno rešuje', *Nejsuā se pāstīli jāmāt za nuórcā*, *Se mi ja zafāžmāgalu* 'Zameril je', *Se zazdí*, *Se podārži* 'Se pohvali', *pārdūóbat na glasi* 'postati znan', *Te nā pāstī z vída* 'Ti sledi', *ozírāt se na kej* 'upoštevati kaj', *slīšāt sās prve ruóke* 'slišati neposredno od udeleženca', *Se muore člouk zmirej sāmū nāse zanjést* 'Človek lahko samo sebi zaupa', *se dāržāāt doma* 'rad biti doma' ipd.

Skladenjskobesedotvorni vidik

Pomenskoskladenjsko razvezane zveze, ki v narečnem govoru predstavljajo ustaljeni niz elementarnejših in navadno netvorjenih besed, so v knjižni slovenščini pomensko- in strukturnoskladenjsko nadomestljive z enobesednimi leksemi, ki so večinoma sestavljenke ali zloženke: *Se razume sāmū pu sjébi* 'Je samoumevno', *Dejmo rječ*, *da ja blu taku* 'Recimo, da je bilo tako', *dāt kuomi vesjālje* 'razveseliti koga', *Grjā sūnce duól* 'Sonce zahaja', *Se ja šje use kusílu na ruóke* 'Se je vse ročno kosilo', *Use dejla na suojo ruoko* 'Je samosvoj/svojejav'.

Če pa v narečju že so tvorjenke, so pričakovano najpogostejše glagolske tvorjenke, in sicer sestavljenke, izpeljanke iz predložne zveze in modifikacijske izpeljanke. Metonimični premiki v prenesenem pomenu 'največje količine/mere' so posebej pogosti pri predponskem obrazilu *na-*: *Nu*, *zdej si se ja nabalínou*, *Se ga ja nasārkou*, *Grjāmo (na)repkāt krompir pu našī nivī*. Hkrati ima v teh primerih predponsko obrazilo *na-* tudi naklonsko vlogo besedotvornega sredstva stopnjevitosti. Časovnost oz. dokončnost procesa/dejanja, izražena s predponskim obrazilom *z-/s-*, je še dodatno poudarjena s prislovom *popolnoma* v npr. *Ja popolnoma spējšou*. Besedotvorna posebnost mojega narečnega govora so modifikacijske izpeljanke, npr. *Suā ga vidējvali na sejmi*, *Ja pousuād zmrzávalu*, *Se ja hodējvalu kjā usak edini dan*, *Tu ja pār nās uod nekdej taku bivalu*.¹⁰

ZA SKLEP

Ravno s svojo zaktualizirano ubesedovalno nepredvidljivostjo oz. spontanostjo in izrazijsko živostjo so sklopi lahko sprotne govorno-pisne uresničitev bodisi splošnopogovarjalnega standardiziranega jezika ali določenega narečja oz. krajevnega govora bodisi knjižne slovenščine. Kot prvine besedotvorne stilistike vključujejo in hkrati uvajajo tudi naklonskost in so del tako besedotvorja kot besedilotvorja; zaradi žive vloge tako v govoru kot v jeziku pa so tudi tipične prvine t. i. aktualne prožne sistemskosti jezika.

10 Na rabo priponskih obrazil *-évati* in *-avati* kot pivško besedotvorno zanimivost opozarja že F. Miklošič (1881, 84–85): »/.../ prišla je tudi jezikoznanska znamenitost na dan, da se nahaja po nekaterih notranjskih krajih: v Senožečah, na Pivki, na Krasu itd., pa tudi po Istri še dan danes tako imenovanih »ponavljajavnih glagolov«, kakoršni so: *košévati* (kositi), *brušévati* (brusiti), *hodévati* (hoditi) itd., ki pa so po drugih slovenskih krajih potihnili že davno s ponavljavnem glagolom »bivati« vred /.../.« Tovrstne glagole pri obravnavi vrst glagolskega dejanja J. Toporišič ('2000, 352) uvršča med »glagole s sopomenom dejanja navade«, ki so se uporabljali v 19. stoletju.

THE CURRENT MODES OF EXPRESSION IN SLOVENIAN: JUXTAPOSITION AS A NATURAL AND TOPICAL REFLECTION OF THE CONTINUITY OF SPEECH IN BOTH DIALECT AND STANDARD LITERARY LANGUAGE

Andreja ŽELE

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: andreja.zele@ff.uni-lj.si

SUMMARY

Juxtaposition is becoming more and more of interest as a topical, i.e. living reflection of speech and simultaneously also as a reflection of the continuity of speech connecting the systemic and the non-systemic levels of language into a so-called topical flexible systemisation. Juxtaposed compounds at least indirectly stress the role of the spoken language; topical juxtaposition of words taken directly from speech is the most direct and least demanding transformation of the spoken form into the written one. Juxtaposed compounds are therefore the most basic spoken-written manifestations of language, which because of their characteristics (or in part also because of them) can act as a non-systemic link between individual systems (e.g. between the dialect and the standard form of the language) and also between the system and the non-system, i.e. between the dialect or standard language and for instance local vernacular. In addition, it is also our partly inherent and partly acquired linguistic competence that enables us to treat topical juxtaposition as flexible systemisation.

Direct speech juxtaposition (i.e. juxtaposing words that come directly from the spoken language) turns occasional quasi-derivations into a more frequent indicator of topical, i.e. interested prompt wording and simultaneous liberal non-systemic quasi-derivation, which during speech merely juxtaposes spoken and written successive words or unifies them into a new single word expressing new linguistic characteristics such as lack of declination in the new syntactic-semantic role of the word. The unpredictable or random possibilities of juxtaposing random words into a new single word with new syntactic and semantic qualities consequently enable the domination of secondary qualitative circumstances of the type kjeuendan in opposition to primary spatial-temporal circumstances of the type zadnjava. In this manner one frequently encounters juxtaposed compounds in the role of indeclinable modifiers or adverbial phrases of manner, e.g. p'rbesedi, dūobrustuječ, kakusežekliče, naŋočeh, usakhsjəbi, kajpade, kudabi etc.

It is precisely this topical wording unpredictability or spontaneity and expressive liveliness that makes juxtaposed compounds a prompt spoken-written realisation of either general spoken standard language or a particular dialect (or the local vernacular's version of standard Slovenian).

Keywords: juxtaposition, spoken language, systemic and non-systemic levels of language, flexible systemisation

VIRI IN LITERATURA

Javorov list (JL). Glasilo firme Javor Pivka d.d.. Pivka, 2004, XLIV/1, 2 2005, XLV/1, 2008, XLVIII/1, 2.

Pivške novice (PN). Postojna, Občini Pivka, 2004, V/3, 5, 2005, VI/2.

Prestop (P). Postojna, Občini Pivka, IX/88, 2004, XI/108, 2005, XII/115–116, 118, 2007, XIV/145.

Slovenske novice (SN). Ljubljana, Delo, d. d., 1991–.

Kolarič, R. (1959): O sintaksi pivškega govora. Ljubljana, Razprave II. razreda za filološke in literarne vede, SAZU, 42–47.

Logar, N. (2004): Nove tehnologije in nekateri nesistemiški besedotvorni postopki. V: Kržišnik, E. (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem. Obdobja 22. Ljubljana, FF, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 121–132.

Miklošič, F. (1881): Slovensko berilo za osmi gimnazijski razred. Dunaj.

Narečna kartoteka Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana.

Rigler, J. (1963): Južnonotranjski govori. Ljubljana, Razprave II. razreda za filološke in literarne vede, SAZU.

Stramljič Breznik, I. (2003): Besedotvorna tipologija novonastalega besedja s področja mobilne telefonije. Slavistična revija, 51, posebna št., 105–118.

Toporišič, J. (1976, 2000): Slovenska slovnica. Prva in četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor, Obzorja.

Toporišič, J. (1991): Členki in njihovi stavčni ustrezni. V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (Zbornik predavanj). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 3–16.

Vidovič Muha, A. (1988): Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zložen (SSB). Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.

Zorko, Z. (1995): Besedni red v severovzhodnih slovenskih narečjih. V: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 4. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 47–55.

Žele, A. (1996): Kaku so živeli in si dejali kratek cejt. Kratke štorije s Pivškega. Zbirka glasovi 12. Ljubljana, Kmečki glas.

FOLKLORNO GRADIVO IN NJEGOV ZAPIS KOT STIČIŠČE SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN DIALEKTOLOGIJE. POGLED V PRETEKLOST IN PREDLOGI ZA PRIHODNOST

Barbara IVANČIČ KUTIN

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
e-mail: b.ivancic@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek s pomočjo pisnih virov prikaže, kako so se razvijala načela in strategije zapisovanja ter s kakšnimi problemi in dilemami so se soočali slovstveni folkloristi, ko so dokumentirali (najprej ročno, pozneje z nosilci zvoka) slovstveno folkloro, kot so pravljice, povedke in drugo narativno gradivo. Slovstvena folkloro je besedna umetnost govornega jezika (narečja), zato je folklorno gradivo že od začetkov premišljenega (znanstvenega) zbiranja sredi 19. stoletja stičišče med slovensko folkloristiko in dialektologijo. Kljub različnim raziskovalnim interesom in metodologijam ter posledično različnim pogledom na zapis in redakcijo besedil stroki že od nekdaj priložnostno sodelujeta, v prihodnosti pa bi bilo s premišljenim načrtom lahko sodelovanje še tesnejše in še bolj obojestransko koristno.

Ključne besede: slovstvena folkloristika, dialektologija, dokumentiranje, terensko gradivo, transkripcija, pripovedno izročilo, slovstvena folkloro, ljudsko izročilo, folklorne pripovedi, Jan Baudouin de Courtenay

MATERIALE FOLKLORISTICO E LA SUA TRASCRIZIONE COME GIUNZIONE TRA LA FOLKLORISTICA LETTERARIA E LA DIALETTOLOGIA. UNO SGUARDO NEL PASSATO E PROPOSTE PER IL FUTURO.

SINTESI

In base alle fonti scritte l'articolo tratta l'evoluzione delle strategie e le norme della trascrizione e dei problemi che i folkloristi letterari hanno riscontrato durante la documentazione (all'inizio con carta e penna, più tardi invece con le registrazioni fonografiche) del folklore letterario come le fiabe, i racconti e altro materiale narrativo. Il folklore letterario è un'arte della narrazione della lingua parlata (del dialetto). Per questo motivo il materiale in questione è già dalla metà dell'Ottocento, dalle prime raccolte di materiale folkloristico in poi, il punto d'incontro tra la folkloristica e la dialettologia. Occasionalmente queste due discipline collaborano nonostante i diversi interessi di ricerca, metodologie differenti e i discordanti punti di vista riguardanti la trascrizione e la redazione dei testi. In futuro con l'aiuto di una pianificazione studiata questa collaborazione potrebbe diventare più stretta, portando benefici da entrambe le parti.

Parole chiave: folkloristica letteraria, dialettologia, documentazione, materiale raccolto sul campo, trascrizione, tradizione narrativa, folklore letterario, tradizioni popolari, racconti folkloristici, Jan Baudouin de Courtenay

UVOD: STIČIŠČA SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE Z DIALEKTOLOGIJO

Slovstvena folklor, to so pravljice povedke, folklorne pesmi, pregovori, uganke, folklorne molitve, zagovori, izštevanka, šaljive rime idr., »je veja besedne umetnosti, in že zato v njeno filološko ozadje ni dvomiti«¹ zapiše Marija Stanonik, ko utemeljuje slovstveno folkloristiko kot samostojno filološko vedo (Stanonik, 2008a, 11). Slovstvena folklor živi v neformalnem, domačem okolju načeloma znotraj manjših skupin ljudi, ki se med seboj poznajo, in med ljudmi kroži v primarni, kontaktni, obliki – tj. v komunikaciji v živo; estetska razsežnost oz. funkcija jo razlikuje od drugih oblik ustne komunikacije (Čistov, 2010, 147, 154). Socialna zvrst govora, v katerem se realizira, pa je govorjeni jezik oz. narečje (Stanonik, 2001, 118–122). Tako je slovstvena folklor že v sami definiciji povezana z narečjem. Jerzy Bartmiński v razpravi o jeziku folklorne ugotavlja, da je razmerje med narečjem in slovstveno folkloro mogoče raziskovati z vidika treh jezikoslovnih disciplin: narečjeslovja, zgodovine jezika in stilistike (prim. Stanonik, 2008b, 145).

Slovstveni folklorist, ki se ukvarja z raziskovanjem slovstvene folklor, se ob svojem delu neogibno srečuje z dialektologijo. Že na terenu med srečanji z informator-

ji mu pridejo prav osnove poznavanja in razumevanja narečja, v katerem komunicira z njimi. Idealno je, če raziskovalec lahko govori z informatorjem v njegovem domačem narečju, kar je seveda mogoče le, če je tudi sam domačin oz. iz širše okolice ali pa če se narečja nauči, kot se ga je npr. naučil Milko Matičetov z dolgoletnim delom med Rezijani (gl. Matičetov, 1973). Metoda, ko raziskovalec komunicira z informatorjem v istem ali podobnem govorjenem jeziku (narečju), pozitivno vpliva na razvoj in potek terenskega dela. S tem se namreč skrajša t. i. pripravljalna oz. motivacijska faza, saj se prej ustvari zaupanje med sogovorci (Ivančič Kutin in Ledinek Lozej, 2015, 113).¹

Terensko delo slovstvenega folklorista in dialektologa² ima kljub različnim ciljem in posledično drugačni metodologiji veliko skupnih točk: oba se opirata na etnografsko terensko metodo in oba iščeta zgovorne informatorje. Toda pri tem je tudi bistvena razlika: slovstveni folklorist išče pripovedovalce, nosilce zgodb s čim bogatejšim pripovednim repertoarjem in sposobnostjo (estetskega) upovedovanja, medtem ko dialektolog potrebuje govorce z značilnim govorom za določen kraj, ni pa nujno, da imajo smisel za pripovedovanje zgodb. A v praksi se pogosto zgodi, da najdemo informatorja, ki zadošča obema meriloma, zato je material

Slika 1: Terensko delo folklorista: B. Ivančič Kutin dokumentira pripovedi Karla Grabarja iz Roča. Navzoča je tudi pripovedovalčeva vnukinja Ena Grabar (Stanka Drnovšek, Roč (Istra), 20. 10. 2015, Arhiv ISN)

- ¹ Motivacijska faza na terenu poteka, ko raziskovalec poskuša z neformalnim pogovorom z informatorjem (pripovedovalcem) ustvariti dovolj sproščene okoliščine, ki naj bi privedle do pripovedovanja (gl. Ivančič Kutin, 2011, 55).
- ² V tukajšnji razpravi moramo zaradi osredotočenja na stičišča folkloristike in dialektologije iz razprave izpustiti etnologijo, čeprav je tudi ta tesno prepletena z obema strokama: tudi etnolog v terenskih raziskavah kulture in načina življenja dokumentira gradivo, uporabno za dialektologa in folklorista ter obratno.

uporaben za obe stroki. Prav terensko gradivo torej nudi največje možnosti za sodelovanje med folkloristi in dialektologi (Bošković-Stulli, 1959, 118). Folklorist se z dialektološkimi problemi, dilemami in praksami sooča tudi pri zapisu (transkripciji) gradiva. Do zdaj še nimamo (najverjetneje tudi nikoli ne bomo imeli) enotne in dokončne rešitve: načini zapisa in redakcije so vselej povezani s konkretnim namenom in ciljem ter seveda z gradivom samim, pri čemer je treba upoštevati še individualno zapisovalčevo interpretacijo: niti dva dialektologa ne bi mogla istega besedila zapisati do premora in ločila enako, kaj šele dva folklorista!

PRVE SMERNICE ZA ZAPISOVANJE SLOVSTVENE FOLKLORE IN NEKAJ PRIMEROV NJIHOVEGA URESNIČEVANJA

S tujimi pobudami za načrtno zbiranje in zapisovanje slovstvene folklores, ki so se začele v drugi polovici 18. stoletja v Angliji, so se slovenski razsvetljenci srečevali bolj posredno. Kljub temu tudi pri nas tedaj dobimo prvega folklorista, Marka Pohlina, ki je imel v mislih že ves osnovni sistem slovstvene folklores, od pesmi, ugank, do pregovorov, posredno tudi proze (Stanonik, 1999, 24, 25; Stanonik, 2012, 47). Če se je zapisovanje slovstvene folklores v (pred)romantični generaciji še prilagajalo pomenu za narodovo zgodovino z iskanjem arhaičnih folklornih pojavov ter s poudarkom na njihovi estetski funkciji, pa se v realizmu zapisovanje spremeni v znanost (Stanonik, 1982/83, 73). Fokus se z estetskega najprej premakne na narodnopolitični vidik. Predstavniki tega obdobja, Davorin Trstenjak, Gregor Krek, Ivan Navratil in Matija Majar Ziljski – slednji je napisal tudi prvi slovenski politični program Zedinjena Slovenija (prim. Škafar Rogelj, 2011, 71) – so v »narodnem blagu« videli spomin na mitično obdobje naroda. Cilj t. i. mitološke smeri je bil znanstveno ovrednotiti zbrano gradivo in ga vtisniti v spomin naroda, kar naj bi služilo kot kažipot v narodovo prihodnost (Kremenšek, 1978, 24–28).

V praksi zapisovanja slovstvene folklores to pomeni, da se začenja uveljavljati stališče, naj se zapisuje po pravilih jezikovne in dokumentarne akribije (Stanonik, 1982/83, 73, 74). Zаметki smernic za zapisovanje se pojavijo v tretji številki prvega letnika revije *Slovenska bčela*: avtor³ članka *Narodove pesni* sicer večino prostora nameni vsebini (**kaj**), toda dotakne se tudi načina (**kako**) zapisovati; napotki pa se nanašajo izključno na zapisovanje pesmi (ne pa tudi proze).

Kadar pesme napisuješ, naj ti jih najpred narekujejo (andiktiren), potle glej, da ti jo še zapojejo in med tem pazi, da popraviš, kar si nekdaž morebiti

krivo napisal. [...] Napisati se morajo pesmi ravno tako, kakor narod izgovarja, se ne sme celo nič poboljševati in spremenjevati, kakor se tudi rožice, ktere rastlinar sbira se ne smejo obškercati, obrezati in malati, temoč se morajo u knjigo med liste položiti kakoršne so izrasle. (Slovenska bčela, september 1850, 92)

Ista revija v letu 1851 ta skromna navodila za zapisovanje nekoliko dopolni v članku *Kako se morajo zapisovati narodne pesni*.⁴

Narodne pesni se morajo zapisovati od slova do slova, od pismena do pismena tako, kakor ljudi tam govore, kjer je pesen zapisana. Iz teh pesem se mora videti različen govor v različnih straneh domovine. Te pesni so tako rekoč obraz (Portrait) domačega govora. Obraz je toliko lepši kakor je samej stvari podobnejši i narodne pesni toliko lepše zapisane, kolikor se vernejše drže domačega narečja. (Slovenska bčela, 5. 4. 1851, 126)

Odbor Slovenske matice leta 1868 v *Novicah* objavi poziv za nabiranje še ne objavljenih »narodnih pesmi, pripovedk, prigovorov, običajev ter krajevnih in osebnih imen«, k čemur dodajo tudi nekaj napotkov za zapisovanje:

Zatorej Matičini odbor vabi vse častitljive rodoljube, naj po svojih krajih in prebivališčih zasledujejo vse narodno blago, spadajoče v zgoraj omenjeno področje, ter naj zapisujejo z dostavkom, v katerem kraji, in ako je moč, kako daleč na okoli se ta ali uni običaj nahaja. Da pa taka zbirka tudi za jezikoznanstvo ne bo brez vspeha, naj se pesmi, pripovedke, prislovice in imeniki napišejo, kolikor je mogoče, z vsemi posebnostmi ljudske izreke, celó besednih poudarkov ne izvemavši. Pesmam pa naj se dodajo, če je moč, tudi napevi. (Kmetijske in rokodelske novice, 4. 11. 1868, 366)

V nobenem od omenjenih navodil za zapisovanje folklornega gradiva pa ni zaslediti konkretnih praktičnih smernic za zapisovanje glasovja, kljub temu da naj bi bilo t. i. »narodno blago« vir in izhodišče tudi za dialektološke raziskave, kot je leta 1871 bral Gregor Krek v svojem poročilu o Vrazovi zapuščini (Krek, 1872, 29). Tudi v članku *O nabiranju narodno-slovstvenega blaga* Krek omeni, naj se zapisuje tako, kot narod govori in naj se označujejo akcenti in druge posebnosti (Krek, 1877, 107), navodil, kako, pa ne doda. Odsotnost teh navodil je ob veliki narečni razčlenjenosti slovenskega jezika (in zadovoljivi odzivnosti zapisovalcev) povzro-

3 Članek je objavljen brez navedbe avtorja, toda v Slovenskem biografskem leksikonu najdemo podatek, da je avtor spisa *Narodove pesni* v *Slovenski bčeli* leta 1850 Matija Majar Ziljski (gl. Merhar, 2015).

4 Verjetno je avtor isti (gl. prejšnjo opombo).

čilo zmedo tako med zapisovalci kot tudi med uredniki, ki so gradivo objavljali (Kenda-Jež, 2008, 99–100).

Prav nasprotno pa je v skladu s svojimi predvsem jezikoslovnimi interesi poljski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay v *Slovenskem narodu* leta 1872 podal izčrpna navodila za zapisovanje narečnega glasovja, ki naj bi se jih držali morebitni zapisovalci folklornega in narečnega gradiva. Predlagal je navadno latinsko abecedo z dodatnimi črkami za posebne glasove, ki se pojavljajo v narečju; opozoril je na potrebo po zapisovanju kakovosti, kolikosti in naglašenosti samoglasnikov, podal primere za zapisovanje dvoglasnikov ipd. (*Slovenski narod*, 6. 8. 1872, 2–3). Njegov poziv je torej pozornost z vsebine preusmeril na jezikovni ustroj; zaradi zahtevnosti zapisa pa je avtor nagovarjal predvsem šolanega narečnega govornika (dijaka, študenta) z uzaveščenim poznavanjem lastnega govora (prim. Kenda-Jež, 2008, 101).

Eden najpomembnejših zbiralcev slovstvene folklorne v Sloveniji in kajkavski Hrvaški je bil **Matija Valjavec** (1831–1897), ki uživa sloves (prvega) slovenskega znanstvenega slovstvenega folklorista (Stanonik, 1999, 27). Svoje zapise slovstvene folklorne in zapise svojih dijakov je objavljali v številnih revijah in časopisih (*Slovenska bčela*, *Kmetijske in rokodelske novice*, *Kres*, *Vedež* idr.) in v zbirki *Narodne pripovedke* (1858). Bil je odličen filolog, načela, ki jih je upošteval pri svojem delu na terenu, pa še danes sorazmerno dobro vzdržijo strokovno kritiko: ni mu šlo le za besedila, temveč je imel pred očmi tudi nosilce starodavne dediščine in okoliščine, v katerih slovstvena folklorna živi; v zapisih je bil pozoren na narečno leksiko in tudi na sintakso, nekaj besedil je v natančnejšem jezikoslovnofonetičnem zapisu (Stanonik, 2012, 209–214). Zavedal se je, da je gradivo pomembno za različne folkloristične in jezikoslovne raziskave, poznal je primerjalno raziskovalno metodo, toda v interpretacije se ni spuščal; njegovo gradivo so s pridom uporabljali in upoštevali D. Trstenjak, J. Pajk, V. Jagič, J. Bolte, J. Polivka, J. Kelemina, I. Grafenauer in M. Matičetov (Stanonik 2012, 215).

Za prvega slovenskega zapisovalca slovstvene folklorne v narečju velja **Gašper Križnik** iz Motnika, ki je bil po poklicu sicer čevljar, a si je z zanimanjem in nardarjenostjo samouško pridobil veliko filološkega znanja. Velikopotezno se je lotil zbiranja terenskega gradiva, ki je zajemalo domoznansko snov iz Motnika in bližnje okolice. Največ pozornosti je namenil folklornemu pripovedništvu, saj je zapisal čez 200 pripovedi, večinoma pravljic (Stanonik, 2008c, 31; Stanonik, 2012, 307, 313). Zapise gradiva je pošiljal ustanovam in raziskovalcem, tj. Slovenski matici, tedanji Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagreb ter Baudouinu v Gorico. Le malo gradiva (od tega največ domoznanskega) pa je bilo objavljeno. S psevdonimom Podšavniški je leta 1874 v samozaložbi izdal knjigo *Slovenske pripovedke iz Motnika*, v kateri je objavil osem pripovedi, ki jih je »nabral in zapisal v izvirnem jeziku« (Podšavniški, 1874).

Križnikovo delo zrcali ozadje dveh prej omenjenih glavnih pobud za zbiranje folklornega gradiva v drugi polovici 19. stoletja: narodopisne, ki se je dokončno izoblikovala pri *Slovenski matici* leta 1868, ter jezikoslovne, nato pa še dialektološke, ki jo je v *Slovenskem narodu* leta 1872 načrtoval jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay. Kljub temu, da Križnik ob pošiljanju gradiva Baudouinu zatrjuje, da je v rokopisih upošteval njegova navodila, sta tako njegov opis narečja kot način zapisovanja z dialektološkega vidika precej samoraslo in samosvoje delo (Kenda-Jež, 2008, 99, 102), v folkloristiki pa nedvomno postavlja nov mejnik zapisovanja folklornega gradiva.

Jan Baudouin de Courtenay je v okviru raziskovanj slovenskih narečij med letoma 1872 in 1874 tudi sam zapisoval folklorno gradivo (Čurkina, 2008, 96). Prav njemu se moramo zahvaliti za prve zapise rezijanskih pravljic (Matičetov, 1973, 9); toda folklorist, in največji slovenski specialist za rezijansko pripovedno izročilo, Milko Matičetov, stoletje kasneje zavrača Baudouinove »krivične in pavšalne« sodbje, češ da rezijanske pesmi in pravljice »niso nič posebnega«, ker da so sposojene iz knjig ali od drugih narodov (Matičetov, 1973, 10). V tem neusklajenem (celo nasprotnem) mnenju lahko nazorno vidimo razlike, ki se pri obravnavi identičnega predmeta (vsebine) pokažejo zaradi različne metodologije dela in raziskovalnih interesov slovstvene folkloristike in dialektologije.

Rekel bi, da je [Baudouin op. B. I. K.] morda imel tak občutek, ko je videl, kako teksti delujejo na poslušalstvo, mi ga smemo suponirati, čeprav ni izrečno omenjeno. Pri samem zapisovanju je filološka akribija pač vplivala zaviralno in ljudem, ki so pripovedovali, jemala morebiten polet prostega pripovedovanja. Prav tako je najbrž vzrok, zakaj je tekst, ki nemara ustreza vsem filološkim zahtevam, vendarle tak, da je Baudouin čutil potrebo pripomniti: »Očitno so junaki te pravljice zamešani, pripoved pa je le ubog, medel odsev nečesa dograjenega in jasnega.« (Matičetov, 1973, 12)

Karel Štrekelj se je lotil do tedaj največjega sistematičnega vseslovenskega zbiranja slovstvene folklorne od »pesmi, pravljic, pripovedi, anekdot, pregovorov, rekov do vraž, zagovorov in kletvin«, pri čemer ni izpustil niti »šeg, običajev, narodne medicine, narodnih iger in narodnega prava«. Poziv za zbiranje – *Prošnjo za narodno blago* – je leta 1887 objavil v *Ljubljanskem zvonu*, *Slovanu* in *Slovenskem narodu*. V pozivu je podal navodila o vsebini ter obrazložil, kako je treba gradivo zapisovati; trdil pa se je tudi pojasniti, zakaj (Štrekelj, 1887):

Izdaja vseh teh raznovrstnih oddelkov narodnega slovstva mora biti kritična, to je taka, kakoršno zahteva metodika filologične vede. [...] Temu načelu se pač noben trezno misleč človek, ki ve, kaj je narodno

blago in čemu se zbira, ne bo protivil in mu ugovarjal. (Štrekelj, 1887, 629)

Štrekelj se zaveda, da se tega načela ne bo mogoče strogo držati in preverjati pri starejših, že obstoječih zapisih, za novo gradivo pa naj velja, da bo vsak zapis kolikor se da natančen in vesten.

Zapisovalec naj zapiše vse to in samo to, kar se mu pripoveduje ali poje, naj ničesar ne prenareja, prideva ali izpušča, gleda naj dalje, da se kolikor mogoče posluša tistih besed in oblik, v katerih se mu kaj pripoveduje; narečju posebne glasove naj zaznamuje s posebnimi znamenji. Pazi naj na naglas in naj zaznamuje vsak zlog, kateri je naglašen, ako sicer ni vaje naglas podrobneje razločevati. Pesmi se naj zapisujejo, kadar jih kdo poje; ako je le mogoče, naj se tudi melodija izkuša ujeti [...] (Štrekelj, 1887, 629)

Če je Baudouin imel zapise folklorne predvsem kot podlago za jezikoslovne raziskave, je Karel Štrekelj ponovno preusmeril težišče na vsebino, a hkrati zelo poudaril nujnost preciznosti zapisa. Pojasnil je, zakaj je to pomembno za folkloristične raziskave, tudi če pri tem ni posebnih jezikoslovnih intenc.

Marsikomu se bo čudno zdelo, zakaj tirjamo tako natančne zapise, da hočemo najti v njih celo vse dijalektične posebnosti zaznamovane. Vsak proizvod narodnega slovstva smemo imeti v resnici za narodnega le tedaj, ako ga ohranimo v tisti obliki, v kateri smo ga zajeli iz bistrega potoka narodnega življenja. Tega ne zahtevamo zategadelj, da bi morda pripravili dijalektologom slovenskim nekaj gradiva. Spremenjena oblika, le malo prenarejena vsebina nam brani, proizvod do dobrega spoznati in oceniti. [...] Vestni zapisi pa nam lahko pomorejo, sestaviti zgodovino tega in onega proizvoda, morejo nam pokazati pot, po kateri je prišel v kraj, kjer ga je zajela zapisovalčeva roka; morda nam tudi povedo, odkod je in kedar je začel svoje potovanje po naši domovini, v našem narodu. (Štrekelj, 1887, 630)

Štrekljev poziv je doživel izjemen odziv: gradivo je prihajalo z vseh koncev slovenskega etničnega prostora, vključili so tudi kajkavsko področje (predvsem že zbrano Valjavčevo gradivo). Gradivo so pošiljali ne le učitelji, duhovniki, profesorji, dijaki in študenti, kot je bilo pričakovati, pač pa tudi kmetje, trgovci in delavci. V seznamu zapisovalcev, ki ga je sestavila Monika Kropelj, je 342 imen, toda to število ne zajema zapisovalcev, ki

so gradivo pošiljali anonimno, podpisano s kratico ali šifro in njihovi identiteti ni bilo moč priti na sled (Kropelj, 2001, 101, 104, 105). Čeprav je Štrekelj zbiral vse vrste slovstvene folklorne, pa se je zaradi bogate Vrazove zapuščine in drugega pesemskega gradiva, ki ga je že pred njegovim pozivom zbrala oz. pridobila Slovenska matica, že od začetka namenil najprej izdati pesmi (Kropelj, 2001, 31). Tako so od leta 1895 do leta 1923 izhajali snopiči *Slovenskih narodnih pesmi*, v katerih je bilo objavljenih več kot 8000 enot. Zbirka ni monumentalna le po količini, pač pa tudi po strokovnosti (zapis, tudi variant istih pesmi, dokumentarni aparat, veliko opomb).

POGLEDI NA ZAPISOVANJE Z RAZVOJEM SLOVSTVENE FOLKLORISTIKE IN NAPREDKOM TEHNOLOGIJE

S Štrekljevim delom se začne novo obdobje v slovenski slovstveni folkloristiki, katere predstavniki so poleg Štreklja še Maks Pleteršnik, Ivan Prijatelj in Matija Murko. Namesto mitološke, je zdaj v ospredju migracijska smer, za katero velja, da so »plodovi človeškega uma romali od naroda do naroda in povsod pustili svoje sledove, in resnica je, da je človeški duh povsod enak in da si v podobnih razmerah povsod ustvarja enake predstave«. Slovstvena folklorika tako med drugim postane tudi gradivo za ljudsko psihologijo⁵ (Stanonik, 1999, 28–29). Uveljavi se primerljiva metoda in slovenskemu folklornemu gradivu začnejo iskati vzporednice pri drugih evropskih narodih.

S pomočjo zemljepisno-zgodovinske metode (finske šole), ki jo leta 1926 prvič objavljena na Finskem (Krohn, 1971 [1926]) začnejo slovstveni folkloristi rekonstruirati posamezne motive.⁶ Prva stopnja te metode je skrajno natančen zapis besedila, ki kar se da dosledno sledi pripovedovanju. Na zemljepisno-zgodovinsko metodo sta se (poleg drugih metod) pri delu opirala oba najpomembnejša slovenska raziskovalca (prozne) slovstvene folklorne v 20. stoletju, Ivan Grafenauer (npr. *Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu*, 1951) in Milko Matičetov (*Sežgani in spet rojeni človek*, 1961). Milko Matičetov je opredelil folkloristiki lastno, tj. sodobno folkloristično metodologijo, ki izhaja iz združitve »filoloških, književnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih, geografsko-statističnih in drugih prijemov« (Matičetov, 1956a, 130). Matičetov zagovarja skrajno natančno akribijo iz ust pripovedovalca (tj. ustvarjalca, avtorja pripovedi), vendar ne na škodo umetniške učinkovitosti, še posebej velja previdnost pri podajanju besedil javnosti (Stanonik, 2013, 475). Na problem zapisa in

⁵ Gl. Ivan Prijatelj (1902), *Psihologični paralelizem* (prim. Stanonik, 1999, 29).

⁶ Zaradi zemljepisne razširjenosti so zelo pomembna mednarodna kazala pravičnih tipov. Za rekonstrukcijo zgodovinskega razvoja kake teme ali motiva so ob dejstvu, da ni pisnih pričevanj, najpomembnejši zemljepisni vidiki. Za preverjanje rezultatov po zemljepisni razširjenosti ni drugega sredstva kot notranja analiza raznih primerov zlitja. Merilo pri tem je večja ali manjša medsebojna zraščanost motivov ali celo zgodb. Slaba zraščanost potrjuje domnevo, da gre za mlad pojav; kadar je zraščanost pojavov večja, je pojav starejši (SEL, 2004, 706–707).

redakcije je pokazal s primerjavo dveh enakih zgodb, ki sta jih pripovedovala dva različna pripovedovalca in zapisala dva različna zapisovalca, folklorist in literat: prvi je sledil besedilu »iz ust pravljicarja«, drugi pa si je pri tem privoščil več svobode (Matičev, 1956b). Anonimno glasovanje med šolarji, kateri tekst se jim zdi boljši, je odločilo v prid prvemu (Matičev, 1957).

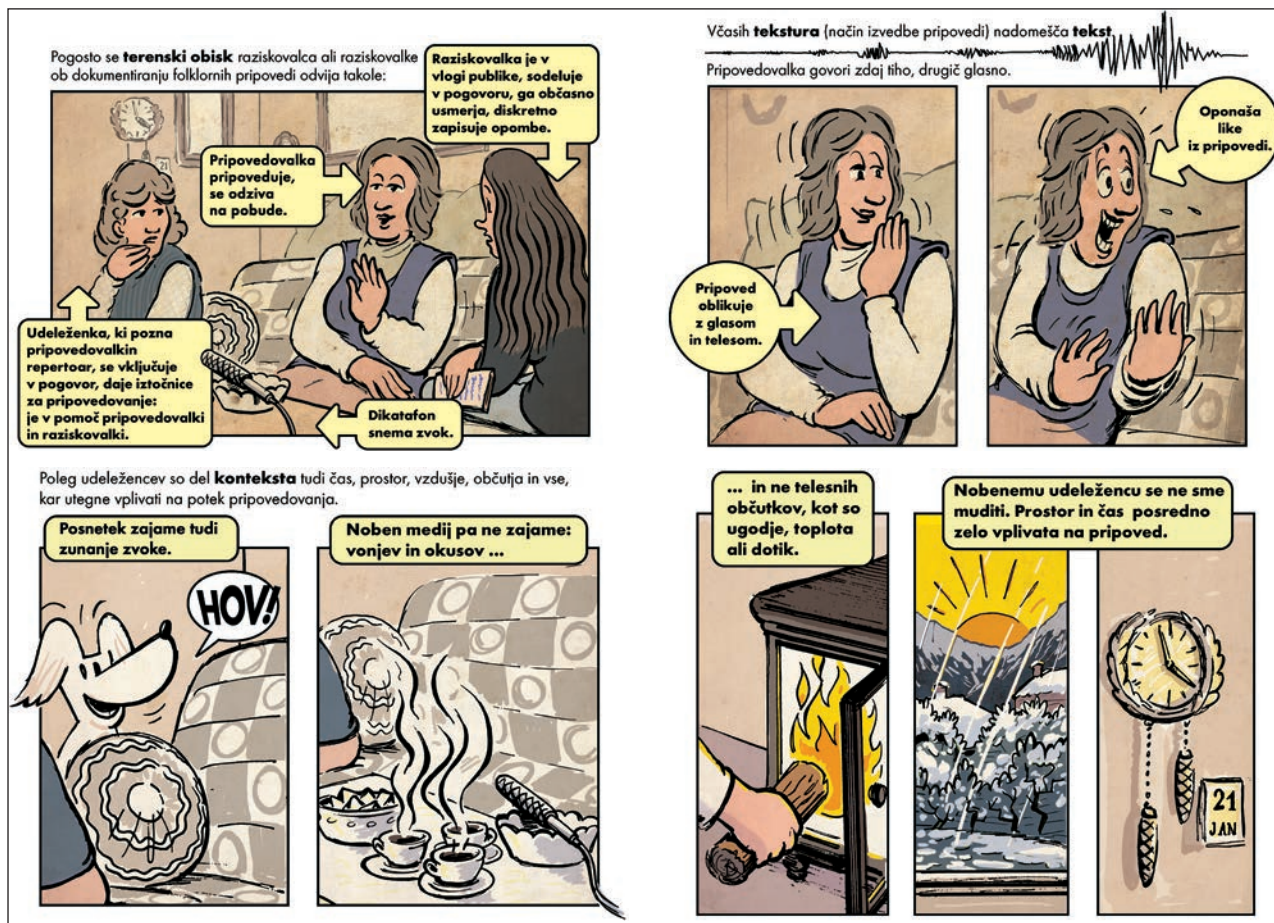
Z iznajdbo naprav za snemanje zvoka so se v petdesetih letih 20. stoletja tudi pri nas povečale možnosti za zvočno dokumentiranje gradiva.⁷ Leta 1960 že velja, da je zvočni posnetek (tedaj še na magnetofonskih trakovih) obvezni pripomoček slovstvenega folklorista na terenu, saj je na posnetku poleg besedila mogoče prepoznati (slišati) tudi izvirni glas, dikcijo in intonacijo, česar svinčnik ne more zapisati (Kuret, 1960–1961, 3). A problemi, povezani z zapisom gradiva in redakcijo, so ne le ostali, ampak so z možnostjo ponovnega predvajanja posnetkov postali še bolj pereči. Na dileme zapisov (transkripcije) in redakcije folklornih besedil so leta 1956 opozarjali nekateri strokovnjaki na varaždinskem strokovnem srečanju *Rad kongresa folklorista Jugoslavije* (pod okriljem katerega so bili tudi slovenski folkloristi). Jovan Vuković meni, da sodobna tehnična sredstva, kot je magnetofon, sicer lahko ohranijo besedilo od besede do besede natančno, še vedno pa ostaja problem zapisa in redakcije besedila. Za zapisovanje folklornih besedil je nujno potrebno tudi lingvistično, dialektološko (za uporabnost folklornega gradiva tudi za raziskave govora izpostavi zapis »akcenta«) in splošno književno znanje tistega, ki zapisuje (Vuković, 1959, 184). Valjko Palavestra se zavzema za to, da bi folkloristi oblikovali skupna načela, ki so potrebna za zapisovanje folklornega gradiva. Predvsem se mu zdi nujno, da bi razčistili problem, kako (s kakšnimi znaki) zapisovati posebne narečne glasove, ki jih zabeleži zvočni posnetek (dvoglasnike, polglasnike, redukcije samoglasnikov, neartikulirane glasove ...). Toda avtor nato sam ugotavlja, da se potem, ko rešimo ta vprašanja, pojavijo nova, npr. kakšen je vpliv prisotnosti tehničnega pripomočka za dokumentiranje na pripovedovalca ter kakšen naj bo način redakcije besedila za objavo (Palavestra, 1958, 195). Sklene, naj bodo zapisi terenskega gradiva v dialektološki obliki, toda zapis gradiva je treba prilagoditi ciljni publiki: natančni, zahtevnejši dialektološki zapis za arhiviranje ter za strokovno javnost ter poenostavljene oblike oz. priredbe za širši krog bralcev, pri čemer pa je treba ohraniti leksiko in pripovedovalčev stil. Pri tem je treba vsekakor paziti, da bo bralec pravilno razumel besedilo v celoti. Še posebej pazljivo je treba ravnati pri objavah, namenjenim otrokom (Palavestra, 1958, 199). Ne samo v tedanjem jugoslovanskem, temveč tudi v širšem slovanskem prostoru so se folkloristi soočali s podobnimi vprašanji (gl. Propp, 1956; Jech, 1956).

Maja Bošković-Stulli razmišljanja predhodnikov pozvame: čeprav je problem zapisa in redakcije folklornih besedil na prvi pogled le obrobni, tehničen, pa je zelo pomemben, saj se prav skozi zapis kaže odnos do folklorne besedne ustvarjalnosti, zato je ta vprašanja treba začeti reševati (Bošković-Stulli, 1959, 107). Bošković-Stullijeva predlaga, da bi pri objavljanju folklornega gradiva posegli po manj rigoroznem dialektološkem zapisu: za celovito doživljanje folklornega pripovedovanja je treba slišati tudi zvočno podobo besedila (pripovedovalec oblikuje s svojim glasom); to, kar lahko zaznavamo na zvočnem posnetku, lahko pri zapisu ponazorimo z znaki in simboli. Toda doživetja ne more nadomestiti še tako precizen fonetični prepis na papirju, »kot koncerta ne more nadomestiti branje partiture«. Fonetični zapisi z vsemi svojimi znaki in simboli so dragoceni za dialektološke študije, za folkloristične obravnave pa niso potrebni, še manj pa za poljudnejše objave (Bošković-Stulli, 1959, 118–119).

Nedvomno je folklorno besedilo, ki ga pripoveduje nadarjeni pripovedovalec umetnina, toda ali to ostane tudi, ko pripoved prestavimo na papir? Je treba besedilo pri tem popravljati in ga prilagoditi... ? [...] Tudi naši klasični teksti, Vukovi in drugi, niso bili objavljeni dosledno po pripovedovanju, pač pa v svobodni stilski obliki. Današnji dosledno dialektološki zapisi so zakopani v arhivih znanstvenih inštitutov, kjer jih nihče ne gleda; objavljen pa je le majhen del dokumentiranih besedil za znanstvene izdaje ... (Bošković-Stulli, 1959, 108–109)

V 60. in 70. letih 20. stoletja se s skupino ameriških folkloristov (Alan Dundes, Dan Ben-Amos, Roger Abrahamson idr.) začel uveljavljati nov pogled na slovstveno folkloro: pozornost se s folklornega besedila vse bolj pomika na nosilca folklornega izročila (tj. pripovedovalca) ter na kontekst in izvedbo oz. performanco (Ivančič Kutin, 2011, 16). V ospredje pride individualna ustvarjalnost, pri čemer je poudarjena poetična in artistična vrednost folklornega izražanja (Hansen, 2006, 69), osrednji vpliv pri tem pa imajo t.i. etnografske okoliščine, kot so sestava skupine, kraj, čas pripovedovanja in vrsta drugih spremenljivk, ki utegnejo vplivati na pomen, žanrsko sestavo in druge danosti, ki jih lahko razložimo le v povezavi s kontekstom (Ivančič Kutin, 2011, 16). Behavioristični pristop k raziskovanju folklore se je oprl na sociolingvistična izhodišča Della Hymesa, utemeljitelja etnografije govora (gl. Hymes, 1962). Alan Dundes pa je razvil teorijo o treh enakovrednih ravneh slovstvene folklore, to so tekst (jezikovne vrline), tekstura (izvedba) in kontekst (družbena situacija, v kateri se realizira pripovedovanje) (Dundes, 1980 [1964], 20–32). Pri celostni obravnavi slovstvene folklo-

⁷ V poročilu o delu Inštituta za slovensko narodopisje za leto 1956/57 je podatek, da je Inštitut v tem času dobil prvi magnetofon, dar Švicarskega narodopisnega muzeja (Letopis SAZU, 1958, 203).

Slika 2: Značilnosti folklornega pripovedovanja. Odlomek iz stripa o terenskem delu in redakciji besedil (Ivančič Kutin, 2011, 22–23, strip je narisal Ciril Horjak)

re je treba upoštevati vse tri ravnine. Spojitev terenskih tehnik raziskovanja s kulturno interpretacijo je še danes glavni način raziskovanja folklorne (Hansen, 2006, 68). Ti nazori so se uveljavili tudi v slovenskem prostoru.

Za nadaljnje raziskovanje je treba na terenu pridobljeno (dokumentirano) gradivo spraviti v trajno, konservirano obliko. Pripoved pri tem prestopa transformacijo iz naravnega kontaktnega tipa komunikacije v tehnični tip (posnetek), pri čemer se izgubi velik del informacij o kontekstu in teksturi; z zapisom slovstvena folklor postane literatura, s čimer pa izgubi svojo pravo (prvotno) eksistenco (Stanonik, 1982/83, 71); poleg tega je pri zapisu treba upoštevati še vpliv zapisovalca. Način, ki upošteva vse omenjene prvine Stanonikova

imenuje prekodiranje (Stanonik, 1990, 37).⁸ Da bi ohranili kar največ »nezapisljivih« sestavin slovstvene folklorne študija Barbare Ivančič Kutin predlaga rešitev v kombinaciji natančnega fonetičnega zapisa besedila, simultanih opomb o njegovi izvedbi ter opis širokega spektra okoliščin pripovedovanja (Ivančič Kutin, 2011, 158); za znanstvene objave je tak pristop zaradi količine informacij vsestransko uporaben, pri poljudnejših pa je, kot priporoča že Boškovič-Stullijeva (1959, 117), primernejše, da so dostavki in opombe, ki dopolnjujejo besedilo, sicer natančni a hkrati dovolj diskretni in neopazni, da ne obremenjujejo besedila. Na primer tako, kot je storil Milko Matičetov v *Zverinicah iz Rezije*.⁹ Zapisovanje pripovedi se, kadar gre za prirejanje v knji-

⁸ Shemo izgubljanja informacij pri vsakem koraku prekodiranja gl. v Ivančič Kutin, 2011, 64.

⁹ Milko Matičetov je znameniti izdajci Zverinic iz Rezije (1973) dodal izčrpno spremno besedilo o svojem celotnem raziskovalnem delu v Reziji, o gradivu, ki ga je tam nabral, o ljudeh, o raziskovalcih (največ jezikoslovcih), ki so Rezijo obiskali že pred njim itd. Od 240 pripovedi, ki jih je zbral med letoma 1962 in 1973, jih je za knjigo izbral 60, pri čemer jih je »prevedel« v knjižno slovenščino, pri tem je ohranjal glavne značilnosti pripovedovalčevega individualnega sloga na ravni povedi, deloma tudi na ravni besedišča. Objava besedil v narečju bi bila povsem nerazumljiva drugim slovenskim bralcem; tako pa so danes rezijanske pravljice med najbolj prepoznavnimi pripovedmi slovenskega pripovednega izročila. Devetim zgodbam je dodal tudi fonetični narečni zapis, in tako predstavil vse štiri rezijanske govore. Vse zgodbe v knjigi so v dodatnem razdelku na koncu pospremljene še s posebnimi opombami o tehničnih metapodatkih

žnem jeziku, seveda razlikuje od zapisovanja folklornih obrazcev in pesmi.¹⁰

SODELOVANJE SLOVSTVENIH FOLKLORISTOV IN DIALEKTOLOGOV IN MOŽNOSTI ZA PRIHODNOST

Slovenski slovstveni folkloristi in dialektologi so že od nekdaj vsaj deloma sodelovali, nekateri posamezniki, ki sta jim bili blizu obe področji, še toliko bolj. Že Baudouin se je zavedal, da imajo folklorna besedila dvojno vrednost, saj je serijo svojih izdaj naslovil *Materiali za dialektologijo in etnografijo Južnih Slovanov* (Baudouin, 1988). Pavle Merkù je pri Sloven- cih v Italiji poleg jezikoslovnega gradiva za raziskave toponomastike ter za etimološke, dialektološke in druge jezikovne študije prispeval nekaj zelo pomembnih del tudi za folkloristično stroko, npr. obsežno in eksaktno monografijo *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji* (Merkù, 1976); folklorist Milko Matičetov pa je (kot tudi Merkù) sodeloval pri terenskem pridobivanju gradiva za ASLEF (Zgodovinski lingvistični in etnografski atlas Furlanije) v Kanalski dolini, Reziji in Benečiji (Pellegrini, 1972, 95). V 90. letih 20. stol. sta se s problematiko zapisa terenskega gradiva interdisciplinarno ukvarjali tematski številki revije *Traditiones* (ur. Stanonik, 1994, 1996).

Za primer kontinuiranega sodelovanja med strokama vzemimo *Glasove*, najpomembnejšo slovensko zbirko folklornih pripovedi, ki izhaja od leta 1988, vseskozi pod uredništvom ddr. Marije Stanonik. V njej je doslej (januar 2016) izšlo že 46 knjig, ki skupno vsebujejo več kot 17.500 enot folklornih pripovedi. Zbirka je zasnovana po geografskem ključu, kar pomeni, da vsaka knjiga pokriva svoj del slovenskega etničnega (torej tudi narečnega) prostora. Urednica strategijo zapisovanja besedil v teh knjigah pojasni takole:

Da bi bili zapisi oblikovno čim bolj pristni, sta bese- dišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena dana- šnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec. Strokovno raven zbirke zvišu- jejo sezname narečnega besedja, da postaja imenitna predloga za tako želeni in dolgo pričakovani slovar slovenskega, ne samo knjižnega, temveč živega jezi- ka nasploh. (Stanonik, 2014, 5)

Dejstvo je, da se knjige med seboj nekoliko razliku- jejo po (dialektološki) zahtevnosti zapisa, kar je seveda odvisno od jezikoslovne izobrazbe, nadarjenosti in/ ali posluha zapisovalcev. Uveljavilo se je tudi pravilo, da pri vsaki knjigi sodeluje še jezikoslovec (največkrat dialektolog), ki skrbi za doslednost zapisa v celotni knjigi.¹¹ Ta sodelavec načeloma pripravi tudi besedilo s pojasnili k zapisom ter jezikoslovni opis značilnosti in posebnosti narečja oz. govora/govorov, ki so zastopani v knjigi. V knjige je pogosto (vsaj za okus) vključenih nekaj fonetičnih zapisov (z dodatnimi znaki za zapis glasov), ki poleg skladenjskih odražajo še glasovne in naglasne značilnosti (Smole, 2014, 359). Nekaterim knjigam je priložena tudi zgoščenka z izbranimi zvočni- mi posnetki, a le v redkih primerih so izvirni, največkrat gre za branje že zapisanih pripovedi. V delu oz. v planu je še toliko knjig, da bodo pokrile ves slovenski etnični prostor (gl. Slika 3). Predvideno je, bo v zbirko vključeno tudi pripovedno izročilo Slovencev po svetu; to gradivo bo nemara še posebej zanimalo tudi dialektologe.

V zadnjem času folkloristi in dialektologi sodelujejo v raznih aplikativnih projektih, največkrat povezani s turizmom.¹² Kljub različnim raziskovalnim interesom in posledično avtonomnim raziskovalnim metodam pa imata slovstvena folkloristika in dialektologija velik potencial tudi za tesnejše sodelovanje v svoji skupni točki – terenskem gradivu.

Ena izmed konkretnih skupnih nalog obeh strok bi lahko bila pridobitev terenskega gradiva, ki ga je na slo- venskem etničnem prostoru med letoma 1872 in 1874¹³ v okviru raziskave slovenskih narečij zbral Baudouin. Večina tega gradiva ni bila nikoli objavljena (Čurkina, 2004, 96); zapise hrani sanktpeterburški arhiv v Rusiji, v slovenskih raziskovalnih ustanovah pa imamo na razpo- lago le majhen delež kopij tega gradiva.¹⁴ Baudouinovi zapisi so neprecenljive vrednosti za folkloristično in dialektološko stroko: raziskovalec je prehodil mnogo slovenskih krajev, največ v zahodnem slovenskem etničnem prostoru, kjer je obiskal večino vasi in zasel- kov v Posočju, Benečiji in Reziji. Povsod je z namenom jezikoslovnih (in hkrati tudi etnografskih) raziskav z veliko dialektološko natančnostjo – zapisoval predvsem pravljice in povedke. Zapisovanje slovstvene folklore je bila tudi Baudouinova delovna metoda: pripovedi, ki jih je imel informator v svojem repertoarju, je lahko s

(kraj, čas, pripovedovalec) ter podatki o vseh treh ravlinah – tekstu, kontekstu in teksturi posamične zgodbe. Mnogokrat pa je dodal še zapisovalčev komentar.

10 V proznih besedilih se npr. lahko odpravljajo posamezne redukcije (onemitve nenaglašanih samoglasnikov) pri folklornih obrazcih (molitve, zagovori ipd.) in pesmih pa to ni vselej mogoče, saj se s tem spremeni ritem oz. metrum (Smole, 1999, 56).

11 Včasih jezikoslovec oz. dialektolog že med zapisovalci oz. avtorji posamezne knjige (npr. Andreja Žele, Danila Zuljan Kumar, Peter Weiss).

12 Npr. v čezmejnem projektu, ki je pripravil mrežo lokalnih muzejev *ZborZbirk* (gl. Ivančič Kutin in Ledinek Lozej, 2015, 8), tematske poti, kjer lokalne skupnosti predstavljajo lokalno pripovedno izročilo v narečju (gl. Ivančič Kutin, 2013), popisi hišnih in ledinskih imen (gl. Klinar et al., 2012) ipd.

13 Da bi dopolnil in preveril zbrano gradivo, se je na slovenski teren vrnil tudi v letih 1877, 1890, 1893 in 1901 (Čurkina, 2008, 66).

14 Milko Matičetov je leta 1979 pridobil zapise pravljic, ki jih je zapisal Gašper Križnik in jih posredoval Baudouinu (prim. Stanonik, 2012, 310 v podčrtnih opombah o gradivu iz »*Arhiv akademii nauk SSSR*«) ter gradivo, ki ga je Baudouin sam zapisal v Reziji. Gradivo iz Terskih in Nadiških dolin pa je pridobila Liliana Spinozzi Monai in ga tudi objavila (Baudouin, 1988; Spinozzi Monai 2009).

sorazmerno podobnimi besedami večkrat ponovil. Ta metoda je bila v času, ko še ni bilo možnosti za zvočno dokumentiranje, nadvse uporabna, saj je omogočila preverjanje / dopolnjevanje zapisov na terenu, meni Karmen Kenda-Jež:

Sama besedila so bila sicer zvrstno omejena na slovstveno folkloro tudi (ali predvsem) zaradi težnje po celostni, interdisciplinarni raziskavi »plod[ov] ljudstvene stvarjavne [...] moči«, vendar je bila to predvsem zavestna odločitev v prid taki govorni obliki, ki je v tistem času edina omogočala čim bolj zanesljiv narečni zapis – »že narejeno« besedilo, ki ga je bilo mogoče sorazmerno zlahka ponavljati ali uravnavati govorni tempo brez večje škode za jezikovno kvaliteto gradiva. (Kenda-Jež, 2003, 6)

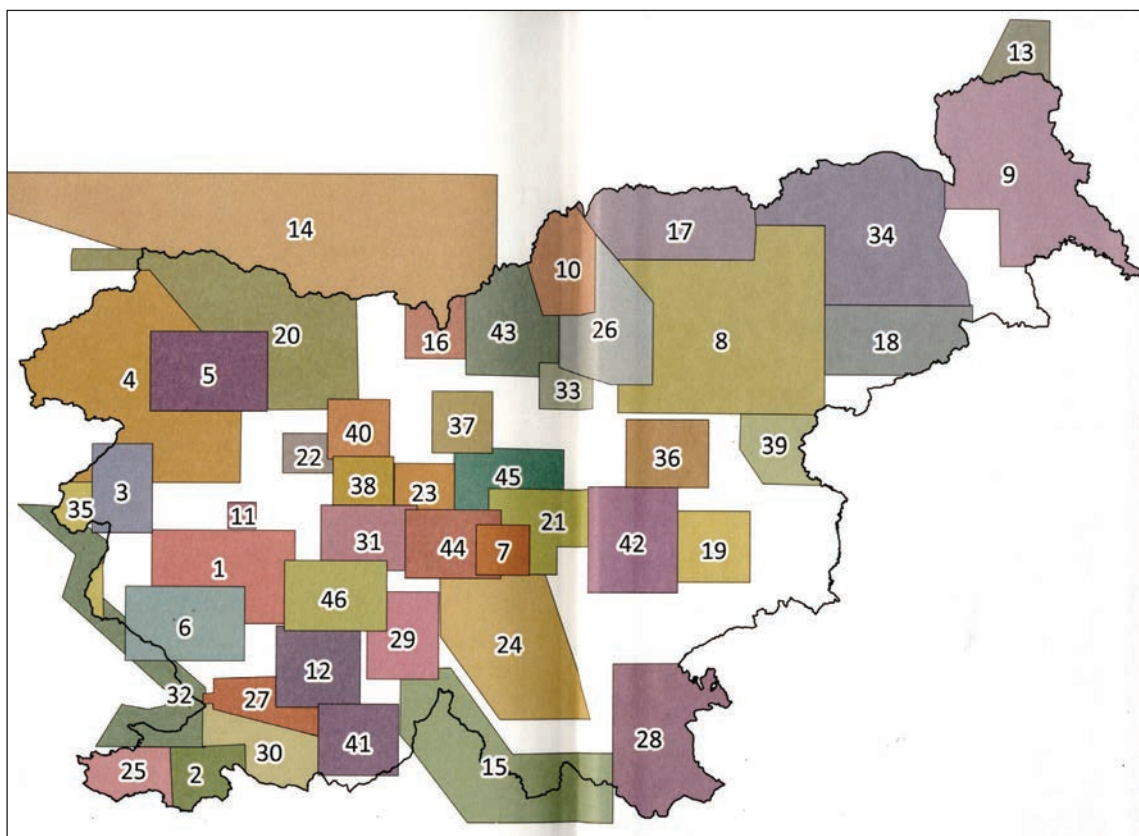
V Boudouinovem več kot 140 let starem gradivu so zelo verjetno tudi folklorni in dialektološki pojavi, ki so v živem okolju do danes že izumrli; gradivo bi zato omogočilo imenitne diahrone raziskave, ki bi lahko prinesle nova spoznanja tako v folkloristiki kot v dialektologiji.

V prihodnosti bi obe stroki morda lahko vzpostavili celo skupni repozitorij terenskega gradiva. Raziskovalci bi se glede na svoje raziskovalne interese po gradivu

orientirali s pomočjo kazal in indeksov z vsebinskimi in dokumentarnimi metapodatki. V bazo bi lahko naložili obstoječe starejše zvočno gradivo, saj je danes postopek digitalizacije hiter in razmeroma poceni. Za gradivo, ki je dokumentirano z digitalnim diktafonom (npr. v mp3), pa bi pripravili enostaven vnosni obrazec (z vsemi ustreznimi podatkovnimi kategorijami), da bi vanj raziskovalci sami vnašali na terenu nabrano gradivo. Tak repozitorij, zasnovan po načelih digitalne znanstvene objave gradiva oz. korpusa, bi bil odličen vir za najrazličnejše raziskave znotraj posameznih disciplin ali za interdisciplinarne raziskave.

SKLEP

Kljub različnim raziskovalnim interesom in posledično avtonomnim raziskovalnim metodam imata slovstvena folkloristika in dialektologija že od nekdaj pomembno stičišče – terensko gradivo iz ust informatorja. In prav v tej točki se ponuja velik potencial za tesnejše sodelovanje tudi danes, ko obe stroki občutita kadrovske in finančne podhranjenosti za delo na terenu. Zato bi premišljeno ter bolj sistematično in vzajemno sodelovanje v raziskavah in projektih ter informiranje lahko prineslo obojestransko korist.

Slika 3: Območja, ki jih pokrivajo posamezne knjige iz zbirke Glasovi. Glej zemljevid na zadnji platnici 46. knjige (Trobič, 2016).

FOLKLORE MATERIAL AND ITS RECORDING AS THE POINT OF CONTACT BETWEEN FOLKLORISTICS AND DIALECTOLOGY. A LOOK INTO THE PAST AND A PROPOSAL FOR THE FUTURE

Barbara IVANČIČ KUTIN

Institute of Slovenian Ethnology SRC SASA, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: b.ivancic@zrc-sazu.si

SUMMARY

Verbal folklore (fairy tales, tales, proverbs and riddles, folk beliefs, etc.) is the literary art of spoken language (or spoken dialect) resulting from contact between carrier and receiver and its aesthetic function. Folklore material has been the point of contact between Slovenian folklore studies and dialectology from the mid-19th century, which was when material first started to be carefully collected and recorded.

This paper chronologically presents, through written sources, the motivations and development of the recording principles for verbal folklore, which is reflected through guidance and instructions as well as in practical work. The author lists the various milestones that have marked different periods in Slovenian folklore studies. These are linked to changes in views of the material, to which the methodology was also adapted.

One constant feature of every period is the dilemmas and problems associated with the records and editing of the texts: it seems that dialectologists have no specific problems with the recording of material, while folklorists are required to ensure that the artistic text does not lose its aesthetic elements and the comprehensibility of the rounded unit (i.e. the story) in the rigorous process of dialectological recording.

At the end, the author puts forward a number of concrete proposals for closer and more systematic collaboration between the Slovenian folkloristic and dialectological professions, for example combining efforts to acquire and treat in an interdisciplinary way Baudouin's material from the end of the 19th century (held by the St Petersburg archive) and to establish a common repository of field (audio) recordings.

Keywords: Folkloristics, dialectology, documentation, transcription, field material, written notes, transcription, field material, oral tradition, folk narratives, Jan Baudouin de Courtenay

VIRI IN LITERATURA

Kmetijske in rokodelske novice. Ljubljana, Jožef Blaznik, 1843–1902.

Slovenska bčela. Ljubljana, Kleinmayr, 1850–1853.

Slovenski narod. Ljubljana, Narodna tiskarna, 1868–1943.

Baudouin de Courtenay, J. (1988): Materiali za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo IV / Materiali per la dialettologia e l'etnografia slava meridionale. Ljudska besedila v prozi in verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873 / Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873. Liliana Spinozzi Monai (ur.). Trst, Špeter Slovenov, Študijski center »Nediža«.

Bošković-Stulli, M. (1959): O narodnoj priči i jeziku autentičnom izrazu. Slovenski etnograf 12, 107–119.

Čistov, V. K. (2010) [1975]: Specifičnosti folkloru u svetlu teorije informacije. V: Hameršak, M. & S. Marjančič (ur.): Folkloristična čitanka. Zagreb, AGM, 139–158.

Čurkina, V. I. (2008): Prvo študijsko potovanje Jana Baudouina De Courtenaya v slovenske dežele (1872–1873) in njegovo znanstvo z Gašperjem Križnikom. V: Stanonik, M. (ur.): Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas. Ljubljana, ZRC SAZU, 93–97.

Dundes, A. (1980): Interpreting Folklore. Bloomington, Indiana University Press.

Grafenauer, I. (1951): Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu. Ljubljana, SAZU.

Hansen, G. (2006): Performance theory. V: Clements, W. M. (ur.): The Greenwood Encyclopedia of World Folklore and Folklife. Vol. 1. Westport, Connecticut in London, Greenwood Press, 68–71.

Hymes, D. (1962): The Ethnography of Speaking. V: Gladwin, T. & W. C. Sturtevant (ur.): Anthropology and Human Behavior. Washington, The Anthropology Society of Washington, 13–53.

Ivančič Kutin, B. (2011): Živa pripoved v zapisu. Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice. Ljubljana, ZRC SAZU.

Ivančič Kutin, B. (2013): Po sledih pripovednega izročila Bovca. Zvočni vodnik (CD 32 min.). Ljubljana, AVL ISN ZRC SAZU.

Ivančič Kutin, B. & Š. Ledinek Lozej (2015): Projekt ZborZbirk – Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom. Il progetto L'eredità culturale fra Alpi e Carso. V: Poljak Istenič, S. (ur.): Kulturna dediščina med Alpami in Krasom. L'eredità culturale fra Alpi e Carso. Vodnik po zbirkah. Guida alle collezioni. Ljubljana, ZRC SAZU, 7–10.

Jech, J. (1956): O přesný zapis nářečního textu folklorního, folkloristického a etnografického. Československa ethnografie 4, 1, 55–67.

Kenda-Jež, K. (2003): Glasovna podoba slovenskih narečij v raziskavah Jana Baudouina de Courtenayja. 7 strani, tipkopis.

Kenda-Jež, K. (2008): Odsev raziskovalnih izhodišč Baudouina de Courtenaya v Delu Gašperja Križnika. V: Stanonik, M. (ur.): Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas. Ljubljana, ZRC SAZU, 98–111.

Klinar, K., Škofic, J., Šekli, M. & M. Piko-Rustja (ur.) (2012): Metode zbiranja hišnih in ledinskih imen. Jesenice–Celovec, Razvojna agencija Zgornje Gorenjske.

Krek, G. (1872): O Vrazovi slovensko-slovstveni ostalini. Letopis Matice Slovenske za leto 1871, 27–30.

Krek, G. (1877): O nabiranju narodno-slovstvenega blaga. Novice gospodarske, obrtniške in narodne 35, 107.

Kremenšek, S. (1978): Družbeni temelj razvoja slovenske etnološke misli. V: Baš, A. & S. Kremenšek (ur.): Pogledi na etnologijo. Ljubljana, Partizanska knjiga, 9–65.

Krohn, K. (1971) [1926]: Folklore Methodology. Formulated by Julius Krohn and Expanded by Nordic Researchers. Austin, University of Texas Press.

Kropej, M. (2001): Karel Štrekelj. Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti. Ljubljana, ZRC SAZU.

Kuret, N. (1960-61): Etnografski tehnični pripomočki. Glasnik slovenskega etnografskega društva 3, 1, 3.

Letopis SAZU (1958). Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti za leto 1956/57. Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje.

Matiččetov, M. (1956a): Ljudska proza. V: Legiša, L. (ur.): Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana, Slovenska matica, 119–138.

Matiččetov, M. (1956b): Brat in ljubi. Zbornik Primorske založbe Lipa, 35–62.

Matiččetov, M. (1957): Jurčič ali Marinčič. Glasovanje o dveh oblikah iste pravljice. Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje 3, 16.

Matiččetov, M. (1961): Sežgani in spet rojeni človek. Ljubljana, SAZU.

Matiččetov, M. (1973): Zverinice iz Režije. Ljubljana–Trst, Mladinska knjiga.

Merhar, B. (2015): Majar, Matija. V: Slovenski biografski leksikon. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VPo7Km3Y5PIJ:www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi340721/+&cd=2&hl=sl&ct=clnk&gl=si> (30. 9. 2015).

Merkù, P. (1976): Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Zbrano v letih 1965–1974. Trst, Založništvo tržaškega tiska.

Palavestra, V. (1958): O transkribiranju i redakciji narodnih pripoviedaka. V: Žganec, V. (ur.): Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957. Zagreb, Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, 195–199.

Pellegrini, G. B. (1972): Introduzione all'atlante storico – linguistico – etnografico Friulano (ASLEF). Udine–Padova, Istituto di glottologia dell'Università di Padova, Istituto di filologia romanza della Facoltà di lingue e letterature straniere di Trieste con sede in Udine.

Podšavniški (=Križnik, G.) (1874): Slovenske pripovedke iz Motnika. Celovec, samozaložba.

Propp, V. (1956): Tekstologičeskoe redaktirovanie zapisej fol'klora. Russkij fol'klor I., 196–206.

SEL Slovenski etnološki leksikon (2004). Ljubljana. Mladinska knjiga.

Smole, V. (1999): O jezikovni redakciji in zapisu izbranih besedil. V: Stanonik, M.: Slovenska slovstvena folklor. Ljubljana, DZS, 56–57.

Smole, V. (2014): O zapisu narečnih značilnosti. V: Samec, M.: So z vilicami pisali. Zbirka Glasovi (44. knjiga). Ljubljana, ZRC SAZU, 359–362.

Spinozzi Monai, L. (2009): Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay. Udine, Consorzio Universitario del Friuli; San Pietroburgo, St. Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Science; Ljubljana, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Pasian di Prato, Lithostampa.

Stanonik, M. (1983/84): Slovstvena folklor med terenom in kabinetom. Jezik in slovstvo 3, 71–78.

Stanonik, M. (1990): Slovstvena folklor v domačem okolju. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Stanonik, M. (ur.) (1994): Naš živi jezik. Traditiones 23.

Stanonik, M. (ur.) (1996): Besede in reči. Traditiones 25.

Stanonik, M. (1999): Slovenska slovstvena folklor. Ljubljana, DZS.

Stanonik, M. (2001): Teoretični oris slovstvene folklor. Ljubljana, ZRC SAZU.

Stanonik, M. (2008a): Interdisciplinarnost slovstvene folklor. Ljubljana, ZRC SAZU.

Stanonik, M. (2008b): Poetika folklornih pripovedi iz arhivske zbirke Gašperja Križnika. V: Stanonik, M. (ur.): Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas. Ljubljana, ZRC SAZU, 145–160.

Stanonik, M. (2008c): Folkloristični portret Gašperja Križnika V: Stanonik, M. (ur.): Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas. Ljubljana, ZRC SAZU, 31–38.

Stanonik, M. (2009): Zgodovina slovenske slovstvene folklor. Od srednjega veka do sodobnosti. Ljubljana, Slovenska matica.

Stanonik, M. (2012): Folkloristični portreti iz treh stoletij. Od baroka do moderne. Ljubljana, ZRC SAZU.

Stanonik, M. (2013): Folkloristični portreti iz 20. stoletja. Ljubljana, ZRC SAZU.

Stanonik, M. (2014): Beseda h knjigi. V: Samec, M.: So z vilicami pisali. Zbirka Glasovi (44. knjiga). Ljubljana, ZRC SAZU, 5–7.

Škafar Rogelj, B. (2011): Upodobljene sledi narodne identitete. Ljubljana, ZRC SAZU.

Štrekelj, K. (1887): Prošnja za narodno blago. Ljubljanski zvon 7, 11, 628–632.

Trobič, M. (2016): Še vedno na prepihu. Ljubljana, ZRC SAZU.

Vuković, J. (1959): O načinu beleženja folklorne građe. V: Žganec, V. (ur.): Rad kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957. Zagreb, Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, 181–185.

DISKURZNI OZNAČEVALCI V BESEDILNIH VRSTAH VSAKDANJIH
POGOVOROV. ŠTUDIJA PRIMERA RAKITOVCA V SLOVENSKI ISTRI

Tina ROŽAC

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Kreljeva 3, 6000 Koper
e-mail: tina.rozac@gmail.com

IZVLEČEK

Članek prinaša nov pristop k raziskovanju vsakdanjih pogovorov: analizo povezave med diskurzni označevalci in besedilnimi vrstami znotraj narečnih pogovorov. Namen članka je prikazati, kako se diskurzni označevalci manifestirajo v različnih besedilnih vrstah znotraj narečnih pogovorov na primeru govora Rakitovca v slovenski Istri. Podlaga za primerjalno analizo besedilnih vrst je delovni korpus Narečni diskurz – Rakitovec (Nardis-Ra). Članek vključuje pregled posameznih besedilnih vrst, kratko analizo lastnosti korpusa in medsebojno primerjavo besedilnih vrst glede na pojavitve diskurzni označevalcev. Avtorica ugotavlja, da se besedilne vrste pomembno razlikujejo glede na pojavitve diskurzni označevalcev.

Ključne besede: Analiza diskurza, diskurzni označevalci, besedilne vrste, vsakdanji pogovor, narečje, govor Rakitovca v slovenski Istri

SEGNALI DISCORSIVI NEI TIPI DI TESTO DELLE CONVERSAZIONI QUOTIDIANE.
RICERCA SUL ESEMPIO DEL VILLAGGIO RAKITOVEC NELL'ISTRIA SLOVENA

SINTESI

L'articolo presenta un nuovo approccio alla ricerca dei dialetti sloveni: analisi del nesso tra i segnali discorsivi e tipi di testo all'interno delle conversazioni dialettali. Lo scopo di questo articolo è quello di mostrare come i segnali discorsivi si manifestano in diversi tipi di testo all'interno di una conversazione dialettale della lingua parlata di Rakitovec nell'Istria slovena. La base per l'analisi comparativa dei tipi di testo è un corpo di lavoro del discorso dialettale – Rakitovec (Nardis-Ra). L'articolo comprende una panoramica di vari tipi di testo, una breve analisi delle proprietà del corpus e il confronto di tipi di testo, a seconda della presenza di marcatori discorsivi. L'autrice fa notare che i tipi di testo variano significativamente a seconda del verificarsi di segnali discorsivi.

Parole chiave: analisi del discorso, segnali discorsivi, tipi di testo, conversazione quotidiana, dialettali, dialetto a Rakitovec nell'Istria slovena

UVOD

Govor Rakitovca je bil dialektološko obdelan na različnih jezikovnih ravneh. V preteklosti so ga v okviru študij slovenskega istrskega narečja proučevali Mieczysław Małecki (1930), Fran Ramovš (1935), Josip Ribarić (2002) in Tine Logar (1996), ki so se posvetili glasoslovni, oblikoslovni pa tudi besedoslovni ravni. V novjšem času so – tako v Rakitovcu kot na celotnem območju slovenske Istre – pogostejše raziskave besedoslovja s ključnimi imeni: Rada Cossutta (npr. 2002; 2005), Goran Filipi (npr. 1999; 2005) in Suzana Todorović (npr. 2015; 2016). Novost v raziskavi tega govora so frazeološke raziskave Karin Marc Bratina (npr. 2005; 2009; 2014). Na višjih ravneh ostajata tako govor Rakitovca kot slovenskoistrsko narečje slabše raziskana, kar me je spodbudilo, da v okviru analize izbranega narečnega diskurza na narečje pogledam z zornega kota organizacije besedila.

Članek obravnava govor vasi Rakitovec v slovenski Istri z vidika analize diskurzni označevalcev. Namen članka je prikazati, kako se diskurzni označevalci manifestirajo v različnih besedilnih vrstah znotraj narečnih pogovorov. Za primerjalno analizo besedilnih vrst je bil oblikovan Korpus narečnega diskurza – Rakitovec (Nardis-Ra). Delo je potekalo v petih fazah:

- delo na terenu (snemanje narečnih pogovorov),
- izbor manjših zaključenih besedilnih enot¹ iz posnetkov pogovorov in njihova umestitev v ustrezno besedilno vrsto,
- transkribiranje izbranih besedilnih enot,
- izdelava korpusa s podkorpusi v programu Exmalda in
- analiza zbranega gradiva.

Članek vključuje pregled posameznih besedilnih vrst v narečnih pogovorih, kratko analizo lastnosti korpusa in medsebojno primerjavo besedilnih vrst glede na pojavitve diskurzni označevalcev.

BESEDILNE VRSTE V VSAKDANJIH POGOVORIH

Pri določanju besedilnih vrst² znotraj vsakdanjih narečnih pogovorov se opiram na tujo analizo vsakda-

njih pogovorov (prim. Eggins, Slade, 1997)³ in na njeno aplikacijo na slovensko stvarnost (prim. Smolej, 2012; Rožac, 2013). Klasifikacija⁴ najpogostejših besedilnih vrst v vsakdanjem pogovoru po Eggins in Slade je bila prilagojena v skladu s splošnim besedilnovrstnim pristopom, temelječim na *Slovenski slovnici* (prim. Toporišič, 2004) ter na večkratnem temeljitem poslušanju posnetega gradiva s sprotnimi zaznamki. V posnetih pogovorih se izmenjujejo predvsem naslednje besedilne vrste: pripovedne besedilne vrste (pripovedi, anekdote, poročila, eksmpli), opazke s komentarjem, mnenja, obrekovanja in klepeti.

Pripovedne besedilne vrste

Pripovedne besedilne vrste temeljijo na podajanju časovnega zaporedja dogodkov in imajo skupne začetne in končne strukturne elemente (napoved, usmeritev in sklep). V napovedi pripovedovalec napove, da se bo pripoved začela. V usmeritvi poslušalca usmeri k vsebini, tako da predstavi kraj, čas in udeležence dogodka. Tako napoved kot usmeritev nista nujni sestavini pripovedovanja, saj pripovedovalec včasih takoj preide k pripovedovanju, vendar sta v večini primerov sestavni del pripovedovanja. Napovedi in usmeritvi sledijo nujne sestavine, po katerih se pripovedne besedilne vrste medsebojno razlikujejo. Zadnji, arbitrarni del pripovedovanja je sklep, s katerim je celotno besedilo osmišljeno, tok pripovedovanja pa se vrne v sedanjost (Eggins, Slade, 1997; Smolej, 2012).

Pripovedovalec je lahko le ena oseba, vendar pogosto prihaja do skupnega pripovedovanja (prim. Norrick, 2000). V posnetem gradivu se pripovedne besedilne vrste pojavljajo zelo pogosto in se uresničujejo v vseh oblikah. Po Eggins, Slade (1997, 239–264) se v vsakdanjih pogovorih pojavljajo predvsem naslednje pripovedne besedilne vrste: pripoved, anekdota, poročilo in eksmpel.

Pripoved

Pripoved je zgodba o resnični osebi, ki je naletela na težavo oz. problematično izkušnjo in jo je tudi rešila. Za pripoved je značilno zaporedje elementov: (*napoved*) ^ (*usmeritev*) ^ *zaplet* ^ *vrednotenje* ^ *rešitev* ^ (*sklep*) (La-

1 Pred transkribiranjem je bilo zbrane zvočne posnetke nujno razdeliti na izbrane krajše (od nekaj deset sekund do nekaj minut) primere različnih besedilnih vrst. Ob tem sem stremela k cilju zbrati po osem primerov za vsako besedilno vrsto, če so se tovrstna besedila pojavila dovolj pogosto. Povrh tega so bili izbrani le posnetki, kjer (prim. Šumenjak, 2013):

- ni oz. je čim manj motenj iz okolice, zaradi katerih je razumljivost izgovorjenega slabša (npr. hrup avtomobilov, šušljanje s papirjem, pihanje vetra, zvonjenje cerkvenih zvonov ali mobilnega telefona),
- spraševalka v čim manjši meri nastopa v vlogi govorke,
- ni sporne vsebine, ki bi zaradi objave utegnila kakor koli škodovati sodelujočim v raziskavi.

Na ta način je bilo od skupno približno 7 ur pogovorov za transkribiranje pripravljenih 1 ura, 21 minut in 25 sekund posnetkov.

2 Termin besedilna vrsta prevajam iz ang. *genre* in ga v izogib še večjim terminološkim razhajanjem (več o terminološkem neskladju v angleškem jezikoslovju v Leejevem članku *Genres, Registers, Text Types, Domains, and Styles: Clarifying the Concepts and navigating a Path through the BNC Jungle* (2001)) uporabljam skladno z drugimi tovrstnimi raziskavami v slovenskem jeziku (npr. Smolej, 2012).

3 Analiza temelji na 27 urah posnetkov pogovorov. Eggins in Slade (1997) na podlagi strukture zbranih spontan pogovorov definirata naslednje besedilne vrste: pripovedne besedilne vrste (pripoved, anekdota, poročilo, eksmpel), opazka s komentarjem, mnenje, obrekovanje, šala, draženje (zbadanje) in že prej omenjeni klepet (Eggins, Slade, 1997, 169–272).

4 Klasifikacija je bila izdelana in je podrobno razdelana v avtoričini doktorski disertaciji *Analiza narečnega diskurza* (s poudarkom na govoru Rakitovca v slovenski Istri) pod mentorstvom prof. dr. Andreje Žele.

bov, Waletzky, 1967 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26). Napoved in usmeritev sta, kot je značilno tudi za druge pripovedne besedilne vrste, fakultativni. V zapletu pripovedovalec govori o problemu, kritičnem dogodku, v katerem se je znašel protagonist. Med zapletom in rešitvijo pride do vmesne stopnje vrednotenja, ki je za pripoved bistvena. Nastalo situacijo udeleženci ovrednotijo kot strašno, nevarno, nenavadno, zabavno, lepo ipd. Zadnja nujna sestavina pripovedi je rešitev, ki ji lahko sledi neobvezni element pripovedi – sklep.

Anekdota

Anekdota je kratka, humorna zgodba, s katero pripovedovalec obnovi neki dogodek, ki naj bi se zgodil v resničnem svetu, resničnim ljudem. V anekdoti je pozornost posvečena le eni sceni in v njej navadno nastopata največ dve glavni osebi, zato je vanjo zelo pogosto vključen tudi poročani govor (Bauman, 1986, 55). Poleg šale, besedne igre in ironije predstavlja anekdota eno najpogostejših oblik pogovornega humorja (Norrick, 2003, 1339), hkrati pa je anekdota tudi ena od najpogostejših besedilnih vrst v vsakdanjih pogovorih (Rožac, 2013; 2014). V anekdoti si sledijo naslednji deli: (*napoved*) \wedge (*usmeritev*) \wedge *presenetljiv dogodek* \wedge *reakcija* \wedge (*sklep*) (Plum, 1988 in Rothery, 1990 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Poročilo

V poročilu so nanizani dogodki v časovnem zaporedju. Pripovedovalčevo stališče je sicer lahko prisotno, ni pa posebej izpostavljeno, kot je značilno za pripoved. Poročilo ravno tako ne vključuje nobenega zapleta oz. presenetljivega dogodka, pripovedovanje je manj subjektivno (Smolej, 2012). Zgradba poročila je taka: (*napoved*) \wedge (*usmeritev*) \wedge *poročanje o dogodkih* \wedge (*sklep*) (Plum, 1988 in Rothery, 1990 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Eksempel

Bistvo eksempla je, da pripovedovalec z zgodbo, incidentom utemelji svoje moralno stališče, torej načrtno podaja primer, ki ga nato interpretira kot dokaz za neko svoje stališče (Smolej 2012). Zgradba eksempla je naslednja: (*napoved*) \wedge (*usmeritev*) \wedge *incident* \wedge *interpretacija* \wedge (*sklep*) (Plum, 1988 in Rothery, 1990 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Opazka s komentarjem

V opazki s komentarjem je govora o stvareh ali dogodkih, s poudarkom na dejanski stvarnosti. Pri tej

besedilni vrsti vedno srečamo opažanje nekega dejstva, ki mu sledi komentar, nikoli pa nimamo opravka s časovnim zaporedjem dogodkov, zato gre za posebno besedilno vrsto, ki ni del pripovednih besedilnih vrst.

Zgradba opazke s komentarjem: (*napoved*) \wedge *opazka* \wedge *komentar* \wedge (*sklep*) \wedge (*zaključek*) (Rothery, 1986 in Martin, 1995 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Mnenje

Mnenje odraža odnos udeležencev ali družbe do dogajanja v resničnem svetu in je zaznamovano s sodbami o pravilnosti/nepravilnosti tega dogajanja, ki je lahko za udeleženca dobro ali slabo, zaželeno ali nezaželeno. V zbranem gradivu se mnenje kot samostojna besedilna vrsta ni pojavljalo pogosto (drugače ugotavljata Eggins, Slade, 1997, 266), svoj odnos do dogajanja so udeleženci pogovorov veliko pogosteje izrazili preko pripovedovanja zgodb. Zgradba mnenja: *mnenje* \wedge *reakcija* \wedge (*dokaz*) \wedge (*rešitev*) (Horvarth, Eggins, 1995 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Obrekovanje

Obrekovanje, s katerim je pozornost preusmerjena na tretjo osebo, je zgrajeno iz naslednjega zaporedja: *tretjeosebno osredotočanje* \wedge *potrditev* \wedge (*raziskava*)/*slabšalna ocenitev* \wedge (*obramba*) \wedge (*odgovor na obrambo*) \wedge (*popuščanje*) \wedge (*strnitev*) (Slade, 1995 v Eggins, Slade, 1997, 268; Smolej, 2012, 26).

Klepet

Klepet, ki se v zbranem gradivu pojavi zelo pogosto, ni mogoče opisati s pomočjo shematske zgradbe.

BESEDILNE VRSTE V KORPUSU NARDIS-RA

Sledeč tako izdelani klasifikaciji sem izbrala besedilne enote posnetkov vsakdanjih pogovorov, ki se umeščajo med najpogostejše⁵ besedilne vrste: pripovedne besedilne vrste (8 pripovedi, 8 anekdot, 8 poročil, 8 eksmplov), 8 opazk s komentarjem, 8 mnenj, 7 obrekovanj in 8 klepetov. Izbrane besedilne enote sem vključila v delovni korpus Nardis-Ra.⁶

Korpus je zgrajen iz dobrih 12 tisoč besed oz. 2310 izrekov (Tabela 1), notranje pa je razdeljen na 8 podkorpusov, ki ustrezajo vsaki od obravnavanih besedilnih vrst. Število besed in izrekov v posameznih podkorpusih precej variira (glej tabelo), saj se besedilne vrste medsebojno razlikujejo tudi po sami dolžini besedil.⁷ Na splo-

5 Kriterij za vključitev besedilne vrste v analizo je bil vsaj 7 pojavitev v korpusu Nardis-Ra.

6 Korpus Nardis-Ra (Narečni diskurz – Rakitovec) je bil izdelan kot podlaga za analitični del omenjene doktorske disertacije. Zgrajen je bil iz zapisov 63 izsekov terenskih zvočnih posnetkov. Zbrana in v korpus urejena narečna besedila lahko služijo tudi nadaljnjim raziskavam z različnih jezikoslovnih področij. Za potrebe natančnejših dialektoloških raziskav je korpus mogoče nadgraditi s fonetično transkripcijo in gradivo analizirati na izbranih jezikovnih ravneh (prim. Šumenjak, 2016).

7 Dolžina besedil je merjena s številom besed in je ne smemo mešati z dejansko dolžino besedilom pripadajočih posnetkov, ki je izražena v času.

Tabela 1: Statistični podatki o korpusu Nardis-Ra

Besedilna vrsta	Segmentne verige		Izreki		Besede		Nefonološki elementi		Število besedil
		brez Spr. ⁸		brez Spr.		brez Spr.		brez Spr.	
Anekdote	199	189	312	301	2054	2041	322	321	8
Eksempi	294	195	472	362	2882	2755	343	320	8
Klepeti	126	108	177	152	678	601	121	109	8
Mnenja	222	153	322	248	1498	1429	162	149	8
Obrekovanja	227	170	319	255	1604	1540	232	210	7
Opazke	131	124	179	171	807	800	133	130	8
Poročila	139	75	179	110	1153	1067	187	169	8
Pripovedi	202	136	350	277	2313	2233	320	307	8
Skupaj	1540	1150	2310	1876	12989	12466	1820	1715	64

šno za obravnavana besedila velja, da so pripovedne besedilne vrste (z izjemo poročila) daljše od drugih; v povprečju so najdaljši eksempli (22 %) in pripovedi (18 %), najkrajši pa so klepeti (5 %) in opazke (6 %) (Graf 1).

Tako kot po številu besed so si podkorpusi različni tudi po dolžini pripadajočih jim posnetkov. Tudi za slednje velja, da so z izjemo poročila (to je v povprečju dolgo 1 min 3 s) najdaljši posnetki pripovednih besedilnih vrst (najdaljši so eksempli, tj. povprečno 2 min 7 s, nekoliko krajše so pripovedi, tj. 1 min 47 s, in anekdote, tj. 1 min 36 s). Sledita obrekovanje (1 min 21 s) in mnenje (1 min 5 s), najkrajši pa so posnetki klepetov (42 s) in opazk (37 s).

DISKURZNI OZNAČEVALCI V KORPUSU NARDIS-RA

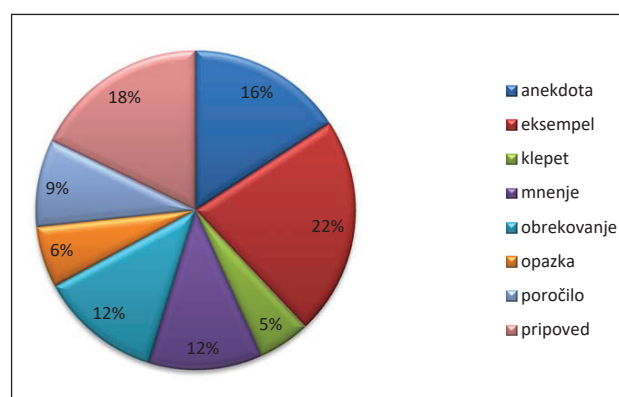
Vrste diskurzni označevalcev

Diskurzni označevalci so v izhodiščni predpostavki zastavljeni kot element razlikovanja med besedilnimi vrstami zaradi izjemnega pomena, ki ga ti opravljajo pri organizaciji pogovorov. V pogovoru opravljajo metabesedilno vlogo, kar pomeni, da ne podajajo novih informacij o vsebini, kakor je to značilno za propozicijska sredstva. Njihova vloga je, da vzpostavljajo dialog s prejemnikom besedila in ga vodijo skozi besedilo tako, da čim bolj sprejme vsebinski del. K boljšemu razumevanju besedila prispevajo bodisi z vidika organizacije besedila bodisi z vidika razlage govorčevega odnosa do povedanega (Pisanski Peterlin, 2007, 7). Gre za izraze in strukture, ki nam pomagajo organizirati diskurz: napovedujejo začetek, nadaljevanje in zaključek diskurza, povezujejo posamezne dele besedila, signalizirajo zadrževanje oz. predajo vlog in omogočajo preverjanje

in izkazovanje pozornosti poslušanja. V njih se zrcali odnos govorca do predmetnosti, njegova čustvena angažiranost in povezanost diskurza s kontekstom (Zemljarič Miklavčič, 2008, 96; Zuljan Kumar, 2007, 44).

V tuji literaturi se pojavljajo številne opredelitve diskurzni označevalcev, ravno tako kot mnogoteri pogledi, katere izraze vključiti med diskurzne označevalce ter katere iz te kategorije izpustiti. V primerjavi s tradicionalnimi pristopi k diskurzni označevalcem (npr. Schiffrin et al., 2001/1987; Fraser, 1999) v analizo vključujem tudi izraze, kot so *eee*, *ja*, *ne*, *in tako naprej* ipd., za katere so novejšje študije pokazale, da ravno tako delujejo kot diskurzni označevalci (prim. Verdonik, 2008; Vasilescu et al., 2010; Fox Tree, 2010; Carter et al., 2016).

Diskurzni označevalci izhajajo iz različnih primarnih slovnčnih kategorij: členkov (npr. *ja*, *ne*, *no*), prislovov

Graf 1: Deleži pojavnih po posameznih podkorpustih oz. besedilnih vrstah

8 Spraševalka.

Tabela 2: Dolžina posnetkov po podkorporih: skupni čas vseh posnetkov in povprečni čas posnetka (v minutah in sekundah)

	skupno	povprečno
anekdote	12:51	01:36
eksempli	16:57	02:07
klepeti	05:43	00:42
mnenja	08:24	01:05
obrekovanja	09:26	01:21
opazke	04:59	00:37
poročila	08:24	01:03
pripovedi	14:21	01:47
skupaj	01:21:25	01:17

(npr. *dobro, potem*), veznikov (*in, pa*), medmetov (*aha, a, o*), glagolskih oblik (npr. *glej, veš, mislim*) in različnih besednih zvez (npr. *in take reči*) (prim. Bonifazi, 2012). Opraviti imamo z izrazi, ki so imeli izvorno določen pomen, vendar so s procesom pragmatikalizacije izgubili pomen in pridobili novo vlogo (Frank-Job, 2005, 398–340). Diskurzni označevalci v konkretni rabi besednovrstno ne moremo več označiti s primarnimi slovničnimi kategorijami (razen ko izhajajo iz členkov), saj vselej skladenjskopomensko nastopajo v vlogi členkov (prim. Žele, 2014a; Žele, 2014b). Vzemimo npr. diskurzni označevalec *znaš/naš* 'veš', ki je v primeru (1) rabljen v izvornem pomenu, v primeru (2) pa kot diskurzni označevalec:

(1)

Edo I je bila ena ženska i je pasla vce. ((3,4 s)) Hrko dindio, kaj čomo zdej? ((2,5 s)) Son reku „pa kaj? Kaj **znaš**, kekú sã nardi?“ ((1,4 s)) Son reku, „primi jiketo i híti je v zrak!“ Močno ne?

(2)

Ana Pošaj tu je pravu, da je prava jístina naš, muj svekár je zmeron tu pravljeval, **naš**?

V prvi fazi gramatikalizacije so kot diskurzni označevalci izbrane besede oz. besedne zveze z vsebino, ki se

nanaša na fizično referenčno okolje pogovora, npr. na udeležence pogovora in njihovo fizično vedenje (npr. *poslušaj, glej* ipd.), na oceno predhodnega izreka (npr. *dobro, ben*), na krajevne lastnosti (npr. *eko*) in časovne lastnosti (npr. *zdaj, potem*). Da bi udeleženci uresničili sporazumevalne potrebe, te besede oz. besedne zveze začnejo rabiti na metadiskurzivni način, ne da bi se te besede nanašale na lastnosti pogovornega okolja, temveč na jezikovno dejanje samo po sebi (Frank-Job, 2005, 398–340).

Diskurzne označevalce prepoznamo po naslednjih značilnostih (prim. Bonifazi, 2012; Chapeton, Marcela, 2009; Frank-Job, 2005; Brinton, 1996):

- na glasoslovnem in besedoslovnem nivoju:
 - so kratke in velikokrat fonološko skrajšane besede ali besedne zveze;
 - so prozodično ločeni od sobesedila;
 - so marginalne oblike, po eni strani izhajajo iz različnih besednih vrst, po drugi strani pa pogosto ostajajo v jezikovnikih priročnikih nedorečene in jih težko umestimo v eno izmed tradicionalnih besednih vrst.
- na skladenjskem nivoju:
 - so skladenjsko ločeni od sobesedila ali zelo ohlapno povezani s sobesedilom ter nimajo jasne slovnične funkcije;
 - pogosto stojijo na začetku izreka, kar sovпада z njihovo vlogo povezovanja soslednjih delov diskurza, lahko pa se pojavijo tudi sredi ali na koncu izreka;
 - če jih odstranimo iz besedila, ne povzročimo slovnične neustreznosti izreka, vendar izbrišemo pomemben namig; njihova raba je torej neobvezna, a prispeva k organizaciji besedila;
 - posebno v govorjenih besedilih se lahko pojavljajo v verigah, ko želi govorec okrepiti svoj sporazumevalni namen.
- na pomenoslovnem nivoju:
 - ne prispevajo (oz. prispevajo bore malo) k propozicijski vsebini izreka oz. so vsaj težko vsebinsko razločljivi;
 - besedni pomen diskurzni označevalci je pogosto (ne vedno!) težko ohraniti v prevodih ali s parafraziranjem;⁹

9 Kot primer vzemimo diskurzni označevalec *ma* v naslednjem izreku:

Alojz A tã tã te njive kárma somo jimeli mi kumpir, • • • je vsa skopano, ma naš zakaj? ((2,3 s)) Kopà ((zacmoka)) / ki kumpir híti vãn, ga ne jé hudić.

Edo Kaj ne jé?

Alojz • • • Je tãn hítjen vãn kumpir, ga ni jøl.

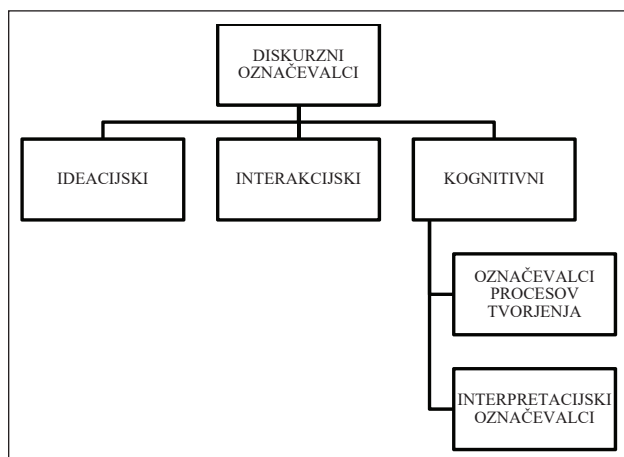
Edo Aaa.

Alojz Ja!

Edo • • • E ne verjãn jez.

Alojz **Ma** kãa son ga vidu, je tãn še kumpir i hoj ga vidit!

Ma je v prevodu v knjižno slovenščino pravzaprav nemogoče zamenjati s kakim drugim diskurzni označevalcem, ki bi ohranjal katerikoli pomen besede *ma* (prim. ita. *ma* 'vendar, ampak, toda').

Slika 1: Delitev diskurznih označevalcev (povzeto po Verdonik, 2008)

- na funkcionalnem nivoju:
 - v besedilih imajo več različnih vlog, npr. *ja* ima lahko vlogo potrditve, strinjanja ipd.
- na sociolingvističnem in stilističnem nivoju:
 - diskurzni označevalci se pogosteje pojavljajo v govornih kot v pisnih besedilih, vendar še zdaleč niso izključna značilnost govornih besedil;
 - bolj značilni so za neformalne govorne položaje;
 - so stilistično stigmatizirani;
 - bolj značilni so za ženski spol.

Diskurzni označevalci se ločijo glede na raven, kjer pretežno delujejo. Verdonik (2008) loči tri tipe diskurzni označevalcev, kot je prikazano na Sliki 1.

Ideacijski diskurzni označevalci, kot so npr. *in*, *pa*, *torej*, *in sicer*, imajo primarno povezovalno vlogo. Večinoma so vezniškega in prislovnega izvora in so usmerjeni predvsem v besedilo diskurza, manj pa v medosebne odnose udeležencev sporazumevalnega procesa. V korpusu Nardis-Ra so najpogostejši ideacijski diskurzni označevalci *i/ino/jino*, *polje(r)*, *sāda/sej*, *alora*, *ma* in *pa*.

Interakcijski označevalci, kot so npr. *ja*, *(a/ali) ne?*, *no*, *dobro/v redu/okej/prav*, *aha*, za katere je v rabi tudi izraz označevalci pragmatične strukture, imajo primarno vlogo vzpostavljanja in razvijanja odnosa med udeleženci. V korpusu Nardis-Ra so najpogostejši interakcijski diskurzni označevalci *ja*, *ne*, *ma*, *a*, *ben*, *kaj*, *znaš*, *rezumeš*, *lej*, *sej*, *vidiš*, *pa*, *eko/evo*, *čakaj*, *mmm/mhm*, *ne znan*, *pošljāšej*, *h/hm*, *aha* in *e*.

Kognitivni označevalci so izrazi, ki tradicionalno, v ožjem smislu, ne sodijo med diskurzne označevalce, pri njih pa je, kot že samo ime pove, poudarjena kognitivna raven in se delijo na označevalce procesov tvorjenja in na interpretacijske označevalce.

Med **označevalce procesov tvorjenja** po Verdonik (2008) sodijo zapolnjevalci premorov, kot sta *eee* ali *mmm*, in diskurzni izrazi z glagoli rekanja in vedenja (npr. *bom rekel* ali *ne vem*). Tradicionalno zapolnjevalci premorov ne sodijo med diskurzne označevalce (prim. Schiffrin, 1987), vendar raziskave v zadnjih letih dokazujejo, da se pogosto pojavljajo v vlogi diskurzni označevalcev, npr. za previdno uvajanje nove teme ali za signaliziranje, da želimo nekaj povedati, a ne znamo izbrati pravih besed (prim. Verdonik, 2008; Vasilescu et al., 2010; Fox Tree, 2010; English Grammar Today). V korpusu Nardis-Ra so najpogostejši označevalci procesov tvorjenja *āāā*, *ne znan*, *kaj jez znan*, *jez čon reč ne*, *kekū bā rekla*, *ku rečejo*, *no*.

Interpretacijski označevalci,¹⁰ kot so npr. *in tako naprej*, *pa tako*, *ali pa kaj*, pa so predvsem izrazi, ki praviloma stojijo na koncu izreka in imajo vlogo usmerjanja naslovnika pri interpretaciji oz. natančneje (Overstreet v Verdonik, 2008): »signalizirajo predpostavko, da naslovnik ve, kaj ima tvorec v mislih, in da zato nadaljnje tvorjenje v nakazani smeri ni potrebno; spodbujajo naslovnik k solidarnosti, naj se vživi situacijo, ki jo tvorec opisuje; nakazujejo, da bi lahko rekli še veliko več o predmetu pogovora oz. da bi lahko rekli še več, ampak je tisto nepomembno; opozarjajo, da to, kar je bilo rečeno, ni povsem natančno; ublažijo izreke, ki bi lahko priza-dele naslovnik; poudarjajo povedano in spodbujajo odgovor« (Verdonik, 2008, 26). V korpusu Nardis-Ra so najpogostejši interpretacijski diskurzni označevalci (*i*) *vsā tu*, *pa/i* (*vsā*) *tāko/tekū*, in *tekū i tekū*.

Označevanje diskurzni označevalcev v korpusu Nardis-Ra

Da bi preverila, ali so diskurzni označevalci res pomemben element razlikovanja med besedilnimi vrstami, sem v celotnem korpusu Nardis-Ra ročno označila vse pojavnice, ki so bile interpretirane kot diskurzni označevalci. Vsakokratno določanje besednih uresničitev kot diskurzni označevalcev ni enostavna naloga, saj lahko v vlogi diskurzni označevalcev nastopajo različne besedne vrste, in ne le to, ista beseda je lahko v rabi kot diskurzni označevalec ali v povsem drugačni vlogi. Vzemimo primer vezniške besede *ino* 'in' v različnih rabah:

Sej gledaj ti, človek si misli eno, (a) **ino** pride drāgo. Ena ladjeca, jez son je dobila za šenk, i gori so bīli mornari, iīin vesla, i vsā je bīlo. (b) **iīino** ki si je tu mislu, da će uotrok vnu puvlec iīi / (c) **iīooo** zet doli.

¹⁰ Zasledimo jih tudi pod imenom označevalci odprte propozicije, v tuji literaturi *set marking tags*, *utterance final tags*, *clause terminal tags*, *extension particles*, *generalized list completers*, *generalisers*, *final coordination tags*, v zadnjem času *general extenders* (prim. Overstreet, 2014; Verdonik, Kačič, 2012).

Tabela 3: Distribucija vrst diskurznihih označevalcev po podkorporisih oz. besedilnih vrstah v pogovoru

	ideacijski	interakcijski	kognitivni			vsi
			označeval. procesov tvorjenja	interpret. označeval.	kognit. skupaj	
anekdota	60	73	28	5	33	166
eksempel	60	141	54	6	60	261
klepet	0	79	2	0	2	81
mnenje	8	110	14	5	19	137
obrekov.	13	92	21	1	22	127
opazka	3	57	6	0	6	66
poročilo	7	29	6	1	7	43
pripoved	75	84	54	9	63	222
SKUPAJ (n)	226	665	185	27	212	1103

Rabe veznika iz prvega odstavka (a) ne moremo označiti za diskurzni označevalec, saj izraža protivno priredje med dvema stavkoma, podobno kot raba besede v primeru (c) izraža priredno zvezo med dvema deloma povedka. Povsem drugačna je raba veznika v primeru (b), ki je pomensko povsem nepotreben za razumevanje vsebine, v trenutku uresničitve pa je nastopal v vlogi ideacijskega diskurznega označevalca. Da ne gre niti za veznik v medpovednem priredju, je jasno že zato, ker je prva poved večstavčno podredje samostalnškega neglagolskega enodelnega stavka kot glavnega stavka (in treh odvisnih stavkov), medtem ko je druga poved podredna zveza dvodelnega stavka (in dveh odvisnih stavkov), poleg tega pa je prva poved pripovedna, medtem ko je druga vprašalna (prim. tudi zglede Schiffrin, 2001, 38–39). Raba veznika v primeru (b) bržkone izhaja iz želje govornika, da bi dele besedil medsebojno povezal in besedilo naredil bolj koherentno, kar je eden od razlogov, zakaj pri medsebojnem sporazumevanju sploh uporabljamo diskurzne označevalce.

A vendar je nedvoumno prepoznavanje besed in besednih zvez (ali celo stavkov) kot diskurznihih označevalcev skorajda nemogoče, kar dokazuje Darinka Verdonik et al. (2007) z eksperimentom, v katerem so trije strokovnjaki z različnih področij v manjšem korpusu označevali diskurzne označevalce. Njene ugotovitve potrjujejo, da je označevanje diskurznihih označevalcev odvisno od osebnega razumevanja oz. interpretacije označevalcev, vendar so razlike kljub vsemu dovolj majhne (povprečno okrog 2 %), da jih lahko označimo

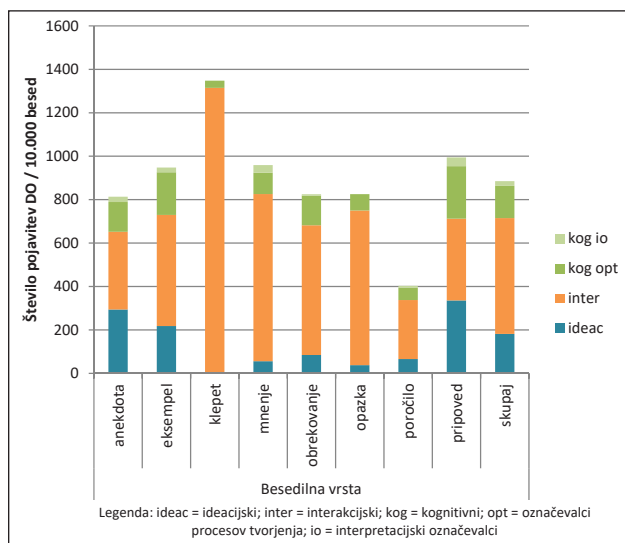
kot zanemarljive. Zavedajoč se možnosti odstopanj pri interpretaciji bodo podatki o statističnih vrednostih diskurznihih označevalcev v korpusu Nardis-Ra obravnavani s še posebno previdnostjo, saj je korpus označevala ena sama oseba (tj. avtorica).

Označevanje je v programu *Exmaralda Partitur editor* potekalo tako, da je bil vsaki besedi, ki je bila interpretirana kot diskurzni označevalec, v vrstici *Annotation* pripisan zaznamek ene od vrst:

- *do=ideac* (ideacijski diskurzni označevalci, npr. *ilino* ,in', *alora* ,torej', *poljer* ,potem')
- *do=inter* (interakcijski označevalci, kot so npr. *ja*, *ne*, *lej* ,glej', *vidiš*, *ben dobro* ,no dobro')
- *do=kog.opt* (kognitivni označevalci: označevalci procesov tvorjenja, kot so *aaa*, *ne znan*, *kajeznan*) oz. *do=kog.io* (interpretacijski označevalci, kot so *i vsa tu* ,in vse to', *pa vsa tako* ,pa vse podobno', *i napred* ,in naprej').

Na ta način je bilo označenih 1103¹¹ (neupoštevajoč izreke spraševalke, sicer jih je skupno 1509) diskurznihih označevalcev, sestavljenih iz 1604 besed, kar predstavlja dobrih 12 % vseh besed v korpusu. Med 1103 označenimi diskurznihih označevalci je bilo več kot polovica (665) interakcijskih, približno po dve petini pa ideacijskih (226) in kognitivnih (212) diskurznihih označevalcev. Skupino slednjih so večinoma zastopali označevalci procesov tvorjenja (185), le nekaj je bilo interpretacijskih označevalcev (27) (glej Tabelo 3). Navedena razmerja se nekoliko razlikujejo od doseda-

11 Z izračunom števila diskurznihih označevalcev na 10.000 besed lahko korpus Nardis-Ra vzporedimo s korpusi drugih pogovornih žanrov, tj. s korpusoma Turdis-2 (korpus telefonskih pogovorov) in BNSlint (korpus televizijskih intervjujev), ki jih analizira Verdonik et al. (2007). Pogostost diskurznihih označevalcev v korpusu Nardis 893/10.000 (z izreki spraševalke, ki je rabila le interakcijske diskurzne označevalce 1235/10.000) uvršča narečne pogovore v sredino med telefonske pogovore (Turdis-2: 1381/10.000) in televizijske intervjuje (BNSlint: 532/10.000).

Graf 2: Število pojavitev diskurznih označevalcev na 10.000 besed

njih raziskav govorjenega diskurza na Slovenskem. Če rezultate vzporedimo z raziskavo D. Verdonik (2007), v katero sta bila zajeta korpusa telefonskih pogovorov in televizijskih intervjujev, sicer ugotovimo, da se v narečnem diskurzu – tako kot v omenjenih korpusih – najpogosteje pojavljajo interakcijski diskurzni označevalci, vendar so v korpusu Nardis-Ra na drugem mestu po pogostosti ideacijski diskurzni označevalci, medtem ko so v primerjanih korpusih na drugem mestu označevalci procesov tvorjenja. Tak rezultat je povsem pričakovan, saj so za analizirani narečni diskurz značilne

pripovedne besedilne vrste, kjer se ideacijski diskurzni označevalci pojavljajo pogosteje, kakor bomo videli tudi v nadaljevanju. Najredkeje se v vseh treh korpusih pojavljajo interpretacijski označevalci.

Diskurzni označevalci po posameznih besedilnih vrstah

Za vpogled v distribucijo diskurznih označevalcev po posamezni besedilni vrsti je zaradi razlik v velikosti podkorpusov besedilnih vrst nujna vpeljava relativnega ovrednotenja števila diskurznih označevalcev. Po zgledu drugih tovrstnih raziskav (prim. Verdonik, Žgank, 2007) v ta namen uporabljam pregled števila diskurznih označevalcev na 10.000 besed (Graf 2 in Tabela 4).

Graf 2 in Tabela 4 jasno prikazujeta razliko v pojavljanju diskurznih označevalcev glede na posamezno besedilno vrsto. Medtem ko se v celotnem korpusu Nardis-Ra diskurzni označevalci pojavijo 894-krat na 10.000 besed, je njihova pogostost v nekaterih podkorpusih precej višja oz. nižja. Tako se v klepetih diskurzni označevalci pojavijo kar 1350-krat na 10.000 besed, medtem ko se v poročilu pojavijo le 335-krat.

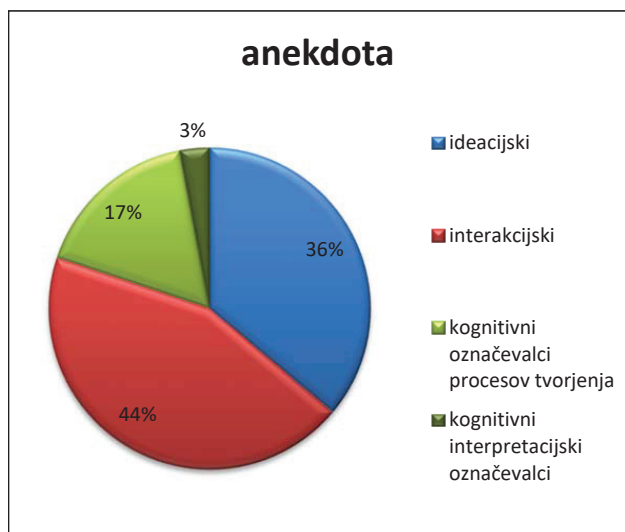
Bolj kot nihanje v pojavitvah vseh diskurznih označevalcev pa so na Grafu 2 in v Tabeli 4 zanimive razlike v številu pojavitev različnih vrst diskurznih označevalcev. Ideacijski diskurzni označevalci se precej pogosteje pojavljajo v pripovednih besedilnih vrstah (pripovedi – 336-krat, anekdoti – 294-krat in eksemplu – 218-krat),¹² medtem ko se v drugih besedilih pojavljajo podpovprečno, v klepetih celo niti enkrat. Ravno nasprotno pa so interakcijski diskurzni označevalci v precej večji meri prisotni v nepripovednih besedilnih vrstah. Največ pojavitev zasledimo v klepetu (1314/10.000 besed, tj. krepko

Tabela 4: Število pojavitev diskurznih označevalcev na 10.000 besed

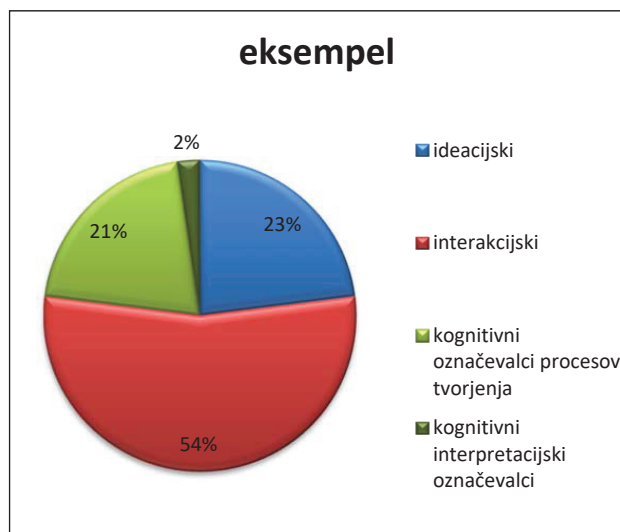
		vrsta diskurznih označevalcev					
		ideac	inter	kog			skupaj
				opt	io	opt + io	
besedilna vrsta	anekdota	294	358	137	24	162	528
	eksempel	218	512	196	22	218	768
	klepet	0	1314	33	0	33	1350
	mnenje	56	770	98	35	133	887
	obrekovanje	84	597	136	6	143	756
	opazka	38	713	75	0	75	794
	poročilo	66	272	56	9	66	335
	pripoved	336	376	242	40	282	681
	skupaj	181	533	148	22	170	894

Legenda: ideac = ideacijski; inter = interakcijski; kog = kognitivni; opt = označevalci procesov tvorjenja; io = interpretacijski označevalci

¹² Poročilo je tu izjema, saj je število pojavitev večje v obrekovanjih.

Graf 3: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu anekdot

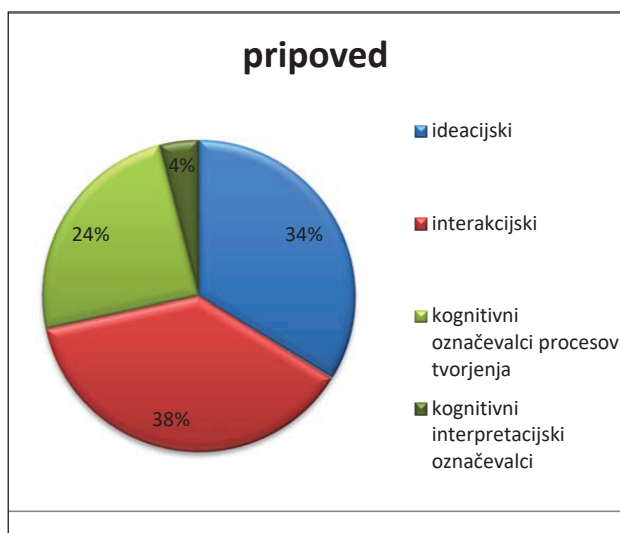
Graf 4: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu eksemplov

več kot enkrat pogosteje od pojavitev v celotnem korpusu), že občutno manj v mnenju (770/10.000 besed), opazki (713/10.000 besed) in obrekovanju (597/10.000 besed). Število njihovih pojavitev v pripovednih besedilnih vrstah se giblje med 512 (eksempel) in 272 (poročilo) na 10.000 besed. Označevalci procesov tvorjenja so v največji meri prisotni v pripovednih besedilnih vrstah (pripovedi – 242-krat, eksemplu – 196-krat in anekdoti – 137-krat),¹³ precej manjkrat v drugih besedilnih vrstah, najredkeje pa v klepetih (le 33-krat).

Vrste diskurznih označevalcev v pripovednih besedilnih vrstah

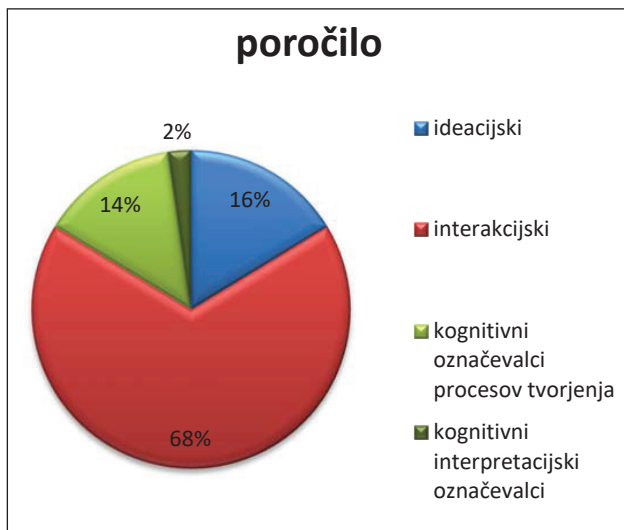
Za pripovedne besedilne vrste je na splošno značilna pogosta raba ideacijskih diskurznih označevalcev, ki se v drugih besedilnih vrstah ne pojavljajo s tako visokimi frekvencami. Z njimi govorci izražajo sekvenčno povezanost posameznih izrekov ter tako ustvarjajo koherentno besedilo. V najvišjem deležu se ideacijski diskurzni označevalci pojavljajo v anekdotah (kar 36 % vseh označevalcev; glej Graf 3) in pripovedih (34 %; Graf 5), nekoliko manj v eksemplih (23 %; Graf 4) in najmanj v poročilih (16 %; Graf 6). Tako distribucijo lahko interpretiramo kot odraz značilnosti besedilnih vrst. V eksemplih je po pripovedovanjih vedno prisotna interpretacija, v kateri prihaja do pogostejšega menjavanja vlog, zaradi česar se poviša delež interakcijskih diskurznih označevalcev, za poročila pa je značilno nizanje golih podatkov, brez zapletenejših struktur, zaradi česar je potreba po rabi označevalcev sekvenčne odvisnosti in drugih ideacijskih diskurznih označevalcev manjša.

Za pripovedne besedilne vrste je značilen tudi razmeroma visok delež kognitivnih označevalcev procesov tvorjenja, kar gre pripisati večjim kognitivnim zahtevam pripovednih besedilnih vrst. Govorci morajo ob pripovedovanju namreč aktivno razmišljati o informacijah, ki jih verjetno že dolgo niso uporabljali, kot so imena junakov zgodb, kraj in čas dogajanja ipd. Ne le to, dodatno kognitivno aktivnost predstavlja izbor umetniških sredstev za popestritev pripovedovanja, razmišljati pa morajo tudi o skupnem vedenju, torej morajo točno

Graf 5: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu pripovedi

¹³ Tudi tu je izjema poročilo, saj so ravno tako kot ideacijski tudi označevalci procesov tvorjenja večkrat prisotni v obrekovanjih.

Graf 6: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu poročil

vedeti, katere informacije poslušalci poznajo in katerih ne, ter temu prilagoditi svoje pripovedovanje. Vse navedeno prispeva k pogosti rabi diskurznih označevalcev *ne znan, kaj jez znan* in *aaa*, ki se med pripovednimi besedilnimi vrstami še najredkeje pojavljajo v poročilu (14 %), kar je najverjetneje odraz nižje stopnje kognitivne dejavnosti med poročanjem.

Vzporedno z visokimi deleži ideacijskih diskurznih označevalcev in označevalcev procesov tvorjenja se v pripovednih besedilnih vrstah podpovprečno pojavljajo interakcijski diskurzni označevalci, ki v celotnem korpusu Nardis-Ra predstavljajo krepko več kot polovico vseh diskurznih označevalcev. Najmanjši delež interakcijskih označevalcev je zabeležen v pripovedi (38 %), nekoliko večji v anekdoti (44 %) in eksemplih (54 %), največji pa v poročilih (68 %).

Interpretacijski označevalci so v vseh besedilnih vrstah prisotni v zelo nizkih deležih, še najbolj so prisotni v pripovednih besedilnih vrstah, vendar v vseh štirih z manj kot petimi odstotki pojavnosti.

Vrste diskurznih označevalcev v klepetih

Klepet se od drugih besedilnih vrst izrazito razlikuje v razporeditvi vrst diskurznih označevalcev, saj je med njimi kar 98 odstotkov interakcijskih diskurznih označevalcev, dva odstotka pa pripadata kognitivnim označevalcem procesov tvorjenja. Taka slika povsem ustreza zgradbi klepeta in hitrosti menjavanja vlog, zaradi česar se pogosto pojavljajo interakcijski diskurzni označevalci, s pomočjo katerih udeleženci signalizirajo prevzemanje vloge, odgovore/reakcije, predajanje vloge, ohranjanje vloge ipd. Za nameček v klepetu ni prisotno pripovedovanje, razlaganje, prepričevanje oz.

Graf 7: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu klepetov

podobni upovedovalni postopki, ki bi zahtevali rabo ideacijskih diskurznih označevalcev.

Vrste diskurznih označevalcev v mnenjih

V mnenjih je distribucija vrst diskurznih označevalcev na vmesni stopnji med pripovednimi besedilnimi vrstami in klepetom. Interakcijskih diskurznih označevalcev je precej več kot v pripovednih besedilnih vrstah (80 %), saj je menjavanje vlog pogostejše, hkrati pa so za razliko od klepetov v mnenjih prisotni tudi ideacijski diskurzni označevalci (6 %), kar gre med drugim pripisati dokazovanju stališč s ponazarjalnimi primeri, ki zahtevajo označevalce sekvenčne odvisnosti. V mnenjih je prisotnih tudi nekaj interpretacijskih označevalcev (4 %) in precej več označevalcev procesov tvorjenja (10 %) kot v klepetih.

Vrste diskurznih označevalcev v obrekovanjih

Slika vrst diskurznih označevalcev v obrekovanjih je zelo podobna tisti o mnenjih, vendar je tu prisotnih

Graf 8: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu mnenj

Graf 9: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu obrekovanj

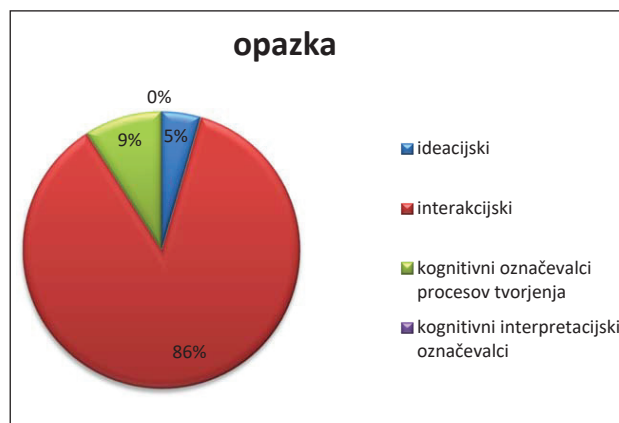
nekaj več označevalcev procesov tvorjenja (17 %) in ideacijskih označevalcev (10 %), kar je najbrž ravno tako posledica dokazovanja v raziskavi, tj. delu zgradbe obrekovanja. V njej govorci pogosto podajajo prigode obrekovanih oseb, ki dokazujejo slabšalo ocenitev.

Vrste diskurznih označevalcev v opazkah s komentarjem

Tudi slika opazke je zelo podobna sliki mnenj. V podkorpusu opazk je bilo namreč zaznanih daleč največ (86 %) interakcijskih diskurznih označevalcev, precej manj označevalcev procesov tvorjenja (9 %) in ideacijskih označevalcev (5 %) ter niti en interpretacijski označevalec.

SKLEP

Pričujoča študija diskurznih označevalcev v narečnem diskurzu na podlagi korpusne analize prinaša primerjavo grajenja koherence s pomočjo diskurznih označevalcev v posameznih besedilnih vrstah narečnih pogovorov (pripovednih besedilnih vrstah /anekdotah, pripovedih, eksmplih in poročilih/, klepetih, mnenjih, obrekovanjih in opazkah). Predmet raziskave so bili vsakdanji pogovori, posneti v Rakitovcu v slovenski Istri. Analiza temelji na

Graf 10: Distribucija vrst diskurznih označevalcev v podkorpusu opazk

delovnem korpusu Nardis-Ra, ki je bil izdelan v programu *Exmaralda*. Potem ko so bili vsi diskurzni označevalci v korpusu Nardis-Ra označeni glede na vrsto (ideacijski, interakcijski, kognitivni – označevalci procesov tvorjenja oz. interpretacijski označevalci), je bilo s pomočjo korpusa mogoče izvesti njihovo podrobno analizo glede na pojavljanje v različnih besedilnih vrstah.

S primerjalno analizo besedilnih vrst v korpusu Nardis-Ra je bilo ugotovljeno, da se besedilne vrste pomembno razlikujejo glede na pojavitve diskurznih označevalcev. Za pripovedne besedilne vrste so v primerjavi z drugimi značilne precej pogostejše pojavitve ideacijskih diskurznih označevalcev in označevalcev procesov tvorjenja, vzporedno s tem pa so v drugih besedilnih vrstah v veliko večji meri zastopani interakcijski diskurzni označevalci. Skrajni primer predstavlja klepet, kjer je med diskurznimi označevalci kar 98 % interakcijskih. Na podlagi korpusne analize tako potrjujem predpostavko, da se besedilne vrste znotraj pogovorov pomembno razlikujejo glede na rabo različnih diskurznih označevalcev.

Članek je še eden od dokazov, da lahko narečja raziskujemo tudi z vidika analize diskurza, ki je sicer rezervirana za druge zvrsti (slovenskega) jezika, kot sta praktično-sporazumevalni ali publicistični jezik.

DISCOURSE MARKERS IN TEXT GENRES OF EVERYDAY CONVERSATIONS. CASE STUDY OF RAKITOVEC IN SLOVENIAN ISTRIA

Tina ROŽAC

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment, Kreljeva 3, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: tina.rozac@gmail.com

SUMMARY

The article concentrates on a new approach in the research of everyday conversation: analysis of the connection between discourse markers and text genres. The author deals with the dialect from the point of view of the analysis of discourse markers and thus continues the direction of research of Slovenian dialects, introduced by Danila Zuljan Kumar, which remains inadequately explored. Based on the presented approach, the purpose of this paper is to present, how discourse markers are manifested in different text genres within dialectal conversations in the case of the Rakitovec local dialect of the Istrian dialect. The basis of the comparative analysis of text genres is the Nardis-Ra corpus. The article introduces an overview of text genres, a brief analysis of corpus properties and the comparison of text genres according to the occurrence of discourse markers. The results show that the text genres differ significantly in relation to the occurrence of discourse markers. Ideational markers and markers of production processes typically occur in narrative text genres (narratives, anecdotes, recounts, exempla), while interactional markers more frequently appear in other text genres (observation/comments, opinions, gossips and chats), chat being an extreme example, where interactional discourse markers represent as much as 98 % of all discourse markers.

Keywords: discourse analysis, discourse markers, text genres, everyday conversation, Slovenian Istrian dialect, Rakitovec local dialect.

VIRI IN LITERATURA

- Bauman, R. (1986):** *Story, Performance, and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Bonifazi, A. (2012):** *Homer's Versicolored Fabric: The Evocative Power of Ancient Greek Epic Wordmaking*. In: Washington: Center for Hellenic Studies. <http://chs.harvard.edu/CHS/article/display/4665> (10. 6. 2015).
- Brinton, L. J. (1996):** *Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions*. Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- Carter, R., McCarthy, Geraldine, Mark M. & A. O'Keeffe (2016):** *English Grammar Today. Book with Workbook An A–Z of Spoken and Written Grammar*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Chapeton C. & C. Marcela (2009):** *The Use and Functions of Discourse Markers in EFL Classroom Interaction*. Profile, 57–77.
- Cossutta, R. (2002):** Poljedelsko in vinogradniško izrazje v Slovenski Istri. Knjižnica Annales. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Cossutta, R. (2005):** Leksikalna razslojenost rakitovskega govora: romanske in germanske prvine. V: Rožac Darovec, V. (ur.) (2005): *Meje in konfini*. Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj. Koper, Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Eggs, S. & D. Slade (1997):** *Analysing Casual Conversation*. London, Cassel.
- EXMARALDA.** Dostopno na: www.exmaralda.org.
- Filipi, G. (1999):** Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri na primerih. V: Logarjev zbornik (Zora, 8). Maribor, Slavistično društvo.
- Filipi, G. (2005):** Sorodstveni nazivi v Rakitovcu. V: Rožac Darovec, V. (ur.) (2005): *Meje in konfini*. Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj. Koper, Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Fox Tree, J. E. (2010):** Discourse markers across speakers and settings. *Language and Linguistics Compass* 3, 1, 1–13.
- Frank-Job, B. (2005):** A dynamic-interactional approach to discourse markers. In: Fischer, K. (ed.): *Approaches to Discourse Markers*. Amsterdam et al., Elsevier Ltd, 395–413.
- Fraser, B. (1999):** What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931–952.
- Lee, D. Y. W. (2001):** Genres, Registers, Text Types, Domains, and Styles: Clarifying the Concepts and navigating a Path through the BNC Jungle. *Language Learning & Technology*, 5/3, 37–72. <http://llt.msu.edu/vol5num3/pdf/lee.pdf> (15. 9. 2015).
- Logar, T. (1996):** Slovenski govori in njihova geneza. V: Logar, T.: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Małecki, M. (1930):** *Przegląd słowiańskich gwar Istrii*. Krakow, Polskiej Akademji Umiejętności.
- Marc Bratina, K. (2005):** *Frazeologija v vasi Rakitovec*. V: Rožac Darovec, V. (ur.) (2005): *Meje in konfini*. Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj. Koper, Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Marc Bratina, K. (2009):** Izražanje abstraktnega v slovenskih istrskih govorih. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Marc Bratina, K. (2014):** Jezikovna podoba slovenske Istre: Kulturna semantika slikovitega v slovenskoistrskem narečju. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
- Norrick, N. R. (2000):** *Conversational Narrative. Storytelling in everyday talk*. Philadelphia, PA, USA, John Benjamins Publishing Company.
- Norrick, N. R. (2003):** Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics*, 35, 1333–1359.
- Overstreet, M. (2014):** The role of pragmatic function in the grammaticalization of English general extenders. *Pragmatics*, 24, 1, 105–129. <https://benjamins.com/#catalog/journals/prag.24.1.05ove/details> (17. 5. 2015).
- Pisanski Peterlin, A. (2007):** Raziskave metabesedilnosti v uporabnem jezikoslovju: pregled področje in predstavitev raziskovalnega dela za slovenščino. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije.
- Ramovš, F. (1935):** *Historična gramatika slovenskega jezika*. 7, Dialekti. Ljubljana, Učiteljska tiskarna.
- Ribarić, J. (2002):** O istarskim dijalektima: razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičnog govora. Pazin, „Josip Turčinović“.
- Rožac, T. (2013):** Besedilne vrste v vsakdanjih narečnih pogovorih. V: Žele, A. (ur.): *Družbena funkcijskost jezika: (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 351–357.
- Rožac, T. (2014):** *Humorne zgodbe iz slovenske Istre*. V: Leben, A. et al. (ur.): *Beiträge zur interdisziplinären Slowenistik = Prispevki k meddisciplinarni slovenistiki*. Graz, Leykam, 203–212.
- Schiffrin, D. (2001/1987):** *Discourse markers*. Cambridge, New York, Melbourne, Cambridge University Press.
- Schiffrin, D., Tannen, D. & H. Hamilton (ur.) (2001):** *The Handbook of discourse analysis*. Malden, Oxford, Blackwell publishers inc.
- Smolej, M. (2012):** Besedilne vrste v spontanem govoru. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete. Zbirka Razprave FF.
- Šumenjak, K. (2013):** Priprava gradiva in standardizacija nivojev zapisa za potrebe dialektološkega korpusa. V: Žele, A.: *Družbena funkcijskost jezika: (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 443–449.

Šumenjak, K. (2016): Uporabnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnikov moškega spola v koprivskem govoru. *Annales, Series Historia et Sociologia* 26, 4, 741–750.

Todorović, S. (2015): Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra: Boršt, Krkavče in Tinjan. Koper, Libris.

Todorović, S. (2016): Narečje v Kopru, Izoli in Piranu. 1. izd. Koper, Libris.

Toporišič, J. (2004): Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja, 2. natis. Maribor, Obzorja.

Vasilescu, I., Rosset, S. & M. Adda-Decker (2010): On the role of discourse markers in interactive spoken question answering systems. V: Calzolari, N. et al. (ur.): *Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10)*. Valletta: European Language Resources Association (ELRA). http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2010/pdf/481_Paper.pdf (17. 5. 2015).

Verdonik, D. (2008): Označevanje vrste diskurznihih označevalcev. V: Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije, 16. do 17. oktober 2008: zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2008, zvezek C, 25–28.

Verdonik, D. & A. Žgank (2007): Diskurzni označevalci v dveh pogovornih žanrih. *Jezik in slovstvo* 52, 6, 19–33.

Verdonik, D. & Z. Kačič (2012): Označevalci odprte propozicije v govornem diskurzu. *Slavistična revija* 60, 1, 79–94.

Verdonik, D., Žgank, A. & A. Pisanski Peterlin (2007): Diskurzni označevalci v dveh pogovornih žanrih. *Jezik in slovstvo*, 52, 6.

Zemljarič Miklavčič, J. (2008): Iskanje odgovorov na vprašanja govornega jezika. *Jezik in slovstvo* 53, 2, 89–106.

Zuljan Kumar, D. (2007): Narečni diskurz: diskurzivna analiza briških pogovorov. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Žele, A. (2014a): Slovar slovenskih členkov (Zbirka Slovarji). Ljubljana, Založba ZRC.

Žele, A. (2014b): Členki tudi kot vnašalniki novih prostorskih razmerij v obstoječe sporočilo. V: Vidovič Muha, A. & A. Žele (ur.): *Prostor v jeziku in jezik v prostoru*. *Slavistična revija* 62, 3, 321–330. http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2014_3_05.pdf (19. 9. 2015).

UPORABNOST KORPUSNE OBDELAVE PODATKOV PRI OBLIKOSLOVNI ANALIZI NAREČNEGA GOVORA: 1. SKLANJATEV SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA V KOPRIVSKEM GOVORU

Klara ŠUMENJAK

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper
e-mail:klara.sumenj@fhs.upr.si

IZVLEČEK

V prispevku so prikazane možnosti, omejitve in napake korpusnega pristopa pri oblikoslovni analizi narečnega gradiva. S pomočjo korpusne obdelave podatkov so bile iz zbranega gradiva izluščene oblike za samostalnike 1. moške sklanjatve, ki se pojavljajo v Govornem korpusu Koprive na Krasu (GOKO) in primerjane s slovenskim knjižnim jezikom. Korpusna obdelava podatkov se je kljub nekaterim napakam izkazala za uporabno, saj raziskovalcu znatno olajša analizo zbranega gradiva, vendar jo je treba nadgraditi s tradicionalno metodo raziskovanja in analize narečja.

Ključne besede: narečni korpus, kraško narečje, govor Koprive na Krasu, oblikoslovje, 1. moška sklanjatve

L'UTILITÀ DELL'ELABORAZIONE DEI DATI DAI CORPORA NELL'ANALISI MORFOLOGICA DELLA PARLATA DIALETTALE: PRIMA DECLINAZIONE DEI SOSTANTIVI MASCHILI NELLA PARLATA DI KOPRIVA SUL CARSO

SINTESI

Nell'articolo vengono presentate le possibilità, i limiti e gli errori dell'approccio metodologico dei corpora nell'analisi morfologica del materiale dialettale. Con l'aiuto dell'elaborazione dei dati nei corpora sono state estratte le forme per i sostantivi della prima declinazione maschile presenti nel corpus dialettale di Kopriva sul Carso (GOKO) e comparate con la lingua standard slovena. L'elaborazione dei dati dal corpus si è dimostrata utile nonostante alcuni errori, dato che permette al ricercatore una più facile elaborazione del materiale raccolto, ma deve essere nel contempo integrata con il metodo tradizionale di ricerca e di analisi del dialetto.

Parole chiave: corpus dialettale, dialetto carsico, parlata di Kopriva sul Carso, morfologia, prima declinazione maschile

UVOD

Korpus GOKO (Govorni korpus Koprive na Krasu), ki je dostopen na spletni strani <http://jt.upr.si/GOKO/>, je nastal kot eden od ciljev doktorske disertacije *Opis govora Koprive na Krasu na osnovi dialektološkega korpusa*.¹ Gre za realizacijo prvega modela slovenskega dialektološkega korpusa, ki bi z ustrezno nadgraditvijo lahko služil kot izhodišče za gradnjo referenčnega dialektološkega korpusa.²

S pomočjo korpusnega pristopa je bil analiziran govor Koprive na Krasu na vseh jezikovnih ravneh. Tak način (Anderwald in Wagner, 2007; Bolasco, 2005; Kortmann, 2004) je v dialektologiji najprimernejši za oblikoslovno analizo, za ostale jezikovne ravne pa je pomanjkljiv (Šumenjak, 2013a), vendar pa lahko služi za druge pristope k raziskovanju narečij (Marc Bratina, 2009; Rožac, 2015, 2016a, 2016b in 2017; Vičič in Marc Bratina, 2015). Korpusni pristop v nobenem primeru ne more biti uporabljen samostojno, saj gre dejansko za obdelavo podatkov, ki jo je treba nadgraditi s tradicionalno metodo raziskovanja in analize narečja (prim. Gostenčnik, 2014 in 2016; Horvat, 2016; Jakop, 2006, 2007, 2008, 2009, 2012, 2016a in 2016b; Smole, 2006; Šekli, 2007, 2010 in 2013; Škofic, 2003, 2008a, 2008b, 2011, 2012 in 2016; Zuljan Kumar, 2014 in 2016).

V prispevku so na primeru samostalniške besede, natančneje 1. sklanjatve samostalnikov moškega spola, prikazane možnosti, omejitve in napake korpusnega pristopa. Obravnavana je samo 1. moška sklanjatev, ker v korpusu ni primerov ostalih moških sklanjatev.

METODA

Prednost korpusnega pristopa je predvsem v tem, da na določenih ravneh omogoča avtomatsko pripisovanje nekaterih oznak besedam. Za slovenski jezik so v okviru projekta JOS (Jezikoslovno označevanje slovenščine) razvili označevalni sistem, ki besedam v korpusu avtomatično pripisuje oblikoskladenjske oznake. S projektom so slovenski raziskovalni javnosti želeli zagotoviti »prosto dostopen večnivojsko (oblikoskladenjsko, skladenjsko, semantično) označen milijonski korpus besedil vsakdanje rabe – korpus JOS« (Arhar in Ledinek, 2008, 55). JOS je nastal ob upoštevanju vsaj treh že obstoječih sistemov oblikoskladenjskih oznak za slovenščino, med katerimi so: 1) jezikovnospecifičen nabor oznak Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je nastal za potrebe označevanja korpusa Beseda, 2) za slovenski jezik prilagojeni nabor oznak LC-STAR, ki se rabi

za simultano prevajanje govora, 3) nabor Multext-East, ki je izhodiščen za nadgradnjo JOS in v največji meri sledi priporočilom iniciative EAGLES/ISLE, v skladu s katerimi sta označena tudi korpusa FIDA in FidaPLUS. JOS so nadgradili še z nekaterimi tujejezičnimi sistemi, kot so označevalni sistemi Češkega nacionalnega korpusa³ ter sistema Claws⁴ in Ajka⁵ (Arhar in Ledinek, 2008, 55–56; Gorjanc in Fišer, 2010).

Tudi korpus GOKO je označen v skladu s smernicami JOS (Erjavec et al., 2010), torej je tudi iskanje po njem podobno iskanju po korpusu JOS in iz njega izpeljanih korpusih, kot je korpus GOS. To pomeni, da v poknjiženi različici »na osnovnem nivoju sistem predvideva klasično besednovrstno uvrstitev obravnavane besede, na drugem nivoju pa se označuje njene nadaljnje lastnosti glede na slovarske ter slovnične kategorije, ki jih posamezni besedni vrsti lahko pripišemo« (Arhar in Ledinek, 2008, 55).

Po samostalniški besedni vrsti omogoča korpus GOKO naslednja iskanja:

Samostalnik:

- vrsta
 - občno ime
 - lastno ime
- spol
 - moški
 - ženski
 - srednji
- število
 - ednina
 - dvojina
 - množina
- sklon
 - imenovalnik
 - rodilnik
 - dajalnik
 - tožilnik
 - mestnik
 - orodnik
- živost
 - ne
 - da

Iskanje po korpusu

V korpusu GOKO izberemo oznako *Iskanje po korpusu GOKO z uporabo jezika CQP*, ki omogoča napredno iskanje po besednih vrstah in nadaljnjih podkategorijah. Tam izberemo besedno vrsto (npr. samostalnik), nato izberemo spol (npr. moški) in nato lahko izberemo še sklon, število, vrsto (lastno ali občno) ter živost (da ali ne). Naše iskanje je poljubno: lahko izberemo samo en

1 O korpusu GOKO gl. tudi Šumenjak (2012, 2013a, 2013b) in Šumenjak in Vičič (2012).

2 Za realizacijo modela korpusa je poskrbel strokovnjak za informacijske tehnologije dr. Jernej Vičič.

3 Več na http://www.korpus.cz/kontext_transition.php.

4 Več na <http://ucrel.lancs.ac.uk/claws/>.

5 Več na <http://nlp.fi.muni.cz/projekty/ajka/>.

niz iskanja (npr. spol), dva (npr. spol in število), tri (npr. spol, število, sklon), več ali kar vse nize iskanja. Na ta način lahko iz korpusa izluščimo npr. vse samostalnike moškega spola v imenovalniku ednine in ugotavljamo, katere končnice so značilne za to slovnično kategorijo v obravnavanem krajevnem govoru.

Na podlagi te analize je nato mogoče samostalnike razvrstiti v sklanjatvene vzorce. Ker gre za manjši korpus, vanj niso bile zajete vse oblike leksemov; te so bile pridobljene s pomočjo usmerjene vprašalnice GOKO, vprašalnice NASIK ali vprašalnice za vrt in sadovnjak.⁷ Za lažji pregled zbranega gradiva so vsi podatki, ki niso bili pridobljeni s pomočjo korpusnega pristopa, označeni s piko (•) nad besedo/besedno zvezo, kot primeri pa so izpisani vsi rezultati, pridobljeni iz korpusa.

KORPUSNA ANALIZA 1. SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA KOPRIVSKEGA GOVORA

Samostalnik

Spol

V koprivskem govoru so ohranjeni vsi trije spoli: moški (*b'rət* 'brat', *č'igval* 'čevelj', *kamən* 'kamen'), ženski (*do'lina* 'dolina', *dru'žina* 'družina', *dy'sica* 'dušica', *r'igč* 'stvar', *vas* 'vas', *mati* 'mati', *x'či* 'hči', *cirku* 'cerkev') in srednji (*tərp'lenje* 'trpljenje', *žiu'lenje* 'življenje', *soğ'raštvo* 'sovrastvo').

Izposojenke navadno ohranjajo enak spol, kot so ga imele v izvornih besedah (npr. *ba'ul* m ← it. *baule* m 'zaboj', *cə'vata* ž ← it. *ciabatta* ž 'copata', *cykər* m ← nem. *Zucker* m 'sladkor' in it. *zucchero* m 'sladkor', *fə'milje* ž ← nem. *Familie* 'družina' in it. *famiglia* ž 'družina', *kə'nyən* m ← it. *cannone* m 'top', *uəxcet* ž 'svatba' ← *Hochzeit* ž itd.), obstajajo pa tudi izjeme, kot so *št'raca* ž 'cunja' ← *straccio* m, *štə'juən* m 'letni čas' ← it. *stagione* ž itd.

Število

Koprivski govor pozna ednino in množino, medtem ko je dvojina zelo redka. Tjaša Jakop (2010, 77) za dvojino v slovenskih narečjih ugotavlja, da je »v slovenskih narečjih /.../ dvojina najbolj trdna v imenovalniku/tožilniku samostalnikov moškega spola; izjema so skrajne jugozahodne točke kraškega in istrskega narečja ter skrajni jugovzhod dolenske narečne skupine.« V korpusu je dvojina samostalnikov uporabljena le trikrat, vsakič ob števniku *dva* v imenovalniku/tožilniku: dvakrat pri samostalnikih ženskega spola in enkrat pri samostalniku moškega spola: *jə blo zə p'lačət d'vej 'liri* • in *sta bla d'va 'vərtə* • *potlej smo i'miēli d'vej 'uəuci*. Pogosto je ob števniku *dva/dve* rabljena množina samostalniškega jedra besedne zveze (*so 'pəršle tət d'vej sɛst'rične* • *d'vej š'katle cɛjə'retoj* • *k'rave smo rəu'nali*, *'ne*, *d'vej k'rave*). Iz

sicer redkih primerov v korpusu je mogoče ugotoviti, da so dvojsinske oblike ohranjene pri samostalniku (in glagolu) moškega spola (*sta bla d'va 'vərtə*), medtem ko je za ženski spol značilna pluralizacija (*so 'pəršle tət d'vej sɛst'rične*).

Sklon

Koprivski govor pozna vseh šest sklonov, samostalniške izposojenke se sklanjajo enako kot neprevzete besede.

PRVA MOŠKA SKLANJATEV

V prvo moško sklanjatev so uvrščeni samostalniki moškega spola, ki imajo v imenovalniku ednine najpogostejše končnico *-ø*, v rodilniku pa *-a* (npr. *k'ruks* 'kruha', *izjemoma -u* (npr. *miēt me'du* 'med').

Slovnična kategorija živosti je v tožilniku ednine izražena s končnico *-a*, ki je enaka končnici rodilnika ednine, medtem ko je kategorija neživosti v tožilniku ednine izražena z ničto končnico *-ø*, ki je enaka končnici imenovalnika ednine.⁸

Ednina

Imenovalnik

Imenovalnik ednine koprivskega govora je izražen z ničto končnico. V korpusu so naslednji primeri: *'bot* 'krat', *b'rət* 'brat', *čər'vičək* 'črviček', *č'igval* 'čevelj', *d'rek* 'drek', *iz'let* 'izlet', *iz'loček* 'izloček', *kəm'jon* 'tovornjak', *kamən* 'kamen', *kamno'lomčək* 'kamnolomček', *kanc* 'kanec', *konc* 'konec', *k'ruks* 'kruha', *lyx* 'lug', *malən* 'mlin', *ma'ister* 'mojster', *miēt* 'med', *miēznər* 'oskrbnik cerkve', *m'liēčək* 'mleček', *m'rak* 'mrak', *mulc* 'mulec', *muəš* 'mož', *oc'totək* 'odstotek', *od'lomək* 'odlomek', *pa'jn* 'panj', *pe'pięu* 'pepel', *pięsək* 'pesek', *p'lięs* 'ples', *pok'lic* 'poklic', *poplęt* 'podplat', *pos'tanj* 'postanek', *p'rax* 'prah', *p'raznik* 'praznik', *prə'diēl* 'predel', *rəz'voj* 'razvoj', *s'latkor* 'sladkor', *so'set* 'sosed', *spome'nik* 'spomenik', *st'rax* 'strah', *st'ric* 'stric', *suət* 'sod', *štə'juən* 'letni čas', *tir* 'tir', *t'rot* 'trot', *vajənc* 'vajenec', *ve'čir* 'večer', *venc* 'venec', *vərt* 'vrt', *z'bor* 'zbor', *zit* 'zid', *uasu* 'osel', *žigęən* 'pokopališče', *Edvart* 'Edvard', *Ro'dik* 'Rodik', *Rudeš* 'Rudež', *Vim* 'Vim'.

Rodilnik

Rodilnik ednine koprivskega govora ima za trdimi soglasniki končnico *-a*, za mehкими (palatalnimi) pa *-e*. V korpusu so naslednje rodilniške oblike s končnico *-a*: *ap'rila* 'aprila', *aš'valta* 'asfalta', *avtobusa* 'avtobusa', *čəbəu'njaka* 'čebelnjaka', *d'nara* 'denarja', *kila* 'kilograma', *junja* 'junija', *kamna* 'kamna', *k'ruks* 'kruha', *kuasa* 'kvasa', *no'vembra* 'novembra', *po'uka* 'pouka', *p'raška*

6 Preglednice praslovanskih vzorcev so povzete po Babič, 2008.

7 O vprašalnicah glej Šumenjak, 2013a.

8 Primeri so zapisani po abecednem redu, na koncu pa so zapisana lastna imena.

Tabela 1: 1. moška sklanjatev – ednina

	Praslovanska debla ⁶					Koprivske sklanjatve			
	*-o- (zob)	*-o- (mož)	*-i- (gost)	*-u- (sin)	*-n- (kamen)	(brat, sin, gost)	(zob)	(Jurij)	(riž)
						ž+	ž-	ž+	ž-
						trda	trda	mehka	mehka
I	*-b	*-b	*-b	*-b	*-my	-ø	-ø	-ø	-ø
R	*-a	*-a	*-i	*-u	*-men-e	-a	-a	-e	-e
D	*-u	*-u	*-i	*-ou-i	*-men-i	-i	-i	-i	-i
T	*-b	*-b	*-b	*-b	*-men-b	-a	-ø	-a	-ø
M	*-č2	*-i	*-i	*-u	*-men-e	-i	-i	-i	-i
O	*-o-mb	*-e-mb	*-b-mb	*-b-mb	*-men-b-mb	-əm	-əm	-əm	-əm

‘praška’, *pres'tyǝra* ‘prostora’, *reyrata* ‘regrata’, *se'tembra* ‘septembra’, *šartalna* ‘šarteljna’, *tateta* ‘očeta’, *tu'nela* ‘tunela’, *varta* ‘vrta’, *voska* ‘voska’, *x'rasta* ‘hrasta’; *cykra* ‘sladkorja’; *Ayse'nika* ‘Avsenika’, *Luižeta* ‘Lojzeta’ in *Riǝpen'tabra* ‘Repentabra’. Mehka končnica *-e* je rabljena manj dosledno in se pogosto izmenjuje s trdo – primeri iz GOKO: *marca* in *marče* ‘marca’, *mišca* ‘meseca’, *raiže* ‘riža’, *rəz'voja* ‘razvoja’, *Bə'rojəviča* ‘Borojeviča’, *Jurje* ‘Jurija’, *Kob'dilje* ‘Kobdilja’ in *Ləu'renca* ‘Lavrenca’.

Pri sklanjanju samostalnikov moškega spola je v koprivskem govoru prevladala psl. *o*-sklanjatev, ohranjeni so redki ostanki praslovanske *u*-sklanjatve (v govoru morda tudi zaradi novejšega vpliva knjižnega jezika): *miǝda* in *me'du* ‘meda in medu’.

Dajalnik

Koprivski govor ima v dajalniku ednine končnico *-i*, ki je najverjetneje nastala po analogiji z mestnikom mehke psl. *o*-sklanjatve, ki se je posplošila tudi v dajalnik trde sklanjatve. V korpusu koprivskega govora je dajalnik moškega spola ednine uporabljen zgolj dvakrat, in sicer v primerih: *žigyni* ‘pokopališču’ in *Milkoti* ‘Milku’.

Tožilnik

V tožilniku ednine imajo v koprivskem govoru samostalniki, ki pomenijo živo, končnico *-a*, tisti, ki pomenijo neživo, pa *-ø*.

V korpusu sta le dva primera samostalnikov v tožilniku ednine, ki pomenita živo: *b'rata* ‘brata’ in *uət'roka* ‘otroka’. Samostalniki, ki pomenijo neživo, so v korpusu naslednji: *buŋkər* ‘bunker’, *c'vek* ‘žebelj’, *čəs* ‘čas’, *dan* ‘dan’, *dom* ‘dom’, *iz'let* ‘izlet’, *kamno'lomčək*

‘kamnolomček’, *kilo'metər* ‘kilometer’, *kle'byk* ‘klobuk’, *k'rej* ‘kraj’, *k'rux* ‘kruh’, *kə'nun* ‘top’, *kūəs* ‘kos’, *lux* ‘lug’, *malen* ‘mlin’, *most* ‘most’, *miǝt* ‘med’, *miǝsc* in *miǝsac* ‘mesec’, *nə'čin* ‘način’, *nek'tar* ‘nektar’, *o'bisk* ‘obisk’, *paǝn* ‘panj’, *pe'piǝu* ‘pepel’, *pər'sut* ‘pršut’, *ple'nir* ‘plenir, jerbis’, *prə'diǝl* ‘predel’, *sa'lon* ‘salon’, *spome'nik* ‘spomenik’, *š'čepac* ‘ščepec’, *te'ran* ‘teran’, *tir* ‘tir’, *ve'čir* ‘večer’, *vərt* ‘vrt’, *vərx* ‘vrh’, *vərxunc* ‘vrhunec’, *z'yun* ‘zvon’, *γuəst* ‘gost’, *uə'yon* ‘vagon’, *žigə'n* ‘pokopališče’; *Ayber* ‘Avber’, *Tərst* ‘Trst’, *Tomej* ‘Tomaj’ in *S'kuəpo* ‘Skopo’ s končnico *-o*.

Mestnik

Tako kot dajalniška ima tudi mestniška oblika samostalnikov moškega spola v ednini v koprivskem govoru končnico *-i*, ki izhaja iz psl. *o*-debla mehke sklanjatve, ki se je posplošila še v trdo.⁹ V korpusu so naslednji primeri samostalnikov moškega spola s končnico *-i* v mestniku ednine: *caiti* ‘času’, *kamni* ‘kamenju’, *k'raji* ‘kraju’, *matər'jali* ‘materialu’, *riǝdi* ‘redu’, *sati* ‘satu’, *spo'mini* ‘spominu’, *s'viǝti* ‘svetu’, *u'radi* ‘uradu’, *vərxi* ‘vrhu’, *x'ribi* ‘hribu’, *xu'diči* ‘hudiču’, *z'raki* ‘zraku’; *Ayberi* ‘Avberju’, *Fe'rariti* ‘Ferarju’, *Kuəmni* ‘Komnu’, *Pepiti* ‘Pepetu’, *Šebe'niki* in *Šibe'niki* ‘Šibeniku’, *Tərsti* ‘Trstu’, *Tər'žiči* ‘Tržiču’.

Orodnik

V koprivskem govoru je končnica orodnika ednine samostalnikov moškega spola *-əm* (< psl. **-o-mb*). V korpusu koprivskega govora so naslednji samostalniki moškega spola v orodniku ednine: *cykrəm* ‘sladkorjem’, *kəm'jonəm* ‘tovornjakom’, *kə'nunəm* ‘topom’, *m'liǝčəkəm* ‘mlečkom’ in *uəl'tarjəm* ‘oltarjem’.

⁹ V dveh primerih je isti govorec izgovoril končnico *-u* (*k'raju*, *paǝnu*), vendar gre verjetno za prevzemanje iz knjižnega jezika in ne za narečno značilnost.

Tabela 2: 1. moška sklanjatev – množina

	Praslovanska debla					Koprivske sklanjatve		
	*-o- (zob)	*-o- (mož)	*-i- (gost)	*-u- (sin)	*-n- (kamen)	(prt)	(fant)	(nož)
						ž+	ž+	ž-
						trda	trda	mehka
I	*-i ₂	*-i	*-b ₁ -e	*-ou-e	*-men-e	-i	-je	-i
R	*-b	*-b	*-b ₁ -b	*-ou-b	*men-b	- ou	-ou	-əu
D	*-o-mb	*-e-mb	*-b-mb	*-b-mb	*men-b-mb	-əm	-əm	-əm
T	*-y	*-e	*-i	*-y	*-men-i	-e/-ə	-e/-ə	-e/-ə/-i
M	*-č ₂ -x _b	*-i-x _b	*-b-x _b	*-b-x _b	*-men-b-x _b	-ix/-əx	-ix/-əx	-ix/-əx
O	*-y	*-i	*-b-mi	*-b-mi	*-men-b-mi	mi/əmi/ emi	mi/əmi/ emi	mi/əmi/ emi

Množina

Imenovalnik

V koprivskem govoru imajo samostalniki moškega spola v imenovalniku množine končnico *-i* (iz psl. *o*-sklanjatve ali *-je* < psl. *i*-sklanjatve). V im. mn. so v korpusu naslednji samostalniki s končnico *i*: *c'vėkarji* 'cvekarji', *dəu'jaki* 'divjaki', *part'i'zani* 'patizani', *št'rukli* 'štruklji', *t'roti* 'troti', *zə'čigtki* 'začetki', *iz'zivi* 'izzivi', *kə'əbi'nerji* 'policaji', *šus'tərji* 'čevljarji', *uəx'ce'tarji* 'svati', *Aybər'ci* 'Avberci', *Kop'ri'uci* 'Koprivci', *Ni'gmc'i* 'Nemci' in *S'ku'əpəl'ci* 'Skopelji'.

Končnico *-je* imata v korpusu naslednja koprivska samostalnika moškega spola: *'fantje* 'fantje' in *ləd'je* 'ljude'.

Rodilnik

Rodilniška končnica samostalnikov moškega spola v množini je v koprivskem govoru *-ou* za trdimi oz. *-əu* za mehkiimi soglasniki (s podaljšavo osnove iz psl. *u*-sklanjatve). V korpusu so naslednji samostalniki moškega spola v rodilniku množine s končnico *-ou*: *ce'kinou* 'cekinov', *ce'ə'retou* 'cigaret',¹⁰ *d'ni¹¹/d'ne'vou¹²* 'dni', *eu'rou* 'evrov', *kə'mno'sekou*, *kilo'metrou* 'kilometrov', *'kilou* 'kil',¹³ *ko'rakou* 'korakov', *'metrou* 'metrov', *'sou'dou* 'soldov', *t'rotou* 'troto', *vo'jakou* 'vojakov', *'zat'kou* 'zadkov', *zdrəu'nikou* 'zdravnikov' in *uə'rexou* 'orehov'.

Končnico *-əu* imajo v korpusu naslednji samostalniki: *bo'rou'cəu* 'borovcev', *'čig'əuləu* 'čevljev', *'di'eləu'cəu* 'delavcev', in *'panjəu* 'panjev'.

Druge oblike so redke, npr. *lə'di* 'ljudi' (iz psl. *i*-sklanjatve) ali *uə't'ruk* 'otrok' (iz psl. *o*-sklanjatve).

Dajalnik

Dajalniška končnica samostalnikov moškega spola množine koprivskega govora je *-əm*. V korpusu je zgolj en tak primer, in sicer *uə'jakəm* 'vojakom'.

Tožilnik

Tožilniška končnica samostalnikov moškega spola v množini je v koprivskem govoru večinoma *-e* (< psl. **-e*), redko *-i* ali njuna reducirana različica *-ə* (gre za nedosledno različico izgovora, saj je končnica istega samostalnika lahko taka ali drugačna, npr. v GOKO *uə'ri'xe* in *uə'ri'xə* 'orehe'). Ostali primeri iz korpusa so še: *'xece* 'hece', *'jan'cke* 'jančke', *'mi'gsce* 'mesece', *'p'li'əsə* 'plese', *po'datke* 'podatke', *pə'r'jatlə* 'prijatelj', *'satə* 'sate', *'satnikə* 'satnike', *št'ruk'le* 'štruklje', *va'gə'ne* 'vagone' in *'tal'cə* 'talce'.

Končnica *-i* je redka, npr. *'čig'əuli* 'čevlje', *'roji* 'roje' – najverjetneje gre za ostanek praslovanske trde *o*-jevske sklanjatve (< psl. **-y*).

V korpusu sta tudi dva primera, ko dva različna informanta namesto tožilnika množine rabita v enem primeru im., v drugem pa tož. ednine¹⁴ (*ana t'ri 'dan so p'rauli p'rauce in u'se 'tisto*; *γ'li'edi kə'pi'ela*, *'ku 'tisti 'dan*, in *'təm za 'padla 'borca so bli 'neki*, *kə smo jəx pa t'le 'd'elli*, *'jas kot 'vajənc səm še 'di'eləu*).

Mestnik

Mestniška končnica samostalnikov moškega spola v množini je *-ix* oz. oslajljena *-əx*. V korpusu GOKO so

10 Knj. cigareta ž > kopr. cigaret im. ed. m.

11 *d'ni* < psl. *db-n-b* (*n*-sklanjatve).

12 Podaljšava osnove po analogiji iz *u*-sklanjatve.

13 Knj. kila ž > kopr. kil im. ed. m.

14 Glede na to, da gre za samostalnik, ki izraža neživost, ne moremo natančno določiti, za kateri sklon gre, vendar, sklepač iz naslednjega primera, gre verjetno za tožilnik množine.

naslednji primeri: *bo'roucax* 'borovcih', *'cajtax* 'časih', *d'nevax* in *d'nevix* 'dnevih', *iz'delkax* 'izdelkih', *k'rajix* 'krajih', *'satnikax* 'satnikih' in *u'metnikax* 'umetnikih'.

Orodnik

V koprivskem govoru imajo samostalniki moškega spola v orodniku množine končnice *-emi*, *-əmi*, *-mi* (iz psl. *i-* oz. *u-*sklanjajve). Primeri iz korpusa: *kərabin'jermi* 'policaji', *'konjemi* 'konji', *'fantəmi* 'fanti', *uə'riḡəxəmi* 'orehi' in *uə'trucmi* 'otroci'.

Dvojina

Dvojina se v koprivskem govoru rabi zelo redko, navadno ob števniki števnikom *dva* v imenovalniku/tožilniku (prim. Jakop 2006, 2007, 2008, 2009, 2012); v ostalih sklonih je dvojsinska oblika enaka množinski obliki. V korpusu je za moški spol v imenovalniku dvojine zgolj en primer, in sicer s končnico *-a* (iz psl. *o-*sklanjajve): *sta bla d'va 'vəta* 'sta bila dva vrta'. Z usmerjeno vprašalnico je bil pridobljen naslednji sklanjatveni vzorec za samostalnike moškega spola v dvojini.

Tabela 3: 1. moška sklanjatev – dvojina (brat)

I	b'rata [•]
R	b'ratoḡ [•]
D	b'ratəḡ [•]
T	b'rata [•]
M	b'ratax [•]
O	b'ratmi [•]

Premene

Premene v osnovi

Nekaterim samostalnikom moškega spola se pri sklanjanju spremeni kvaliteta naglašene samoglasnika, kar kaže, da je koprivski govor nekoč poznal kvantitetne opozicije, saj so se kratki (tudi naglašeni) samoglasniki reducirali, dolgi naglašeni pa ne.

b'rət 'brat' : *b'rata* 'brata'
'fənt[•] 'fant' : 'fantje 'fantje'

Podaljševanje osnove s -t-

Samostalniki, ki se končajo na *-e*, pri sklanjanju (tako kot v knjižnem jeziku) podaljšujejo osnovo s *-t-* (iz psl. *t-*sklanjajve): *'Luizəta* 'Lojzeta, im. ed. *'Luizə*, *'tatəta* 'očeta, im. ed. *'tate*'. V koprivskem govoru osnovo v odvisnih sklonih podaljšujejo s *-t-* tudi samostalniki s končnico *-i* in *-o* v imenovalniku: *'Milkoti* 'Milku, im. ed. *'Milko*', *pər 'Pepiti* 'pri Pepiju, im. ed. *'Pepi*'.

Podaljševanje osnove z -j-

Samostalniki, ki se v im. ed. končajo na *-r*, pri pregibanju ponavadi podaljšujejo osnovo z *-j-*: *c'vəkərji* 'cvekarji', *uəxə'tərji* 'svatje', *kərab'i'nerji* 'policaji'.

Izjeme pri podaljševanju osnove z -j-

Nekateri samostalniki, ki se v im. ed. končajo na *-r*, pri pregibanju (tako kot v knjižnem jeziku) ne podaljšujejo osnove z *-j-*: *pre'stuəra* 'prostora', *se'tembra* 'septembra', *'Riḡpen'tabra* 'Repentabra', tudi *d'nara* 'denarja' in *'Aḡberi*¹⁵ 'Avberju'.

Premene končnic

Premene končnic za mehkiimi soglasniki v roditelju ednine

Samostalniki moškega spola, ki se jim osnova konča na mehki soglasnik, imajo v roditelju ednine končnico *-e*, vendar je taka raba nedosledna:

'Juri[•] 'Jurij' : *'Jurje* 'Jurija'
Kob'dil[•] 'Kobdilj' : *Kob'dilje* 'Kobdilja'
'marc[•] 'marec' : *'marče* 'marca'
'raiš[•] 'riž' : *'raiže* 'riža'

Izjeme v GOKO so: *Bə'rojəviča* 'Borojeviča', *'junja* 'junija' in *rəz'voja* 'razvoja', kjer gre verjetno za prevzemanje iz knjižnega jezika.

Premene končnic za mehkiimi soglasniki v tožilniku

Nekateri samostalniki moškega spola, ki se jim osnova konča na mehki soglasnik, imajo v tožilniku množine končnico *-i* namesto knjižne *-e*, vendar je raba nedosledna:

'čijəvəl 'čevelj' : *'čijəvəli* 'čevlje'
'roj[•] 'roj' : *'roji* 'roje'

V drugačnih primerih iz GOKO (npr. *pər'jatlə* 'priatelj' ali *št'rukə* 'štruklje') gre morda za prevzemanje iz knjižnega jezika ali prevlado drugačne psl. končnice.

Primerjava s slovenskim knjižnim jezikom (SKJ)

NAPAKE PRI KORPUSNI ANALIZI 1. SKLANJATVE SAMOSTALNIKOV MOŠKEGA SPOLA

Korpus je narejen tako, da avtomatsko oblikoskladenjsko označi besedila, kar pa lahko privede do številnih napak, ki jih je treba odpraviti ročno.

Posebnost narečnega korpusa je (tudi) ta, da poleg knjižnih besed vsebuje tudi narečne. Te so v korpusu GOKO označene z oznako <nar>. Nanje moramo biti pozorni pri analizi, saj jih računalnik označi enako kot v knjižnem jeziku, kar pa ni vedno ustrezno: na primer

15 Tu je morda prišlo do asimilacije *-ji* > *-i*.

računalnik besedo *š'čijerna*, ki je v Koprivi samostalniški ženskega spola, zaradi knjižne ustreznice 'vodnjak', ki je samostalniški moškega spola, označi kot za moški spol, zato take spremembe sporočimo strokovnjaku za IT, ki jih ročno vnese v program.

V nadaljevanju so izpostavljene nekatere računalniške napake, ki so nastale pri razvrščanju gradiva za 1. sklanjatev samostalnikov moškega spola.

Zamenjava besedne vrste

- Pri stavku *pojdi si obrat hruške* je korpus neustrezno označil *obrat* kot samostalniški moškega spola v imenovalniku ednine in ne kot glagol.
- Pri zvezi stavkov *so bili iz semiša, s peto in eden je bil grob* je korpus neustrezno označil *grob* kot samostalniški moškega spola v imenovalniku ednine in ne kot pridevnik.

Zamenjava sklona in/ali števila

Z imenovalnikom ednine namesto s tožilnikom ednine je korpus označil samostalnike v naslednjih primerih:

- *Padlim je bilo to, tako da opaziš ta koprivski kamen* <?> v dosti krajih
- *Saj je bilo tudi tako, smo imeli tudi pevski zbor*
- *ko smo prišli spet pod tukaj, pod domačo tisto občino, ne, je šlo pod Jadran*

Z imenovalnikom ednine namesto z roditeljskim množine je korpus označil samostalnike v naslednjem primeru:

- *ta oče Jurjev in žena nista imela otrok*

Z roditeljskim ednine namesto s tožilnikom ednine je korpus označil samostalnike v naslednjih primerih:

- *me je prišla klicat, da naj grem po enega čebelarja*
- *so pripeljali osla in privezali za mali zvon*

Zamenjava spola

Kot ženski spol v imenovalniku namesto moškega spola v tožilniku je korpus označil naslednji primer:

- *so izvedeli, kdo je osla pripeljal*

RAZPRAVA

Iz gradiva je razvidno, da je bil večji del rezultatov pridobljen s pomočjo korpusa GOKO, kar raziskovalcu znatno olajša analizo zbranega gradiva. Za analizo 1. sklanjatve samostalnikov moškega spola so bili skoraj vsi rezultati pridobljeni s pomočjo korpusnega pristopa. Pričakovano (zaradi značilnosti koprivskega govora) so manjkali podatki za dvojino, manjkale pa so še nekatere druge oblike, in sicer ena oblika za roditeljsko množino (*d'nevou*) in šest oblik za osnovno obliko nekaterih samostalnikov (*fant* 'fant', *Juri* 'Jurij', *Kobdil* 'Kobdilj', *marc* 'marec', *rajs* 'riž', *roj* 'roj').

V primerjavi s slovenskim knjižnim jezikom (Toporišič, 2000, 278–288) najdemo v koprivskem govoru naslednje

posebnosti samostalnikov 1. sklanjatve moškega spola:

Rodilnik ednine koprivskega govora ima poleg končnice *-a* za trdimi konzonanti tudi končnico *-e* za mehкими (palatalnimi) konzonanti, ki pa ni rabljena dosledno (*marca* in *marče* 'marca', *mijsca* 'meseca', *rajs* 'riža', *raz'voja* 'razvoja', *Bə'rojaviča* 'Borojeviča', *Jurje* 'Jurija', *Kob'dilje* 'Kobdilja', *Ləu'renca* 'Lavrenca').

Dajalnik ednine koprivskega govora ima končnico *-i* (*žijēni* 'pokopališču' in *Milkoti* 'Milku').

Mestnik ednine koprivskega govora ima končnico *-i* (*čajti* 'času', *kamni* 'kamenju', *k'raji* 'krajju', *matər'jali* 'materialu').

Orodnik ednine koprivskega govora ima končnico *-əm* (*cykrəm* 'sladkorjem', *kəm'jonəm* 'tovornjakom', *kə'nənəm* 'topom').

Rodilnik množine koprivskega govora ima končnico *-ou* za trdimi oz. *-əu* za mehкими samoglasniki (*dijəlucau* 'delavcev' *ce'kinou* 'cekinov').

Dajalnik množine koprivskega govora ima končnico *-əm* (*uo'jakəm* 'vojakom').

Tožilnik množine koprivskega govora ima končnici *-e* in *-i* (navadno za mehкими soglasniki), ki se lahko reducira v *-ə* (*uə'riəxe* in *uə'riəxə* 'orehe', *čijəuli* 'čevlje').

Mestnik množine koprivskega govora ima končnico *-ix* oz. oslajbljeno *-əx* (*bo'roucəx* 'borovcih', *cajtəx* 'časih', *d'nevəx* in *d'nevix* 'dnevih').

Orodnik množine koprivskega govora ima končnice *-emi*, *-əmi*, *-mi* (*konjemi* 'konji', *fantəmi* 'fanti', *uə'rucmi* 'otroci').

Podaljševanje osnove s -t-: v koprivskem govoru osnovo v odvisnih sklonih podaljšujejo s *-t-* tudi samostalniki, ki imajo v imenovalniku končnico *-i* in *-o* (*Milkoti* 'Milku', im. ed. *Milko*, *pər* 'Pepiti' 'pri Pepiju', im. ed. *Pepi*).

(Ne)podaljševanje osnove z -j-: v koprivskem govoru nekateri samostalniki, ki se v im. ed. končajo na *-r* (za razliko od slovenskega knjižnega jezika) pri pregibanju podaljšujejo osnovo z *-j-* (*kə'əbi'nerji* 'policaji'), v drugih pa je ne podaljšujejo (*d'nara* 'denarja' in *Au'beri* 'Avberju').

SKLEP

V članku je prikazana (ne)zmožnost korpusne obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi narečnega govora na primeru 1. sklanjatve samostalnikov moškega spola koprivskega govora.

Kljub nekaterim izpostavljenim napakam je velika prednost takega pristopa, da uporabniku omogoča enostavno iskanje po besednih vrstah in podrobnejše iskanje po njihovih slovničnih lastnostih. Ker gre za računalniško obdelavo podatkov, so ti statistično bolj preverljivi in natančni, predvsem pa je tako iskanje hitrejše, kot če raziskovalec (ali kak drug uporabnik) sam izpisuje in analizira npr. oblikoslovne značilnosti besedja. Kljub prednostim korpusnega pristopa pa je treba ponovno izpostaviti, da gre zgolj za računalniško podprto metodo, ki (zaenkrat) ne more nadomestiti človeškega znanja.

Tabela 4: 1. moška sklanjatev – ednina

	SKJ		Koprivski govor			
	Ž+	Ž-	Ž+	Ž-	Ž+	Ž-
			trda	trda	mehka	mehka
	(korak)	(brat)	(brat)	(zob)	(Jurij)	(riž)
I	-ø	-ø	-ø	-ø	-ø	-ø
R	-a	-a	-a	-a	-e	-e
D	-u	-u	-i	-i	-i	-i
T	-a	-ø	-a	-ø	-a	-ø
M	-u	-u	-i	-i	-i	-i
O	-om	-om	-əm	-əm	-əm	-əm

Tabela 5: 1. moška sklanjatev – množina

	SKJ			Koprivski govor		
	(prt)	(zob)	(nož)	(prt)	(zob)	(nož)
I	-i	-je	-i	-i	-je	-i
R	-ov	-ov	-ev	-ou	-ou	-əu
D	-om	-om	-em	-əm	-əm	-əm
T	-e	-e	-e	-e/-ə	-e/-ə	-e/-ə/-i
M	-ih	-ih	-ih	-ix/-əx	-ix/-əx	-ix/-əx
O	-i	-i	-i	-mi/-əmi/emi	-mi/-əmi/emi	-mi/-əmi/-emi

USEFULNESS OF THE CORPUS APPROACH FOR MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF DIALECTS: FIRST DECLENSION OF MASCULINE NOUNS IN THE DIALECT OF KOPRIVA NA KRASU

Klara ŠUMENJAK

University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail:klara.sumenjak@fhs.upr.si

SUMMARY

The paper investigates the possibilities, limitations and errors of the corpus approach for the morphological analysis of dialects. It compares the morphological forms for the first declension of masculine nouns in the dialect of Kopriva na Krasu (available in the GOKO corpus) to those in standard Slovene. The analysis shows differences in the use of the dual, in the forms for the genitive, dative and instrumental singular and the genitive, accusative, locative and instrumental plural, as well as in the lengthening of the stem with -j- and -t-.

The texts in the corpus are automatically morphosyntactically tagged, possibly producing errors in the correct identification of part of speech, declension pattern, number or gender; these must be eliminated manually. Despite these errors, the corpus approach proves to be efficient if combined with traditional research methods in dialectology since it substantially facilitates the analysis of the material.

Keywords: dialect corpus, Karst dialect, Kopriva na Krasu, morphology, first declension masculine nouns

LITERATURA

- AJKA (2016):** Morphological analyser of Czech. <https://nlp.fi.muni.cz/projekty/ajka/> (oktober 2016).
- Anderwald, L. & S. Wagner (2007):** FRED — The Freiburg English Dialect Corpus: Applying Corpus-Linguistic Research Tools to the Analysis of Dialect Data. Creating and Digitizing Language Corpora. Volume 1: Synchronic Databases, 35–53.
- Arhar Hold, Š. & N. Ledinek (2008):** Oblikoskladenjske oznake JOS: revizija in nadgradnja nabora oznak za avtomatsko oblikoskladenjsko označevanje slovenščine. V: Erjavec, T. & J. Žganec Gros (ur.): Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije. Ljubljana, Institut Jožef Stefan, 54–59.
- Bolasco, S. (2005):** Statistica testuale e text mining: alcuni paradigmi applicativi. Quaderni di statistica 7, 17–53.
- Babič, V. (2008):** Učbenik stare cerkvene slovanščine. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- CLAWS (2016):** CLAWS part-of-speech tagger for English. <http://ucrel.lancs.ac.uk/claws/> (oktober 2016).
- Češki nacionalni korpus (2016):** Český národní korpus. <https://www.korpus.cz/> (oktober 2016).
- Erjavec, T., Fišer, D., Krek, S. & N. Ledinek (2010):** The JOS Linguistically Tagged Corpus of Slovene. Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10), Malta.
- Gorjanc, V. & D. Fišer (2010):** Korpusna analiza. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- GOKO (2013):** Govorni korpus Koprive – GOKO. <http://jt.upr.si/GOKO/> (oktober 2016).
- Gostenčnik, J. (2014):** Govor kraja Banja Loka (SLA T283). Annales Series historia et sociologia 24, 2, 343–355.
- Gostenčnik, J. (2016):** Krajevni govori od Babnega Polja do Bosljive Loke. Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede 64, 3, 341–363.
- Horvat, M. (2016):** Narečne tvorjenke z vmesnim morfemom -ov/-ev- iz pomenskega polja kulturne rastline. Annales, Series Historia et Sociologia 26, 4, 663–670.
- Kortmann, B. (2004):** Why dialect grammar matters. <http://www2.anglistik.uni-freiburg.de/institut/lkortmann/literature/Kortmann2004.pdf>
- Jakop, T. (2006):** Ohranjenost dvojine v slovenskih narečjih v stiku. Annales Series historia et sociologia 16, 1, 161–168.
- Jakop, T. (2007):** Razlikovanje glagolskih oblik po spolu v sedanjiku dvojine greve. Slavistična revija 55, 4, 601–613.
- Jakop, T. (2008):** Dvojina v slovenskih narečjih. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jakop, T. (2009):** The influence of the grammatical category of number on neuter nouns in Slovene dialects. Dialectologia et geolinguistica 17, 12–31.

Jakop, T. (2010): Dvojinske in pluralizirane oblike v slovenskih narečjih. *Slavia Centralis* 3, 1, 74–87.

Jakop, T. (2012): Use of dual in standard Slovene, colloquial Slovene and Slovene dialects. *Linguistica* 52, 49–362.

Jakop, T. (2016a): Tipologija samostalnikov ženskega spola v srednjesavinjskem narečju. V: Jesenšek, M. (ur.): *Rojena v narečje: akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 114). Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 249–263.

Jakop, T. (2016b): Tipologija samostalnikov ženskega spola v srednjesavinjskem narečju. *Annales Series Historia et Sociologia* 26, 4, 647–654.

Marc Bratina, K. (2009): Zasnova narečnega frazeološkega slovarja. V: Stabej, M. (ur.): *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, (Obdobja, Simpozij, = Symposium, 28). Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 233–238.

Rožac, T. (2015): Besedilne vrste v vsakdanjih narečnih pogovorih. V: Žele, A. (ur.): *Družbena funkcijskost jezika: (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 351–357.

Rožac, T. (2016a): Analiza narečnega diskurza: (s poudarkom na govoru Rakitovca v slovenski Istri). Doktorska disertacija. Maribor.

Rožac, T. (2016b): Diskurzni označevalci v različnih besedilnih vrstah vsakdanjih narečnih pogovorov. Študija primera Rakitovca v slovenski Istri. *Annales Series Historia et Sociologia* 26, 4, 727–740.

Rožac, T. (2017): Izbrane metode za oblikovanje korpusa narečnih pogovorov kot predmeta raziskav analize diskurza. *Jezikoslovni zapiski*. V tisku.

Smole, V. (2006): Lingvogeografska obdelava spola v ednini: samostalniki srednjega spola na -o v slovenskih narečjih. V: Vidovič-Muha, A. (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes – Slavistična revija*, 54. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 125–136.

Šekli, M. (2007): Sklanjatev in naglas samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. *Annales Series Historia et Sociologia* 17, 1, 175–186.

Šekli, M. (2010): Sklanjatev in naglas samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. *Jezikoslovni zapiski*, zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša 16, 2, 73–90.

Šekli, M. (2013): Sklonidba i naglasak imenica srednjega roda o-sklonidbe u slovenskom govoru sela Jevšček kraj Livka (nadiški dialekt slovenskoga jezika). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 39, 1, 133–145.

Škofic, J. (2003): Riglerjeve Akcentske variante in naglasne različice v moški sklanjatvi kroparskega govora. V: Zorko, Z. & M. Koletnik (ur.): *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, (Zora, 25). Maribor, Slavistično društvo, 108–117.

Škofic, J. (2008a): Oblikospreminjevalni vzorci glagola v gorenjskem kroparskem govoru. *Jezikoslovni zapiski*, zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša 14, 2, 11–38.

Škofic, J. (2008b): Med raznolikostjo narečnega gradiva in mejami njegovega prikaza na jezikovni karti. *Annales, Series historia et sociologia*, 18, 1, 97–104.

Škofic, J. (2011): Besedje za pomen 'sinova žena' v slovenskih narečjih in kajkavščini (po gradivu za Slovenski in Hrvaški lingvistični atlas). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 37, 2, 513–532.

Škofic, J. (2012): Slovensko-hrvaški jezikovni stik, kot se kaže v leksiki SLA. *Filologija*, 59, 131–151.

Škofic, J. (2016): Naglasni tipi ženske a-jevske sklanjatve v krajevnom govoru Kroke na Gorenjskem. *Annales, Series Historia et Sociologia* 26, 4, 655–662.

Šumenjak, K. (2012): Zasnova dialektološkega korpusa na primeru govora Koprive na Krasu. Krakar Vogel, B. (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Ljubljana, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 73–78.

Šumenjak, K. & J. Vičič (2012): Izzivi pri izdelavi dialektološkega korpusa GOKO. Krakar Vogel, B. (ur.): *Slavistika v regijah – Koper*. Ljubljana, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 79–87.

Šumenjak, K. (2013a): Opis govora Koprive na Krasu na osnovi dialektološkega korpusa. Doktorska disertacija. Koper, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper. Dostopno tudi na <http://share.upr.si/fhs/PUBLIC/doktorsko/Šumenjak-Klara.pdf>.

Šumenjak, K. (2013b): Priprava gradiva in standardizacija nivojev zapisa za potrebe dialektološkega korpusa GOKO. Žele, A. (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Obdobja 32 – metode in zvrsti. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 443–449.

Zuljan Kumar, D. (2014): Podredne stavčne strukture v nadiškem in briškem narečju. *Annales Series historia et sociologia*, 24, 2, 331–342.

Zuljan Kumar, D. (2016): Narodna identiteta pri Beneških Slovencih in Furlanih danes. *Jezik in slovstvo*, 61, 2, 7–18.

Toporišič, J. (2000): Slovenska slovnica. Maribor, Obzorja.

Vičič, J. & K. Marc Bratina (2015): Narečni frazeološki slovar – prvi koraki. V: Smolej, M. (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Obdobja. Ljubljana, založba Filozofske fakultete, 2. del, 811–818.

JEZIKOVNI VIRI ZA PREVAJALNE SISTEME

Jernej VIČIČ

Univerza na Primorskem, Inštitut Andreja Marušiča, Muzejski trg 2, 6000 Koper
e-mail: jernej.vicic@upr.si

IZVLEČEK

V članku so predstavljeni jezikovni viri sistema za strojno prevajanje naravnih jezikov jezikovnega para slovenščina – hrvaščina. Prikazan je sistem za strojno prevajanje z vsemi pripadajočimi jezikovnimi viri. Za vsak vir je opisana metoda izdelave, tako osnovna samodejna metoda kot načini ročnega čiščenja izdelanih virov. Evalvacija je imela dva osnovna cilja: evalvacija kakovosti prevodov prevajalnega sistema ter evalvacija velikosti in kakovosti posameznih jezikovnih virov. Vsa opisana gradiva in tudi celoten sistem so prosto dostopni.

Ključne besede: strojno prevajanje naravnih jezikov, oblikoskladenjski slovar, pravilo prevoda, paradigma, lema

MATERIALI LINGUISTICI PRODOTTI PER SISTEMI DI TRADUZIONE AUTOMATICA

SINTESI

Nell'articolo viene presentato il materiale linguistico per il sistema di traduzione automatica di linguaggi naturali per la coppia di lingue sloveno-croato. Si presenta il sistema di traduzione automatica affiancato dalla completa documentazione linguistica inerente. Viene inoltre descritta la modalità di realizzazione del materiale stesso, data non soltanto dalla metodologia di base automatica, ma anche dai procedimenti manuali di selezione del materiale prodotto. La valutazione ha avuto due obiettivi fondamentali: la valutazione della qualità delle traduzioni ottenute mediante il sistema di traduzione, e la valutazione dell'ampiezza e della qualità del materiale linguistico. Tutta la documentazione descritta nonché l'intero sistema sono liberamente accessibili.

Parole chiave: traduzione automatica di linguaggi naturali, vocabolario morfosintattico, vocabolario, regole di traduzione, paradigma, lemma

UVOD

Razlogov za postavitev prevajalnega sistema za opisani jezikovni par je več. Omeniti jih velja vsaj nekaj.

Dejstvo je, da sta ekonomiji držav, v okviru teh pa še zlasti turizem na območju slovenske in hrvaške Istre (to velja pravzaprav za vse obmejne regije (SVLR, 2006), v zadnjem času vedno bolj povezani. Poleg tega pa nas povezujejo skupne zgodovinske, gospodarske, kulturne in družbene značilnosti.

Izhodišče za izdelavo prevajalnega sistema za opisani jezikovni par je med drugim tudi načelo Sveta Evrope o jezikovni raznolikosti (Jagland in Vassiliou, 2011), prevajalni sistem pa oblikovan na primer za potrebe gospodarstva na eni ter čezmejnih projektov s področja kulturne in naravne dediščine na drugi strani. Še zlasti pa nas je pri postavljanju prevajalnega sistema vodilo dejstvo, da ga pri svojem raziskovanju ter medkulturnem in čezmejnem sodelovanju lahko koristno izrabijo prav raziskovalci različnih področij tako naravoslovja in družboslovja kot tudi humanistike. Kot primer naj navedem prevajalni sistem kot pripomoček pri snovanju in vodenju različnih bilateralnih in mednarodnih projektov (npr. Interreg). Prav tako se lahko tovrstna orodja uporabljajo na področju izobraževanja.

Glede na to, da imajo mlajše generacije, generacije po razpadu Jugoslavije, pri medsebojni komunikaciji jezikovne težave, lahko takšna orodja presežejo razmenjenost med državama ter nedvomno olajšajo komunikacijo med sorodnima jezikoma, še posebej na obmejnih območjih, kjer je stikov veliko več in, posledično, komunikacija pogostejša.

Gradiva, ki sestavljajo prevajalni sistem in so opisana v 3. razdelku, se lahko uporabijo na področjih humanistike ter kulturne in naravne dediščine, in sicer pri izdelavi področnih glosarjev in terminoloških slovarjev, zgrajenih s pomočjo oblikoskladenjskih slovarjev obeh jezikov, ter dvojezičnih terminoloških slovarjev, zgrajenih s pomočjo dvojezičnega slovarja prevajalnega sistema.

Članek je strukturiran takole: prvi razdelek predstavlja raziskovalno domeno in predstavi osnovne pojme. Drugi razdelek prek predstavitve osnovnih pojmov uvede bralca v raziskovalno domeno. Sledi opis posameznih jezikovnih gradiv in metodologije samodejne izdelave ter ročnega popravljanja teh gradiv v tretjem razdelku. Četrty razdelek predstavlja metode ter rezultate evalvacije jezikovnih gradiv in prevajalnega sistema. Članek se zaključuje s predstavitvijo načinov dostopnosti prevajalnega sistema in jezikovnih gradiv ter opisom smernic za nadaljnje delo.

Strojno prevajanje

Pregled strojnega prevajanja (Sanchez-Martnez et al., 2007) deli področje na dve skupini: prevajanje s pomočjo pravil (*Rule-Based* – RBMT) in prevajanje na osnovi korpusov (*Corpus-Based* – CBMT).

- RBMT obsega sisteme in metode za prevajanje s pomočjo zbirke pravil. Način zapisa pravil se med sistemi razlikuje, veže pa jih skupno dejstvo, da je postavitev takšnega sistema dolgotrajno opravilo. Primeri sistemov: Presis,¹ Systran,² Promt,³ Apertium.⁴
- CBMT obsega sisteme, ki sledijo naslednjemu vzoru: pripravljena je množica referenčnih prevodov, ki so analizirani in prevedeni v modele prevajalnega sistema po načelih, ki določajo prevajalni sistem (faza učenja). Ti modeli služijo kot osnova za poznejše prevode neznanih povedi (faza prevajanja). Najbolj razširjena paradigma med sistemi CBMT je statistično strojno prevajanje (*Statistical Machine Translation* – SMT) Primeri sistemov: Google Translate v osnovni obliki⁵ (Och, 2006), Moses (Koehn et al., 2007).
- Hibridni sistemi predstavljajo mešanico obeh pristopov. Osnova takšnih sistemov sodi v eno od predstavljenih paradig in je oplemenitenjena z metodami druge paradigme. Primeri sistemov: Google Translate za izbrane jezikovne pare (Och, 2006), Microsoft Bing.⁶

Strojno prevajanje in slovenščina

Pregled spleta (2. 5. 2016) ponuja izbiro naslednjih prevajalnih sistemov, v katerih v jezikovnih parih nastopa tudi slovenščina (sistemi so urejeni po abecednem vrstnem redu):

- **Bing Translator** je hibridni sistem za strojno prevajanje naravnih jezikov. Sistem temelji na statističnem strojnem prevajalniku, ki uporablja tudi pravila, odvisna od jezika, ter določeno mero analize izvirnega besedila. Microsoft ta sistem definira kot »jezikovno obveščeno statistično strojno prevajanje« (*Linguistically informed statistical machine translation*). Sistem je v osnovi statistični sistem za strojno prevajanje na osnovi fraz, ki vključuje jezikovno odvisno analizo besedila, drevesa odvisnosti (*dependency trees*) ter drevesa izpeljave (*parse trees*) in pravila za poravnavo besed (*word alignment rules*) za generalizacijo naučenih fraz.

1 Presis: <http://presis.amebis.si/>.

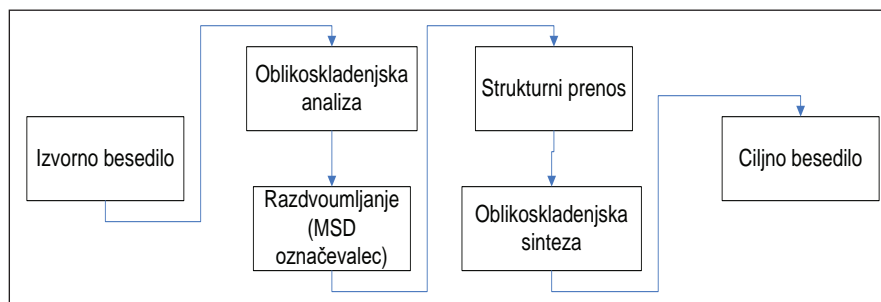
2 Systran: <http://www.systransoft.com/>.

3 ProMT: <http://www.online-translator.com/>.

4 Apertium: <http://www.apertium.org/>.

5 Google Translate: <https://translate.google.com/>.

6 Microsoft Bin translator: <https://www.bing.com/translator>.

Slika 1: Moduli tipičnega sistema za strojno prevajanje na osnovi pravil plitkega prenosa

- **Google Translate** je za jezikovne pare s slovenščino tipičen predstavnik sistemov statističnega strojnega prevajanja (SMT). Prevodi se izvajajo prek jezika, v tem primeru angleščine, kar pomeni, da se izvirno besedilo najprej prevede v angleščino in šele nato v ciljni jezik. Poleg te omejitve Google Translate ne uporablja dodatnih metod, ki temeljijo na pravilih, ki jih uporablja za nekatere jezikovne pare (Vičič in Kuboň, 2015).
- **iTranslate4.eu** je Evropski projekt z istim imenom (<http://www.itranslate4.eu/>) in željo povečati zaupanje v strojno prevajanje. Končna naloga tega sistema je postavitve spletnega portala za prevajanje med evropskimi jeziki. Portal uporablja različne prevajalne sisteme in izbiro sistemov tudi prikaže. Portal za prevode ponuja več predlogov, ki jih sestavi z različnimi prevajalnimi sistemi. Slovenščino podpira prevajalni sistem Presis1 podjetja Amebis, ki se po potrebi kombinira še z drugimi prevajalniki za druge jezike.
- **Presis** podjetja Amebis (Romih in Holožan, 2002) je bil prvi sistem za strojno prevajanje, ki je med prevajalnimi jezikovnimi pari vseboval slovenski jezik. Sistem sodi v paradigmo strojnih prevajalnih sistemov na osnovi pravil (*Rule-Based Machine Translation* – RBMT). Presis razčleni vsako poved v izvirnem jeziku na slovnične komponente, kot so osebek, predmet, povedek in atributi ustreznih semantičnih kategorij. Na osnovi analiziranega izvirnega besedila izbere pripravljena pravila, ki omogočajo prevod analiziranih komponent v ciljni jezik, nato sintetizira poved v ciljnem jeziku.
- **Prevajalni sistem Guat⁷** (Vičič, 2012) (ime je dobil po majhnih ribah *Gobiidae*, ki živijo tudi v slovenskem morju) je bil zgrajen med razvojem metod, prikazanih v poglavju Metodologija. Sistem podpira jezikovna para slovenščina – srbsščina in slovenščina – hrvaščina. Metode so bile preverjene prek več iteracij (sistematične napake so bile popravljene in popravki so vključeni v osnovno ogrodje). Posebnosti jezikovnih

parov so: jeziki so zelo pregibni, oblikoslovno in derivacijsko bogati. Visoka stopnja pregibnosti zahteva oblikoskladenjsko analizo izvirnega jezika in, posledično, oblikoskladenjsko sintezo v končni fazi v ciljnem jeziku, čeprav so si jeziki sorodni.

Strojno prevajanje na osnovi pravil plitkega prenosa

Sistemi strojnega prevajanja s pravili plitkega prenosa (*shallow transfer rule based machine translation*) v večini primerov uporabljajo enostavno arhitekturo, pri čemer je analiza izvirnega jezika omejena na oblikoskladenjske oznake. Arhitektura, ki jo uporablja večina sistemov za strojno prevajanje naravnih jezikov na osnovi pravil plitkega prenosa in plitke sinteze, je prikazana na sliki 1. Ta arhitektura je bila najprej predstavljena v (Hajič et al., 2000) in pozneje uporabljena tudi v ogrodju Apertium (Corbi-Bellot et al., 2005).

Opis posameznih modulov prevajalnega sistema, kot so prikazani na sliki 1:

- Oblikoskladenjska analiza (morphosyntactic analysis) izvirnega besedila vsaki besedi pripiše vse možne oblikoskladenjske oznake, ki bi jih ta besedna oblika lahko imela.
- Razdvoumljanje (disambiguation) služi za izbiro najverjetnejše oznake za posamezno besedo glede na njeno okolico.
- Strukturni prenos s pomočjo pravil in dobresednih prevodov prenese označeno besedilo v ciljni jezik.
- Oblikoskladenjska sinteza nadomesti oblikoskladenjsko označeno besedilo z dejanskimi besednimi oblikami v ciljnem jeziku.

Moduli so natančneje opisani v 5. razdelku, in sicer na primeru ogrodja Apertium (Corbi-Bellot et al., 2005).

Apertium – odprtokodno ogrodje za prevajalni sistem sorodnih jezikov

Apertium (Corbi-Bellot et al., 2005) je odprtokodno ogrodje za postavitve samodejnega prevajalnega sis-

7 Prevajalnik GUAT: <http://jt.upr.si/guat>.

tema za sorodne jezike tipa plitkega prenosa (*shallow transfer*) (Sanchez-Martinez in Ney, 2006). Predstavlja ogrodje, ki omogoča prevajanje med sorodnimi jeziki s pomočjo pravil. Uvršča se med sisteme za samodejno prevajanje naravnih jezikov na osnovi pravil plitkega prenosa (*shallow-transfer RBMT*). Prevajanje je razdeljeno na pet osnovnih faz:

- označevanje neprevajanih razdelkov,
- leksikalni prenos,
- odpravljanje dvomnosti (disambiguation),
- strukturni prenos,
- dejanski prevod posameznih besed in besednih zvez.

Arhitektura ogrodja Apertium je predstavljena na sliki 1.

METODOLOGIJA

V naslednjih razdelkih so opisana vsa jezikovna gradiva, ki jih potrebujemo za postavitev sistema za strojno prevajanje sorodnih jezikov z ogrodjem Apertium. Opisani so tudi postopki samodejne izdelave gradiv in najpomembnejše napake v njih, ki so bile ročno odpravljene.

Nabor oblikoskladenjskih oznak

V postopku oblikoskladenjskega označevanja, v literaturi pogosto predstavljenega tudi kot označevanje z oblikoskladenjskimi oznakami – MSD (morphosyntactic descriptions), so posameznim besedam v besedilu pripisane oznake, upoštevajoč besedni razred (ali: besednovrstno kategorijo) in tudi njeno okolico v besedilu. V slovenskih korpusih so standardne oznake MSD po dveh virih oblikoskladenjskih specifikacij:

- projekt JOS (Erjavec et al., 2010a), same specifikacije so predstavljene v Erjavec, 2010b,
- projekt MULTTEXT(-East) (Dimitrova et al., 1998), ki temeljijo na delu skupine EAGLES (Calzolari in Monachini, 1996).

Oboje določajo strukturo in vsebino veljavnih oblikoskladenjskih oznak ali MSD-jev.

Nabor oblikoskladenjskih oznak ogrodja Apertium je prirejen za uporabo v dokumentih v formatu XML. Oznake so sestavljene iz posameznih oznak, ki jih lepimo skupaj (konkateniramo). Vrstni red ne spremeni kategorij in lastnosti posamezne oznake, a je pri prevajanju še vedno pomemben. Primeri oznak s slovenskimi prevodi so predstavljeni v tabeli 1.

Oblikoskladenjski slovar

Oblikoskladenjski slovar združuje vse besedne oblike, ki spadajo v isto pregibno skupino, v razrede z osnovno obliko – lemo. Nadalje, te razrede oziroma skupine družijo v paradigme, razrede, ki združujejo vse

Tabela 1: Razlaga značk in atributov zapisa oblikoskladenjskih oznak v formatu Apertium.

oznaka	opis
<n>	samostalnik
<nom>	imenovalnik
<gen>	rodilnik
<m>	moški spol
<f>	ženski spol
<nt>	srednji spol
<sg>	ednina
<pl>	množina
<du>	dvojina
<vblex>	glavni glagol
<vbser>	pomožni glagol
<adj>	pridevnik
<adv>	prislov

leme, ki se spreminjajo po istih pravilih glede na oblikoskladenjske oznake.

Oblikoskladenjski slovar, ki ga uporablja Apertium, lahko pa bi takšne slovarje z manjšimi spremembami uporabljali tudi drugi prevajalni sistemi ali pa jezikovno gnane aplikacije, temelji na lemah, ki so zbrane v paradigmah. Posamezna paradigma združuje vse leme, ki se

```

<e lm="cepljen">
  <i>cepljen</i>
  <par n="veplen/__adj"/>
</e>
<e lm="procesija">
  <i>procesij</i>
  <par n="og/a__n"/>
</e>
...
<e lm="cerkev">
  <i>cerk</i>
  <par n="cerk/ev__n"/>
</e>
lema: cerkev
krn: cerk
paradigma: cerk/ev__n

```

Slika 2: Del zapisov v enojezičnem slovarju. Lema je zapisana v atributu lm značke e, nato sledi krn ter značka par, ki označuje paradigmo. Zapis cerkev je predstavljen z lemo, krnom ter paradigmo.

spreminjajo po istih pravilih glede na oblikoskladenjske oznake.

Slika 2 prikazuje primere lem in njihovo članstvo v paradigmah. Lema je predstavljena s svojim imenom (ime leme), krnom, najdaljšim delom, ki je skupen vsem njenim besednim oblikam, in z imenom paradigme, v kateri so opisana vsa pravila sprememb glede na oblikoskladenjske kategorije.

Primer za lemo *cerkev* je predstavljen na sliki 2. Posamezna gesla enojezičnega slovarja so združena v oblikoskladenjske paradigme, kot so definirane v (Spencer, 1991). Oblikoskladenjske paradigme vsebujejo vse leme, katerih besedne oblike se spreminjajo na enak način za vse oblikoskladenjske oznake (oznake MSD).

Slika 3 prikazuje primer paradigme za ženski samostalnik v slovenščini. Uporaba paradigme omogoča izdelavo kompaktnejšega zapisa podatkov. Za paradigmo *cerk/ev__samostalnik* v slovenskem jeziku velja: vsi samostalniki prve ženske sklanjatve paradigme *-ev*, kot so *cerkev*, *breskev*, *podkev*, se sklanjajo po istem vzorcu in jih združimo v isto paradigmo. Enostavno pravilo določa spremembo besede iz imenovalnika v rodilnik s spremembo končnice iz *cerkev* v *cerkve*, torej eno pravilo tako zadošča za celo skupino besed in ne le za en osamljeni primer.

Posamezen zapis v slovarju je predstavljen z oznako XML *e*, atribut te oznake *lm* predstavlja ime leme, gnezdena oznaka *i* krn besede, oznaka *par* pa ime paradigme.

Tabela 2: Razlaga značk in atributov zapisa slovarjev v formatu Apertium

oznaka	opis
⟨pardef⟩	definicija paradigme
⟨e⟩	element for entry – zapis v slovarju in paradigmi
⟨p⟩	string pair – par nizov
⟨par⟩	reference to paradigm – povezava na paradigmo
⟨re⟩	reference to regular expression – povezava na regularni izraz
⟨s⟩	reference to regular symbol – povezava na simbole
⟨i⟩	oblikoskladenjskih oznak reference to identity transduction – način za zapis para nizov z isto vsebino
⟨l⟩	left part – leva stran zapisa besedila s slovničnimi simboli
⟨r⟩	right part – desna stran zapisa besedila s slovničnimi simboli
⟨lm⟩	Lema
atribut	Opis
n	dejanska vsebina značke ášñ

```

<pardef n="cerk/ev__n">
  <e>
    <p>
      <l>ev</l>
      <r>
        ve
        <s n="n"/><s n="f"/><s n="sg"/><s n="nom"/>
      </r>
    </p>
  </e>
  <e>
    <p>
      <l>ev</l>
      <r>
        ev
        <s n="n"/><s n="f"/><s n="sf"/><s n="gen"/>
      </r>
    </p>
  </e>
  ...
</pardef>

```

Slika 3: Del paradigme za samostalnike ženskega spola v slovenščini. Tipični predstavnik je lema *cerkev*. Končnica *-ev* se spreminja v skladu z različnimi MSD-ji. Značke so obširneje predstavljene v Tabeli 2

```

lema: cerkev
krn: cerk
primeri besednih oblik:
besedna oblika: cerkev
pripona: ev
MSD: samostalnik ženski spol ednina imenovalnik
besedna oblika: cerkvah
pripona: vah
MSD: samostalnik ženski spol ednina+mestnik

```

Slika 4: Del paradigme *cerk-ev*. Lema: *cerkev*, *krn: cerc*, dve besedni obliki *cerkev* in *cerkvah*

Pri indoevropskih jezikih, ki večinoma uporabljajo konkatentativno oblikoslovje,⁸ besedne oblike določajo menjave obrazil, najpogosteje pripon ter včasih predpon.

V to družino spada večina evropskih jezikov. Primer iz češčine: pridevnik *sladký* (sladek) lahko spremenimo v *nej-slad-ší-ho* (najslejši – moški ali srednji spol imenovalnik ali tožilnik) z dodajanjem pripone *nej-*, ki predstavlja presežnik, in z menjavo pripone *-ký* (komparativ) s pripono *-ší* ter z dodajanjem pripone *-ho* moški ali srednji spol imenovalnik ali tožilnik.

Samodejna izdelava enojezičnih oblikoskladenjskih slovarjev izvirnega in ciljnega jezika

Iz oblikoskladenjsko označenega in lematiziranega korpusa najprej izluščimo vse besedne oblike ter jih združimo po lemah. Lahko bi uporabili poljuben oblikoskladenjsko označen korpus, uporabili smo poravnani del korpusa MULTTEXT-EAST (Dimitrova et al., 1998), ki ga sestavlja roman 1984 (Orwell, 1949) predvsem zaradi dostopnosti. V okviru tega projekta je nastal tudi leksikon, ki pa ga nismo uporabili zaradi možnih licenčnih težav, poleg tega pa nam metoda omogoča širjenje leksikona z dodatnimi korpusi.

Leme z enakimi spremembami družimo v paradigme, kar nam omogoča sestavljanje manjkajočih besednih oblik. Vsaka paradigma ima naslednje elemente:

- tipična lema – iz te leme izpeljemo začetno paradigmo,
- krn – najdaljši skupni del vseh besednih oblik v lemi,
- množica vseh besednih oblik, razdeljenih na krn, ter obrazila – k vsaki besedni obliki je zapisana oblikoskladenjska oznaka po (Erjavec, 2010b).

Metoda je bila predstavljena v članku (Vičič, 2009). Primer paradigme je prikazan na sliki 4.

Paradigme izdelamo z naslednjim algoritmom: vse besedne oblike za vsako lemo združimo v razred, ki predstavlja to lemo. Za vsak razred izdelamo paradigmo, ki vsebuje na začetku le zapise ene leme. Sledi zdru-

```

lema: cerkev
krn: cerk
besedna oblika: cerkev
pripona: ev
MSD: samostalnik ženski
spol ednina imenovalnik
lema: ana
krn: an
besedna oblika: ana
pripona: a
MSD: samostalnik ženski
spol ednina imenovalnik
ev != a

```

Slika 5: Končnici besednih oblik z isto oznako MSD se ne ujemata, kar pomeni, da paradigem ne združimo

ževanje paradigem: dve paradigmi združimo v eno, če pripadata isti besedni vrsti (prva kategorija MSD) in če se noben par zapisov ne izključuje. Dva zapisa se izključujeta, če imata enako oznako MSD in različna obrazila, kot kaže primer na sliki 5. Vsaka paradigma ima shranjen celoten seznam vseh lem, ki jo sestavljajo; ta seznam pri združevanju vsebuje leme obeh paradigem.

Oblikoskladenjski slovarji izvirnega in ciljnega jezika so bili zgrajeni s pomočjo paradigem; leme z manjkajočimi besednimi oblikami v originalnih slovarjih so bile dopolnjene, velikost končnega slovarja je bila približno dvajsetkrat večja od začetnega (Vičič, 2009).

Ročna predelava enojezičnega slovarja

Ročni pregled je bil zastavljen metodično: vsako besedno vrsto smo obravnavali ločeno in poskušali odkriti sistematske napake. Posebej smo se lotili odprave napak slovarja zaradi napak v izvornih učnih gradivih.

Glagoli so imeli določene že vse potrebne oznake, ki jih potrebujemo pri prevajanju v našem sistemu: namenilnik, povednik, velelnik, deležnik na *-n/-t* ter deležnik na *-l*. Poleg osnovnih oblik je bil določen tudi glagolski vid. Samodejna metoda ni upoštevala podatkov o glagolski prehodnosti. Vse glagolske paradigme so bile podvojene, tako da smo lahko označili obe oblikoskladenjski oznaki za glagolsko prehodnost. Z ročnim označevanjem smo za vsako lemo posebej določili pravilne oznake.

V slovenščini pridevnike in prislove stopnjujemo tristopenjsko, in sicer kot osnovnik, primernik, presežnik, ter dvostopenjsko kot osnovnik in elativ (Toporišič, 2000). Dopolnjene so bile paradigme, ki pokrivajo vse štiri osnovne oblike; z ročnim označevanjem so bile označene leme, za katere obstaja samo osnovnik oziroma različne kombinacije vseh štirih oblik. Za lažje generiranje pridevniških oblik so bile paradigme osnovnih oblik vezane na sekundarne paradigme, ki vsebujejo še oznake, kot so

⁸ Besede so sestavljene iz več združenih (*concatenated*) morfemov.

```

<e><p>
  <l>okno<s n="n"/><s n="nt"/></l>
  <r>prozor<s n="n"/><s n="m"/></r>
</p></e>
<e><p>
  <l>okolica<s n="n"/><s n="f"/></l>
  <r>okolina<s n="n"/><s n="f"/></r>
</p></e>
<e><p>
  <l>okoli<s n="adv"/></l>
  <r>oko<s n="adv"/></r>
</p></e>
<e><p>
  <l>okolina<s n="n"/><s n="f"/></l>
  <r>prilika<s n="n"/><s n="f"/></r>
</p></e>

```

Slika 6: Primeri dvojezičnih prevodov lem iz slovenščine v hrvaščino. Značke so obširneje predstavljene v Tabeli 2

spol, število, sklon in določnost. Uporabljene oblikoskladenjske oznake označujejo vse potrebne informacije za prevajanje jezikovnega para, razen opisanih pomanjkljivosti. Treba je bilo le dodati manjkajoče leme.

Poleg samodejno zgrajenih gradiv smo uporabili tudi že obstoječa gradiva projekta Apertium, izdelana v okviru pilotskega prevajalnega sistema srbsčina in hrvaščina ter makedonščina⁹ v okviru projekta Google Summer Of Code 2011 (Google, 2012b).

Dvojezični slovar

Dvojezični slovarji temeljijo na parih <izvorna lema – ciljna lema> in na poravnanih besednih zvezah v lematizirani obliki, torej na dobesednih prevodih lem. Primeri dvojezičnih prevodov lem iz slovenščine v hrvaščino so predstavljeni na sliki 6.

Pri prevajanju se poleg samega prenosa iz izvornega v ciljni jezik prenesejo oziroma prevedejo tudi oblikoskladenjske oznake. Primer (1) prikazuje prevod hrvaške besede *prozor* v slovensko besedo *okno*, pri čemer se spremeni tudi spol iz moškega v srednji.

Oznaka izvorne leme se ponavlja ujemajoč se z oznako ciljne leme, še posebej pri sorodnih jezikih. Uporaba oznak omogoča razdvajanje lem z istim imenom in različnim pomenom. Dvojezični slovar z menjavo oznak omogoča opisovanje leksikalnih razlik med jezikoma.

Samodejna izdelava dvojezičnih prevajalnih slovarjev

Dvojezični prevajalni slovar vsebuje besede enojezičnih slovarjev ter njihove ustrezne prevode z vsemi ustreznimi oblikoskladenjskimi oznakami. Pri tem mora-

mo paziti, da se oblikoskladenjske oznake izvornega ter ciljnega slovarja pokrivajo, v tem primeru je pomemben tudi vrstni red. V primeru nepravilnega zaporedja oblikoskladenjskih oznak se beseda ne bi pravilno prevedla.

(1)

prozor (samostalnik)⟨moški⟩ ⇒ **okno** (samostalnik)⟨srednji⟩
stol (samostalnik)⟨moški⟩ ⇒ **miza** (samostalnik)⟨ženski⟩
godina (samostalnik)⟨ženski⟩ ⇒ **leto** (samostalnik)⟨srednji⟩

Dvojezični prevajalni slovar lahko izdelamo iz poravnane dvojezičnega korpusa s pomočjo statističnih metod oziroma modelov (Vičič, 2008). Poseben problem pri uporabi statističnih modelov je v redkih podatkih (*sparse data problem*) (Katz, 1987). Osnovni korpus ima določeno število dovolj dobro opisanih pravil in dovolj pogosto zastopanih besed, vsebuje pa tudi delež slabo predstavljenih besed in pravil. Z večanjem korpusa uvažamo tudi nove besede. Tako se, ob predpostavki, da se porazdelitev besed ne spremeni, odstotek slabo opisanih besed in pravil z večanjem korpusa ne manjša. Problem redkih (pomanjkljivih) podatkov rešujemo s pomočjo naprednih algoritmov, ki upoštevajo predhodno znanje o problemu, izkušnje s sorodnih domen ali pa celo povsem tujih domen. Šumne podatke izločamo s pomočjo zakonitosti v podatkih, z izločanjem ekstremov. Paziti moramo, da pri izločanju napačnih podatkov ne pretiravamo in korpusa ne »porežemo«, poenostavimo preveč.

Opisanega problema smo se lotili z dvema metodama (Vičič in Homola, 2010), ki sta predstavljeni v naslednjih razdelkih:

- *poravnava lematiziranih besed s pomočjo besednih vrst*: iskanje poravnave med lemmami s pripisano oznako besedne vrste jezikovnega para učnega korpusa namesto iskanja povezav med vsemi besednimi oblikami, oznaka besedne vrste odpravlja veliko dvoumnosti, na žalost pa ne vseh;
- *razširitev dvojezičnega slovarja s podobnicami in iskanje najprimernejših paradig v ciljnem enojezičnem slovarju*: pri tej metodi se zanašamo na podobnice; leme so prenesene v ciljni jezik brez prevoda, v ciljnem slovarju pa je novi lemi poiskana najprimernejša paradigma.

Poravnava lematiziranih besed s pomočjo oznak besednih vrst

Dvojezični prevajalni slovar je sestavljen iz parov <izvorna lema z oznako besedne vrste – ciljna lema z oznako besedne vrste>, ki omogočajo prevajanje v ciljni jezik. Oznake besednih vrst v dvojezičnih slovarjih

⁹ Projekt Apertium (sh-mk): <http://sourceforge.net/p/apertium/svn/46791/tree/trunk/apertium-sh-mk/>

omogočajo enostavno izogibanje dvoumnostim enako imenovanih lem različnih besednih vrst.

(2)

```
pritti_SAMOSTALNIK biti_GLAGOLP
do_PREDLOG
podrt_PRIDEVNIK drevo_SAMOSTALNIK .

o_PREDLOG kateri_ZAIMEK on_ZAIMEK
biti_GLAGOLP
praviti_GLAGOL .
...
```

Besede v enojezičnih slovarjih so zapisane v lematizirani obliki, besedne oblike pa so zabeležene v paradigmah. Metoda poravnave lem omogoča boljše rezultate v primerjavi s poravnavo besed v korpusu zaradi zmanjšanja prostora iskanja (Saleh, 2009). Omejitev prostora iskanja poveča natančnost modela poravnave besed, vendar v njem ni več informacije o besednih oblikah. To informacijo smo ohranili s povezavo s paradigmami v enojezičnih slovarjih. Podobna metoda je uporabljena tudi v (Vargas-Sierra in Lindemann, 2013).

Za samo učenje poravnave lem lahko uporabimo poljuben statistični algoritem za iskanje poravnave besed v dvojezičnih, povedno poravnanih korpusih (SMT *word-to-word model*).

Uporabili smo orodje GIZA++ (Och in Ney, 2003), ki temelji na algoritmu, prikazanem v (Brown et al., 1993). Model je bil naučen na vzporednem, povedno poravnanim seznamu lem z oznakami besednih vrst, ki je bil izluščen iz korpusa 1984. Del seznama pripravljenih učnih podatkov je prikazan na primeru (2).

Razširitev dvojezičnega slovarja s podobnicami in iskanje najprimernejših paradigem v ciljnem enojezičnem slovarju

Ta metoda omogoča večanje dvojezičnega slovarja in ustrezno popravi enojezični oblikoskladenjski slovar. Metode, opisane v razdelkih poglavja Metodologija ne zagotavljajo popolne pokritosti enojezičnih slovarjev z dvojezičnim slovarjem. Leme izvirnega enojezičnega slovarja, ki po izvajanju teh metod nimajo prevodov, poskušamo prevesti s pomočjo metode, ki temelji na podobnicah. Podobnice – *cognates* so besede, ki imajo skupen etimološki izvor. Pri prevajanju med dvema jezikoma so predvsem dobrodošle tiste, ki se s časom niso veliko spremenile ne v pomenu niti v obliki.

Metoda doda manjkajoče zapise v dvojezični slovar: za vsak vnos izvirnega slovarja, ki nima pokritja v dvojezičnem slovarju, tj. nima ustreznega prevoda, vstavimo v dvojezični slovar nov par **izvorna lema – izvorna lema**, kar pomeni, da prevajamo lemo v enako lemo v ciljnem jeziku. Poleg same leme je novemu zapisu dodan tudi del MSD-ja; pri primeru (3) je zapisana besedna vrsta in spol. Nov vnos se v ciljni enojezični slovar doda, če

novi leme z enako besedno vrsto ne najdemo v ciljnem slovarju. V ciljnem slovarju je dodana nova lema in zanj izbrana paradigma, ki najbolj ustreza novo dodani lemi; to je paradigma, ki omogoča generiranje besednih oblik z ustreznimi MSD-ji in vsebuje najdaljšo pripono, ki ustreza novi lemi. Algoritem ponovimo še za ciljni slovar, trenutni izvorni slovar postane v drugem delu metode ciljni.

(3)

```
slovenski slovar:
lema: list
krn list
paradigma žvenket/___samostalnik

slovensko-srbski dvojezični slovar:
list samostalnik moški spol se prevaja
v
list samostalnik moški spol

srbski slovar:
lema: list
krn list
paradigma um/___samostalnik
```

Prvi del primera kaže slovensko lemo **list** z označeno paradigmo **žvenket/___samostalnik**, ki je prisotna v izvornem slovarju in nima prevoda v dvojezičnem slovarju. Drugi del primera kaže nov vnos v dvojezični slovensko-srbski slovar; vpis prevaja slovensko lemo **list** v srbsko lemo **list**. Poleg same leme je zapisan še del MSD-ja, v tem primeru še besedna vrsta (samostalnik) in spol (moški), ki bi se lahko tudi zamenjal, vendar se pri pomanjkanju dodatnih informacij zanašamo na podobnost besed. Tretji del primera opisuje nov vpis v ciljnem slovarju. Dodana je nova lema **list** in poiskana najustreznejša paradigma **um /___samostalnik**.

Ročna predelava dvojezičnega slovarja

Dvojezični slovar, ki je bil izdelan samodejno, je bil razširjen s pomočjo prevajalnega sistema Google Translate (Google, 2012a). Prevajali smo samo leme. Napake in manjkajoči prevodi so bili ročno popravljeni. Tak način uporabe sistema se je izkazal za neprimerne pri prevajanju pridevnikov, prislovov ter predlogov brez okolice (prevajali smo samo leme). Kakovost prevodov samostalnikov in glagolov je tudi zadovoljiva.

V novonastalem dvojezičnem slovarju so bile uporabljene le prevedene leme, ki so imele vnose v slovarju ciljnega jezika. Po opravljeni prvi iteraciji izdelave dvojezičnega slovarja je sledila druga iteracija enakega procesa z zamenjanima izvirnim in ciljnim slovarjem (smer hr – sl). V nadaljevanju so opisane najpomembnejše težave, ki smo jih odpravljali pri gradnji dvojezičnega prevajalnega slovarja.

Prva težava, na katero smo naleteli, je bila razlika v

stopnjevanju prislovov. V obeh jezikih prislove stopnjujemo štiristopenjsko, in sicer kot osnovnik, primernik, presežnik ter elativ. Težava je nastala pri prevajanju besed, ki niso imele enakega števila oziroma istih stopenj v izvornem in ciljnem jeziku. Težavo smo rešili na tak način, da smo pred prislovi dodali besedo bolj, najbolj ali preveč, odvisno od manjkajoče oblike. Primer (4) kaže primere prevajanja iz hrvaškega v slovenski jezik:

```
<!-- primer: bom kupil-->
<rule>
  <pattern>
    <pattern-item n="pomožni glagol v prihodnjiku"/>
    <pattern-item n="glavni glagol"/>
  </pattern>
  <action>
    <let>
      <clip pos="1" side="tl" part="lema"/>
      <lit v="hteti"/>
    </let>
    <let>
      <clip pos="1" side="tl" part="oblika"/>
      <lit-tag v="deležnik"/>
    </let>
    <let>
      <clip pos="2" side="tl" part="oblika"/>
      <lit-tag v="nedoločnik"/>
    </let>
    <out>
      <lu>
        <clip pos="1" side="tl" part="lema"/>
        <clip pos="1" side="tl" part="pomožni glagol"/>
        <clip pos="1" side="tl" part="oblika"/>
        <clip pos="1" side="tl" part="oseba"/>
        <clip pos="1" side="tl" part="število"/>
      </lu>
      <b pos="1"/>
      <lu>
        <clip pos="2" side="tl" part="lema"/>
        <clip pos="2" side="tl" part="glavni glagol"/>
        <clip pos="2" side="tl" part="oblika"/>
      </lu>
    </out>
  </action>
</rule>
```

Slika 7: Primer pravila za strukturni prenos. Pravilo opisuje spremembe načina zapisa prihodnjika iz slovenščine v hrvaščino. Posamezne značke so predstavljene v Tabeli 3.

(4)

bijelo (osnovnik) – belo (osnovnik)
bjelije (primernik) – bolj belo (primernik)
najbjelije (presežnik) – najbolj belo (presežnik)

Na podobno težavo naletimo tudi pri pridevniki. V enojezičnem slovarju ciljnega jezika hrvaščina so bila prisotna tudi deležja, ki se v slovenskem jeziku prevedejo v načinovne prislove s končnicami *-oč/-eč/-e/-aje*. Težave smo imeli z glagolskimi prislovi, ki nimajo ustreznega prevoda v slovenskem jeziku, zato jih je bilo treba prevesti v pridevnike (moški spol, ednina, imenovalnik). Primer (4) kaže glagolske prislove s primernim prevodom ter prevodi v pridevnik

(5)

Glagolski prislovi s primernim prevodom:

viseći ⇒ viseč,

čekajući ⇒ čakajoč,

Glagolski prislovi s prevodom v pridevnik:

poštujući ⇒ spoštovan,

Pravila prenosa

Apertiumov modul strukturnega prenosa (*Structural transfer module*) uporablja tehnologijo končnih avtomatov za odkrivanje vzorcev fiksne dolžine leksikalnih enot (kosov besedila ali fraz),¹⁰ ki zahtevajo posebno obdelavo glede na slovnične razlike med jezikoma (na primer: spremembe v spolu, sklonu ali številu za zagotovitev ujemanja v ciljnem jeziku, sprememba vrstnega reda besed, leksikalne spremembe, kot na primer spremembe v predlogih ...).

Pravila so zgrajena iz dveh delov: končnega števila elementov, ki opisujejo vzorce fiksne dolžine, in dela, ki omogoča opis akcije, ki je potrebna za spremembo vzorca. Vzorec je predstavljen s sekvenco leksikalnih kategorij izvornega jezika poljubne dolžine, ločenih s presledki (*b* – blank). Na sliki 8 je vzorec oblike: *pomožni glagol v prihodnjiku in glavni glagol poljubne oblike*. Ukrep (*action*) določa akcije, ki naj se izvedejo nad sekvencami vzorca ter izhodni vzorec leksikalnih kategorij ciljnega jezika, ki naj se zgradi. Po detekciji vzorcev se izvedejo spremembe, ki so opisane v telesu pravila (izhod modula so spremenjene leksikalne enote).

Primer pravila je predstavljen na sliki 8. Pravilo je sestavljeno iz dveh delov: vzorec (*pattern*) in ukrep (*action*). Opisuje spremembe načina zapisa prihodnjika iz slovenščine v hrvaščino. Vzorec je sestavljen iz dveh leksikalnih

¹⁰ Fraza je v tem primeru del besedila (*chunk of text*), ki nima nujno zaključenega pomena oziroma drugačne jezikoslovne razlage za razdelitev.

Tabela 3: Razlaga oznak in atributov zapisa pravil v formatu Apertium

oznaka	Opis
<code><rule></code>	celotno pravilo
<code><pattern></code>	vsebuje eno ali več značk (pattern-item), ki definirajo
	leksikalne oblike, na katere lahko apliciramo pravilo
<code><pattern-item></code>	del vzorca, leksikalna enota
<code><action></code>	del pravila, ki opisuje ukrep, spremembo vzorca
<code><let></code>	sprememba izvornega dela
<code><clip></code>	izbere del leksikalne enote, ki ustreza atributom
<code><lit></code>	generira niz črk
<code><lit-tag></code>	generira niz črk, ki opisujejo jezikovno oznako
<code><out></code>	vsebuje vse, kar bo pravilo izpisalo
<code><lu></code>	definira vsebino celotne leksikalne enote
<code></code>	(blank), ločilo med leksikalnima enotama, pogosto je presledek
<code><call-macro></code>	klic makra (programske kode)
atribut	Opis
side	smer, ki jo naslavlja značka (izvorna/ciljna)
part	ime dela, ki ga naslavlja značka
n	dejanska vsebina značke ápattern-itemñ
v	dejanska vsebina značk álitñ in álit-tagñ
pos	(position), zaporedna številka leksikalne enote

enot: pomožni glagol *biti* v prihodnjiku in glagol poljubne oblike, ukrep pa spremeni lemo prvega glagola v *hteti*, obliko prvega glagola v *deležnik* ter obliko drugega glagola v *nedoločnik*; v nadaljevanju so v znački `<lu>` (lexical unit) izpisane leksikalne kategorije za obe besedi.

Posamezne oznake zapisa pravil so predstavljene v Tabeli 3.

Pravila prenosa so skupaj z dvojezičnim slovarjem uporabljena v modulu za strukturni prenos pri dejanskem prevajanju oblikoskladenjsko označenih leksikalnih enot (po navadi besed ali besednih zvez). S pravili poskušamo opisati strukturne razlike med jezikoma, torej potrebne spremembe za pravilne prevode iz izvornega v ciljni jezik. Pravila plitkega prenosa, kot jih uporablja Apertium, naslavljaajo le dele besedila končne velikosti; večina pravil naslavlja dele besedila dolžine 1, 2 ali 3 besede. Modul v izvornem besedilu poišče dele besedila, ki jih naslavlja pravilo. Pravilo

na delu besedila, ki ga naslavlja, izvede akcijo in vrne spremenjeno besedilo.

Sama izbira pokritja posameznih izvornih povedi s pravili poteka po principu najdaljšega ujemanja z leve strani (LRLM – *Left-to-Right Longest Match*). Za poved v izvornem jeziku je izbrana takšna veriga pravil, da je za dele, pri katerih bi lahko uporabili več pravil, izbrano tisto, ki naslavlja daljše besedilo od leve proti desni.

Primer kaže poved »Jutri bom kupil rožo« in njen prevod; del te povedi *bom kupil* je posebej označen in naslavlja pravilo na sliki 8.

bom kupil
biti-gl pomožni prihod los edn
kupiti-gl glavni deležnik edn moški
"Jutri bom kupil rožo." (SLO)
ću kupiti
hteti-gl pomožni sedanjik los edn
kupiti-gl glavni nedoločnik
"Sutra ću kupiti cvijet." (HR)

Oglejmo si še delovanje pravila na primeru 4. Prva beseda pokritja, pomožni glagol v prihodnjiku, ustreza besedi *bom* iz primera, druga beseda, glavni glagol, ustreza besedi *kupil*. Pred izvajanjem samega izpisa pravilo postavi novo lemo prvi besedi *hteti* in obliko glagola v deležnik. Obliko drugega glagola spremeni v nedoločnik. Pravilo pri samem izpisu za vsako besedo le izpiše že spremenjene lastnosti v vnaprej pripravljenem vrstnem redu, kot je prikazano na primeru (6).

Ročna izdelava pravil

S pomočjo metode za samodejno izdelavo pravil in izbiro najboljših (Vičič, 2012) smo izdelali veliko število pravil, saj metoda pri tem ni uporabljala nobenih omejitev. Tako so se pravila med seboj tudi izključevala (kar pomeni, da so delovala na istih vhodnih nizih, sistem bi izbral prvo pravilo, vsa ostala pa bi bila neuporabna).

Metoda bi potrebovala še metriko za vrednotenje pravil, sama uporaba ovrednotenih pravil pa bi zahtevala tudi arhitekturno spremembo prevajalnega sistema. Ta del že presega namene tega članka.

Ostala pravila smo izdelali ročno. Pravila strukturnega prenosa so razdeljena v tri nivoje zaradi večje fleksibilnosti pri zaznavanju besed ali stavkov. Omejili smo se le na prvi nivo, saj je struktura obeh jezikov jezikovnega para zelo podobna. Opomba: pravila so napisana za prevajanje iz hrvaškega v slovenski jezik, torej je v opisanih primerih hrvaščina izvorni jezik, slovenščina pa ciljni jezik. Oglejmo si primere osnovnih in specifičnih pravil:

- Osnovna pravila, ki so potrebna za pravilno prevajanje posameznih besed ali skupin besed – usklajevanje oblikoskladenjskih oznak, so bila dodana za naslednje besedne vrste ter naslednje skupine besed: samostalnike, pridevnike, svojilne

zaimke, glagole, glagolske prislove, glagol biti, glagol imeti, glagol hoteti, predloge, veznike, števil, pridevnik + samostalnik ter svojilni zaimek + pridevnik + samostalnik itd.

- Nekaj specifičnih pravil, ki so potrebna za pravilno prevajanje skupin besed: je + glagol, se + glagol, se + ne biti (preteklik) + glagol, predlog + samostalnik, ne + glagol biti itd.

Dodanih je bilo 31 pravil prenosa.

Tabela 4: Pokritost slovarjev

Slovar	Št. slovarskih gesel (lem)
Enojezični slovar – SLV	25.923 (1.901 paradigem)
Enojezični slovar – HRV	17.330 (1.014 paradigem)
Dvojezični slovar	17.330 (slovarski vnosi)

METODOLOGIJA EVALVACIJE

Naslednji podrazdelki predstavljajo in opisujejo osnovne statistike jezikovnih gradiv, ki so bila ustvarjena v sklopu projekta. Podrobneje opisujejo tudi rezultate vrednotenja prevodov sistema.

Pokritost korpusov

Tabela 4 prikazuje število slovarskih gesel, ki jih vsebuje enojezični slovar izvirnega jezika – slovenščine,

Tabela 5: Pokritost korpusov: korpus je bil razdeljen na manjše dele, za vsakega je bila izračunana pokritost, prikazano je povprečje vseh delov korpusa ter standardna deviacija

Korpus	Št. besed	Povprečje	STDEV
MULTTEXT-EAST (Orwell) SL	104.482	94,23 %	0,15 %
OPUS (subs) SL	2.562.969	91,72 %	0,21 %
OPUS (subs) HR	307.564	77,34 %	0,31 %

število slovarskih gesel, ki jih vsebuje enojezični slovar ciljnega jezika – hrvaščine in število vnosov v dvojezičnem slovarju, natančneje, koliko slovarskih gesel ima primerne prevode v dvojezičnem slovarju. Poleg naštetih lastnosti tabela prikazuje tudi število vsebovanih paradigem v posameznem enojezičnem slovarju tako izvirnega kot ciljnega jezika.

Tabela 5 predstavlja rezultate vrednotenja pokritosti (coverage) korpusov z jezikovnimi gradivi. Metoda je bila izvedena na dveh različnih korpusih, in sicer na korpusu MULTTEXT(-East) (Erjavec, 2010a; Dimitrova et al., 1998) ter na delu korpusa OPUS (subs) (Tiedeman, 2012).

Pri korpusu OPUS smo se zaradi časovnih omejitev omejili na del zbirke podnapisov, natančne vrednosti so predstavljene v Tabeli 5. Vsebino omenjenih zbirk smo razdelili na intervale po 10.000 besed in jih posamezno prevedli. Na tak način smo izračunali še povprečje in standardno deviacijo. Ob predpostavki, da uporabljeni korpusi dovolj dobro predstavljajo opazovano jezikov-

Tabela 6: Rezultat testiranja z orodjem testvoc (Smer: hrvaščina – slovenščina)

B. vrsta	Skupno	Pravilni	Z @	Z #	%
Pridevniki	1.517.798	1.517.798	0	0	100
Glagoli	1.018.517	1.018.517	0	0	100
Imena	726.576	726.576	0	0	100
Samost.	135.031	135.031	0	0	100
Pom. gl.	35.112	35.112	0	0	100
Zaimki	10.683	10.683	0	0	100
Števniki	10.165	10.165	0	0	100
Prislovi	8.568	8.568	0	0	100
Predlogi	101	101	0	0	100
Kratice	56	56	0	0	100
Medmeti	49	49	0	0	100
Vezniki	71	71	0	0	100

11 Orodje testvoc je del zbirke orodij Apertium: <http://wiki.apertium.org/wiki/Testvoc>.

Tabela 7: Rezultat testvoc (Smer: slovenščina – hrvaščina)

B. vrsta	Skupno	Pravilni	Z @	Z #	%
Pridevniki	749.994	263.260	370.603	116.131	35.2
Glagoli	77.254	58.991	495	17.768	76.4
Imena	437.433	437.433	0	0	100
Samostalniki	72.478	72.478	0	0	100
Pom. glagoli	120	120	0	0	100
Zaimki	3.382	3.382	0	0	100
Števniki	8991	8991	0	0	100
Prislovi	7.388	4.739	1.610	1.039	64.2
Predlogi	84	84	0	0	100
Kratice	56	56	0	0	100
Medmeti	49	49	0	0	100
Vezniki	56	56	0	0	100

no domeno, nam pokritost oceni pričakovani odstotek neznanih besed pri prevodih. Standardna deviacija predstavlja mero razpršenosti podatkov.

Ob izvajanju testiranja korpus MULTTEXT-EAST (Orwell) še ni vseboval hrvaškega prevoda romana 1984, tako je bilo preverjanje te prevajalne smeri s korpusom MULTTEXT-EAST omejeno na izvorni jezik, slovenščino.

Pokritost slovarjev

Pokritost slovarjev smo testirali z orodjem testvoc.¹¹ Osnovna metoda orodja: razširiti enojezični slovar izvirnega jezika, nato pa testirati vsako možno besedno obliko izvirnega slovarja skozi vse faze prevajalnega sistema. Na tak način ugotovimo, katera analiza besede ima pravičen prevod v enojezičnem slovarju ciljnega jezika, torej brez simbolov za oznako napak # ali @.

Pomen simbolov, ki označujejo napake:

- @ – beseda ne vsebuje prevoda v dvojezičnem slovarju,
- # – beseda se ne prevede pravilno – oblikoskladenske oznake niso pravilno označene.

V Tabeli 6 so predstavljeni rezultati testiranja enojezičnega slovarja ciljnega jezika. Rezultati prikazujejo kakovost prevajanja posameznih besed iz hrvaškega v slovenski jezik.

V Tabeli 7 so predstavljeni rezultati testiranja enojezičnega slovarja ciljnega jezika z metodo testvoc (Tyers et al., 2010). Rezultati prikazujejo kakovost prevajanja posameznih besed iz hrvaškega v slovenski jezik.

Razlika med obema smerema obstaja, ker je slovenski slovar večji, tako pokriva vse hrvaške besede, druga smer (hrvaški enojezični slovar) pa v tem projektu ni bil dopolnjen.

Vrednotenje kakovosti prevodov

Predstavljeni sistem še ni dokončan; zaradi časovne stiske smo se morali omejiti samo na prvi nivo pravil prenosa. Kljub temu smo se odločili za prvo testiranje sistema na manjšem testnem vzorcu, ki je bil ročno pripravljen: novica iz korpusa SETIMES (Tyers in Alperen, 2010), ki je bila uporabljena v vseh novih sistemih projekta GSOC2011.

Testni primeri so bili izbrani iz korpusa MULTTEXT-EAST, in sicer dela, ki ni bil uporabljen kot učna množica pri samodejnih metodah. Vključili smo še skupni testni vzorec projekta Apertium Google Summer Of Code 2011 (Google, 2012b): novica iz korpusa SETIMES (Tyers in Alperen, 2010), ki je bila uporabljena v vseh novih sistemih projekta.

Pri vrednotenju prevodov je bila uporabljena metrika Human-targeted TER (HTER) (Snover et al., 2006), ki temelji na uteženi Levenshteinov razdalji (*weighted Levenshtein edit-distance*) (Fu, 1982). Ta predstavlja razširitev osnovne Levenshteinove razdalje (Levenshtein, 1965), ki šteje najmanjše število sprememb, ki jih moramo opraviti med prevodom sistema za strojno prevajanje in referenčnim prevodom. Število sprememb še utežimo z dolžino povedi. Dovoljene spremembe so vstavitev, brisanje in zamenjava besede. Namesto referenčnih prevodov so bili pri testiranju prevedeni primeri ročno popravljani, pri popravljanju je bilo upoštevano načelo čim manjšega števila sprememb, ki že omogoči popolnoma pravilno poved v ciljnem jeziku, ki popolnoma odraža izvorni pomen.

Vrednost na poseben način uporabljene metrike HTER je: 13,7 %.

Metrika BLEU (Papineni et al., 2001) je najbolj razširjena metrika za vrednotenje sistemov strojnega prevajanja, vendar mnogi avtorji (prim. Callison-Burch

et al., 2006; Labaka et al., 2007), soglašajo, da BLEU sistematično zastoplja sisteme RBMT in ni primerna za visoko pregibne jezike. Metrike nismo uporabili pri testiranju predstavljenega sistema.

ZAKLJUČEK IN NADALJNJE DELO

Kakovost predstavljenega prevajalnega sistema presega raven eksperimentalnih in poskusnih storitev. Prevodi predstavljenega sistema že dosegajo kakovost, ki omogoča širšo uporabo kot zgolj le akademsko postavitev v namene preizkusa metod. O tem lahko sklepamo iz vrednotenja z metodo HTER kot tudi iz pričevanja uporabnikov, ki so sistem preizkušali. Jezikovna gradiva so zapisana v (človeku) berljivem formatu, kar omogoča relativno enostaven vnos popravkov in posledično izboljšavo kakovosti prevajanja.

Projekt Apertium je odprtokoden. Vsa izdelana gradiva so prosto dostopna z licenco GNU *Lesser General Public License* (LGPL) (GNU, 2010) na strežniku projekta.¹² Izdelan je bil tudi spletni vmesnik do »živega« prevajalnega sistema. Prevajalnik je na voljo na strežniku jezikovnih tehnologij Univerze na Primorskem.¹³

Vsi jezikovni viri bodo dostopni prek slovenske raziskovalne infrastrukture CLARIN.¹⁴

Za slovenščino obstajata še dva enojezična oblikoskladenjsko označena slovarja, in sicer Multext-East (Erjavec, 2010a) in Sloleks (Arhar, 2009). Z relativno majhnim vložkom bi lahko predvsem slednjega uporabili za širjenje enojezičnega slovarja, ki je bil pripravljen v tem projektu (dodajanje novih lem v primerne paradigme, ustvarjanje novih paradigem). Tehnično bi bilo takšno združevanje leksikonov možno, upoštevati pa moramo neskladne licenčne pogoje gradiv.

Poleg osnovnega namena prevajalnega sistema, prevajanja jezikovnega para, so predstavljena gradiva uporabna tudi pri mnogih drugih jezikoslovnih raziskavah in aplikacijah. Ne nazadnje lahko del gradiv uporabimo pri gradnji prevajalnega sistema za nov jezikovni par. V načrtu imamo izdelavo prevajalnega sistema za jezikovni par slovenščina – italijanščina ter dolgoročni načrt izdelave prevajalnika za sorodne južnoslovanske jezike (slovenščina, hrvaščina, srbsščina, bosanščina, makedonščina).

Gradiva pa niso uporabna le v prevajalnem sistemu, oblikoskladenjsko označeni slovar in dvojezični slovar sta uporabno gradivo za jezikoslovne raziskave in tudi za izdelavo jezikoslovno gnanih aplikacij. Način dostopnosti gradiv omogoča relativno prosto uporabo, standardiziran način označevanja pa enostavno uporabo.

¹² Projekt Apertium: <http://www.apertium.org/>.

¹³ Strojno prevajanje: http://jt.upr.si/mt_slo.html.

¹⁴ CLARIN: <http://clarin.si>.

LINGUISTIC MATERIALS FOR THE MACHINE TRANSLATION SYSTEMS

Jernej VIČIČ

University of Primorska Andrej Marušič Institute, Muzejski trg 2, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: jernej.vicic@upr.si

SUMMARY

Rule based machine translation systems require quality language resources, such as morphologically enriched dictionaries, bilingual dictionaries and translation rules. Materials are prepared in a standardized format and are also suited for use in a multitude of applications. The article presents the methods that have been used both to build language resources as well as the extent and quality of the produced material and a fully functional machine translation system.

The paper presents linguistic materials used in a machine translation system for the language pair Slovenian – Croatian. It presents the machine translation system with the associated language materials. The presented methods include: automatic production of monolingual morphologies, bilingual translation dictionaries and translation rules.

The paper also presents the manual cleaning for each language material used in the translation system. The evaluation had two main objectives: evaluation the translation quality of the basic translation system and evaluation of the size and quality of the individual language resources. All materials and the entire translation system are freely available.

Keywords: Machine translation of natural languages, morphosyntactic dictionary, translation rule, paradigm, lemma

LITERATURA

Arhar, Š. (2009): Učni korpus SSJ in leksikon besednih oblik za slovenščino. *Jezik in slovstvo*, 54, 3–4, 43–56.

Brown, P. F., Della Pietra, S. A., Della Pietra, V. J. & R. L. Mercer (1993): The mathematics of statistical machine translation: parameter estimation. *Computational linguistics*, 19, 163–311.

Callison-Burch C., Osborne, M. & P. Koehn (2006): Re-evaluating the role of BLEU in machine translation research. *Proceedings of EACL, Trento, Association for Computational Linguistics*, 249–256.

Calzolari, N. & M. Monachini (1996): Synopsis and comparison of morphosyntactic phenomena encoded in lexicons and corpora: a common proposal and applications to European languages. *Eagles report*.

Corbi-Bellot, A. M., Forcada, M. L. & S. Ortiz-Rojas (2005): An open-source shallow-transfer machine translation engine for the Romance languages of Spain. *Proceedings of the EAMT conference*. Budapest, EAMT, 79–86.

Dimitrova, L. et al. (1998): Multext-East: Parallel and Comparable Corpora and Lexicons for Six Central and Eastern European Languages. *COLING-ACL, Montréal, Association for Computational Linguistics*, 315–319.

Erjavec T., Fišer, D., Krek, S. & N. Ledinek (2010): The JOS Linguistically Tagged Corpus of Slovene. *Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'10)*. Malta, ELRA.

Erjavec, T. (2010): MULTEXT-East Version 4: Multilingual Morphosyntactic Specifications, Lexicons and Corpora. *Proceedings of the Seventh conference on International Language Resources and Evaluation (LREC'10)*. Malta, ELRA.

- Fu, K. S. (1982):** Syntactic Pattern Recognition and Applications. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- GNU (2010):** GNU General Public License. http://www.gnu.org/licenses/index_html#GPL.
- Google (2012a):** The Google translator. http://www.google.com/translate_t.
- Google (2012b):** Google Summer of Code 2011. <http://www.google-melange.com/gsoc/homepage/google/gsoc2011>.
- Hajič, J., Hric, J. & V. Kuboň (2000):** Machine translation of very close languages. Proceedings of the 6th Applied Natural Language Processing Conference, Hong Kong, Association for Computational Linguistics, 7–12.
- Jagland, T. & A. Vassiliou (2011):** Skupna izjava Sveta Evrope in Evropske komisije. Evropska komisija, 1–2.
- Katz, S. (1987):** Estimation of Probabilities from Sparse Data for the Language Model. IEEE Transactions on Acoustics, Speech and Signal Processing, 35, 3, 400–401.
- Koehn, P. et al. (2007):** Open Source Toolkit for Statistical Machine Translation. Proceedings of the Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL'07), ACL, 177–180.
- Labaka, G., Stroppa, N., Way, A. & K. Sarasola (2007):** Comparing rule-based and data-driven approaches to Spanish-to-Basque machine translation. Proceedings of the Machine Translation Summit XI, EAMT, 41–48.
- Levenshtein, V. (1965):** Binary codes capable of correcting deletions, insertions and reversals. Doklady Akademii Nauk, 845–848.
- Och, F. J. & H. Ney (2003):** A Systematic Comparison of Various Statistical Alignment Models. Computational linguistics, 29, 19–51.
- Och, F. J. (2006):** Challenges in Machine Translation. In: Proceedings of the ISCSLP, Springer, 15.
- Orwell, G. (1949):** 1984. London, Secker and Warburg.
- Papineni, K., Roukos, S., Ward, T. & W.-J. Zhu (2001):** BLEU: a method for automatic evaluation of machine translation. Technical report, IBM.
- Romih, M. & P. Holozan (2002):** A slovenian-english translation system. V: Proceedings of the 3rd Language Technologies Conference, 167.
- Saleh, I. (2009):** Automatic extraction of lemma-based bilingual dictionaries for morphologically rich languages. Thesis, Georgetown University.
- Sanchez-Martinez, F. & H. Ney (2006):** Using Alignment Templates to Infer Shallow-Transfer Machine Translation Rules, Advances in Natural Language Processing, Proceedings of 5th International Conference on Natural Language Processing {FinTAL}, volume 4139 of Lecture Notes in Computer Science, Springer-Verlag, 756–767.
- Sanchez-Martinez, F., Perez-Ortiz, J. A. & M. L. Forcada (2007):** Integrating corpus-based and rule-based approaches in an open-source machine translation system, Proceedings of METIS-II Workshop: New Approaches to Machine Translation, Leuven, 73–82.
- Snover, M., Dorr, B., Schwartz, R., Micciulla, L. & J. Makhoul (2006):** A Study of Translation Edit Rate with Targeted Human Annotation. Proceedings of Association for Machine Translation in the Americas, AMTA, 223–231.
- Spencer, A. (1991):** Morphological Theory. Oxford, Blackwell Publishing.
- SVLR – Služba za lokalno samoupravo in regionalno Politiko (2006):** Slovenija – Hrvaška Operativni Program.
- Tiedeman, J. (2012):** Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS, 8th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'2012). Istanbul, ELRA, 1–8.
- Toporišič, J. (2000):** Slovenska slovnica. Maribor, Založba Obzorja.
- Tyers, F. M. & M. Alperen (2010):** A parallel corpus of Balkan languages, MultiLR Workshop at LREC2010, Malta.
- Tyers, F. M., Sánchez-Martínez, F., Ortiz-Rojas, S. & M. Forcada (2010):** Free/open-source resources in the Apertium platform for machine translation research and development. The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 93 (93), 67–76.
- Vargas-Sierra, C. & D. Lindemann (2013):** Bilingual Lexicography and Corpus Methods: The Example of German-Basque as Language Pair. Procedia – Social and Behavioral Sciences, 249–257.
- Vičič, J. (2008):** Rapid development of data for shallow transfer RBMT translation systems for highly inflective languages. Language technologies: proceedings of the conference, Ljubljana, Institut Jožef Stefan, 98–103.
- Vičič, J. (2009):** Metode hitre izdelave gradiv za prevajalne sisteme plitkega prenosa za visoko pregibne jezike. V: Mikolič, V. (ur.): Jezikovni korpusi v medkulturni komunikaciji. Koper, Založba Annales, 133–153.
- Vičič, J. & P. Homola (2010):** Speeding up the Implementation Process of a Shallow Transfer Machine Translation System. In Proceedings of the 14th (EAMT) Conference, Saint Raphael, EAMT, 261–268.
- Vičič, J. (2012):** Hitra postavitev prevajalnih sistemov na osnovi pravil za sorodne naravne jezike. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Vičič, J. & V. Kuboň (2015):** A comparison of MT methods for closely related languages: A case study on Czech – Slovak and Croatian – Slovenian language pairs, Text, Speech, and Dialogue: TSD. Plzen, Springer Verlag, 216–224.

Košer dela; žena dela "žoke" (nogavice), Robidišče (foto: Jernej Šušteršič, 1951; Vir: Slovenski etnografski muzej, <http://www.etno-muzej.si/sl>)

OBELEŽJI V SPOMIN DEPORTIRANIM IZ JULIJSKE KRAJINE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI V GORIŠKEM PARKU SPOMINA

Urška LAMPE

Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, Gospodinjaska ulica 8, 1000 Ljubljana
e-mail: urskalampe@gmail.com

IZVLEČEK

V goriškem Parku spomina stojita dve obeležji posvečeni spominu na deportacije iz časa po drugi svetovni vojni. Na podlagi krajše zgodovinske analize dogodkov iz maja 1945, ko je prišlo do dogodkov, poznanih kot deportacije iz Julijske krajine, in zgodovinskega trenutka nastanka obeh obeležij (prvo je bilo postavljeno leta 1960, drugo pa leta 1985/86) avtorica opozarja na historično netočnost in zavajajočo sporočilnost spomenikov, predvsem drugega. Namen prispevka je tudi poudariti pomen ne samo zgodovinopisne obravnave komemoracij in spominskih obeležij, temveč predvsem natančnega poznavanja dogodkov, ki jih ti artefakti obeležujejo. Zgodovinarji morajo na s historičnega vidika napačne interpretacije dogodkov opozoriti, saj poleg tega, da vodijo v izkrivljanje zgodovine, tudi neprestano generirajo nacionalne konflikte v obmejnem prostoru.

Ključne besede: deportacije, Gorica, Park spomina, lapidarij, nacionalni konflikti, komemoracije, 1945, 1960, 1985/86

I DUE MONUMENTI IN MEMORIA DEI DEPORTATI DALLA VENEZIA GIULIA DEL SECONDO DOPOGUERRA NEL PARCO DELLA RIMEMBRANZA DI GORIZIA

SINTESI

A Gorizia, nel Parco della Rimembranza sono collocati due monumenti lapidari in ricordo alle persone deportate nel secondo dopoguerra da parte delle autorità jugoslave. Sulla base di una breve analisi degli eventi del maggio 1945, quando si verificarono le deportazioni dalla Venezia Giulia, e del momento storico nel quale i due monumenti vennero eretti (il primo nel 1960, il secondo nel 1985/86), l'autrice del saggio richiama l'attenzione sulle imprecisioni storiche e sul messaggio fuorviante dei due monumenti, in particolare del secondo. L'intento è di sottolineare non solo l'importanza dello studio storico delle commemorazioni e dei monumenti, ma in particolare della precisa conoscenza degli eventi che questi artefatti aspirano a ricordare. Risulta dunque necessario che gli storici mettano in discussione le imprecisione delle interpretazioni storiche degli eventi che conducono non solo alla deformazione della storia, ma costantemente generano contrasti nazionali nelle zone di confine.

Parole chiave: deportazioni, Gorizia, Parco della Rimembranza, lapidario, contrasti nazionali, commemorazioni, 1945, 1960, 1985/86

UVOD

V zadnjih letih popularnim obmejnimi zgodovinskim raziskavam na temo *Shared history*, kot pričakovana posledica sledijo raziskave o deljenem spominu – *Shared memory*. Zgodovinar Borut Klabjan, ki se v svojih raziskavah pogosto posveča spominskim obeležjem in krajem spomina, ugotavlja, da so postale študije o spominu zelo popularne v 80-ih in 90-ih letih 20. stoletja, ko je v zgodovinske prišlo do »noirizacije« (2012, 670).¹ Kljub temu da so se z interdisciplinarnim pristopom številni raziskovalci torej posvetili preučevanju komemorativnih praks ter spominskih obeležij na sploh, so to le izjemoma storili tudi na etnično nehomogenih območjih, ki predstavljajo tovrstnim raziskavam velik izziv. Te so na obmejnih, nacionalno mešanih teritorijih, postale aktualne v zadnjih 20. letih, zdi pa se, da pravi vrhunec dosegajo šele zdaj – v evropskem kontekstu se denimo širijo tudi na do sedaj zastavljena obmejna območja severno-jadranskega prostora. Stično območje vsaj dveh dominantnih nacionalnih skupin, italijanske in slovenske, je gotovo več kot zanimiv laboratorij za preučevanje posebnosti, ki jih obmejna območja v tem pogledu ponujajo. Prej omenjena »noirizacija« v zgodovinske je s tem pridobila novo raziskovalno polje – obmejna, večetnična območja in mesta, kjer vsaka etnija na svoj način označuje teritorij in se tako, vsaka na svoj način, spominja dogodkov.

Mesto Gorica predstavlja zanimiv primer, saj se tu bijeta spominski konstrukt svetega mesta (*«Santa Gorizia»*) na eni in izgubljenega mesta na drugi strani. Podoba svetega mesta se je izoblikovala tekom prve svetovne vojne z »odrešitvijo« mesta (9. avgusta 1916), kar je hkrati za Slovence pomenilo tudi izgubo mesta. Ravno obratna je bila slika po drugi svetovni vojni, ko je osvoboditev mesta 1. maja 1945 hkrati pomenila izgubo mesta za proitalijansko prebivalstvo (torej tisti del, ki je bil bolj naklonjen povojni razmejitvi v prid nove italijanske države). Kot ugotavlja zgodovinarica Kaja Širok sta pri tem ključna oba datuma, ki »predstavljata odločilna pojasnjevalca poteka zgodovinskih dogodkov v istem prostoru, saj odgovarjata na ključno vprašanje o identiteti mesta: je bila Gorica tistega dne osvobodjena ali okupirana?« (Širok, 2010a, 349). Širokova je torej ena izmed prvih, ki se je natančno posvetila vprašanju spomina na Goriškem (2010a; 2010b; 2012a; 2012b), poleg pomembnih raziskav italijanskega zgodovinarja Alessandra Cattunarja (2010; 2012a; 2012b; 2014). V svojih delih Širokova obravnava mesto Gorica kot stičišče dveh nasprotujočih si kultur, ki jih je leta ločevala meja, še zdaleč pa ne tako trdna kot mentalna meja predsodkov in stereotipov, ki so plod desetletij in stoletij življenja v skupnem prostoru, a v večnem antagonizmu (2010a, 342). Tukaj se ne bomo spuščali v

podrobnosti dinamike in problematike življenja ob meji, kateremu sta se omenjena raziskovalca v svojih delih natančno posvetila, temveč naj to predstavlja temelj za razumevanje spominskih obeležij na temo konca druge svetovne vojne in posledično komemorativnih praks, ki so te dogodke obujali. V prispevku se bomo podrobno posvetili predvsem dogodkom, ki so danes poznani pod pojmom »deportacije« iz Julijske krajine.

Velja izpostaviti, da raziskave pri preučevanju spominskih obeležij pogosto zapostavljajo zelo pomembno zgodovinsko ozadje dogodkov, ki so vodili k postavitvi obeležja. Nesporno je, da se funkcija spominskih artefaktov skozi leta in desetletja pogosto spreminja, zato je trenutek njegove postavitve zelo pomemben za razumevanje njegove osnovne funkcije. Hkrati pa je še bolj pomembno razumevanje dogodkov, ki jih spomenik obeležuje. Če je v trenutku svojega nastanka spomenik, iz različnih razlogov, nosil sporočilo prikrojene resnice se to ohranja še danes, kar pravzaprav njegova osrednja funkcija in namen. Sčasoma to vodi do popolnega ponotranjenja »resnice« do te mere, da ta ni več sporna – preobrta, do katerega je očitno prišlo tudi pri vprašanju deportacij iz Julijske krajine po drugi svetovni vojni. V prispevku se bomo osredotočili na dva spomenika posvečena deportirancem iz območja Gorice, in sicer spominski kamen iz leta 1960 ter lapidarij iz leta 1985/86. Oba stojita v goriškem Parku spomina (*Parco della rimembranza*). Nepoznavalca se njuno sporočilo ne zdi sporno, ravno v tem pa se kaže pomanjkljivost današnjih raziskav – spominska obeležja preučujejo nepoznavalci zgodovinskih dogodkov, kar povzroča postopno družbeno in celo strokovno-znanstveno ponotranjenje resnice, ki jo ta spomenika prinašata. Zato želimo opozoriti, da zgodovinske mora ne samo preučevati prakse spominjanja in obeležja, temveč tudi opozarjati na njihovo zgodovinsko spornost in (namerne) napačne interpretacije dogodkov, ki jih obeležujejo, ko do njih prihaja.

DOGODKI V MAJU 1945

Spominski obeležji sta plod zapletene zgodovine goriškega obmejnega prostora in njegove premične meje. Ne bomo se natančneje posvetili dinamikam dogodkov pred tem (to je vzponu fašizma, fašistični denacionalizacijski politiki, okupaciji tekom druge svetovne vojne ter osvoboditvi Julijske krajine s strani jugoslovanskih čet), ki so prav gotovo pomembni za poznavanje in razumevanje, vendar preobširni za potrebno poglobljeno obravnavo v tem prispevku (prim. Kacin Wohinz in Pirjevec, 1998, 2000; Pirjevec, 2007; Wörsdörfer, 2009 idr.). Tu tudi ni dovolj prostora, da bi natančno pojasnili problematiko in dinamiko dogodkov (predvsem aretacij in deportacij) v prvih tednih maja 1945.

¹ Pierre Nora je francoski zgodovinar, ki je v 80-ih letih kot eden izmed prvih zgodovinarjev vodil projekt o francoskih krajih spomina (Klabjan, 2012, 670).

Raziskave so nekateri zgodovinarji že poskusili opravičiti, vendar problema zaradi relativno majhnega nabora virov, ki je zajemal v glavnem gradivo slovenske, italijanske in delno anglo-ameriške provenience, niso dovolj natančno in poglobljeno obravnavali. Že leta 1993 je na potrebo po raziskavi usode tistih, ki so bili maja in junija 1945 aretirani v Julijski krajini, opozoril Branko Marušič (1993). Od slovenskih zgodovinarjev so se »deportacijam« posvečali predvsem Nevenka Troha (2000; 2012), Nataša Nemec (Miccoli, 1994 in 1995; Nemec, 1996) ter Gorazd Bajc (2011; 2012a; 2012b). Kljub temu pa ne gre za prve zgodovinopisne raziskave o »deportiranih«, ki so izšle v slovenskem jeziku. Leta 1985 so namreč Prispevki za zgodovino delavskega gibanja objavili prevod prispevka o »fojbah« in »deportacijah« iz Julijske krajine italijanskega zgodovinarja Galliana Fogarja, ki je dve leti pred tem izšel v reviji *Qualestoria*, in sicer, kot so pisali, »zaradi pomembnosti tematike, ki vzbuja v italijanski publicistiki nenehne polemike, pri nas pa še ni obdelana« (Fogar, 1985, 95). Tudi italijansko zgodovinopisje je deportacijam iz Julijske krajine posvečalo nekaj pozornosti, navadno v okviru obravnavanja problematike »fojbe« (prim. Spazzali, 1990; Pupo, 1992; Pupo in Spazzali, 2003; Pupo, 2010), edino resnejšo raziskavo pa je do sedaj pripravil Constantino di Sante (2007). Kljub temu so raziskave še precej pomanjkljive, saj so temeljile v glavnem na italijanskem in slovenskem arhivskem gradivu, delno tudi anglo-ameriškem. V tem prispevku se bomo posvetili predvsem terminološkemu vidiku problema deportacij in v tem oziru izpostavili ključni nesporazum, ki se je ohranil vse do danes in katerega glasnik je lapidarij iz leta 1985/86.

Po osvoboditvi Trsta je v Julijski krajini od 1. maja do 12. junija 1945 trajalo 42-dnevno obdobje jugoslovanske okupacije. V tem času, predvsem pa v prvih dveh tednih, je prihajalo do številnih aretacij; prijeti so bili vojni ujetniki, kolaboracionisti, domnevni vojni zločinci, politični osumljenci in tisti, ki so se kakorkoli prekršili. To v takratnem povojnem kontekstu ni bilo nobena izjema. Podobni povojni obračuni so se v Evropi izvajali na tri načine: spontano »ljudsko« maščevanje (delno pod okriljem odporiških gibanj); represija odporiških gibanj, ki so oblikovala vojaška (ljudska) sodišča ter posameznike zapirala v začasna taborišča ter represija državnih oblasti (po vzpostavitvi le-teh) z izvedbo sodnih procesov (Mlakar, 2013, 22–24).

Deportacije s civilnega prebivalstva s strani jugoslovanskih oblasti niso bile načrtovane, kvečjemu se je lokalno vodstvo prilagajalo razmeram na terenu. Ob prihajajoči osvoboditvi v drugi polovici aprila 1945 je namreč Štab 9. korpusa Jugoslovanske armade izdal natančna navodila o vzdrževanju reda v zasedenem mes-

tu, iz katerih je razvidno, da bi moral biti odnos vojske vzoren, saj so se v štabu zavedali, da bo prav odnos po prihodu v mesto tisti, ki bo krojil podobo jugoslovanske vojske (in torej državnih oblasti) v očeh (mednarodne) javnosti.² V načrtu namreč ni bilo, da bodo vse aretirane osebe odvedli v notranjost Jugoslavije, saj naj bi delu aretiranih sodili v Trstu.³ Šele nato, ko je v drugi polovici maja 1945 postalo jasno, da se bodo morale jugoslovanske čete umakniti iz Julijske krajine, je prišlo do dogodkov danes poznanih pod pojmom deportacije. Določen del aretiranih (ne pa vse, saj jih je bila večina že pred tem izpuščenih; Troha, 1999, 46–51) so premestili v notranjost Jugoslavije, večino v taborišče v Borovnici pri Ljubljani. Vendar ti dogodki s terminološko-zgodovinskim pomenom izraza »deportacije« nimajo prav veliko skupnega. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika se pod tem izrazom skriva »prisilna preselitev posameznika ali dela prebivalstva v drug, oddaljen kraj« (SSKJ, 2016). Težko bi v tem primeru govorili o prisilnih preselitvah prebivalstva (torej civilistov), saj je šlo za aretirane osebe (kljub spornosti nekaterih aretacij).

Ob koncu druge svetovne vojne, ko so prihajale na dan podobe iz nacističnih taborišč, kamor so enote Tretjega rajha deportirale deset tisoče civilistov obeh spolov, vseh starosti, rasnih in verskih skupin, je seveda raba izraza deportacije v kontekstu dogodkov v Julijski krajini bila prav gotovo tendenciozna. Nakazuje pa tudi na osnovni nesporazum, ki se je okrog problema spletel – italijanska javnost in oblasti so trdili, da so bili deportirani nedolžni civilisti (o tem, kako je aretacije, deportacije in »infojbiranje« obravnavalo lokalno prebivalstvo tudi Troha, 2004) z namenom spremembe etnične podobe prostora. Predstavniki društva ACDJ so zato ob prvi obletnici dogodkov pozivali naj se tem osebam v Jugoslaviji pravično sodi, da se ugotovi njihova krivda, ter se nedolžne repatriira. Apel iz tega dne se je namreč sklenil z geslom »Pravica za deportirane iz Julijske krajine«⁴ (ACDJ, 1980, 31). Italijanski predsednik vlade Alcide De Gasperi je podpredsednika Zavezniške komisije za nadzor, admirala Elleryja Stonea, februarja 1946 (tik pred prihodom mešane komisije za razmejitve) opozoril, da je v Julijski krajini maja 1945 prišlo do protipravnih deportacij prebivalstva s ciljem etnične čistke prostora (DDI 1993, 21. 2. 1946). Medtem pa jugoslovanske oblasti deportacij niso nikdar priznale. Slednje so vztrajale, da so bili odvedeni samo tisti, ki so bili osumljeni sodelovanja z nacističnimi in fašističnimi oblastmi in vojni zločinci. Za te naj bi se tudi uvedle preiskave ter naj bi jim v Jugoslaviji bilo pravično sojeno, kot je februarja 1949 poudarjal Edvard Kardelj v pogovorih z italijanskim veleposlanikom v Beogradu, Enricom Martinom.⁵

2 ARS–AS 1848, t. e. 23, m. 1, a. e. 495, Vzdrževanje reda v zasedenem mestu, 23. 4. 1945.

3 ARS–AS 1487, t. e. 6, a. e. 91, CK KPS za Primorsko, št. 118, Lidija za Janez, 22. 5. 1945.

4 »Giustizia per i deportati della Venezia Giulia!«

5 DAMSP–PA 1949, F. 48, br. 418720, d. 5, 48/139–144, Zabeležka o razgovoru Kardelja z Martinom, 23. 2. 1949.

V posebni noti, ki jo je jugoslovanska vlada predala zaveznicam po podpisu Beograjskega sporazuma (9. junij 1945)⁶ so denimo jugoslovanske oblasti trdile, da deportacij niso izvajale, razen takrat, ko je to zahtevala vojaška varnost in še to le v primerih, ko je šlo za pomembne predstavnike fašizma ali vojne zločince. Ivan Šubašić, takratni jugoslovanski minister za zunanje zadeve, je namreč britanskemu veleposlaniku v Beogradu, Ralphu S. C. Stevensonu, v pogovorih namignil, da bi podpis Beograjskega sporazuma (predvsem problematičnega 6. člena) pomenil priznanje krivde, pri čemer mu je Vrhovni štab Jugoslovanske armade zagotovil, da tovrstnih deportacij niso izvajali. Zato so po skupnem dogovoru iz jugoslovanske vlade posredovali noto, v kateri so deportacije zanikali (Bajc, 2011, 148–150). Jugoslovanska vlada deportacij kot takih torej ni nikdar priznala – kot vidimo, je priznala le nekatere aretacije.

Posledično je jeseni 1945 prišlo do prave medijske vojne, v kateri so italijanski vladni predstavniki obtoževali jugoslovansko vodstvo deportacij, slednje pa se je zagovarjalo, da o tem ne ve ničesar. Za primer, dne 10. novembra 1945 je imel Ferruccio Parri, takratni predsednik italijanske vlade, v Vidmu govor, v katerem se je mdr. obregnil ob to problematiko in izrazil prepričanje, da je za dobrobit odnosov med državama nujno potrebno, da se deportiranci iz Julijske krajine vrnejo v domovino.⁷ Kot odgovor na Parrijeva namigovanja je teden pozneje jugoslovanski predsednik Josip Broz–Tito podal izjavo, da o domnevnih deportacijah in internacijah oseb iz Julijske krajine ne ve ničesar, saj Jugoslavija zadržuje samo vojne ujetnike.⁸ Kot so kasneje ugotavljali jugoslovanski pooblaščenki za preiskavo glede deportacij, so posamezniki, skupine in narodna sodišča delali »na svojo pest«, brez kakršnihkoli višjih odredb.⁹

Na številnih seznamih deportiranih,¹⁰ ki so se pojavili v mesecih in letih po dogodkih, so bile kot deportirane označene pravzaprav vse izginule osebe iz časa osvoboditve Trsta in Julijske krajine ter 42-dnevne jugoslovanske zasedbe ali celo iz obdobja pred tem. Na seznamih so se poleg aretiranih kolaboracionistov,

vojnih zločincev in tistih, ki so se v času jugoslovanske prisotnosti prekršili, znašli tudi vojni ujetniki, padli v bojih za Trst ali celo več mesecev pred tem, pogrešani iz obdobja po kapitulaciji Italije septembra 1943 idr.¹¹ Mednje so bili prišteti tudi umrli v času osvoboditve oziroma kot posledica ljudske revolucije in »infojbiranj«, katerih usoda v prvih letih ni bila znana. Da so svojci nekoga prijavili kot deportiranega je seveda zanje pomenilo upanje v morebitno vrnitev pogrešanega, kar pa ni nujno sovpadalo z njegovo usodo. Deportacije so torej od vsega začetka bile napačen termin za obravnavo teh dogodkov, ki je povzročil številne nejasnosti in nesporazume tudi na vladnem in diplomatskem nivoju.

Na podlagi analize številnih primarnih virov je avtorica prispevka prišla do zaključka, da se je raba izraza »deportacije« prišla tako na medijski kot diplomatski ravni in pravzaprav ni izginila vse do danes. Ta izraz sprva ni bil samo napačen, temveč tudi tendenciozen, saj so na ta način proitalijanski krogi vlekli vzporednice z nacističnimi deportacijami. To je prav gotovo bilo posledica tudi zelo slabih razmer v taboriščih – predvsem v Dolu pri Borovnici, kamor je bila odvedena večina oseb odpeljanih iz tega območja. Jugoslovanska vlada tudi nikdar ni pojasnila teh dogodkov ali usode tistih, ki se niso vrnil, kar pa je omogočilo nadaljnje napačne interpretacije in tvorilo napeto ozračje v Julijski krajini še več let in desetletij po dogodkih. Do sedaj izraz »deportacije« ni bil problematiziran niti s strani strokovne javnosti, predvsem zgodovinarjev, kar velja tako za slovensko kot italijansko zgodovino. Slovensko-italijanska zgodovinsko-kulturna komisija, ki je več let pripravljala poročilo o slovensko-italijanskih odnosih med leti 1880 in 1956, v enem stavku izpostavlja, da je osvoboditvi Julijske krajine sledil val nasilja, ki se je med drugim izražal v »deportaciji velikega števila vojakov in civilistov, ki so deloma shirali ali bili ubiti med deportacijo, po zaporih in po taboriščih za vojne ujetnike v raznih krajih Jugoslavije (med njimi je treba omeniti Borovnico)«. Izraz je torej bil do sedaj splošno sprejet in priznan s strani zgodovinarjev na obeh straneh

6 Šesti člen sporazuma je namreč zahteval vrnitev vseh deportiranih oseb razen tistih, ki so bili leta 1939 jugoslovanski državljani (TNA–FO 371/48820 R 10045/6/92, *Agreement between Supreme Allied Commander Mediterranean and Marshal Tito* [Beograjski sporazum], 9. 6. 1945).

7 DAMSP–PA 1945, f. 14, br. 6262, d. 18, Josip Smolaka-Rim za Tito, pov. br. 123, 14. 11. 1945.

8 TNA–FO 371/48951 R 19667/15119/92, Stevenson–Belgrade to FO (no. 2153), 19. 11. 1945.

9 DAMSP–PA 1947, f. 63, br. 4113, d. 13, 63/528–534, Mirko Vratović, *Deportiranci iz Juliske krajine – Izveštavj i predlog*, pov. br. 11771, 31. 12. 1946.

10 Seznamov domnevno deportiranih je v mesecih in letih po maju 1945 nastalo veliko, in sicer za ves teritorij Julijske krajine ter tudi nekaj seznamov za Istro in Pulj. Pripravljale so jih tako oblasti Zavezniške vojaške uprave, kot italijanske lokalne in državne oblasti ter druga društva in politične organizacije, med drugim tudi Mednarodni odbor Rdečega križa. Nekateri od teh seznamov (predvsem tisti pripravljeni s strani ZVU) so bili v naslednjih nekaj letih predani jugoslovanski vladi, ki pa se nanje, z izjemo prvega iz oktobra 1945 (Bajc, 2011), ni odzvala. V desetletjih po dogodkih so nastale tudi nekatere manjše raziskave, na podlagi katerih se je skušal oblikovati enoten seznam deportiranih. Te so zajemale samo del gradiva, ki bi bil za uspeh tovrstnega dela potreben. Mdr. je nastal seznam 1048 oseb, ki ga je pripravila Nataša Nemec in ga je leta 2006 takratni slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel predal goriškemu županu. Seznam je bil marca 2006 objavljen v tržaškem dnevniku *Il Piccolo* (9. 3. 2006: I mille deportati spariti in Slovenia 61 anni fa, 11–12), dostopen pa je tudi na spletni strani društva *Lega nazionale*: http://www.leganazionale.it/attualita/deportati_gorizia.pdf.

11 Glej npr. odziv jugoslovanske vlade na anglo-ameriški diplomatski protest 23./24. oktobra 1945 v Bajc, 2011, 160–161 ali podrobnosti iz Titovega članka iz 17. decembra 1945 o odnosih med Jugoslavijo in Italijo v Pirjevec, 2012, 146–147.

meje. Predvsem je izraz postal del splošnega javnega diskurza po tem, ko se je usoda tistih, ki se niso vrnili, formalizirala z napisom na lapidariju v goriškem Parku spomina, postavljenim leta 1985/86.

3. MAJ – DAN SPOMINA NA »DEPORTACIJE«

Komemoracije in spominske slovesnosti za »deportirane«¹² so se pričele vrstiti vse od maja 1946, torej prve obletnice dogodkov. Na splošno je v prvih dveh povojnih letih prihajalo do prave »vojne datumov«, kjer je vsaka stran – proitalijanska in projugoslovanska, težila k obeleževanju istih dogodkov z drugačno interpretacijo na različne datume (o tem Cattunar, 2012b). Za razliko od teh je bila posebnost srečanj v spomin »deportirancem« v tem, da so se prirejale na obletnico dogodka, katerega zgodba in okoliščine še niso bile povsem definirane ali sploh zaključene. Nekateri so se vrnili šele dve leti in več kasneje. Goriški prefekt Giovanni Palamara je denimo decembra 1947 poročal, da se je 8. v mesecu v Gorico vrnilo 42 deportirancev.¹³ Svojci »deportiranih«, združeni v društvo *Associazione congiunti dei deportati in Jugoslavia* (ACDJ), so še več let opozarjali oblasti in iskali načine, da bi ugotovili usodo njihovih bližnjih. Več let so živeli v prepričanju (ali želji), da so ti še živi. Prva leta torej namen komemoracij ni bil spomin na žrtve »deportacij«, temveč javni opomin, da je problem še vedno živo prisoten in se dotika številnih tržaških in goriških družin ter hkrati poziv k repatriaciji preživelih.

11. maja 1946 je v Gorici prvič potekal spreved svojcev »deportiranih«. Že naslednje leto se je obletnica dogodkov obeleževala na dan 3. maja, ki je ostal nespremenjen vse do danes. Po kakšnem ključu je bil izbran prav ta dan ni znano, bržkone pa so svojci želeli, da bi se komemoracije »deportiranih« obeleževale na dan, ki ga ne bi bilo mogoče povezati s katerimi od dogodkov, ki so slavili osvoboditev tega območja in so bili torej pro-jugoslovansko orientirani (npr. 1. maj). Podobne manifestacije, javni apeli in svete maše so se beležile tudi v naslednjih letih.

KRAJ OPOMINA IN KRAJ SPOMINA

Zaradi odmevnosti dogodkov ob koncu vojne, »infojbiranj« in deportacij oseb ter njihovi nejasni usodi je bilo samo vprašanje časa kdaj bodo v Gorici, mestu večnih nacionalnih in ideoloških antagonizmov, odkrili tudi spomenik »deportiranim«. 15. obletnica je bila tako pospremljena s postavitvijo prvega spomenika (Slika 1) v

goriškem spominskem parku (*Parco della rimembranza*). Ceremonija ob odkritju obeležja, ki je bilo postavljeno na pobudo goriške sekcije društva ACDJ, je potekala 8. maja 1960. Postavili so ga ob bok spomeniku padlim v času druge svetovne vojne, ker, kot ugotavlja Kaja Širok (2012b, 634), lokacija ni nikoli naključna. Tako kot ne lokacija tudi ostale podrobnosti niso bile prepuščene naključju, začevši z obeležjem samim. To je bilo narejeno iz monolitnega kamna, ki so ga pripeljali iz doline Devetakov v bližini Gorice, in je nosilo napis: »Ob koncu vojne tragičnega maja 1945 so s sovražstvom zaslepljeni ljudje iztrgali iz domov na stotine državljanov, ki se niso nikdar vrnili.«¹⁴ Napis pri opazovalcu ustvarja vtis, da je italijanski del goriškega prebivalstva konec vojne označeval za še bolj tragičen kot vojno samo. In to ravno ob boku spomenika žrtvam vojne, kot posmeh dejstvu, da je Gorici več trpljenja kot vojna, prinesla »osvoboditev«. Kot namreč pojasnjuje Širokova, spomeniki padlim med vojno postavljajo vprašanje smotrnosti njihove smrti (2012b, 636). Zato je obeležje, posvečeno deportiranim, samo še nadgradnja slednjega – če so že žrtve vojne povsem nesmotrne, so še toliko bolj žrtve svobode in miru.

Še bolj impresiven ob tem je bil govor goriškega župana, ki je med drugim potrkal na vest oblasti, kot je 9. maja povzemal *Il Piccolo*, da so »celo v Nemčiji dovolili, da družine ubitih v uničevalnih taboriščih lahko častijo svoje na mučeniških krajih«,¹⁵ kar je še podkrepilo že povsem ponotranjeno resnico, da so se »barbarski Slovani« po vojni izkazali še bolj krvoločni kot Nemci. Spomenik, ki torej ni bil kraj spomina, temveč kraj opomina. Goriški župan je v svojem govoru vztrajal, naj se vodstvu obeh držav končno sestaneta in razčistita usodo »deportiranih« ter ugotovita ali je kdo še živ, pa tudi da se svojem umrlih omogoči žalovanje na krajih njihove smrti. Petnajst let po dogodkih, kot je razumeti tudi iz govora predstavnika ACDJ, je med svojci še vedno ostajalo majhno upanje o preživelih, čeprav se ti od maja 1945 niso oglašili.¹⁶

Namen obeležja, tako kot dotedanjih komemoracij, ni bilo samo spominjanje in žalovanje za svojci, temveč predvsem opominjanje javnosti in oblasti, naj se zadeva uredi. V društvu so bili namreč prepričani, da so svojci še živi, kot je v svojem govoru izrazil tudi predstavnik društva.¹⁷ Seveda je potrebno razumeti, da so imele te manifestacije predvsem funkcijo pomiritve in spodbude, da svojci niso izgubili upanja, in so pravzaprav neprestano generirale prepričanje, da bodo njihovi dragi prej ali slej vendarle izpušeni oziroma bo omogočen vsaj

12 Zaradi terminološke neustreznosti izraza deportacije bo ta od tu dalje uporabljen v narekovajih.

13 ASDMAE–AP 1946–1950 JUG, busta 23, fascicolo 3, n. 16665, Giovanni Palamara, prefettura Gorizia za MAE, 8. 12. 1947.

14 »A guerra finita nel tragico maggio 1945 uomini accecati d'odio strapparono dalle loro case centinaia di cittadini che non fecero ritorno«

15 AGPCM–UZC Sezione V, FVG Gorizia Contributi, b. 4, vol. 1, ACDJ, Prefettura di Gorizia per Ministero dell'Interno, n. 2509, Gorizia – Cippo ricordo dei deportati in Jugoslavia nel maggio 1945, 9. 5. 1960. Allegato: *Stralcio dal Giornale »Il Piccolo«* del 9. 5. 1960.

16 AGPCM–UZC Sezione V, FVG Gorizia Contributi, b. 4, vol. 1, ACDJ, Prefettura di Gorizia per Ministero dell'Interno, n. 2509, Gorizia – Cippo ricordo dei deportati in Jugoslavia nel maggio 1945, 9. 5. 1960. Allegato: *Stralcio dal Giornale »Il Piccolo«* del 9. 5. 1960.

17 Prav tam.

Slika 1: Prvo obeležje (1960), ki še vedno stoji v goriškem Parku spomina (Foto: Urška Lampe, 19. 3. 2016)

pokop ali obiskovanje kraja njihove smrti. Po drugi strani pa so predvsem po tem, ko je preteklo že več let, pozivali tudi k temu, naj jugoslovanska vlada vendarle pojasni »deportacije« in usodo teh oseb, česar ta ni nikdar storila. Nesporno je, da je tudi jugoslovanska neodzivnost in nepripravljenost dialoga glede usode »deportiranih« omogočila nadaljnjo družbeno in politično zlorabo problema.

Veliko bolj impresiven (zaradi velikosti in postavitve) pa je lapidarij s 665 imeni tistih, ki naj bi bili v 42-ih dneh jugoslovanske zasedbe »deportirani« iz Gorice (Slika 2). Temeljni kamen zanj so postavili 3. maja 1985, goriški nadškof Antonio Vitale Bommarco pa ga je blagoslovil na obletnico naslednje leto, 10.

maja 1986. Poleg imen »deportiranih« iz Gorice nosi napis: »Ob koncu vojne je bilo 665 nemočnih bratov deportiranih v Jugoslavijo. Ob 40. obletnici se Gorica spominja«. ¹⁸ Ta je postal kraj spomina, s katerim so svojcem omogočili polaganje vencev in žalovanje za njim dragimi osebami – tisto, kar jim jugoslovansko ignoriranje problema ni omogočilo. Kljub (navidezni) dobronamernosti tovrstnega dejanja pa je napis na lapidariju tisti, ki je najmočnejše vplival na razširitev mita o »deportiranih«, značilnega za razprave vse do danes. Kot ugotavlja Širokova, so »spremembe v interpretaciji preteklosti podvržene tako pomenu dogodka kot potrebam, ki jih diktira sedanost« (Širok, 2012a, 163). Čeprav je torej ob samih dogodkih bilo jasno, da so bili iz različnih razlogov (prekrškov, suma kolaboracije idr.) aretirani tudi civilisti, temu v času dogodkov samih tudi znotraj društva ACDJ niso pripisovali ključnega pomena. Zanje je bilo leta 1945 in v kasnejših komemoracijah ključno vprašanje, vprašanje krivde. Ne to, ali je bil nekdo civilist, temveč ali je bil kriv ali nedolžen. V duhu reinterpretacije dogodkov je tako leta 1985 nastal napis, ki je generiral današnjo predstavo o deportacijah – deportirali so nemočne in nedolžne goriške meščane, torej civiliste.

Kaja Širok ugotavlja, da prav lapidarij danes predstavlja »drugi opomnik identitete (italijanske) Gorice« (Širok, 2010a, 353). Prvi opomnik te identitete pa predstavlja spomenik junakom iz prve svetovne vojne. Da bi bila impresija še večja, stoji lapidarij ob vhodu v park, in sicer na obeh straneh pešpoti. Obeležje torej stoji neposredno na poti proti osrednjemu spomeniku parka ter s tem odpira pogled na spomenik žrtvam prve svetovne vojne. Še dodatno težo postavitvi lapidarija seveda daje dejstvo, da je bil spomenik žrtvam prve svetovne vojne leta 1944 razstreljen v povračilni domobranski akciji (Širok, 2010a, 352) in se kot tak, razrušen, ohranja še danes. Ta torej danes nosi dvojno funkcijo, kar je njegova ključna naloga.

Prvo obeležje je torej bilo postavljeno leto 1960, vendar mu zgodovinske raziskave do sedaj praktično niso posvečale pozornosti. Zdi se, da je njegova funkcija povsem prezrta, kljub temu, da obeležje še danes stoji ob spomeniku padlim v prvi svetovni vojni, in sicer na njegovi desni strani. Gotovo gre za obeležje, ki je veliko manj impresivno od njegovega naslednika, vendar kljub temu že samo dejstvo, da ga ob postavitvi drugega niso umaknili, priča o njegovi funkciji in pomenu. Bržkone je nujnost njegove prisotnosti podkrepljena z dejstvom, da je nastalo na pobudo društva ACDJ, medtem ko so za drugega zaslužne goriške oblasti. Iz istega razloga torej ostaja to obeležje bolj ali manj prezrto, poleg seveda dejstva, da občinske slovesnosti 3. maja vsako leto potekajo ob lapidariju. Zakaj se je 15 let po prvem pojavila nuja po postavitvi novega, veliko bolj impresivnega obeležja?

18 »A guerra finita 665 furono i fratelli inermi deportati in Jugoslavia. Nel 40° anniversario della scomparsa Gorizia ricorda«

SPORNI LAPIDARIJ

Napis na lapidariju je zgodovinsko gledano zgrešen – namesto o deportiranih bi moral govoriti o izginulih ali pogrešanih osebah. Izraza »deportacije«, kot rečeno, do sedaj ne javnost ne zgodovinske pisarje nista problematizirala. Prav gotovo so bile politične pretenzije leta 1960, ko je bilo postavljeno prvo obeležje in leta 1985/86, ko je bilo postavljeno drugo, povsem drugačne. Poleg seveda očitnega dejstva, da je prvi bil postavljen na pobudo svojcev, drugi pa na pobudo goriške občine, kar že samo po sebi nosi drugačno sporočilo. Kot v svoji monografiji ugotavlja zgodovinar Jože Pirjevec, je namreč v 60-ih letih, kot splet različnih okoliščin in nastopa bolj pravno usmerjenih oblasti na tem območju, vladalo neke vrste sožitje med obema nacionalnima skupinama. Povsem se je ta slika obrnila po podpisu Osimskih sporazumov, ki so dokončno zakoličili mejo med Italijo in Jugoslavijo. Ponovno so vzniknile konservativne skupine, ki so se ostro uprle »osimski goljufiji«, kot so jo imenovali, in prevzele vajeti oblasti v tržaškem občinskem svetu v svoje roke. V 80-ih letih smo v Julijski krajini pričala ozračje, ki je bilo močno uperjeno proti pripadnikom slovenske narodnostne manjšine in hkrati nosilec revizionistične politike. V tem ozračju je, sicer pod pritiskom lokalnih oblasti, februarja 1980 italijanska vlada izdala odlok, s katerim je bazoviško fojbo proglasila za spomenik posebnega pomena (Pirjevec, 2012, 187–197). Klabjan v svojem prispevku glede partizanskih spomenikov tudi ugotavlja, da se je v 80-ih letih pojavila nova praksa vezana na prostore spomina – ikonoklastični napadi na partizanske spomenike, ki so se pojavljali že v 70-ih letih, okrepili pa predvsem po Titovi smrti leta 1980 (Klabjan, 2012, 684). Lapidarij je torej nastal v duhu časa, ki je bil na splošno zelo protijugoslovansko in revizionistično orientiran.

Spomenik je bil pravzaprav oster napad na jugoslovanski politični sistem, katerega metode so bile s tem obeležjem neposredno postavljene ob bok nacističnim. Posledično je bila reakcija v slovenskih krogih ob postavitvi lapidarija veliko bolj intenzivna kot leta 1960, ko je obeležje pravzaprav ostalo neopaženo. Že pred slovesnostjo je Slovenska kulturno-gospodarska zveza protestirala, ker naj bi se na spominski plošči pojavila tudi nekatera imena kolaborantov s fašisti in nacisti. To je vodilo v večletno preiskavo imen na lapidariju s strani pripadnikov goriške sekcije Vsedržavne zveze partizanov Italije (*Associazione Nazionale Partigiani d'Italia*, ANPI). Ta se je zaključila leta 1995 in privedla do ugotovitve, da je manj kot polovica oseb na lapidariju tudi goriških meščanov. Poleg tega naj bi med njimi bile tudi desetine ljudi, ki so umrli že pred majem 1945, nekatere žrtve nemških in z njimi sodelujočih enot ter celo nekateri, ki so bili še živi (Pirjevec, 2012, 199–200). Na

Slika 2: Lapidarij v spomin 665-im »deportirancem« iz Gorice (Foto: Urška Lampe, 19. 3. 2016)

lapidariju so se torej pojavile enake napake, kot tiste na seznamih »deportirancev«, ki so nastajali v letih po vojni. V osnovi torej lapidarij ne nosi imen deportiranih, temveč pogrešanih iz časa vojne oziroma jugoslovanske okupacije.

V publikaciji, ki je oktobra 1986 izšla po predaji spomenika občinskim oblastem maja istega leta, si lahko preberemo govore, ki so bili predstavljeni ob tem dogodku. Najbolj zanimiva je primerjava govora takratnega goriškega župana Antonia Scarana, sicer pripadnika desničarske vladne stranke Krščanske demokracije (*Democrazia Cristiana*), ter predsednice društva ACDJ, Clare Morassi Stanta, katere oče in stric se nista vrnila po »deportaciji« maja 1945. Medtem ko je župan v svojih besedah večkrat ponovil izraz »deportacije« in »deportiranci«, se ta v govoru predsednice (razen v imenu društva) ne pojavlja. Pravzaprav so njene besede precej podobne tistim, ki se pojavljajo na obeležju iz leta 1960: »[...] lapidarij bo spomin na žrtvovanje številnih meščanov, ki so bili ob koncu vojne iztrgani svojim družinam in izginili v fojbah ali jugoslovanskih koncentracijskih taboriščih«¹⁹ (Comune di Gorizia, 1986, 39). Predstavnica društva ACDJ je torej poudarjala, da so bile osebe na lapidariju žrtve fojb in jugoslovanskega nasilja. O tem bi sicer tudi lahko razpravljali, vendar gre v osnovi za trditev, ki je zgodovinsko bolj (ne pa povsem) točna od »deportacij«. S postavitvijo lapidarija se je torej pojavila politična tendenca, ki je pravzaprav bila značilna za tisto obdobje tudi v povezavi z veliko bolj odmevnimi »fojbami«. Kot smo že ugotavljali, je v začetku 80-ih italijanska vlada bazoviško fojbo proglasa-

19 V izvorniku »[...] il lapidario che ricorderà il martiro dei tanti cittadini che, a guerra finita, furono strappati alle loro famiglie e scomparvero nelle foibe e nei campi di concentramento jugoslavi« (Comune di Gorizia, 1986, 39).

sila za spomenik posebnega pomena (Pirjevec, 2012, 187–197), kar je gotovo vplivalo na željo po tem, da tudi žrtve deportacij ne bi bile pozabljene.

Od tedaj dalje potekajo komemorativne slovesnosti 3. maja ob lapidariju ter ob prisotnosti vseh pomembnih predstavnikov goriških oblasti. Oba spomenika torej obeležujeta isti dogodek s to razliko, da je lapidarij (1985/86) z zgodovinskega vidika bolj sporen. Kljub temu, da je lapidarij že bil predmet zgodovinskega raziskav, pa njegov pomen ni bil natančno analiziran,²⁰ kar je posledica slabega poznavanja dogodkov, ki ga obeležuje. Širokova npr. v svojem prispevku pojasnjuje, da je bil lapidarij postavljen »v spomin na 665 deportiranih med jugoslovansko upravo mesta, ki se nikoli več niso vrnili« (Širok, 2010a, 353). Nesporno je, da z enim stavkom ne moremo zajeti celotnega ozadja problema. Gre za posplošeno pojasnilo, ki izhaja iz opisa na obeležju, ne pa dejanskega razumevanja dogodkov ali poznavanja problematike »deportacij« in posledično zgodovinsko spornega ozadja napisa na lapidariju. Avtorica ta spomenik postavlja ob bok tistemu padlih v prvi svetovni vojni, katerega razlogi in namembnost so bili tako v času nastanka kot danes povsem jasni. Medtem pa je zgodovina lapidarija veliko bolj burna kot se morda na prvi pogled zdi. Sploh glede na to, da se je v zadnjih letih ponovno pričelo javno diskutirati o »deportacijah« ter hkrati o imenih na lapidariju.

Diskurz je sicer bolj kot ne enostranski, kjer število »deportiranih«, tako kot »infojbiranih«, narašča premo sorazmerno z družbeno-politično voljo in cilji. Danes zato mediji razpravljajo o zelo velikih številkah, vzeti povsem iz konteksta pogovorov tudi sicer objektivnimi poznavalci problema. Najbolj aktualen je denimo primer prispevka ob *Dnevu spomina* leta 2016, ki je bil objavljen na spletnem dnevniku *Il fatto quotidiano.it*, izpod peresa Ilarie Lonigro in pod naslovom »Giorno del ricordo, "nelle foibe migliaia di vittime. E almeno 200mila deportati. Ma gli italiani preferiscono dimenticare"«. ²¹ Naslov, ki vsaj kar se števila »deportiranih« tiče, z vsebino pogovora z zgodovinarjem Guidom Franzinettijem nima nič skupnega. Slednji je namreč v prispevku govoril o 200.000 »žrtvah« eksodusa, ter o približno 3400 deportiranih, kar so bile do sedaj dognane številke.

Še bolj pa spornost spomenika samega pojasnjuje dejstvo, da je goriška občina leta 2015 namenila

finančna sredstva skupini predstavnikov Nacionalne lige (*Lega Nazionale*) z namenom, da se dokončno doreče število »deportiranih« (iz Gorice) in temu primerno tudi popravi imenski seznam na lapidariju. Seveda tu niso mišljeni popravki na podlagi pomislekov, ki jih je v devetdesetih letih predstavilo društvo ANPI, temveč v obratni smeri – dopolniti seznam. Predsednik Nacionalne lige, Luca Urizio, je novembra 2015 za dnevnik *Il Piccolo* povedal, da so v rimskih arhivih našli seznam 1023 oseb, ki so bile deportirane iz Gorice, hkrati pa tudi seznam tistih, ki so se vrnili – teh naj bi bilo 204. Seznam naj bi pregledala tudi predsednica društva ACDJ, ki je ob priliki povedala, da bo za to potrebovala približno dva tedna. V vsakem primeru naj bi po napovedih na lapidarij dodali še približno 200 imen. Kljub obljubi Urizija, da bo seznam obelodanjen na prihajajoči *Dan spomina*, 10. februarja 2016, se to ni zgodilo.²² Na ta dan je Urizio povedal, da se je preverjanje imen zavleklo in še ni zaključeno.²³ Zaključilo se ni niti do priprave tega prispevka maja 2016.

Financiranje tovrstne raziskave s strani goriške občine samo še potrjuje dejstvo, da je problematika »deportiranih« še vedno zelo aktualna, če ne celo najbolj v njeni zgodovini. Zato lapidarij ni zgolj eden izmed spomenikov v goriškem Parku spomina ali drugi opomnik njegove identitete. Še bolj ta problem aktualizira dejstvo, da so neznanci v noči na 28. april 2015, prvič v njegovi zgodovini, oskrunili lapidarij (Slika 3 in 4).²⁴ Kot v svojem prispevku pojasnjuje Klabjan, je »praksa skrunitve spomenikov in simbolnih materialnih objektov« *drugega*«, v 20. stoletju spremljala vse večje politične spremembe (2012, 684). V 80-ih letih so postajale prakse skrunitve s fašističnimi in nacističnimi simboli ponovno vse pogostejše in se niso zaključile niti s propadom Jugoslavije, niti z vstopom Slovenije v Evropsko unijo. Klabjan tudi ugotavlja, da, čeprav so ti napadi vse manj pogosti, še niso prenehali (2012, 685). Pravzaprav so nov zagon dobili tudi z uvedbo *Dneva spomina*,²⁵ tovrstnim napadom pa pogosto sledijo tudi »kontraukrepi« – torej podobni napadi z druge strani. Tako kot ne spominska obeležja, tako tudi skrunitve slednjih ne potekajo na naključno izbrane dni, temveč so »napadi« skrbno načrtovani. Bodisi kot odgovor na napade druge strani, bodisi kot izzivanje in pošiljanje političnih sporočil. Vsaka tovrstna skrunitev je vedno

20 Poleg Kaje Širok (2010a) ga omenja tudi Jože Pirjevec (2012, 199–200).

21 »Dan spomina, "v fojbah tisoče žrtev. Vsaj 200 tisoč deportiranih. A Italijani želijo pozabiti"« (*Il fatto quotidiano.it*, 9. 2. 2016: *Giorno del ricordo, "nelle foibe migliaia di vittime. E almeno 200mila deportati. Ma gli italiani preferiscono dimenticare"*). Dostopno na: http://www.ilfattoquotidiano.it/2016/02/09/giorno-del-ricordo-nelle-foibe-migliaia-di-vittime-e-almeno-200mila-deportati-ma-gli-italiani-preferiscono-dimenticare/2446075/#disqus_thread.

22 *Il Piccolo*, 19. 11. 2015: Gorizia, dagli Archivi la verità: oltre 800 infoibati. Dostopno na: <http://ilpiccolo.gelocal.it/trieste/cronaca/2015/11/19/news/dagli-archivi-la-verita-oltre-800-infoibati-1.12473438?ref=search>.

23 *Il Piccolo*, 10. 2. 2016: Il Collio svela l'esistenza di una nuova foiba. Dostopno na: <http://ilpiccolo.gelocal.it/trieste/cronaca/2016/02/10/news/il-collio-svela-l-esistenza-di-una-nuova-foiba-1.12933183?ref=search>.

24 *Il Piccolo*, 28. 4. 2015: Lapidario imbrattato dai vandali. Dostopno na: <http://ilpiccolo.gelocal.it/trieste/foto-e-video/2015/04/28/fotogalleria/lapidario-imbrattato-dai-vandali-1.11322790?ref=search#2>.

25 *Giorno del ricordo* je državni praznik v Italiji, na dan katerega se spominjajo žrtev fojb in eksodusa ob koncu druge svetovne vojne.

Slika 3 in 4: Skrunitev lapidarija v goriškem Parku spomina, 28. april 2015 (*Il Piccolo*, 28. 4. 2015)

politično ali družbeno-kritično motivirana in nikdar naključna ali zgolj akt mladostniškega vandalizma. Temu povezano tudi gesla in simboli, s katerimi so spomeniki ali obeležja popisani, niso naključni.

Skrunitve goriškega lapidarija konec aprila 2015 se zdi dogodek relativno izoliran od ostalih podobnih akcij. Zadnja skrunitev obeležja »na oni strani meje« sega v leto 2009, ko so neznanci 15. marca popisali spomenik bazoviškim žrtvam v Bazovici.²⁶ Temu je denimo sledilo vzklikanje fašističnih gesel in žvižgi med govorom takratne ministrice za Slovence v zamejstvu in po svetu Ljudmile Novak ob tem istem spomeniku, 9. septembra 2012, ko je slovesnost potekala v sklopu 70-letnice bitke slovenskih primorskih partizanov na Nanosu. Zato je očitno potrebno vzvode za popis goriškega lapidarija s simbolom komunizma, srpom in kladivom, ter napisom »fasci in foiba«,²⁷ iskati drugje. Ker gre za prvo skrunitev tega spomenika in dokaj izoliran dogodek v skupini tovrstnih aktivnosti, neko sporočilo in namen gotovo ima. Neposredni vzvod akcije je bil gotovo ta, da je nekaj dni kasneje (3. maja), ob lapidariju potekala slovesnost ob 70. obletnici »deportacij«. Posredni pa gre iskati tudi v tem, da je goriška občina ponovno odprla vprašanje »deportiranih« in finančno podprla nove preiskave, katerih cilj je korekcija števila in imen na lapidariju. Vsekakor pa ravno skrunitev kaže na to, da problematika in ozadja »deportacij« tako iz goriškega kot Julijske krajine na sploh, še zdaleč ni pozabljena. Očitno je ta skrunitev začela tudi novo verigo tovrstnih političnih sporočil, saj je januarja 2016 goriška občina sprejela delegacijo društva X^a MAS,²⁸ ki je tokrat postavila venec tudi pod lapidarij posvečen »deportiranim« občinskim

uslužbencem, ki stoji v občinski palači,²⁹ hkrati pa tudi v goriškem Parku spomina, če si natančneje pogledamo venec pod lapidarijem na Sliki 2 (glej Sliko 5). Ta skrunitev kaže tudi na to, da vprašanje deportacij ni (zgolj) mesto spora dveh antagonističnih nacionalnih skupin, temveč je hkrati tudi torišče ideološkega spora v tem prostoru – med fašizmom in komunizmom.

Nesporno je, da prave odgovore o še tako zapletenih problemih preteklosti, lahko ponuja le neobremenjeno zgodovinarstvo. V našem primeru ugotavljamo, da pravzaprav ni bila še opravljena niti prava temeljita raziskava na podlagi že dostopnih virov. Glede na številne izkušnje s tem, da na območju sedanje slovensko-italijanske meje odgovori zgodovinarjev niso vedno vsč dnevi politiki, lahko pričakujemo, da bo v Gorici »problem« verjetno še nekaj časa »buril duhove«. Kljub temu ostaja, da zgodovinarstvo teh odgovorov še ni dalo, kar pravzaprav še dodatno krepi mednarodna nesoglasja in služi kot sredstvo političnih manipulacij s spominom.

POGLED V PRETEKLOST – IZZIV ZA PRIHODNOST

Če torej sklenemo, beležimo v goriškem Parku spomina prisotnost dveh spomenikov, posvečenih »deportiranim« iz Gorice. Prvo obeležje je bilo postavljeno leta 1960 in nosi napis, ki je kljub čustveni intenzivnosti in zgodovinski nenatančnosti njene vsebine veliko manj sporen od tistega na lapidariju, ki je bil postavljen leta 1985/86. Ocenjujemo, da je napis, ki govori o deportacijah v Jugoslavijo neprimeren, ker izraz deportacije ne ustreza dejanski usodi oseb, ki se na seznamu nahajajo.

26 MMC RTV SLO, 17. 3. 2009: Vandali oskrunili spomenik Tigrovcem. Dostopno na: <http://www.rtvsllo.si/slovenija/vandali-oskrunili-spomenik-tigrovcem/98112>.

27 »Fašisti v fojbo«

28 X^a MAS je bila elitna italijanska mornariška enota, ki je tekom vojne na območju Operacijske cone Jadransko Primorje sodelovala z nacističnimi oblastmi.

29 Il Piccolo, 16. 1. 2016: Raduno Decima Mas, alta tensione a Gorizia. Dostopen na: <http://ilpiccolo.gelocal.it/trieste/cronaca/2016/01/16/news/raduno-decima-mas-alta-tensione-a-gorizia-1.12786765?ref=search>

Slika 5: Venec X^a MAS pod lapidarijem posvečenim »deportirancem«, marec 2016 (Foto: Urška Lampe, 19. 3. 2016)

Bolj primerno bi bilo, če bi denimo uporabili izraz izginule ali pogrešane osebe.

Česa in kako se ljudje dogodkov spominjajo ni stvar zgodovinarjev, vsak ima pravico, da se svojih žrtev spominja na zeleni način. Svojci pogrešanih in izginulih iz povojnega obdobja ob lapidariju polagajo sveče in vence, saj usoda teh oseb ni bila nikdar pojasnjena in torej kraj njihove smrti ali pokopa ostaja neznan. Na lapidariju so navedena imena in priimki 665 oseb za katere so svojci prepričani, da obstajajo pojasnila o njihovi usodi. Zgodovinopisje teh pojasnil še ni dalo, saj natančna raziskava, ki bi zajemala tako italijanske kot jugoslovanske vire, ter tudi vire Zavezniške vojaške uprave in drugih organizacij, ki so bili v dogodke tako ali drugače vpletene (npr. Mednarodnega odbora Rdečega križa), še ni bila opravljena.

Kljub temu problem s historiografskega vidika ne sme ostajati samo mrtva točka na papirju, ali prispevek v znanstveni reviji, temveč se moramo zgodovinarji aktivno vključevati v razprave ob aktualnih družbenih spremembah. To pa lahko storimo samo na podlagi

natančnega poznavanja dogodkov. Pojasnjevanje pomena in funkcije spomenika, brez poznavanja njegovega zgodovinskega ozadja in namena v času njegove postavitve, je ne samo nesmiselna, temveč lahko tvori tudi nadaljnje napačne interpretacije. Lapidarij ni samo drugi najpomembnejši spomenik, temveč je trenutno tudi najbolj sporen spomenik goriškega Parka spomina. Kot tak tudi ni samo spomin nekih preteklih dogodkov, temveč predvsem opomin temu, da ti dogodki še vedno niso pojasnjeni. Zgodovinopisje je tisto, ki jih mora pojasniti. Prav lahko bi denimo vandali oskrunili spomenik žrtvam prve svetovne vojne ali katerega izmed drugih številnih spomenikov v parku (med drugim tudi obeležja iz leta 1960), pa tega niso storili. Sporen je lapidarij, ki ga je leta 1986 goriški škof blagoslovil v spomin 665 deportiranih iz Gorice. Za zgodovinopisje je sporen njegov napis, za ljudi pa bo bržkone ostal, ne glede na napis, vedno simbol večnega antagonizma med dvema nacionalnima skupnostma v Gorici, tako kot simbol ideološkega spora, ki se je desetletja vil na tem teritoriju.

TWO MONUMENTS IN MEMORY OF THE DEPORTEES FROM VENEZIA GIULIA
AFTER WORLD WAR II IN THE GORIZIA PARK OF REMEMBRANCE

Urška LAMPE

Institute of Nova revija for humanities, Gospodinjska ulica 8, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: urskalampe@gmail.com

SUMMARY

Soon after the liberation of Venezia Giulia in May 1945, several arrests took part in the big city centres of the region, especially in Trieste and Gorizia. The representatives of the local Yugoslav authorities arrested numerous persons, among which there were prisoners of war, collaborators, people suspected of war crimes, political suspects and those who violated the Yugoslav occupation policy during the 42 days of their rule in the region. When it was clear that Yugoslavia would be forced to withdraw its troops from the territory, several people were relocated – today, those events are known as deportations. In the article, the author argues that this term is used incorrectly, since it does not correspond to the events from the historical or terminological point of view. Nowadays, these events are commemorated by two monuments in the Gorizia Park of Remembrance. The first was inaugurated in 1960, followed by the second in 1985/86. The latter, the lapidary that bears the names of the 665 people allegedly deported from Gorizia, is historically much more disputed. The author of the article argues that the inscription on the lapidary is historically incorrect. However, so far this has not been argued by historians, who consider the lapidary the second carrier of Gorizia's (Italian) identity, but do not question its historical adequacy.

Keywords: deportations, Gorizia, Park of Remembrance, lapidary, national conflicts, commemorations, 1945, 1960, 1985/86

VIRI IN LITERATURA

AGPCM-UZC – Archivio Generale della Presidenza del Consiglio dei Ministri (AGPCM), Ufficio per le Zone di Confine (UZC), Sezione V, Friuli Venezia Giulia (FVG) Gorizia contributi.

ARS-AS 1487 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1487 – Centralni komite Komunistične partije Slovenije (CK KPS).

ARS-AS 1848 – Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1848 – Deveti korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (1943–1945).

ASDMAE-AP 1946–1950 JUG – Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Affari politici 1946–1950 Jugoslavia.

Comune di Gorizia (1986): Il lapidario ai deportati del maggio '45.

DAMSP-PA 1945 – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DAMSP), Politička arhiva (PA) 1945.

DAMSP-PA 1947 – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DAMSP), PA 1947.

DAMSP-PA 1949 – Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije (DAMSP), PA 1949.

DDI 1993 – Ministero degli Affari Esteri, Commissione per la pubblicazione dei documenti diplomatici 1993. I documenti diplomatici Italiani, Decima Serie: 1943–1948. Volume III. Roma, Libreria dello Stato.

Il fatto quotidiano.it. Spletni dnevnik. 2009–.

Il Piccolo: Giornale di Trieste. Trieste, S. P. E., 1881–.

MMC RTV SLO. Medijsko središče RTV Slovenija, 1995–.

Razgledi po svetu. Ljubljana, 1967–1992.

TNA–FO – The National Archives (TNA), Foreign Office (TNA–FO) 371 – Political Departments: General Correspondence from 1906–1966.

ACDJ (1980): Gli scomparsi da Gorizia nel maggio 1945. Gorizia, Tipografia sociale.

Bajc, G. (2011): Zgodba neke diplomatske note: ozadje britanskega in ameriškega posega v Beogradu 23. in 24. oktobra 1945 glede deportacij Italijanov iz Julijske krajine. V: Bajc, G. & B. Klabjan (ur.): Pirjevčev zbornik: poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo: ob 70. obletnici akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca. Koper, Univerzitetna založba Annales, 139–163.

Bajc, G. (2012a): Anglo-Američani in fojbe. V: Pirjevec, J. et al.: Fojbe. Ljubljana, Cankarjeva založba, 297–325.

Bajc, G. (2012b): Aretacije, internacije in deportacije po prvi in drugi svetovni vojni na območju Julijske krajine: oris problematike in poskus primerjave. *Acta Histriae*, 20, 3, 389–416.

Cattunar, A. (2010): Confine, memorie, identità. Il Governo militare alleato tra politiche pubbliche e percorsi privati. *Italia Contemporanea*, Marzo 2010, 258, 26–56.

Cattunar, A. (2012a): Le fonti orali sulla frontiera italo-slovena proposte per una ricerca sulle identità dei confini e sui confini fra le identità. *Acta Histriae*, 20, 1-2, 151–174.

Cattunar, A. (2012b): Il calendario conteso. Commemorazioni di confine, tra manipolazioni della storia e costruzione delle identità nel secondo dopoguerra. *Acta Histriae*, 20, 4, 703–720.

Cattunar, A. (2014): Il confine delle memorie. Storie di vita e narrazioni pubbliche tra Italia e Jugoslavia (1922–1955). Firenze, Le Monnier-Mondadori education.

Di Sante, C. (2007): Nei campi di Tito. Soldati, deportati e prigionieri di guerra italiani in Jugoslavia (1941–1952). Verona, Ombre corte.

Fogar, G. (1985): Fojbe in deportacije v Julijski krajini. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, XXV, 1–2, 95–109.

Kacin Wohinz, M. & J. Pirjevec (1998): Storia degli Sloveni in Italia 1866–1998. Venezia, Marsilio.

Kacin Wohinz, M. & J. Pirjevec (2000): Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana, Nova revija.

Klabjan, B. (2012): »Partizanska pokrajina«: Partizanski spomeniki in komemoriranje partizanov na tržaškem. *Acta Histriae*, 20, 4, 669–692.

Marušič, B. (1993): O deportacijah in fojbah. Primorska srečanja, 18, 145, 321–329.

Miccoli, F. (1994): La ricerca storica sulle deportazioni (maggio 1945). *Nuova iniziativa isontina*, 10, 62–69.

Miccoli, F. (1995): La ricerca storica sulle deportazioni (maggio 1945) (2ª parte). *Nuova iniziativa isontina*, 11, 34–41.

Mrak, B. (2013): Poglavitne oblike in razsežnosti represije v povojni Evropi. *Prispevki za novejšo zgodovino*, LIII, 1, 18–31.

Nemec, N. (1996): Maggio '45: arresti, deportazioni ed esecuzioni nel goriziano e nella Venezia Giulia. *Nuova iniziativa isontina*, 12, 29–34.

Pirjevec, J. (2007): »Trst je naš!« Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.

Pirjevec, J. (2012): Fojbe. Katera resnica? V: Pirjevec, J. et al.: Fojbe. Ljubljana, Cankarjeva založba, 25–241.

Pupo, R. (1992): Venezia Giulia 1945. Immagini e problemi. Gorizia, Libreria Editrice Goriziana.

Pupo, R. & R. Spazzali (2003): Foibe. Milano, Bruno Mondadori.

Pupo, R. (2010): Trieste, 45. Bari, Laterza.

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika (2016): »Deportacija«. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=deportacija&hs=1 (3. 6. 2016).

Spazzali, R. (1990): Foibe. Un dibattito ancora aperto. Trieste, Editrice Lega Nazionale.

Širok, K. (2010a): Spomin in pozaba na obmejnem območju: predstave o goriški preteklosti. *Acta Histriae*, 18, 1–2, 337–358.

Širok, K. (2010b): Spomeniki, javni prostor in spomin: izgradnja družbene preteklosti na obmejnem območju. V: Kolenc, P. (ur.): Marušičev zbornik: zbornik prispevkov v počastitev 70-letnice prof. dr. Branka Marušiča. Nova Gorica, Goriški muzej, 631–642.

Širok, K. (2012a): Kalejdoskop goriške preteklosti. Zgodbe o spominu in pozabi. Ljubljana, Založba ZRC.

Širok, K. (2012b): Identitete, zgodovina in dediščina prostora – prakse spominjanja in komemoracije na goriškem v XX. stoletju. *Acta Histriae*, 20, 4, 631–646.

Troha, N. (1999): Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana, Modrijan.

Troha, N. (2000): Italijani v vojnem ujetništvu v Jugoslaviji 1944–1947. *Annales Series Historia et Sociologia*, 10, 2, 325–340.

Troha, N. (2004): Fojbe – zločin ali upravičeno kaznovanje. Odmevi aretacij, deportacij in usmrtnih med lokalnim prebivalstvom v Julijski krajini. *Acta Histriae*, 12, 2, 203–217.

Troha, N. (2012): Fojbe v slovenskih in italijanskih arhivih. V: Pirjevec, J. et al.: Fojbe. Ljubljana, Cankarjeva založba, 253–296.

Wörsdörfer, R. (2009): Il confine orientale. Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1955. Bologna, Il Mulino.

review article
received: 2016-06-30

DOI 10.19233/ASHS.2016.59

TECHNOLOGY OF FORMATION OF POLY-ETHNICITY IN THE DISCOURSE OF MODERN STATES

Zaure MALGARAYEVA

KAZGUU University, Department of History of Kazakhstan and General Subject, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: Zaure69@mail.ru

Indira AKYLBAYEVA

KAZGUU University, Department of History of Kazakhstan and General Subject, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: indakylbaeva@mail.ru

Nurlan MUKHLISSOV

KAZGUU University, Department of History of Kazakhstan and General Subject, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: muhlisgulnara@mail.ru

Bagila TAIROVA

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Department of Religion Studies, 2 Satpayeva Str., 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: b_t_l@list.ru

ABSTRACT

The aim of this study is the analysis of poly-ethnicity as an objective factor of the modern political processes, as well as the attempt to create a typology of formation of poly-ethnicity, as this issue is important for the effective management of international crises and conflicts. The research methodology is based on the use of poly-ethnic system of general scientific, comparative methods, attracting the statistical methods of historical analysis, as well as the constructivist approach. The authors conclude that the problem of multi-ethnic modern states is multifactorial, especially in the face of challenges and threats that potentially accumulate in the inter-ethnic contradictions.

Keywords: poly-ethnicity, migration, multiculturalism, democracy, ethnic processes, national policy

TECNOLOGIA DI FORMAZIONE DI POLIETNICITÀ NEL DIBATTITO SUGLI STATI MODERNI

SINTESI

L'obiettivo del presente studio è l'analisi della polietnicità come fattore obiettivo dei processi politici moderni e un tentativo di creare una tipologia di costituzione di polietnicità, poiché si tratta di un argomento importante per una gestione efficiente di crisi e conflitti internazionali. La metodologia di ricerca, che si basa sull'uso del sistema polietnico dei metodi scientifici generici comparativi, comprende anche i metodi statistici dell'analisi storica e l'approccio costruttivista. Gli autori concludono che il problema degli stati multietnici moderni sia connesso a molteplici fattori, specialmente di fronte alle sfide e pericoli che possono concentrarsi nei contrasti interetnici.

Parole chiave: polietnicità, migrazioni, multiculturalismo, democrazia, processi etnici, politica nazionale

POLY-ETHNICITY AS A TREND OF MODERN STATES

Ethnic processes of modern states directly relate to the formation of poly-ethnic structure of the population, which implies the ability to get along within the boundaries of the common territory of the people who have different ethnic, religious and cultural attitude, particularly in the context of globalization and integration of world space.

Poly-ethnicity is intensified on a global scale through an increased migration and movement of people, due to the erosion of nation-state borders, resettlement in war, ethnic conflicts as well as the establishment and operation of new political spaces and alliances such as the European Union, the EEU (Eurasian Economic Union), which are not limited only to the union of economic components, but also affect the process of international cooperation. Active labor migration contributes to strengthening poly-ethnicity in Europe. Migration of population leads to the fact that the world is not homogeneous and, therefore, multi-ethnicity process increases. Therefore, ensuring inter-ethnic tolerance, the territorial integrity of multi-ethnic states directly relates to the maintenance of a balance between the ethnic and cultural diversity, the overcoming of territorial and regional isolation, depending on the type of historical poly-ethnicity, migration, implementation of multiculturalism and the type of political regime (Solovyova, 2009).

It was showed by numerous scientific works that poly-ethnicity is typical for many countries. Several ethnic groups traditionally live within the national borders of poly-ethnic countries. Today, about 4000 nationalities and tribes live in the world, which are united in 240 multinational poly-breeding States (Khamzina, Stukalenko, 2015). According to the analyst D. Welsh, only those states may be called ethnically homogeneous, where ethnic minorities make up a total of less than 5% of the population, while the proportion of one ethnic group is more than 95% of the total population (Welsh, 1993). Thus, most of the states are ethnically heterogeneous, since the barrier of 95% is not overcome.

If you look at the large number of people, you should note that they are mostly concentrated in the states with multiethnic composition of the population and make up for more than two-thirds of the world's population. By the beginning of the XXI century the largest peoples amounted to (millions of people.): Chinese – 1,170, Hindustanis (the main people of India) – 265, Bengali (India and Bangladesh) – 225, Americans – 200, Brazilians – 175, Russian – 150, Japanese – 130, Punjabis (the main people of Pakistan) – 115, Mexicans – 115, Biharis – 105.

In total, therefore by 2000, there were 10 people, which is about 65–70% of the whole of humanity (Askeeva, Bekeeva, 2012). States are distinguished on the basis of the ethnic structure of the population among the multi-ethnic states: states with a sharp

predominance of one nation in the presence of more or less significant minority (UK, France, Spain, China, Mongolia, Turkey, Algeria, Morocco, USA, Australia); with a complex ethnic composition (Iran, Afghanistan, Pakistan, Laos); bi-national (Canada, Belgium); with a complex and multi-ethnic national composition (Russia, India, Switzerland, Indonesia, Kazakhstan).

New sovereign states with the multi-ethnic population appeared on the post-Soviet area as a result of the collapse of the Soviet Union. Russia and Kazakhstan are the main centers of poly-ethnicity on this area, due to the huge territorial resources, geopolitical location at the crossroads of Europe and Asia, a high level of urbanization areas, multivariance of economic clusters and political stability. All this attracts migrants from neighboring countries, especially Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. Russia and Kazakhstan are also a product of the Soviet era, where poly-ethnicity has been elevated to the rank of image creation effect of the internationalization of the Soviet national policy, which was based on the principles of equality and friendship of all nations. Despite the fact that in the context of state sovereignty in these countries the number of indigenous population is increasing, that varies from 60 to 80%, poly-ethnicity is a traditional feature that appeared as a result of the features of historical, political, cultural, migration processes.

MIGRATION AND MULTICULTURALISM
IN MULTI-ETHNIC STATES

The main source in the technology of formation of poly-ethnicity in modern states is migration. Strengthening of poly-ethnicity trend is caused by processes of mass and irregular migration (migrant workers, refugees), which resulted in the fact that all European countries despite their wish have become immigration countries (Weil, 1996). Today almost all countries of the world participate in the international exchange of human resources as importers and exporters of labor. According to the International Labor Organization, at the end of the XX century there were a total of no less than 120 million legal labor migrants in the world. And in 2005, according to the official United Nations 191 million people in the world were foreign migrants, accounting for 3% of the total world population, and internal migrants about 1 billion people (nearly one in every six people on earth). According to the report by the UN Department of Economic and Social Affairs, the number of migrants in the world was 232 million people or 3.2% of the population in 2013. According to the report, in Europe and Asia almost the same number of migrants settles – 72 million and 71 million respectively (UN reports on the number of foreign migrants – among the leaders the USA and Russia, 2013).

The qualitative characteristic of poly-ethnicity is multiculturalism. Multiculturalism is an integrated ideology when the poly-ethnic states implement the strat-

egy of intercultural communication through equitable coexistence of various forms of culture. However, the implementation of multiculturalism in modern states is ambiguous and appears in the form of positive multiculturalism or as a clash of cultures.

The USA, Canada, Australia, the countries of Northern and Western Europe actively implemented positive policy of multiculturalism. These countries are characterized by the high level of economic growth, as well as the traditions of the implementation of democracy, which is attractive to many migrants. Positive multiculturalism in America and Europe was based on various models, where the basic values were integration, non-discrimination, tolerance, loyalty policy and decision-democratic principles.

Thus, since the early 1970's, Canada, the USA, Australia and other democracies have chosen the approval of multiculturalism practices. Multiculturalism policy has been designed to provide not only the individual, but above all individual ethnic communities to preserve their cultural characteristics. Today a lot of foreign practitioners and theorists examine the practice of multiculturalism as the most adequate response to the challenges of ethnic separatism (Kimlicka, 2001).

On the post-Soviet area the elements of multiculturalism are implemented in Russia and Kazakhstan. More than 190 nations live in Russia, and 130 ethnic groups live in Kazakhstan in spite of the mono-ethnic process. These countries are multiethnic and multicultural. Multiculturalism of Russia and Kazakhstan is based on finding point of contact of civil and ethnic identities. In Russia, a positive model of multiculturalism is based on the idea of formation a Russian nation on the basis of civic identity and tolerance (Sakharova, 2011).

Today the ideology and politics of multiculturalism in almost all the countries of America and Europe is in crisis, which is associated with an increase of migration from the Middle East and Africa. This is due to the globalization of the problems that occur in the world. First of all, the economic crisis, the fall of oil prices, marginalization and impoverishment of the population, the high level of conflict, which manifests itself in civil, inter-ethnic wars, and the threat of terrorism. Most migrants who arrive in Europe come from countries where armed conflicts occur. According to UN data, as of September 2, 2015, only Greece accepted 244 855 refugees arrived by sea, compared with 43 500 in 2014. Among the refugees there were 69% of the Syrians, 18% of the Afghans and to 4% of the Iraqis as of August 28, 2015 (The UN Refugee Agency, 2015). Spontaneous migration of refugees from the Middle East, Africa and Asia, who are trying to get into the rich countries of Western and Northern Europe, contributes to the crisis and the threat to the division of Europe (Weiming, 2012).

The political regime is an important factor in poly-ethnic modern state. The vast majority of political systems in the modern world are multiethnic, i.e. where

the proportion of ethnic minorities in the population is greater than 10% (Aklayev, 2005). Practice in many states shows that totalitarianism and authoritarianism tend to neutralize the radical problems of ethnic uniqueness. The idea of totalitarian regimes is the creation of a unified universal marginal person, devoid of ethnic, religious, individual characteristics. Thus, in the USSR the concept of a unified Soviet people on the basis of Russian culture was implemented (Panarin, 1996). In Nazi Germany – the Aryan race with the German culture. History showed the futility of utopian and totalitarian technology of solving national problems, because the historical perspective cannot be represented by a single class, a supra-national community or a political ideology. In this context it can be argued that one of the essential reasons for the collapse of the Soviet state is the ethno-cultural discrimination against ethnic groups.

On the contrary, democratic state recognizes poly-ethnicity as an objective reality and the policy factor, providing equal opportunities for development and participation for all nations, ethnicities and other social groups. There is no opposition, the imposition or forced unification, and the search for consensus between the government and ethnic groups, and between ethno-national groups here. In modern scientific thought offers a variety of positive ways for solving national problems in an open democratic society's type. In particular, the American political scientist Hollinger sees the solution to the problem in the formation of post-ethnic nations on the basis of the cosmopolitan model of multiculturalism, based on the idea of instability and variability of ethnic communities (Hollinger, 1995). The British researcher Huysmans (2000) holds similar ideas assuming the separation of common democratic political culture from national (ethnic) culture.

In contrast to them, Kimlicka W. (2001, 47) notes that *“liberal-democratic states should not only uphold the familiar set of common civil and political rights of citizenship, but should also adopt various group-specific rights or policies which are intended to recognize and accommodate the distinctive identities and needs of ethnocultural groups”*.

The Russian researchers, in particular V. Tishkov (2003), J. Toschenko (2003), V. Filippov (2003), offer the third way. They substantiate on the Russia's example that the unity is possible only after the implementation of liberal idea of the importance of the individual into the Russian public consciousness, but not the idea of individual communities or ethnic groups importance. Thus, the basis for the effective functioning of multi-ethnic states is recognized as the declaration and implementation of the rights of the individual.

Most researchers, despite the variability of the proposed mechanisms, the potential conflict-transformation of poly-ethnicity primarily associate with the implementation of liberal values and democratic regime in the country's political system (Nysanbayev, 2013).

Thus, the formation of poly-ethnicity as an important trend that is typical for the ethnic processes of modern states is influenced by such factors as migration, multiculturalism, the form of the political regime. These factors are synthesized in the types of poly-ethnicity as were defined by the history and the conditions of its formation in a particular state.

Creating a certain typology of poly-ethnicity helps to overcome crises in international relations and security of modern states.

Taking into account the historical experience of the formation of poly-ethnicity, we have identified three of the most urgent types: supra-ethnic construct, migration and authoritarian – totalitarian.

SUB-ETHNIC CONSTRUCT OF A MULTI-ETHNIC COMMUNITY

The concept of religious identity

The question on the ethnic composition and methods of effective regulation of inter-ethnic communication is a significant and difficult adjustment component of state policy. In this connection, one can select certain constructs that make the issue of ethnic identity take its strength in the context of the search for identity of a higher level. In particular, such constructs can be an institute of religious identity (e.g., Institute of millet the Ottoman Empire, which was dominated by the primacy of religious identity over ethnic) concept of civic nation in modern European states (the primacy of civilian identity over ethnic).

The social organization of the Ottoman Empire was based on the primacy of religious identity (Svanberg, 2005). The millet system assumed that the newly arrived ethnic groups (refugees) were integrated into Turkish society, especially on religious identity. In addition, each millet could function with a relatively wide autonomy in matters within his jurisdiction. The united by values of religious, ethnic groups, thus, had more opportunities for social organization. The existing religious institutions (mosques, churches) became centers of education, social assistance and adaptation, as well as representatives of various ethnic groups on the political level. Thus, the new ethnic group of refugees did not seek to create new social structures, and found a niche in the existing ready social structures. In addition, religious identification ensured the preservation of traditional ways of life.

The Canadian scientist Driedger (1976, 133–134) substantiated the typology of ethnic minorities' adaption models:

1. Ethnic assimilators: those who have adapted to the majority. Such groups do not develop their own institutions, and fit into the already existing structure, thus they can be easily assimilated by the culture of the majority. They did not insist on the recognition of ethnicity, and not reject it.

2. Ethnic identifiers – groups that identify themselves primarily along ethnic lines. They create ethnic institutions to consolidate the ethnic identity.
3. Cultural marginalized – groups that have low entry status in the new society and the approval of their own ethnic identity.

If we apply this classification to the Turkish society in the period of the Ottoman Empire, largely it was a conglomeration of ethnic assimilators (traditionally resident ethnic groups, a group of refugees from the former Ottoman provinces of the Balkan Peninsula, and others.), which, through religious institutions, especially Christianity and Islam generally without conflict incorporated into Turkish society.

There were also ethnic identifiers (small groups settled nomads, religious minorities), cultural outcasts (Kurds central Anatolia, some regional Sunni Muslim groups and others) (Svanberg, 2005).

In the subsequent Republican period, especially during the rule of Kemal Ataturk, the policy of the transformation of Turkey from an ethnically pluralistic state into a nation was taken. *"However, turkizing and modernization did not result in the assimilation of national minorities within the country"* (Svanberg, 2005, 315).

According to Svanberg (2005), whose opinion was formed in the period of the Ottoman Empire, a model of inter-ethnic relations, built on the millet system (the primacy of religious identity) to the modern day is preserved as an algorithm of interethnic relations. However, it has acquired an additional impetus to construct in the search for a sub-ethnic construct of ethnic integration: Pan-Islamism, Pan-Turkism.

The concept of civic nation

The European countries that have embarked on the path of democratization faced with the problem of poly-ethnicity and its impact on the stability of a society. In particular, in republican France embarked on the primacy of the nation over the civilian ethnic component. The reason for this was a multi-ethnic composition of France, which was caused by the change of the state borders. As a result, it consisted of new ethnic groups. For example, the state borders of Lorraine – the region in the north-east of France, for its centuries-old history is changed a lot. From 870 until 1766 the Duchy of Lorraine remained a part of the Holy Roman Empire.

From 1766 to 1871 Lorraine became part of France. The province's population was mixed, but largely it was German-speaking. Since 1871 part of the area was ceded to Germany, which was again returned to France as a result of the annexation by the end of the First World War.

In the twentieth century, except during World War II, the region remained French (Thomas, 2009). Formed this way thus poly-ethnic type can be designated as the

primacy of the civil identity of the ethnic. Ethnic groups living in a certain area for a long historical period, consider their land ancestral, even in cases where there is no national state (Germans in Lorraine).

Ethnic minorities to secure ethnic identity develop their own ethnic institutions (regional parliament acts in Lorraine). Ethnic minorities use national values and traditions, which are generally integrated into the culture of the state. The recognition of their political rights and the adoption of various projects to preserve their culture are recognized by them as an effective and sufficient means of preserving ethnic identity. However, for all ethnic groups supra-ethnic values were formed aimed at the consolidation of society.

This type of multi-ethnic community builds supra-ethnic construct integration – the concept of civic nation. State forms the target of a higher order, thus uniting citizens. This type of poly-ethnicity is rather widespread.

Democratic governance principles allow in the whole without conflicts to solve problems of interethnic interaction. The principle of legal equality to all ethnic groups makes such a society stable. Ethnic minorities do not tend to return to their historical homeland, as they see the prospects of preservation of ethnic culture, socio-economic development.

As a result of the efforts of many ethnic minorities civil identity is becoming a base. Thus, an additional condition for the stability of this type of poly-ethnicity is a complementary set of values of the state and ethnic communities (democratic rights, freedom), common historical destiny, finding economic niches, which makes it possible to find a large number of points of contact. In general, there are a number of factors affecting the successful adaptation and incorporation (Svanberg, 2005).

However, in cases where the state does not adhere to democratic principles, the situation with the traditional type of poly-ethnicity is fraught with ethno-political conflicts. The absence of a unified civil identity of all ethnic groups contributes to the fact that ethnic identity is becoming the leading factor of solidarity and the banner of any protests. One of the existing negative practices of the authoritarian management style is the state policy of displacement of ethnic groups with their historical territory of residence.

Uighurs succeeded so much in extending its influence over the states - oases that their language and script were accepted by all nations which obey them. However, to prevent the dominance of the Uighurs' resettlement of Chinese in the sparsely populated outskirts seen as imperial China and contemporary Chinese Government as vital to national security. The resettlement of Chinese in Xinjiang since 1949 has taken on an unprecedented scale in the Chinese history. This has led to a drastic change in the ethnic composition of the area: the Chinese population has risen from 5% to over 45% of the total population of Xinjiang (Benson, Svanberg, 1997).

Thereby, traditionally poly-ethnicity (ethnic groups when sufficient long-term residents in a particular area, and perceive it as primordial) has two vectors of evolution. In societies of the open type the government seeks to preserve ethnic identity, gradually moving to a new level of consolidation of society (political, civil, religious consolidation).

In authoritarian and totalitarian political systems poly-ethnicity is a factor of challenge, as mono-cultural society is not important for the authorities, but its marginalized homogeneity and complete manageability and predictability.

Today even a lot of European democracies, building their policy in general on the principles of justice and legal equality do not always address these issues effectively. Concentration of ethnic minorities is a concern of the government, since it accumulates the potential of separatism: the fact of the historically traditional residence in a particular area gives ethnic minorities the right of self-cultural, economic and political independence.

Migration poly-ethnicity type

The next type of poly-ethnicity is formed as a result of mass migrations. The history of mankind knows the mass migration of two types – from the world's periphery to the centers of economic development and in the opposite direction – from the center to the periphery, since the New period. (Konstantinov, Zelev, 2007)

The first type of migration originally was typical for nomadic empires (Hun, Mongol conquest). The migration wave of the first type, as a rule, did not lead to the consolidation of the type of government and culture of the conquerors on the conquered territory. On the contrary, immigrants and invaders took over the administration of the conquered country types, got used to a foreign culture, assimilated by the local population and as a result lost their ethnic and cultural identity.

Migration processes of the second type (from the center to the periphery) were the result of the expansion of economically developed and socially more stable political systems at the edge of economic development. Dominating became colonists imposing their culture, traditions, language, political system, form of management, even though the small number of them in relation to the indigenous population.

The most significant migration of this type took place during the European colonization of Asia, Africa, America and Australia. According to experts, only from 1846 to 1939, at least 60 million people left Europe (Inozemtsev, 2003). So the modern ethno-cultural and socio-political face of many developed countries – former colonies of Australia, India, the USA, Canada and others was formed. If at first colonists imposed their own forms and standards of social and political life, gradually, starting with the 70's priority in national policies of

these states becomes the practice of multiculturalism, where the basic concepts are the concept of openness, pluralism, decentralization, dehierarchization, cultural egalitarianism, relativism (Kushnareva, 2011).

Since the second half of the twentieth century, once again the direction and flow of migration change: from developing into the economic developed, social stability of the states of Europe and America. If the migration from the earlier world periphery in economic development centers led to the assimilation of indigenous peoples in the modern world, a consequence of these processes is a growing poly-ethnicity.

Since the 70s, the main suppliers of labor in Europe become developing countries in Asia, Africa, Latin America. The cultural, economic, political and legal terms, the “new residents” of Europe have different values. Differences in standards of living and education, attitude towards main social institutions (family, religion) lead to the erosion of traditional identity as the host country, as well as migrants’ failure in social roles and social expectations, confusion value orientations (Konstantinov, Zelev, 2007). Migrants appear into a strange environment, which is quite aggressive to them. Trying to save at least at home, national values and psychological comfort, migrant workers try to stay compact, forming a ghetto. Ghettoization of migrants isolates further them in a new social environment.

American anthropologist F. Bok (Konstantinov, Zelev, 2007) noted that the ghettoization as one of the ways to resolve the culture shock is implemented in situations where the person who has got into another society tries or is forced (due to ignorance of the language, the natural timidity, other religion) to avoid contact with a foreign culture. Virtually there are more or less isolated areas inhabited by other cultures in every major western city today.

Migrant workers, especially the first generation, willing to work for less money, which in turn changes the employers’ attitude towards indigenous people as potential employees occupying the different niches of employment (as a rule, socially unattractive). They are trying to take less socially unattractive work, which generally reduces the labor market. Hence hostility to migrant workers from the indigenous population, which significantly reduces the value of multi-cultural practices.

Thus, in the case of labor migration, the processes of ethnic incorporation are destructive. Despite the fact that migrants and indigenous populations live side by side, they exist in different dimensions, confined to the world of their own ethical values. There are such reasons as not full composition of their families and the sense of survival in the new environment.

Migrants of the second and third generation have even less motivation of implementation in a new cultural environment. Generous social benefits, which are forced to go to the state, while preserving the environ-

ment in the traditional type of immigrant families with many children do not lead to an improvement in their social status, and contribute to the growth of dependency and increase the share of the unemployed. In the US, immigrants that made up the year 2002 10% of the population, received two times more social benefits than Native Americans, which could not but displease the last (Buchanan, 2002).

Having different scales of social values, immigrants do not form the motivation to obtain a high quality education, without which there cannot be a successful integration into the host society. The Federal Migration Service noted a significant increase in crime among migrants in Moscow in January 2013 (just 40%). According to law enforcement, every fifth crime is committed by a newcomer in Moscow (The UN report, 2013).

Thus, the second type of poly-ethnicity is a result of migration. However, in contrast to the first migration step, migration of the XX and the XXI century does not have the character of the assimilation, ethnic and cultural incorporation but enhance the poly-ethnicity, multiculturalism of modern society, despite the measures taken by multiculturalism policy. Addressing a positive inter-ethnic cooperation in the countries-donors has here a complex character here due to the following factors.

Authoritarian-totalitarian type of multi-ethnicity

The third type of poly-ethnicity is associated with a voluntarist policy of authoritarian and totalitarian types of states, which resulted in ethnic groups or forced to permanently leave their historic homeland (forced emigration), or fall under the millstones of the totalitarian machine, including subjected to forced displacement, assimilation, genocide.

For example, in the 30s of the twentieth century hundreds of thousands of the Kazakhs left Soviet Kazakhstan, which resulted in the formation of a numerous diaspora of the Kazakhs in China, Pakistan, Afghanistan, and Turkey (Benson, Svanberg, 1997). According to Alekseenko (2000, 367), “*with regard to all possible amendments, the Kazakh population loss amounted to no more than 1,840 thousand people, or 47.3 % of the ethnic population in 1930*”.

The forced emigration of a large part of the ethnic group (for example, the Kazakhs) outside the country led the national policy to the need to fill its area with other ethnic units. In Soviet Kazakhstan in the period of 1936–1943, only 659,500 people were deported, 560 thousand of them were the Poles from Western Ukraine, 96 thousand – the Koreans, 6 thousand – the Iranians, and 7.5 thousand – the Kurds.

A significant number of immigrants – the Crimean Tatars, who were exhausted after three years of living in the occupation during the Second World War, died in exile from hunger and disease. Estimates of the number

killed in this period are very different: from 15–25% as estimated by various Soviet authorities to 46% as estimated by the Crimean Tatar activists, collecting information about the victims in the 1960s (Bekirova, 2004).

Immigration policy is often the purpose of the genocide by imposing fear, lack of conditions for adaptation and socialization. For this purpose, the peoples evicted in remote, usually have different cultural, linguistic environment, climatic and geographical features of the territory. Displaced people, expanding, thus, the range of poly-ethnicity areas of resettlement, remain for a long period, a permanent factor in the conflict, as the first to respond to the instability of the region and are a magnet for foreign reactionary forces.

Thereby, the type of poly-ethnicity, formed as a result of the authoritarian and totalitarian style of government, is the most difficult and conflict-adjustable, because after so many years of persecution most migrants see the return to their historical homeland, and the proclamation of national independence as the only acceptable solution. A. V. Tishkov (1993) particular indicates that the main reason for the collapse of the Soviet Union as a totalitarian state with a multi-ethnic composition of the population was the oppressed discriminated position of the non-Russian peoples, culture and identity of which was subjected to a violent strain in order to implement the formal concept of “merging of nations” and the construction of a single “Soviet nation”.

CONCLUSIONS

Poly-ethnicity becomes imperative in international relations of modern states. Firstly, because the share of ethnic homogeneous states is not great. Secondly, there are global processes of growing migration, the implementation of the ideology of the tradition of multiculturalism and democracy in all areas that contribute to the formation of multinational states. Thirdly, poly-ethnicity appears significant, in many cases only the value identity of modern communities. Fourthly, poly-ethnicity is a threat to the emergence of inter-ethnic conflicts and crises in the multinational states. That is why it is important to consider the types of poly-ethnicity to strengthen the security of inter-ethnic states: construct supra-ethnic poly-ethnicity, in which ethnic groups are actively incorporated into the foreign culture, public policy, tend to have a single vector of basic values, while preserving their ethnic and cultural identity. The preservation of cultural identity against the backdrop of the successful incorporation of ethnic minorities in the traditional social structure is significant here. Thus, in our opinion, the practice of solving international problems to certain extent is determined by the formed poly-ethnicity type. Such an approach will may promote the adoption of adequate political decisions and effectiveness of modern states.

Thus, the problem of multi-ethnic modern states is multifactorial, especially in the face of challenges and

threats that potentially accumulate in the inter-ethnic contradictions. However, the following best practices can be identified, which should form the basis of ethnic security solutions in the states:

1. It is important to understand that the culture and politics of consensus, dialogue and tolerance – this is the only way to long-term prospects of stable inter-ethnic relations in multiethnic states. The dialogue is cultivated field of mutual consent of the people. Only through dialogue and consensus, emanating from an understanding of historical factors and causes of ethnic groups living in a certain area, equitable and fair treatment of ethnic groups on the part of the authorities, poly-ethnicity of instability factor may be a factor of mutual enrichment of cultures and a factor of stability and prosperity.
2. Nationalism ethnic groups in the poly-ethnic state as a form of degradation and indoctrination of national sentiment oppose the national consciousness. It is the development of national consciousness that leads to the formation of both patriotism and love for the country and a sense of neighborliness and respect. Nationalism leads to a confrontation between “our” and “their”. In this context significant that public policy should focus on the development of national consciousness, traditions, language and culture of all peoples living in the state.

State power should not be limited to calling for “to tolerate”. Tolerant attitude is formed only in the process of love, recognition and knowledge of the culture. To this end, government policy must be directed not only at development, but also at education, knowledge and mutual learning cultures of the peoples living in the country or in the particular region. Only through knowledge of each other’s culture, we will treat each other with understanding and patience.

3. Equal access and integration of ethnic groups in education, health care, giving them rights to work. At the same time the part of ethnic socialization should be manifested in the respect of law, constitutional order, values, language, traditions, history, social and cultural norms in the states where they live, which will promote a positive culture and respect in the international relations system.

ACKNOWLEDGMENTS

During conducting this research we had a great help from the research journal “Polis” (“Political studies”), which has a regular column for the ethno-national processes, in particular the works by M. O. Mnatsakanyan, A. M. Kuznetsov, V.A. Tishkov and other researchers. We also used the works of such scholars as David Welch, Kimlichka W., D. Hollinger, J. Huismans. Their works

helped to conduct a more detailed study of inter-ethnic communication in the context of liberal management, as in the former Soviet republics, despite poly-ethnicity and liberalization, the problem of interethnic relations have not found a stable state practice.

L. Benson, I. Svanberg based on an analysis of a large factual material provide examples of forced assimilation

of the Kazakhs with the titular population in China, ethnic survival in Turkey at that time. Thus, the work of Linda Benson, Ingvar Svanberg and many other studies have objectively analyzed the ethno-political processes that took place in the Kazakh land, namely the problem of cultural, ethnic, social genocide of the Kazakhs in the Soviet period.

TEHNOLOGIJA OBLIKOVANJA POLIETNIČNOSTI V DISKURZU MODERNIH DRŽAV

Zaure MALGARAYEVA

Univerza KAZGUU, Oddelek za zgodovino Kazahstana in splošno zgodovino, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: Zaure69@mail.ru

Indira AKYLBAYEVA

Univerza KAZGUU, Oddelek za zgodovino Kazahstana in splošno zgodovino, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: indakylbaeva@mail.ru

Nurlan MUKHLISSOV

Univerza KAZGUU, Oddelek za zgodovino Kazahstana in splošno zgodovino, 8 Korgalzhyn Roadway, 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: muhlisgulnara@mail.ru

Bagila TAIROVA

Državna evrazijska univerza L. N. Gumiljov, Oddelek za religijske študije, 2 Satpayeva Str., 010000, Astana, Kazakhstan
e-mail: b_t_l@list.ru

POVZETEK

Dandanes se multietničnost izkazuje kot nujnost pri večjem delu političnih odločitev. Prvič zato, ker delež etnično homogenih držav ni velik, kar pomeni, da je multietničnost ena od temeljnih identitet večine modernih demokratičnih držav. Drugič, etničnost ostaja ena od temeljnih identitet modernega človeka, saj združuje zgodovinske, kulturne in politične vrednote ter ideale. Tretjič, multietničnost je eden od vodilnih trendov globalnega razvoja v kontekstu aktiviranja migracijskih procesov, ki izkorišča praktični in idejni potencial multikulturalizma ter širitve demokratičnih institucij. In tudi tam, kjer se poskuša ohranjati „etnično čistost“, potekajo procesi „prikrite“ multietničnosti, saj kulturni vpliv globalizacije ne pozna meja. Cilj pričujoče študije je tako prepoznati različne možnosti oblikovanja sodobne multietnične države ter predstaviti tiste, ki so v okviru sodobnih procesov najpomembnejše. Prvi tip oblikovanja multietničnosti je vzpostavljanje supraetnične integracije preko iskanja širših ravni identitete (verske identitete, državljanske nacije). Narodi ohranjajo svoje kulturne značilnosti ob izkazani veliki strpnosti do političnih aktivnosti države in ob možnem udejstvovanju v njih. Takšna multietnična država se oblikuje vsled sprememb državnih meja in sprejetja begunske politike. Drugi tip multietničnosti je usmerjen v ohranjanje etnične identitete in določen odpor ali indiferentnost do političnih procesov, pojavi pa se zlasti kot posledica delovnih migracij. Tretji tip multietničnosti je obravnavan znotraj avtoritarnih in totalitarnih sistemov, ki skušajo marginalizirati družbo z oblikovanjem etnično, socialno in politično homogenih družb. Toda etnična identiteta je sčasoma podvržena deformaciji kot enemu od dejavnikov v človekovem družbenem preživetju. Razkritje različnih načinov oblikovanja multietničnosti je lahko osnova za vzpostavljanje različnih tehnologij reševanja problemov medetnične komunikacije. Tak pristop lahko spodbudi sprejemanje ustreznih političnih odločitev in učinkovito izkoriščanje človeških virov.

Ključne besede: polietničnost, migracije, multikulturalnost, demokracija, etnični procesi, državna politika

SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

- Aklayev, A. R. (2005):** Ethno-political conflict science: analysis and management. Moscow, Delo.
- Alekseenko, A. N. (2000):** Population of Kazakhstan in 1926–1939. In: Vladimirov, V. N.: Computer and Historical Demography (Collection of research articles). Barnaul, Altai University Publishing House.
- Askeeva, G. B. & L. K. Bekeeva (2012):** Modern ethnic processes: problem solving. In: Eurasian National University. <http://repository.enu.kz/handle/123456789/1367>.
- Bekirova, G. (2004):** Crimean Tatar problem in the USSR (1944–1991). Simferopol, Nauka.
- Benson, L. & I. Svanberg (1997):** The Kazakh of China. Kazakh Diaspora. Problems of ethnic survival. Almaty, Atamura.
- Buchanan, P. (2002):** The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization. New York, St. Martin's Griffin.
- Driedger, L. (1976):** Ethnic self-identity: a comparison of ingroup evaluations. *Sociometry* 39, 2, 131–141.
- Filippov, V. R. (2003):** Criticism of ethnic federalism. Moscow, Center for Civilizational and Regional Studies.
- Hollinger, D. (1995):** Post-ethnic America: Beyond Multiculturalism. New York, Basic Books.
- Huysmans, J. (2000):** Contested community: migration and the question of the political in EU. In: Kelstrup, M. & M. Williams (eds.): *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*. New York, Routledge.
- Inozemtsev, V. L. (2003):** Immigration: the new challenge of the new century (Historical and sociological essay). *Sociological studies* 4, 65–67.
- Khamzina, A. A. & N. M. Stukalenko (2015):** On the formation of interethnic relations in a multiethnic environment. *International Journal of Experimental Education* 4, 415–417.
- Kimlicka, W. (2001):** Politics in the vernacular. Nationalism, multiculturalism, and citizenship. Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press.
- Konstantinov, V. V. & M. V. Zelev (2007):** The problem of the integration of migrants into the host society in the post-industrial countries and Russia. *Political studies* 6, 64–66.
- Kushnareva, E. S. (2011):** Multiculturalism in the United States. Historical, Philosophical, Political and Law Sciences, Culturology and Study of Art. *Issues of Theory and Practice* 7, 1, 12.
- Nysanbayev, A. (2013):** Multiculturalism in the post-Soviet space: results, problems and prospects. *Adam alemi* 56, 2, 11.
- Panarin, A. S. (1996):** Political philosophy. Moscow, Novaya Shkola.
- Sakharova, V. V. (2011):** Multiculturalism and integration policy of immigrants: comparative analysis of the experience of the leading countries of the West. Moscow, Zlatoust Center.
- Solovyova, A. N. (2009):** Cultural differences as a basis of ethnic identity in the context of globalization. *World of Psychology* 3, 23–34.
- Svanberg, I. (2005):** Kazakh refugees in Turkey. History of Kazakhstan in Western sources of the XII–XX centuries. Almaty, Sanat.
- The UN Refugee Agency (2015):** Initial Response Plan for the Refugee Crisis in Europe. June 2015 – December 2016, 11.
- The UN report (2013):** The UN report on the number of foreign migrants – including the US and Russian leaders. In: Newsru.com. <http://newsru.com/world/12sep2013/mirg.html>.
- Thomas, J. (2009):** Lorraine: 2000 ans d'Histoire. Paris, Gerard Louis editeur.
- Tishkov, A. (1993):** Ethnicity and nationalism in the post-Soviet space. Regional problems of interethnic relations in Russia. Omsk, Znanie.
- Tishkov, V. (2003):** Requiem for ethnos. Moscow, Nauka.
- Toschenko, Zh. T. (2003):** Ethnocracy: past and present (sociological essays). Moscow, ROSSPEN.
- Weil, P. (1996):** Nationalities and Citizenship: the Lessons of French Experience for Germany and Europe. In: Caesarani, D. & M. Fullbrook (eds.): *Citizenship Nationality and Migration in Europe*. London, Routledge.
- Weiming, T. (2012):** Implications of the rise of "Confucian" East Asia. *Polis. Political Studies* 1, 7–25.
- Welsh, D. (1993):** Domestic politics and ethnic conflict. Princeton, Princeton University Press.

OCENE

RECENSIONI

REVIEWS

IN MEMORIAM

OCENE
RECENSIONI
REVIEWS

Gherardo Ortalli & Ornella Pittarello (ur.) (2014):
CRONICA JADRETINA. VENEZIA – ZARA, 1345–1346.
Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venezia,
167 strani.

Mesto Zadar je bilo zaradi svoje strateške lege v srednjem veku osrednje mesto Dalmacije. Zato so se zanj potegovala tako Benetke kot oblastniki zaledja: hrvaški bani in ogrski vladarji, mesto samo pa si je prizadevalo za čim bolj samostojno odločanje o lastni usodi. Pred sredo 14. stoletja je Zadar priznaval beneško oblast, izpod katere pa se je skušal izviti. Na roko so mu šle politične okoliščine. Le malo za tem, ko je (1342) na Ogrskem zavladał Ludvik I. Veliki, je moč hrvaških gospodarjev dalmatinskega zaledja oslabela. Mesta pod Benetkami, tudi Zadar, so iskala zaslombe pri Ludviku. To je v pogledu Zadra sprožilo oster odziv Benetk. Nad Zadar so poslale kopno vojsko in morarico, ki sta obkolili mesto. Obleganje in spopadi so trajali od avgusta 1345 do konca decembra 1346, ko se je bil Zadar primoran vnovič pokoriti Benetkam. O dogajanju sta nastala dva komplementarna kronikalna zapisa, ki prikazujeta nasprotujoča si vidika zadrškega in beneškega dožemanja vojnih dogodkov, obojih političnih koncepcij in kulturno-literarnih usmeritev.

Leta 2007 je v zbirki *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* Hrvaške akademije znanosti in umetnosti izšla znanstvenokritična, bogato komentirana izdaja opisa dogodkov izpod peresa anonimnega zadrškega kronista Obsidio Iadrensis. Ta objava je spodbudila že pred časom načrtovano izdajo beneškega spisa Cronica Jadretina, ohranjenega v latinskem in ljudskem (vulgarnem) jeziku. Oba rokopisa, ki sta predmet pričujoče objave Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti izpod peres Ghirarda Ortallija in Ornelle Pittarello, hrani Biblioteca Nazionale Marciana v Benetkah.

Uvodno poglavje monografije osvetljuje historiat zamisli in uresničitev edicije Cronica Jadretina. Sledi zanimivo razglabljanje o obeh omenjenih antagonističnih kronikah – zadrski in beneški, ki povzema tudi več dejstev o zadrskem piscu, njegovem vpogledu v dogajanje in v z njim povezane dokumente ter o kakovosti njegovega pisanja. Tudi pisec Cronice Jadretine je anonimen, zastopa probeneško stališče in predstavlja značilnosti tedanje beneške notarske kronistike. Avtor Ortalli v posebnem poglavju umešča dogajanje v časovno in prostorsko širši kontekst Dalmacije in znotraj nje Zadra v razmerju do Benetk in ogrskih vladarjev s ključnimi prekretnicami: 1313 podreditev Benetkam, ki je bila po zatrtju zadrškega upora 1345–1346

vnovič potrjena 1348, prehod dalmatinske obale v roke ogrskega kralja Ludvika 1358 in končno odkup Dalmacije vključno s Zadrom s strani Benetk od šibkega pretendenta za ogrski prestol 1409. Isti avtor nato osvetli dogodke in njihovo dožemanje z beneškega in zadrškega zornega kota. Beneški pristop opravičuje vojaški poseg kot beneško pravico in božjo voljo proti tistim, ki se skušajo izmakniti beneškemu nadzoru. Hvali dobrohotnost doža in učinkovito družbeno povezanost vladajočih in podložnih v Benetkah, medtem ko naj bi v Zadru pod vplivom ogrskega vladarja prišlo do plemiškega zatiranja malih ljudi. Zadrski vidik pa zagovarja osvoboditev – svobodo proti beneški dominaciji, uporablja besedo *patria* v smislu mestna skupnost. Domovina, spodobnost in zvestoba naj bi bile identitetne, povezovalne vrednote Zadrancov, čeprav je pri njih prihajalo do razhajanja stališč družbenih slojev. Benetke so spodbujale cepljenje interesov popolarov in patriciata. Podpirale so prve in se v svojih prizadevanjih posluževale tudi podkupovanja.

Več indicev kaže, da je Cronica Jadretina časovno nastala zelo blizu dogodkov 1345–1346. Njenemu anonimnemu avtorju so raziskovalci skušali nadeti ime z analizami jezika, fraz, citatov in posameznih besed. Dosedanjim domnevam o avtorstvu, ki izpostavljajo predvsem dva možna pisca, avtorica Pittarello argumentirano in prepričljivo postavlja ob bok tezo, da gre za neznanega avtorja – notarja, povezanega z beneško pisarno, ki pa je bil vsaj deloma prisoten v vojaškem konfliktu pred Zadrom. Vojnim dogodkom namreč posveča večjo pozornost kot diplomatskim, ki so se odvijali daleč od vojaških spopadov. Podrobno opisuje beneško floto, premike kopne vojske, preskrbo vojske itd., medtem ko dogovore v Benetkah omenja le pavšalno. Ista avtorica podrobneje formalno in vsebinsko predstavi latinski kodeks Cronica Jadretina in njegove dodatke na koncu. V besedilu so dogodki opisani v kronološkem zaporedju, porazdeljeni v neoštevilčena poglavja, katerih vsako ima ritmični zaključek. Naracija je jedrnata, ne sklicuje se na dokumente, pač pa vključuje svete zapise in antične pisce. Izraža beneško stališče, omenja beneške zasluge in legitimira beneški poseg, ki potrjuje pravico in moč Benetk. Besedilo Cronice Jadretine na koncu vključuje: pesnitev v čast dožu Andreu Dandolu, katere vsebina je zadrška vojna, akt predaje Zadrancov beneškemu gospodstvu, molitev devici Mariji, posmrtni napis poveljniku beneških galej v heksametrih po antičnem vzoru ter doževno pismo istemu poveljniku z navodili in zadožitvami pri obleganju Zadra.

Latinsko besedilo Cronice Jadretine je bilo kasneje prevedeno tudi v ljudski jezik. Med presojo odvisnih rokopisov in razvejanih prepisov ter objave iz 1796, avtor Ortalli utemeljeno pokaže na zapis, ki je najbližje prvotnemu prevodu Cronice Jadretine, vključen pa je v kroniko Pseudo-Zancaruola v hrambi Biblioteca Nazionale Marciana v Benetkah. Naslov rokopisa

je *Como la città de Zara revellò ala città signoria de Venesia*. Ohranjena latinska in prevedena verzija pa nista neposredno odvisni, ker se v nekaterih podatkih razhajata. V prevedeni verziji manjkata dve poglavji latinske in končni dodatki, ki jih vsebuje ohranjena latinska inačica, odstopanja pa so tudi v samem besedilu. Primerjava obeh besedil kaže, da prevedena inačica skoraj ničesar ne dodaja k latinski, le nepomembne drobne pripombe, ki častijo Benetke in grajajo Zadar. V prevodu so izostale posamezne besede in celo vrste, v njem se pojavljajo banalne pomote in bistvene napake, v nekaterih primerih celi stavki niso razumljivi. Imenitno pomagalo k razumevanju vira je poglavje, ki v kratkem povzema vsebino vseh 41 poglavij Cronice Jadretine z dopolnili o kraju in času dogajanja in o akterjih, ki jih izvirnik ne omenja. Pojasnilu kriterijev edicij latinskega in ljudskega besedila sledita drug ob drugem oba prepisa. V obeh so označeni listi izvirnika, poglavja pa so oštevilčena s strani izdajateljev obeh rokopisov. Prepisoma sledi še prepis dodatkov latinske Cronice Jadrensis. Knjigo zaključujejo sezname objavljenih in neobjavljenih virov, seznam literature, ter seznama pojmov ter osebnih in krajevnih imen.

Tako pri objavi Obsidio Iadrensis kot Cronica Jadretina imamo opraviti z odličnima izdelkoma, čeprav se

po sestavnih delih nekoliko razlikujeta. Obsežni uvod, opremljen s podrobno kronologijo dogodkov in analizo jezika, je pri objavi Obsidio Iadrensis preveden tudi v angleščino, samo besedilo izvirnika pa v hrvaški jezik. Objavi je dodan faksimile rokopisa. Cronica Jadretina je glede prevodov in ponazoril skromnejša, zato pa v spremnih poglavjih k objavi prinaša dragocena in prepričljiva razmišljanja in analize: vsebinske in ideološke primerjave beneškega in zadrškega dožemanja dogodkov, razmišljanje o avtorstvu latinskega vira, opis tradicije besedila v ljudskem jeziku in še marsikaj.

Darja Mihelič

Zdenka Bonin & Deborah Rogoznica (2016):
KOPRSKA RODBINA GRISONI
IN NJENE SORODSTVENE POVEZAVE.
Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 123 strani.

Po predstavitvi fonda rodbine Gravisi (1440–1933) v dvojezičnem katalogu iz leta 2012, sta Z. Bonin in D. Rogoznica uspeli v razmeroma kratkem času obdelati in predstaviti nič manj obsežen in dragocen fond rodbine Grisoni, ki je ob finančni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, izšel pod naslovom »Koprska rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave«, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 2016.

Njun izbor rodbine Grisoni ni bil naključen, saj se je Pokrajinski arhiv Koper na določen način že leta 2013/14 vključil v projekt »Vloga in pomen plemiške družine Grisoni in njihove knjižne zbirke v kulturni dediščini Kopra« (projekt raziskav in objava arhivskega in knjižničnega gradiva Osrednje knjižnice Koper in Pokrajinskega arhiva Koper), ki je strnil okrog sebe vrsto strokovnjakov različnih profilov s področja humanističnih ved, tako z obalnega kot širšega slovenskega prostora.

Po srečnem naključju je namreč po izumrtju rodbine (1841) v Kopru ostala njihova dragocena knjižnica, ki jo od leta 1952 hranijo v Domoznanskem oddelku Osrednje knjižnice Koper, arhivsko gradivo pa v fondu Sabini-Grisoni predstavlja nadvse pomemben vir za spoznavanje zgodovine Kopra, kakor tudi širšega istrskega prostora.

Raziskave knjižnega in arhivskega gradiva, ki se sicer zrcalijo v izdanem katalogu obeh avtoric, naj bi tako strokovni kot širši javnosti predstavile ta izredno dragocen segment koprške kulturne dediščine, kakor tudi osebnost zadnjega potomca – grofa Francesca Grisonija – v kontekstu razsvetljenskih nagibov, svetovljanstva in erudicije, ki sta oplajala tedanji intelektualni in kulturniški krog koprškega plemstva in bogatega meščanstva na prehodu med 18. in 19. stoletjem.

Rodbinski fond Sabini-Grisoni je bil po podatkih iz leta 1949, kot pojasnjujeta avtorici, po vsej verjetnosti hranjen v prostorih Ubožne ustanove (*Pio Istituto*

Grisoni). Del arhiva naj bi bil v prvem povojnem času (1945/46) izgubljen ali razprodan za star papir, kar pa se je arhiva ohranilo, ga je zbral in uredil tedanji upravnik Mestne knjižnice Benedetto Lonza.

Koprška mestna knjižnica je arhivski fond rodbine Grisoni s priključenim arhivom posesti v Dajli hranila do ustanovitve Mestnega arhiva Koper leta 1953, zaradi prisotnosti arhivskih dokumentov, ki se nanašajo na izumrlo rodbino Sabini, pa je poznan kot fond Sabini-Grisoni (1412–1947). Obsega 94 škatel arhivskega gradiva in predstavlja enega najbogatejših arhivskih fondov Pokrajinskega arhiva Koper.

Fond v svojih številnih dokumentih razkriva družbene okvire, na osnovi katerih so se oblikovale preživetvene strategije krvno povezanih plemiških rodbin. Čeprav so pripadniki večjih rodbin, ne glede na obliko volil, cerkvenim ustanovam zapuščali del svojega premoženja, je bila na osnovi fidejkomisa zemljiška posest dolga stoletja neodtujljiva. Nepremičnine so praviloma po moški liniji pripadale naslednikom rodbine, v njihovi odsotnosti pa je lahko po ženski liniji prešla na nove generacije. Grisoniji so s spretnostjo in nekoliko sreče skozi stoletja pridobivali in širili lastno premoženje ter ob začetku 19. stoletja postali ena najbogatejših in najpomembnejših istrskih plemiških rodbin.

Avtorici tako v katalogu sledita predvsem njihovim

sorodstvenim povezavam, s katerimi so znali spretno izbirati zavezništva in sorodstvene vezi znotraj Kopra, Istre, beneške *Terraferme*, Furlanije, Gorice in Trsta. Vse to je dvigalo ne le njihov ugled in socialni položaj, temveč je pripomoglo tudi k naraščanju njihovega premoženja.

Ob splošnem uvodnem orisu zakonskih zvez in poročnih običajev v Istri in Benetkah, avtorici spregovorita tudi o vlogi mestnih elit in pomenu koprskih plemiških rodbin, nato pa se posvetita vzponu rodbine Grisoni po njihovem prihodu v Koper ob koncu 14. stoletja, kjer kot začetnika rodbine označujeta Francesca Lorenza Grisonija, čeprav naj bi bila rodbina v koprski Veliki svet sprejeta šele leta 1431. Osrednji del njunih raziskav se nedvomno zrcali v poglavju, ki govori o sklepanju sorodstvenih vezi na osnovi ohranjenih poročnih pogodb. Tako sledimo najprej vezem s koprskima družinama Vergerio in Fini, nato pa z družinama Sabini in Gorizzutti, ki že razkrivata dimenzijo širših čezmejnih zavezništov med plemiškimi elitami, kar je bilo sicer značilno za obmejni prostor nekdanje beneške Istre. Končno sledijo še vezi z rodbinama Borisi in Brigido, medtem ko se je zadnji potomec, grof Francesco Grisoni, povezal rodbino Pola iz Trevisa, ki je sicer izvirala iz stare puljske plemiške rodbine Castro Pola.

V zaključnem delu kataloga se avtorici posvečata še dobrodu delovanju Francesca Grisonija in njegove žene grofice Marianne Pola Grisoni ter knjižni in arhivski dediščini rodbine Grisoni.

Ob koncu sledi daljši povzetek v italijanskem jeziku ter seznam kratic, okrajšav ter pregled virov in literature. Skrbno in estetsko oblikovan katalog je popestren z bogatim in raznovrstnim slikovnim gradivom oziroma številnimi arhivskimi dokumenti, ki jim daje še poseben čar heraldično gradivo.

S katalogom in spremljajočo razstavo sta avtorici prav gotovo presegli njuno željo, da bi osvetlili manj znane življenjske poti in usode posameznih koprskih plemiških rodbin in njihovih družinskih članov, saj sta razgrnili dobršen del družbeno-ekonomske in socialne zgodovine Kopra tja od zgodnjega beneškega obdobja do sredine 19. stoletja, kar je spričo odsotnosti starega koprškega arhiva zelo pomembno, saj je s tem vsaj do neke mere možno kompenzirati praznino v starejši koprski zgodovini. Hkrati pa družinski arhivi, kar se potrjuje tudi na primeru rodbine Grisoni, omogočajo raziskave tudi na vseh tistih področjih, ki so bila doslej zanemarjena in prezrta ter s tem skorajda odsotna v našem lokalnem zgodovinopisju.

Salvator Žitko

Michele Grison (2015): GIANNANDREA DE GRAVISI. SCRITTI EDITI. Ljubljana, Società di studi storici e geografici, Pirano, Fonti e Studi per la storia dell'Adriatico orientale, vol. IV-1/IV-2, 2 knjigi, 933 strani.

Leta 2015 je Društvo za zgodovinske in geografske študije v Piranu (*Società di studi storici e geografici, Pirano*) v seriji *Fonti e Studi per la storia dell'Adriatico orientale*, izdala zajetno delo Michela Grisona z naslovom *Giannandrea de Gravis. Scritti editi*. Zaradi obsežnosti gradiva je delo predstavljeno v dveh zvezkih: v prvem, ki obsega 193 strani, se ob krajšem avtorjevem uvodu razgrinja življenjsko pot Giannandrea Gravisija, ob koncu pa sledi pregled njegovih objavljenih del, ki se nadaljuje v obsežnejšem drugem zvezku (722 strani). Na koncu prvega dela sledi pregled virov in literature, obe knjigi pa prinašata tudi veliko dokumentov in fotografij iz zasebnega družinskega arhiva Gravisijev.

Pobuda za objavo pričujočega dela je dozorela ob avtorjevi predstavitvi življenja in dela Giannandrea Gravisija na mednarodnem simpoziju pod naslovom »Gravisiji – vloga, angažiranost in kultura koprskе rodbine skozi stoletja« (*I Gravis – ruolo, impegno e cultura di un casato capodistriano attraverso i secoli*), ki se je v Kopru v organizaciji Društva za zgodovinske in geografske študije iz Pirana, odvijal v dneh 30. novembra in 1. decembra 2012. Ob tej priliki je avtor na kratko orisal lik markiza Giannandrea Gravisija, enega zadnjih vidnejših predstavnikov te ugledne koprskе plemiške družine, njegovo šolanje na koprskem liceju in na graški univerzi, zlasti pa njegovo kasnejše plodno učno-vzgojno in znanstveno-raziskovalno delo na italijanskem liceju v Pazinu.

Sumarično predstavljeno gradivo na simpoziju, je avtorju v naslednjih letih služilo za poglobljeno raziskovalno delo in izbor obsežnega gradiva, ki ga je strnil v pričujočih publikacijah. V prvem zvezku M. Grison izčrpnjeje orisuje Gravisijevo življenjsko pot, od rojstva leta 1880, pridobivanja temeljne izobrazbe v tedanjem koprskem liceju pa do študija v Gradcu, ki ga je julija 1904 zaključil z zagovorom svoje teze *Distribuzione della popolazione dell'Istria. Ricerche antropogeografiche*. Po odsluženju vojaškega roka v letih 1904–1906 in pridobitvi čina podnarednika, se je vrnil v domači Koper, nato pa v letih 1907/8 nastopil službo profesorja geografije na italijanski gimnaziji v Pazinu, najprej kot pripravnik, nato pa dve leti kasneje kot redni profesor zgodovine in geografije, in tu ostal do upokojitve leta 1938.

M. Grison na podlagi skrbno zbranega gradiva in Gravisijevih osebnih pričevanj, razgrinja podroben pregled njegovega učno-vzgojnega dela, ki je poleg predavanj vključevalo še organizacijo in izvedbo šolskih ekskurzij v bližnje in bolj oddaljene kraje v Istri, kakor tudi aktivnosti, ki jih je opravljal v okviru Društva istrskih izletnikov (*Società Escursionisti istriani* »Monte

Maggiore«), ki sta ga ustanovila s prof. Albanesejem iz Poreča. Tako njegovo didaktično kot društveno dejavnost je prekinila prva svetovna vojna, saj je bil Gravis skupaj z nekaterimi učiteljskimi sovrstniki vpoklican v vojsko. Povišan je bil v čin poročnika in leta 1915 dodeljen 59. regimentu v Pulju, dve leti kasneje predstavljen v Voitzberg, ob koncu vojne oziroma ob zlomu Avstro-Ogrske, pa se je za krajši čas znašel v domačem Kopru.

Z obnovo društvenega življenja in ponovnim odprtjem pazinskega liceja, 7. januarja 1919, kjer je svoje nekdanje mesto profesorja zgodovine in geografije zasedel tudi Giannandrea Gravis, se iz njegovih povojnih poročil in aktivnosti, postopno razodeva tudi njegov nazorski in politični preobrat. Iz citiranih dokumentov pri njem sicer ni zaznati kakih posebnih nagibov do iredentističnih teženj pred prvo svetovno vojno, vendar Gravis, tako kot večina tedanjega italijanskega izobraženstva, ni skrival sovraštva do Avstrije oziroma velike privrženosti do savojske dinastije in italijanske zasedbe nekdanjega Avstrijskega primorja. Iz prvih pobud in aktivnosti Društva istrskih izletnikov je hkrati razvidno, da se je društvo nemudoma vključilo v splošni tok nacionalistične povojne evforije in se že tudi – ob nekaterih manifestacijah in zborovanjih – kakršno je bilo npr. 20. julija 1919 na Učki, povezovalo s prvimi skupinami lokalnih borbenih fascijev (*fascio di combattimento*). V svojem zadnjem poročilu na VI. društvenem kongresu v Pazinu, z dne 26. oktobra 1919, je Gravis tudi odločneje izrazil svoje ideološke in politične opredelitve za Italijo, iz pričujočih dokumentov pa ni razviden njegov odnos do fašističnega režima, čeprav je bilo že v šolskem letu 1923/24 z Gentilejevo reformo zaznati radikalne spremembe v učnih programih in strukturi tudi na samem pazinskem liceju.

Zgolj iz nekaterih podpisanih oziroma nepodpisanih nekrologov in spominskih zapisov, ki so nastali po njegovi smrti leta 1960 v Trstu, je moč nekoliko sklepati na njegove politične opredelitve v obdobju pred prvo svetovno vojno in po njej. V nepodpisanem članku, ki je izšel 1. oktobra 1960 v »*Il Piccolo Sera*«, neznani avtor navaja, »da je bil markiz Gravis vzgojen v družinskem krogu v patriotskem duhu in se je svoje celotno življenje z besedo in peresom boril za italijanski značaj Istre. Mnoga leta je bil profesor na pazinskem liceju in mnoge generacije vzgajal v ljubezni do domovine. Bil je velik strokovnjak širokih obzorij, avtor mnogih pomembnih člankov in razprav s področja toponomastike in domoznanstva, ki so potrjevali italijanski nacionalni značaj istrske pokrajine«.

Zgolj iz članka Giovannija Quarantottija z naslovom *Gravis Barbabianca. Ricordo di un istriano insigne*, ki je izšel v dnevniku *Il Piccolo*, 25. oktobra 1960, je moč razbrati nekaj splošnih oznak, ki Giannandrea Gravisija opredeljujejo za politično prepričanega iredentista in liberalca izostrenih demokratičnih nazorov, ki pa ga njegove značajske poteze, narava in predanost znanosti

niso pritegovale v aktivno politiko, temveč zgolj na področje teoretičnega razpravljanja in didaktičnega udejstvovanja. Nekaj voluntarističnega političnega aktivizma, nadaljuje Quarantotti, je bilo pri njem zaznati le v mladostnih letih, vendar so bile le kratkega daha in v nasprotju z njegovo kulturno formacijo in političnim instinktom.

Dejansko, če sledimo kronološko razvrščenemu prikazu Gravisijeve pedagoške in znanstvene dejavnosti od prvih povojnih let pa do njegove upokojitve leta 1938, ki jo je M. Grison v kar največji možni meri naslonil na številne dokumente in raznovrstno arhivsko gradivo, je razvidno, da se je Gravis zapisal predvsem znanstvenemu delovanju v številnih strokovnih revijah in časopisih tedanjega časa, med katerimi izstopajo npr. *Pagine Istriane*, *Alpi Giulie*, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, *La Porta Orientale*, *Rivista Geografica Italiana* in mnoge druge. Že v prvem povojnem obdobju je Gravis, kot dober poznavalec toponomastike, geologije in etnografije Istre, Generalnemu civilnemu komisariatu za Julijsko krajino predlagal, da bi prek društva »Monte Maggiore«, oblikovali Odbor za preureditev in sistematizacijo toponomastike v pokrajini (*Comitato per il riordinamento e la sistemazione della toponomastica nella regione*), v okviru katerega bi – vsaj za območje Istre – odpravili nemške toponime, več previdnosti pa je svetoval v »prevajanju slovanskih imen oziroma pri reintegraciji slovaniziranih latinskih imen v pretežno slovanski pokrajini«, italijanska toponomastika pa bi bila lahko po njegovem sprejeta le ob upoštevanju in spoštovanju lokalnih toponimov.

V tem kontekstu je bilo pomembno njegovo dolgoletno sodelovanje s *Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* ter z vrsto revij z območja Julijske krajine.

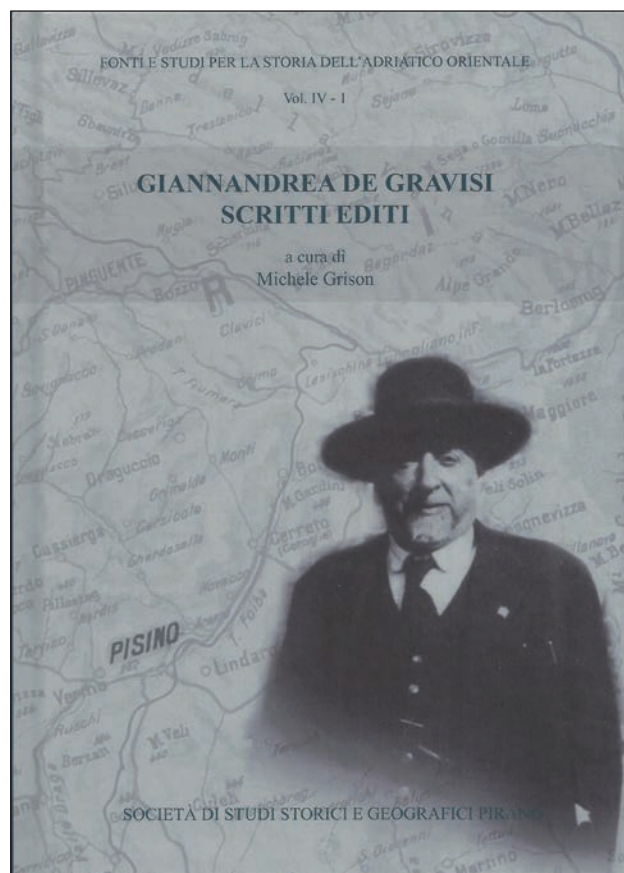
Prav gotovo se je Giannandrea Gravis dodobra uveljavil v geografski stroki že v devetdesetih letih 19. stoletja, ko se je priključil tistim strokovnjakom, ki so pričeli pod vplivom antropogeografskih študij Friedricha Ratzela, za njim pa Francesca Viezzolija, raziskovati vpliv geografskih značilnosti na gostoto prebivalstva oziroma porazdeljenost človeških naselbin na območju istrskega polotoka. Rezultate svojih raziskav, ki jih je izvedel po metodoloških principih G. Marinellija, je objavil v nekaterih strokovnih revijah in zbornikih. Pri svojih raziskavah je prišel do zaključka, da je na gostoto prebivalstva, razen nekaterih izjem, bistveno vplivala oddaljenost od morja, ob tem pa tudi nadmorska višina in geološka sestava tal, kar je bistveno vplivalo na razvoj poljedelstva in živinoreje.

Gravisijevo raziskovalno in publicistično delo je sicer trajalo dobrih 60 let, saj se je nadaljevalo tudi po njegovi upokojitvi leta 1938, oziroma po letu 1953, ko je zapustil Koper. Celoten II. zvezek tako prinaša izbor njegovih člankov in razprav (61), razpetih med leti 1903 in 1958.

V tehtnem in dokumentarno bogatem delu M. Grisona, se torej odstira podoba enega zadnjih potomcev

nekdanj ugledne plemiške rodbine Gravisijev, ki je v prelomnem zgodovinskem obdobju, polnem radikalnih političnih zasukov, delil usodo z mnogimi rojaki in sovrstniki, in ki prav gotovo še čaka na poglobljeno raziskavo in osvetlitev. Avtor je v tem kontekstu opravil pomembno oziroma kar temeljno delo, ki odpira vrsto vprašanj, bodisi o vlogi in doprinosu kroga tedanjih italijanskih izobražencev na istrskih tleh s področja humanistične in naravoslovne znanosti, kakor tudi njihovih pogledov in stališč do aktualnega političnega dogajanja in odnosa do vladajočega fašističnega režima, s tem pa tudi odpira vprašanja, povezana z eksodusom istrskega prebivalstva in izbrisom spomina na številne osebnosti in dogodke polpretekle zgodovine Istre.

Salvator Žitko

IN MEMORIAM

SILVANO SAU

(30. junij 1942 – 26. maj 2016)

Silvano Sau, Izolan, se je rodil v Trstu očetu Giuseppeju iz Izole in materi Antoniji Rihtar iz Dola pri Kopru. Večino svojega življenja je namenil novinarstvu v okviru kopske televizije in radija. V svojem štirideset letnem plodnem poklicnem delovanju kot novinar, urednik, odgovorni urednik in direktor TV Koper – Capodistria, publicist, politik in vidna osebnost Skupnosti Italijanov Pasquale Besenghi Degli Ughi, dolgoletni predsednik Samoupravne italijanske narodne skupnosti ter kar tri mandate izolski podžupan, je namenil veliko pozornosti manjšinskim vprašanjem in vlogi italijanskega jezika na dvojezičnem prostoru slovenske Istre. Zavzemal se je za kompleksno vlogo italijanske manjšine v političnem in gospodarskem življenju obmejnega območja. Bil je tudi dva mandata predsednik Unije Italijanov za Istro in Reko, v letih 1982–1986 poslanec v slovenski republiški skupščini, od 1986 do razpada Jugoslavije 1991 pa poslanec v zvezni skupščini. Za svoje poklicno delo pri širjenju kulture, zgodovine in tradicije mesta Izole, za ohranjanje in varstvo posebnih pravic pripadnikov Italijanske narodne skupnosti ter za zgled pri spoštovanju in spodbujanju strpnosti ter mednarodnem sožitju je prejel posthumno nagrado »Isola d'Istria 2016«.

Silvano Sau se je leta 1964 zaposlil na Radiu Koper, kjer je sprva vodil kulturne oddaje (*Terza pagina*), cikluse o jazzu, ameriških protestnih pesmih, imel intervjuje z ustvarjalci umetnosti. Leta 1970 se je zaposlil na TV Koper – Capodistria, kjer je vodil dnevno informativne

oddaje, bil časnikar, urednik kulturnega programa, odgovorni urednik in direktor v letih 1982–1990. Veliko je prispeval k normalizaciji manjšinskih razmer na političnem področju in pričel s prvimi neposrednimi stiki z vlado Republike Italije in z regionalnimi predstavniškimi organi Furlanije Julijske krajine, kar je po podpisu Osimskega sporazuma privedlo k razvoju dobrososedskih odnosov in medsebojnemu razumevanju med državama.

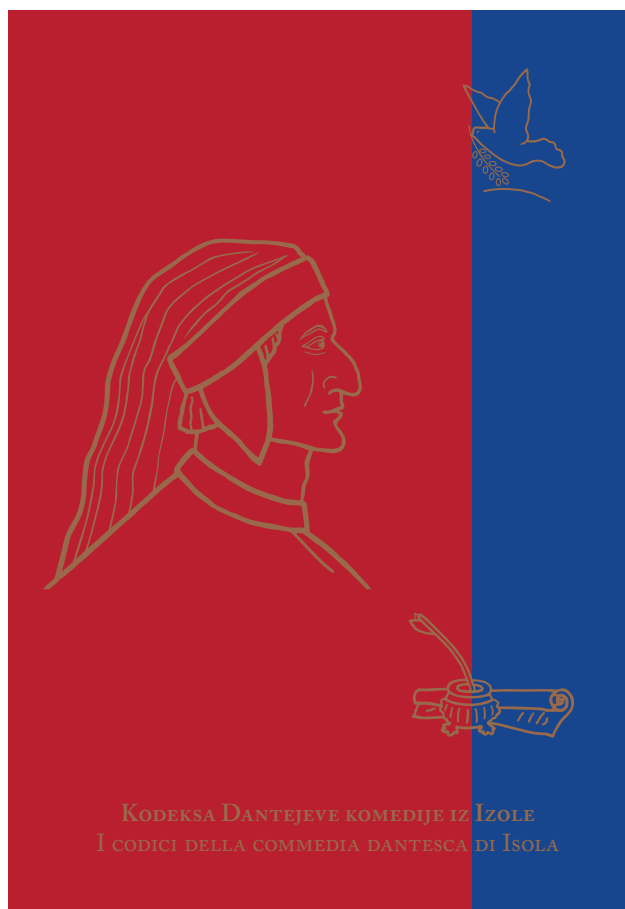
Strokovna besedila je objavljala v nekaterih osrednjih italijanskih kulturnih revijah, zlasti v strokovnem časopisu za gledališče Sipario, v ljubljanskem Ekranu, v Obali. Prav tako pa je sodeloval, urednikoval in soustvaril vrsto publikacij o izolski zgodovini. Bil je namreč odličen poznavalec Izole, tako njene zgodovine kot sodobnosti, hkrati pa je bil ves čas politično angažiran in je na različne načine pripomogel k širjenju izolske kulture in tradicije. Tudi po upokojitvi je ostajal vpet v družbeno, kulturno in politično življenje Istre in je objavljala publikacije o zgodovini Izole. Leta 2013 je postal tudi častni občan Izole. Napisal in izdal je tri knjige ter sodeloval pri več kot desetih knjižnih publicističnih projektih.

V zgodnjih 70-ih je markanten Sauov prispevek pri razvoju informacijske dejavnosti, novinarstva in publicistike kopskih televizijskih in radijskih redakcij v italijanskem jeziku. Številne so njegove oddaje o takratnih političnih dogodkih in o tistih, ki so poskušali osvetliti nekatere vidike lokalne zgodovine, s posebnim poudarkom na spodbujanju dobrih sosedskih odnosih – z mejno regijo Furlanijo Julijsko krajino in v meddržavnih odnosih Slovenije in Italije.

Ne moremo mimo njegovih prizadevanj na področju kulture, domoznanstva in zgodovine Jadranskega prostora. Intenzivno in neumorno uredniško in publicistično delo Silvana Saua, v okviru Italijanske skupnosti Izola,

Silvano Sau (foto: Tomaž Primožič, Fpa, 2014).

je prispevalo k oblikovanju in objavi vrste publikacij o zgodovini mesta Izole. Med glavnimi lahko naštejemo zbirko starih razglednic Izole, objavljeno leta 1999 pod naslovom „Isola in 200 cartoline“ (»Izola v 200 razglednicah«), „Isola – Immagini di una storia“ (»Izola – zgodovina v slikah«) iz leta 2006, „Dizionario del dialetto Isolano“ (»Slovar izolskega narečja«) leta 2009, „L’Isola che non c’è più“ leta 2013, „Piccole grandi storie di Isola“ leta 2014 in knjigo „La comunità sacrificata: Il Comitato misto italo-jugoslavo“ objavljeno v letu 2015. S svojimi prispevki je sodeloval pri vrsti drugih publikacij na različnih področjih, od zbornikov, priročnikov, mestnih vodičev do faksimilov. Te so: „Il porto di Isola“, „L’Isola dei pescatori“, „La società civile a Isola“, „Gli ultimi giorni della Serenissima in Istria e a Isola“, „590 anni della scuola pubblica a Isola“ (»590 let javne šole v Izoli«) „La casata dei Manzioli di Isola dopo il 1797“, „Palazzo Manzioli: Isola e Palazzo Manzioli“, „Fiumi e litorali: percorsi delle coste del Veneto orientale a Capodistria e Pirano“, „Isole e lagune: guida alle isole della laguna di Venezia e ai centri della costa slovena“ in druge.

Vsekakor si zaslužijo posebno omembo objave v sodelovanju z Znanstveno-raziskovalnim središčem v Kopru in takratnim direktorjem Darkom Darovcem. Skupaj sta si delila projektne predloge in ideje, ki sta

jih uspešno izpeljala s podporo Občine Izola, Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS ter programov čezmejnega sodelovanja EU, in sicer izdaje faksimilov srednjeveških statutov Izole „Statuti del Comune di Isola“ s prepisom, prevodom in spremno študijo leta 2006 oziroma 2010 ter izdaje faksimilov dveh kodeksov Dantejeve Komedije leta 2014, ki sta nastala v Izoli ob koncu 14. stoletja, enega hranijo v Knjižnici Marciana v Benetkah, drugega pa v Nacionalni knjižnici v Parizu; publikacije, ki so nedvomno obogatile slovenski kulturni prostor. Prav izdaja Dantejevih kodeksov, za katera si je dlje časa zelo prizadeval in bil glavni pobudnik tega projekta, sta bila Silvanu Sau v poseben ponos.

Silvano Sau si je prizadeval, da bi predstavitev skupnega projekta kodeksov oznanil tudi onstran meje. Zato je bila zanj velikega pomena predstavitev Dantejevih kodeksov v Trstu. Italijanska samoupravna narodna skupnost je skupaj s tržaško mestno knjižnico »Attilio Hortis« organizirala predstavitev izolskih Dantejevih kodeksov 23. oktobra 2015, v avli muzeja Sartorio.

Silvano Sau je odigral ključno vlogo tudi pri uresničevanju skupnega projekta med Slovenijo in Italijo, obnove izolske palače Manzioli, ki je zlasti po njegovi zaslugi postala osrednji prostor spodbujanja in stanovitnosti diskurza velike kulturne in družbene odprtosti, kjer ni bil le institucionalni sedež Italijanske skupnosti Izole, ampak in predvsem pomembno stičišče vseh družbenih stvarnosti mesta Izole in širšega istrskega prostora.

Delo in vlogo Silvana Saa v heterogenem istrskem kulturnem prostoru lahko ocenimo kot življenjski projekt političnega in kulturnega mostu med Italijo, Slovenijo in Hrvaško.

Tilen Glavina
Darko Darovec

KAZALO K SLIKAM NA OVITKU

SLIKA NA NASLOVNICI: *Pri zapisovanju: Tine Logar in Nardin Žnidarjev in Žvan Štefuov*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Slika 1: *Franc Pavelnov, 89 let, Marija Vančna, 87 let, Nardin Žnidarjev, 80 let, Žvan Štefuov, 79 let, Terezija Matevževka, 80 let*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Slika 2: *Seno nese v košu (Ana Cenčič)*, Robidišče (foto: B. Orel, 1951).

Slika 3: *Kopo delajo zadružniki*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Slika 4: *Travo nese v košu*, Robidišče (foto: J. Šušteršič, 1951).

Slika 5: *Klara Šeražuánova in Vito Marjancinin gresta „seč an grabit“*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Slika 6: *Mjutni gredo na delo (delat kopo in past)*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Slika 7: *Franc Pavlnov s kozami*, Robidišče (foto: B. Orel, 1951).

Slika 8: *Noge si pere*, Robidišče (foto: J. Šušteršič, 1951).

Vse slike na naslovnici vir: Slovenski etnografski muzej, <http://www.etno-muzej.si/sl>. Uredništvo se Slovenskemu etnografskemu muzeju zahvaljuje za dovoljenje za objavo fotografij.

INDEX TO IMAGES ON THE COVER

FRONT COVER: *Taking notes: Tine Logar and Nardin Žnidarjev and Žvan Štefuov*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Figure 1: *Franc Pavelnov, 89 years, Marija Vančna, 87 years, Nardin Žnidarjev, 80 years, Žvan Štefuov, 79 years, Terezija Matevževka, 80 years* Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Figure 2: *Carrying hay in a basket (Ana Cenčič)*, Robidišče (foto: B. Orel, 1951).

Figure 3: *Making a pile*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Figure 4: *Carrying grass in a basket*, Robidišče (foto: J. Šušteršič, 1951).

Figure 5: *Klara Šeražuánova and Vito Marjancinin go “chopping and grabbing”*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Figure 6: *Mjutni going to work (to make a pile and trap)*, Robidišče (foto: M. Matičetov, 1951).

Figure 7: *Franc Pavlnov with goats*, Robidišče (foto: B. Orel, 1951).

Figure 8: *Washing her feet*, Robidišče (foto: J. Šušteršič, 1951).

All the images on the cover source: Slovene Ethnographic Museum, <http://www.etno-muzej.si/en>. The Editorial board would like to thank the Slovene Ethnographic Museum for the authorization for publishing the images.

Ta številka revije *Annales Series historia et sociologia* je posvečena akademiku prof. dr. Tinetu Logarju (1916–2002). Z njo želimo proslaviti 100. obletnico rojstva tega izjemnega slovenskega dialektologa, ki je svoje bogato znanje, izkušnje in navdušenje nad jezikom prenesel na mlajše rodove jezikoslovcev in brez katerega raziskave slovenskih narečij danes ne bi mogle biti tako obsežne, poglobljene in aktualne.

This issue of the journal Annales Series historia et sociologia is dedicated to the academician prof. dr. Tine Logar (1916–2002). In this way we are celebrating the 100th anniversary of the birth of this exceptional Slovenian dialectologist, who transferred his rich knowledge, experience and enthusiasm for language to young generations of linguists and without whom the studies of Slovenian dialects today would not be so extensive, thorough and topical.

NAVODILA AVTORJEM

1. Revija ANNALES (*Anali za istrske in mediteranske študije* Ser. hist et soc.) objavlja **izvirne** in **pregledne znanstvene članke** z družboslovnimi in humanističnimi vsebinami, ki se navezujejo na preučevanje *zgodovine, kulture in družbe* Istre in Mediterana. Vključujejo pa tudi *primerjalne in medkulturne študije* ter *metodološke in teoretične* razprave, ki se nanašajo na omenjeno področje.

2. Sprejemamo članke v slovenskem, italijanskem, hrvaškem in angleškem jeziku. Avtorji morajo zagotoviti jezikovno neoporečnost besedil, uredništvo pa ima pravico članke dodatno jezikovno lektorirati.

3. Članki naj obsegajo do 48.000 znakov brez presledkov oz. 2 avtorski poli besedila. Članek je mogoče oddati na e-naslov Annaleszdjp@gmail.com ali na elektronskem nosilcu (CD) po pošti na naslov uredništva.

Avtor ob oddaji članka zagotavlja, da članek še ni bil objavljen in se obvezuje, da ga ne bo objavil drugje.

4. Naslovna stran članka naj vsebuje naslov in podnaslov članka, ime in priimek avtorja, avtorjeve nazive in akademske naslove, ime in naslov inštitucije, kjer je zaposlen, oz. domači naslov vključno s pošto številko in naslovom elektronske pošte. Razen začetnic in kratic pisati z malimi črkami.

5. Članek mora vsebovati **povzetek** in **izvleček**. Izvleček je krajši (max. 100 besed) od povzetka (cca. 200 besed).

V *izvlečku* na kratko opišemo namen, metode dela in rezultate. Izvleček naj ne vsebuje komentarjev in priporočil.

Povzetek vsebuje opis namena in metod dela ter povzame analizo oziroma interpretacijo rezultatov. V povzetku ne sme biti ničesar, česar glavno besedilo ne vsebuje.

6. Avtorji naj pod izvleček članka pripišejo ustrezne **ključne besede**. Potrebni so tudi **angleški (ali slovenski) in italijanski prevodi** izvlečka, povzetka, ključnih besed, podnapisov k slikovnemu in tabelarnemu gradivu.

7. Zaželeno je tudi (originalno) **slikovno gradivo**, ki ga avtor posreduje v ločenih datotekah (jpeg, tiff) z najmanj 300 dpi resolucije pri želeni velikosti. Največja velikost slikovnega gradiva je 17x20 cm. Vsa potrebna dovoljenja za objavo slikovnega gradiva (v skladu z Zakonom o avtorski in sorodnih pravicah) priskrbi avtor sam in jih predloži uredništvu pred objavo članka. Vse slike, tabele in grafične prikaze je potrebno tudi podnasloviti in zaporedno oštevilčiti.

8. **Vsebinske opombe**, ki besedilo še podrobneje razlagajo ali pojasnjujejo, postavimo *pod črto*.

Bibliografske opombe, s čimer mislimo na citat – torej sklicevanje na točno določeni del besedila iz neke druge publikacije, sestavljajo naslednji podatki: *avtor, leto izida* in – če citiramo točno določeni del besedila – tudi navedba *strani*. Bibliografske opombe vključimo v glavno besedilo.

Celotni bibliografski podatki citiranih in uporabljenih virov so navedeni v poglavju *Viri in literatura* (najprej navedemo vse vire, nato literaturo). Pri tem avtor navede izključno dela ter izdaje, ki jih je v članku citiral.

Primer citata med besedilom:

(Kalc, 2010, 426).

Primer navajanja vira kot celote:

(Kalc, 2010).

Popolni podatki o tem viru v poglavju Literatura pa se glasijo:

Kalc, A. (2010): „Statistični podatki o Trstu“ ob tretji francoski zasedbi leta 1809. *Annales*, Ser. hist. sociol., 20, 2, 423–444.

Če citiramo več del istega avtorja iz istega leta, poleg priimka in kratic imena napišemo še črke po abecednem vrstnem redu, tako da se viri med seboj razlikujejo. Primer:

(Kalc, 2010a) in (Kalc, 2010b).

Bibliografska opomba je lahko tudi del vsebinske opombe in jo zapisujemo na enak način.

Posamezna dela ali navedbe virov v isti opombi ločimo s podpičjem. Primer:

(Kalc, 2010a, 15; Verginella, 2008, 37).

9. Pri **citiranju arhivskih virov** med oklepaji navajamo kratico arhiva, kratico arhivskega fonda / signaturo, številko tehnične enote in številko arhivske enote. Primer:

(ARS-1851, 67, 1808).

V primeru, da arhivska enota ni znana, se dokument citira po naslovu v *opombi pod črto*, in sicer z navedbo kratic arhiva, kratic arhivskega fonda / signature, številke tehnične enote in naslova dokumenta. Primer:

ARS-1589, 1562, Zapisnik seje Okrajnega komiteja ZKS Koper, 19. 12. 1955.

Kratice razložimo v poglavju o virih na koncu članka, kjer arhivske vire navajamo po abecednem vrstnem redu.

Primer:

ARS-1589 – Arhiv republike Slovenije (ARS), Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (fond 1589).

10. Pri citiranju časopisnih virov med tekstom navdemo ime časopisa, datum izdaje ter strani: (Primorske novice, 11. 5. 2009, 26).

V primeru, da je znan tudi naslov članka, celotno bibliografsko opombo navedemo *pod črto*:

Primorske novice, 11. 5. 2009: Ali podjetja merijo učinkovitost?, 26.

V seznam virov in literature izpišemo ime časopisa / revije, kraj, založnika in periodo izhajanja.

Primer:

Primorske novice. Koper, Primorske novice, 1963–.

11. Poglavje o virih in literaturi je obvezno. Bibliografske podatke navajamo takole:

- Opis zaključene publikacije kot celote – knjige:

Avtor (leto izida): Naslov. Kraj, Založba. Npr.:

Šelih, A., Antić Gaber, M., Puhar, A., Renar, T., Šuklje, R., Verginella, M. & L. Tavčar (2007): Pozabljeni polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem. Ljubljana, Tuma, SAZU.

V zgornjem primeru, kjer je *avtorjev več kot dva*, je korekten tudi citat:

(Šelih et al., 2007).

Če navajamo določeni del iz zaključene publikacije, zgornjemu opisu dodamo še številke strani, od koder smo navedbo prevzeli.

- Opis prispevka v **zaključeni publikaciji** – npr. prispevka v zborniku:

Avtor (leto izida): Naslov prispevka. V: Avtor knjige: Naslov knjige. Kraj, Založba, strani od-do. Primer:

Lenarčič, B. (2010): Omrežna družba, medkulturnost in prekukulturnost. V: Sedmak, M. & E. Ženko (ur.): Razprave o medkulturnosti. Koper, Založba Annales, 245–260.

- Opis članka v **reviji**:

Avtor, (leto izida): Naslov članka. Naslov revije, letnik, številka strani od-do. Primer:

Lazar, I. (2008): Celejski forum in njegov okras. Annales, Ser. hist. sociol., 19, 2, 349–360.

- Opis **ustnega vira**:

Informator (leto izporočila): Ime in priimek informatorja, leto rojstva, vloga, funkcija ali položaj. Način pričevanja. Oblika in kraj nahajanja zapisa. Primer:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, župnik v Vižinadi. Ustno izporočilo. Zvočni zapis pri avtorju.

- Opis **vira iz internetnih spletnih strani**:

Če je mogoče, internetni vir zabeležimo enako kot članek in dodamo spletni naslov ter v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

Če avtor ni znan, navedemo nosilca spletne strani, leto objave, naslov in podnaslov besedila, spletni naslov in v oklepaju datum zadnjega pristopa na to stran.

Članki so razvrščeni po abecednem redu priimkov avtorjev ter po letu izdaje, v primeru da gre za več citatov istega-istih avtorjev.

12. Kratice v besedilu moramo razrešiti v oklepaju, ko se prvič pojavijo. Članku lahko dodamo tudi seznam uporabljenih kratic.

13. Pri ocenah publikacij navedemo v naslovu prispevka avtorja publikacije, naslov, kraj, založbo, leto izida in število strani (oziroma ustrezen opis iz točke 10).

14. Prvi odtis člankov uredništvo pošlje avtorjem v **korekturo**. Avtorji so dolžni popravljeno gradivo vrniti v enem tednu.

Širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno. Druge korekture opravi uredništvo.

15. Za dodatna pojasnila v zvezi z objavo člankov je uredništvo na voljo.

UREDNIŠTVO

ISTRUZIONI PER GLI AUTORI

1. La rivista ANNALES (Annali per gli studi istriani e mediterranei, Ser. hist. et soc.) pubblica **articoli scientifici originali e rassegne** dai contenuti sociologici e umanistici relativi allo studio della *storia, cultura e società* dell'Istria e del Mediterraneo. Include inoltre *studi comparativi e interculturali* nonché saggi *metodologici e teorici* pertinenti a questa area geografica.

2. La Redazione accetta articoli in lingua slovena, italiana, croata e inglese. Gli autori devono garantire l'ineccepibilità linguistica dei testi, la Redazione si riserva il diritto di una revisione linguistica.

3. Gli articoli devono essere di lunghezza non superiore alle 48.000 battute senza spazi, ovvero 2 fogli d'autore. Possono venir recapitati all'indirizzo di posta elettronica Annaleszdjp@gmail.com oppure su supporto elettronico (CD) per posta ordinaria all'indirizzo della Redazione.

L'autore garantirà l'originalità dell'articolo e si impegnerà a non pubblicarlo altrove.

4. Ogni articolo deve essere corredato da: titolo, eventuale sottotitolo, nome e cognome dell'autore, denominazione ed indirizzo dell'ente di appartenenza o, in alternativa, l'indirizzo di casa, nonché l'eventuale indirizzo di posta elettronica. Tranne sigle e acronimi scrivere in minuscolo.

5. I contributi devono essere corredati da un **riassunto** e da una **sintesi**. Quest'ultima sarà più breve (max. 100 parole) del riassunto (cca 200 parole).

Nella *sintesi* si descriveranno brevemente i metodi e i risultati delle ricerche e anche i motivi che le hanno determinate. La sintesi non conterrà commenti e segnalazioni.

Il *riassunto* riporterà in maniera sintetica i metodi delle ricerche, i motivi che le hanno determinate assieme all'analisi, cioè all'interpretazione, dei risultati raggiunti. Si eviterà di riportare conclusioni omesse nel testo del contributo.

6. Gli autori sono tenuti ad indicare le **parole chiave** adeguate. Sono necessarie anche le **traduzioni in inglese (o sloveno) e italiano** della sintesi, del riassunto, delle parole chiave, delle didascalie, delle fotografie e delle tabelle.

7. L'eventuale **materiale iconografico** (originale) va preparato in formato elettronico (jpeg, tiff) e consegnato in file separati alla definizione di 300 dpi a grandezza desiderata, purché non ecceda i 17x20 cm. Prima della pubblicazione, l'autore provvederà a fornire alla Redazione tutte le autorizzazioni richieste per la riproduzione del materiale iconografico (in virtù della Legge

sui diritti d'autore). Tutte le immagini, tabelle e grafici dovranno essere accompagnati da didascalie e numerati in successione.

8. Le **note a piè di pagina** sono destinate essenzialmente a fini esplicativi e di contenuto.

I **riferimenti bibliografici** richiamano un'altra pubblicazione (articolo). La nota bibliografica, riportata nel testo, deve contenere i seguenti dati: *cognome dell'autore, anno di pubblicazione* e, se citiamo un determinato brano del testo, anche le *pagine*.

I riferimenti bibliografici completi delle fonti vanno quindi inseriti nel capitolo Fonti e bibliografia (saranno prima indicate le fonti e poi la bibliografia). L'autore indicherà esclusivamente i lavori e le edizioni citati nell'articolo.

Esempio di citazione nel testo:

(Borean, 2010, 325).

Esempio di riferimento alla fonte, senza citazione:

(Borean, 2010).

I dati completi su questa fonte nel capitolo Fonti e bibliografia verranno riportati in questa maniera:

Borean, L. (2010): Collezionisti e opere d'arte tra Venezia, Istria e Dalmazia nel Settecento. *Annales, Ser. hist. sociol.* 20, 2, 323–330.

Se si citano *più lavori dello stesso autore* pubblicati nello stesso anno accanto al cognome va aggiunta una lettera in ordine alfabetico progressivo per distinguere i vari lavori. Ad es.:

(Borean, 2010a) e (Borean, 2010b).

Il riferimento bibliografico può essere parte della nota a piè di pagina e va riportato nello stesso modo come sopra.

Singole opere o vari riferimenti bibliografici in una stessa nota vanno divisi dal punto e virgola. Per es.:

(Borean, 2010a, 37; Verginella, 2008, 37).

9. Le **fonti d'archivio** vengono citate nel testo, *tra parentesi*. Si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, numero del documento (non il suo titolo). Ad es.:

(ASMI-SLV, 273, 7r).

Nel caso in cui un documento non fosse contraddistinto da un numero, ma solo da un titolo, la fonte d'archivio verrà citata *a piè di pagina*. In questo caso si indicherà: sigla dell'archivio – numero (oppure) sigla del fondo, numero della busta, titolo del documento. Ad es.:

ACS-CPC, 3285, Milanovich Natale. Richiesta della Prefettura di Trieste spedita al Ministero degli Interni del 15 giugno 1940.

Le sigle utilizzate verranno svolte per intero, in ordine alfabetico, nella sezione »Fonti« a fine testo. Ad es.:

ASMI-SLV – Archivio di Stato di Milano (ASMI), f. Senato Lombardo-Veneto (SLV).

10. Nel citare fonti di giornale nel testo andranno indicati il nome del giornale, la data di edizione e le pagine:

(Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009, 26)

Nel caso in cui è noto anche il titolo dell'articolo, l'intera indicazione bibliografica verrà indicata *a piè di pagina*:

Il Corriere della Sera, 18. 5. 2009: Da Mestre all'Archivio segreto del Vaticano, 26.

Nell'elenco Fonti e bibliografia scriviamo il nome del giornale, il luogo di edizione, l'editore ed il periodo di pubblicazione.

Ad es.:

Il Corriere della Sera. Milano, RCS Editoriale Quotidiani, 1876–.

11. Il capitolo **Fonti e bibliografia** è obbligatorio. I dati bibliografici vanno riportati come segue:

- Descrizione di un'opera compiuta:

autore/i (anno di edizione): Titolo. Luogo di edizione, casa editrice. Per es.:

Darovec, D., Kamin Kajfež, V. & M. Vovk (2010): Tra i monumenti di Isola : guida storico-artistica del patrimonio artistico di Isola. Koper, Edizioni Annales.

Se *gli autori sono più di due*, la citazione è corretta anche nel modo seguente:

(**Darovec et al., 2010**)

Se indichiamo una parte della pubblicazione, alla citazione vanno aggiunte le pagine di riferimento.

Descrizione di un articolo che compare in un **volume miscelaneo**:

- autore/i del contributo (anno di edizione): Titolo. In: autore/curatore del libro: titolo del libro, casa editrice, pagine (da-a). Per es.:

Povolo, C. (2014): La giusta vendetta. Il furore di un giovane gentiluomo. In: Povolo, C. & A. Fornasin (eds.): Per Furio. Studi in onore di Furio Bianco. Forum, Udine, 179-195.

Descrizione di un articolo in una **pubblicazione periodica – rivista**:

autore/i (anno di edizione): Titolo del contributo. Titolo del periodico, annata, nro. del periodico, pagine (da-a). Per es.:

Cergna, S. (2013): Fluidità di discorso e fluidità di potere: casi d'internamento nell'ospedale psichiatrico di Pola d'Istria tra il 1938 e il 1950. Annales, Ser. hist. sociol., 23, 2, 475-486.

Descrizione di una **fonte orale**:

informatore (anno della testimonianza): nome e cognome dell'informatore, anno di nascita, ruolo, posizione o stato sociale. Tipo di testimonianza. Forma e luogo di trascrizione della fonte. Per es.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, r. 1930, parroco a Visinada. Testimonianza orale. Appunti dattiloscritti dell'intervista presso l'archivio personale dell'autore.

Descrizione di una **fonte tratta da pagina internet**:

Se è possibile registriamo la fonte internet come un articolo e aggiungiamo l'indirizzo della pagina web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso:

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). (15. 9. 2008). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf)

Se l'autore non è noto, si indichi il webmaster, anno della pubblicazione, titolo ed eventuale sottotitolo del testo, indirizzo web e tra parentesi la data dell'ultimo accesso.

La bibliografia va compilata in ordine alfabetico secondo i cognomi degli autori ed anno di edizione, nel caso in cui ci siano più citazioni riferibili allo stesso autore.

12. Il significato delle **abbreviazioni** va spiegato, tra parentesi, appena queste si presentano nel testo. L'elenco delle abbreviazioni sarà riportato alla fine dell'articolo.

13. Per quanto riguarda le **recensioni**, nel titolo del contributo l'autore deve riportare i dati bibliografici come al punto 10, vale a dire autore, titolo, luogo di edizione, casa editrice, anno di edizione nonché il numero complessivo delle pagine dell'opera recensita.

14. Gli autori ricevono le **prime bozze** di stampa per la revisione. Le bozze corrette vanno quindi rispedite entro una settimana alla Redazione. In questa fase, i testi corretti non possono essere più ampliati. La revisione delle bozze è svolta dalla Redazione.

15. La Redazione rimane a disposizione per eventuali chiarimenti.

LA REDAZIONE

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

1. The journal ANNALES (*Annals for Istrian and Mediterranean Studies*, Ser. hist et soc.) publishes **original** and **review scientific articles** dealing with social and human topics related to research on *the history, culture and society of Istria and the Mediterranean*, as well as *comparative and intercultural studies* and *methodological and theoretical discussions* related to the above-mentioned fields.

2. The articles submitted can be written in the Slovene, Italian, Croatian or English language. The authors should ensure that their contributions meet acceptable standards of language, while the editorial board has the right to have them language edited.

3. The articles should be no longer than 8,000 words. They can be submitted via e-mail (Annaleszdjp@gmail.com) or regular mail, with the electronic data carrier (CD) sent to the address of the editorial board. Submission of the article implies that it reports original unpublished work and that it will not be published elsewhere.

4. The front page should include the title and subtitle of the article, the author's name and surname, academic titles, affiliation (institutional name and address) or home address, including post code, and e-mail address. Except initials and acronyms type in lowercase.

5. The article should contain the **summary** and the **abstract**, with the former (c. 200 words) being longer than the latter (max. 100 words).

The *abstract* contains a brief description of the aim of the article, methods of work and results. It should contain no comments and recommendations.

The *summary* contains the description of the aim of the article and methods of work and a brief analysis or interpretation of results. It can contain only the information that appears in the text as well.

6. Beneath the abstract, the author should supply appropriate **keywords**, as well as the **English (or Slovene) and Italian translation** of the abstract, summary, keywords, and captions to figures and tables.

7. If possible, the author should also supply (original) **illustrative matter** submitted as separate files (in jpeg or tiff format) and saved at a minimum resolution of 300 dpi per size preferred, with the maximum possible publication size being 17x20 cm. Prior to publication, the author should obtain all necessary authorizations (as stipulated by the Copyright and Related Rights Act) for the publication of the illustrative matter and submit them to the editorial board. All figures, tables and diagrams should be captioned and numbered.

8. **Footnotes** providing additional explanation to the text should be written at *the foot of the page*. **Bibliographic notes** – i.e. references to other articles or publications – should contain the following data: *author, year of publication* and – when citing an extract from another text – *page*. Bibliographic notes appear in the text.

The entire list of sources cited and referred to should be published in the section *Sources and Bibliography* (starting with sources and ending with bibliography). The author should list only the works and editions cited or referred to in their article.

E.g.: Citation in the text:

(Blaće, 2014, 240).

E.g.: Reference in a text:

(Blaće, 2014).

In the section on *bibliography*, citations or references should be listed as follows:

Blaće, A. (2014): Eastern Adriatic Forts in Vincenzo Maria Coronelli's *Isolario Mari, Golfi, Isole, Spiagge, Porti, Citta ... Annales, Ser hist. sociol., 24, 2, 239-252.*

If you are listing *several works published by the same author in the same year*, they should be differentiated by adding a lower case letter after the year for each item.

E.g.:

(Blaće, 2014a) and (Blaće, 2014b).

If the bibliographic note appears in the footnote, it should be written in the same way.

If listed in the same footnote, individual works or sources should be separated by a semicolon. E.g.:

(Blaće, 2014, 241; Verginella, 2008, 37).

9. When **citing archival records** *within the parenthesis* in the text, the archive acronym should be listed first, followed by the record group acronym (or signature), number of the folder, and number of the document. E.g.:

(ASMI-SLV, 273, 7r).

If the number of the document can not be specified, the record should be cited *in the footnote*, listing the archive acronym and the record group acronym (or signature), number of the folder, and document title. E.g.:

TNA-HS 4, 31, Note on Interview between Colonel Fišera and Captain Wilkinson on December 16th 1939.

The abbreviations should be explained in the section on sources in the end of the article, with the archival records arranged in an alphabetical order. E.g.:

TNA-HS 4 – The National Archives, London-Kew (TNA), fond Special Operations Executive, series Eastern Europe (HS 4).

10. If referring to **newspaper sources** in the text, you should cite the name of the newspaper, date of publication and page:

If the title of the article is also known, the whole reference should be stated *in the footnote*:

The New York Times, 16. 5. 2009: Two Studies tie Disaster Risk to Urban Growth, 3.

In the list of sources and bibliography the name of the newspaper. Place, publisher, years of publication.

E.g.:

The New York Times. New York, H.J. Raymond & Co., 1857–.

11. The list of **sources and bibliography** is a mandatory part of the article. Bibliographical data should be cited as follows:

- Description of a non-serial publication – a book:

Author (year of publication): Title. Place, Publisher.

E.g.:

Darovec, D., Kamin Kajfež, V. & M. Vovk (2010): Among the monuments of Izola : art history guide to the cultural heritage of Izola. Koper, Annales Press.

If there are *more than two authors*, you can also use et al.:

(Darovec et al., 2010)

If citing an excerpt from a non-serial publication, you should also add the number of page from which the citation is taken after the year.

- Description of an article published in a **non-serial publication** – e.g. an article from a collection of papers:

Author (year of publication): Title of article. In:

Author of publication: Title of publication. Place, Publisher, pages from-to. E.g.:

Muir, E. (2013): The Anthropology of Venice. In: Dursteler, E. (ed.): A Companion to Venetian History. Leiden - Boston, Brill, 487-511.

- Description of an article from a **serial publication**:

Author (year of publication): Title of article. Title of serial publication, yearbook, number, pages from-to. E.g.:

Faričić, J. & L. Mirošević (2014): Artificial Peninsulas and Pseudo-Islands of Croatia. Annales, Ser hist. et sociol., 24, 2, 113-128.

- Description of an **oral source**:

Informant (year of transmission): Name and surname of informant, year of birth, role, function or position. Manner of transmission. Form and place of data storage. E.g.:

Žigante, A. (2008): Alojz Žigante, born 1930, priest in Vižinada. Oral history. Audio recording held by the author.

- Description of an **internet source**:

If possible, the internet source should be cited in the same manner as an article. What you should add is the website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis):

Young, M. A. (2008): The victims movement: a confluence of forces. In: NOVA (National Organization for Victim Assistance). [Http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf](http://www.trynova.org/victiminfo/readings/VictimsMovement.pdf) (15. 9. 2008).

If the author is unknown, you should cite the organization that set up the website, year of publication, title and subtitle of text, website address and date of last access (with the latter placed within the parenthesis).

If there are more citations by the same author(s), you should list them in the alphabetical order of the authors' surnames and year of publication.

12. The **abbreviations** should be explained when they first appear in the text. You can also add a list of their explanations at the end of the article.

13. The title of a **review article** should contain the following data: author of the publication reviewed, title of publication, address, place, publisher, year of publication and number of pages (or the appropriate description given in Item 10).

14. The authors are sent the **first page proofs**. They should be returned to the editorial board within a week.

It is not allowed to lengthen the text during proof-reading. Second proof-reading is done by the editorial board.

15. For additional information regarding article publication contact the editorial board.

EDITORIAL BOARD

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Aleksandr A. Cherkasov, Vladimir G. Ivantsov, Roin V. Metreveli & Violetta S. Molchanova: The Destruction of the Christian Historical-Cultural Heritage of the Black Sea Area: Trends and Characteristics (the Late 18th and First Half of the 19th centuries) 1
La distruzione del patrimonio storico-culturale cristiano dell'area del Mar Nero: tendenze e caratteristiche (tardo '700 e prima metà dell'800)
Uničenje kršćanske kulturnozgodovinske dediščine v pokrajinah ob Črnem morju: težnje in značilnosti (konec 18. in prva polovica 19. stoletja)

Dragana Kujovic: Oriental-Islamic Cultural Identity in Montenegro – A Museum Artefact Story..... 13
Identità culturale orientale-islamica in Montenegro – una storia di manufatto museale
Islamska orientalska kulturna identiteta v Črni Gori – zgodba muzejskih artefaktov

Tina Košak: *Sv. Didak iz Alkale ozdravlja bolne.* Oltarna slika Pietra Mere v cerkvi sv. Ane v Kopru in njen slogovni ter ikonografski kontekst 25
San Diego d'Alcalà guarisce i malati. Aspetti stilistici ed iconografici della pala d'altare di Pietro Mera nella chiesa di Sant'Anna a Capodistria
St. Diego of Alcalá's Miraculous Healing. The Altar Painting by Pietro Mera in the Church of St. Anne in Koper and its Stylistic and Iconographic Context

Sanja Reiter: Delimitations Regarding Fishing in the Adriatic Sea between Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and Kingdom of Italy after the First World War. The Brijuni Convention From 1921 43
Delimitazioni relative alla pesca nel mare Adriatico tra il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni e Regno d'Italia dopo la prima guerra mondiale. L'Accordo di Brioni dal 1921
Razmejitve v zvezi z ribolovom v Jadranskem morju med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevino Italijo po prvi svetovni vojni. Brionski sporazum iz leta 1921

Borut Žerjal: Società cooperativa per la costruzione di case in Capodistria: Primer ljudske gradnje v Kopru 53
Società cooperativa per la costruzione di case in Capodistria: Un esempio dell'edilizia sociale a Capodistria
Società cooperativa per la costruzione di case in Capodistria: A Case Study of Social Housing in Koper

Zvonko Kovač: Razvoj slavistike – od slovanske filologije do interdisciplinarne solidarnosti 67
Sviluppo della slavistica – dalla filologia slava fino alla solidarietà interdisciplinare
Slavic studies development – from the Slavic philology to an interdisciplinary solidarity

Nada Šabec: Language, Literature and Ethnic Identity: the Case of the Vancouver Slovene Community 75
Lingua, letteratura e identità etnica: Il caso della comunità slovena di Vancouver
Jezik, književnost in etnična identiteta v vancouverški slovenski skupnosti

Agnieszka Będkowska-Kopczyk & Špela Antloga: Ključne besede slovenske kulture. Interdisciplinarni pristop 85
Le parole chiave della cultura slovena. Un approccio interdisciplinare
Key words of Slovene culture. An interdisciplinary approach

Melita Zemljak Jontes & Alenka Valh Lopert: Pismenost v teoriji in praksi – temeljni cilj slovenskega institucionalnega izobraževalnega Sistema 95
Alfabetismo in teoria e pratica – Obiettivo fondamentale del sistema educativo istituzionale in Slovenia
Literacy in Theory and Practice – a Fundamental Objective of the Slovenian Institutional Education System

Peter Sekloča: Politična učinkovitost digitalnih državljanov: komuniciranje v strukturirani hierarhiji moči 107 <i>Efficacia politica dei cittadini digitali: comunicazione nella gerarchia strutturale del potere</i> <i>Political effectiveness of digital citizens: communication in the structured hierarchies of power</i>	Marko Ribač: The Slovenian political field and its constraints 159 <i>Ambito politico sloveno e i suoi vincoli</i> <i>Slovensko politično polje in njegove omejitve</i>
Tanja Oblak Črnič: Mladi državljani in institucionalna politika v kontekstu participativne digitalne kulture 119 <i>Giovani cittadini e la politica istituzionale nel contesto della cultura digitale partecipativa</i> <i>Young Citizens and Institutional Politics in the Context of Participatory Digital Culture</i>	Peter Berglez: Few-to-many communication: Public figures' self-promotion on Twitter through "joint performances" in small networked constellations 171 <i>Comunicazione "da pochi a molti": autopromozione delle persone pubbliche su Twitter attraverso "l'azione comune" nelle piccole costellazioni collegate</i> <i>Komunikacija od peščice k mnogim: Samopromocija javnih osebnosti na Twitterju s skupnim nastopanjem v malih spletnih konstelacijah</i>
Majda Hrženjak & Mojca Pajnik: (Samo)percepcije mladih v polju političnega: izzivi za državljanstvo 133 <i>(Auto)percezione dei giovani nel campo politico: sfide per la cittadinanza</i> <i>(Self) Perception of the Young in the Political Field: Challenges for Citizenship</i>	Kazalo k slikam na ovitku 185 <i>Indice delle foto di copertina</i> <i>Index to images on the cover</i>
Jernej Amon Prodnik: The instrumentalisation of politics and politicians-as-commodities: A qualitative analysis of Slovenian parties' understanding of political communication 145 <i>La strumentalizzazione della politica e politici-come-merce: analisi qualitativa delle posizioni dei partiti sloveni sulla comunicazione politica</i> <i>Instrumentalizacija politike in politiki-kot-blaga: kvalitativna analiza stališč slovenskih strank o političnem komuniciranju</i>	Navodila avtorjem 186 <i>Istruzioni per gli autori</i> 188 <i>Instructions to authors</i> 190

Mojca Golobič & Katarina Ana Lestan:

Potential impacts of EU policies on cultural landscape diversity: example of Slovenian coastal landscapes 193

I potenziali effetti delle politiche europee sulla diversità del paesaggio: esempio di paesaggi di Costa Slovena

Potencialni vplivi politik EU na raznolikost kulturne krajine: primer slovenskih obalnih krajin

Ines Unetič: Pyramidal cypress trees, linear terraces and a walk among aromatic herbs.

Multifaceted cultural landscape and human perception thereof 213

Cipressi piramidali, terrazze lineari e una passeggiata tra le erbe aromatiche.

Paesaggio culturale sfaccettato e la percezione che l'uomo ha di esso

Piramidalne ciprese, linearne terase in sprehod med dišavnicami. Večplastnost kulturne krajine in človekove percepcije le-te

Boris Dorbič & Elma Temim: Povijesni pregled razvoja vrtlarstva i krajobraznog uređenja Šibenika i okolice u razdoblju

1880.-1945. godine 227

Rassegna storica dello sviluppo del giardinaggio e dell'arte ambientale di Sebenico e dei suoi dintorni durante il periodo 1945-1985

A Historical Overview of the Development of Gardening and Landscaping in Šibenik and Its Outskirts during the Period 1880 to 1945

Nina Jurinčič: Literarni turizem in kulturne geografije krajev: Študija primera – Center

Jamesa Joycea in Dublin 247

Turismo Letterario e geografie culturali dei luoghi: Caso di studio – Centro James Joyce e Dublino

Literary tourism and the cultural geography of a place: Case study – James Joyce Centre and Dublin

Metod Šuligoj: Memories of War and Warfare Tourism in Croatia 259

Ricordi di guerra e turismo di guerra in Croazia
Spomini na vojno in z vojno povezani turizem na Hrvaškem

Daniela Angelina Jelinčič, Anamarija Farkaš

& Sanja Tišma: Social Innovations:

Sign of the Times? 271

Innovazioni sociali: segno dei tempi?

Družbene inovacije: značilnost današnjega časa?

Dragana Francišković & Lidija Nerandžić

Čanda: The Mediterranean Discourse

in the Short Stories by Ivo Andrić 285

Il Discorso del Mediterraneo nei racconti

di Ivo Andrić

Mediterranski diskurz v pripovedkah Iva Andrića

Asta Vrečko: Representations of trauma:

Davide Toffolo's *Italian Winter* 293

Rappresentazione del trauma nel L'inverno

d'Italia da Davide Toffolo

Reprezentacija travm in roman v stripu

Italijanska zima Davida Toffolo

Andrea Matošević & Iva Youens: Prkos političkoj

i zemaljskoj sili teži. Genealogija „devete“ umjetnosti u ranom opusu Antuna Motike 305

La sfida alla forza di gravità politica e terrestre.

Genealogia dell'arte fumettistica nell'opera giovanile di Antun Motika

Defiance to the political and the earthly gravity.

Genealogy of the »ninth« art in the early opus of Antun Motika

Nenad Perošević & Miloš Krivokapić:

Prosvjećivanje naroda i problem nepismenosti

u Crnoj Gori i Jugoslaviji (1947–1951) 317

L'erudizione del popolo e il problema

dell'analfabetismo in Montenegro ed

in Jugoslavia (1947-1951)

Enlightenment and the Illiteracy Problem

in Montenegro and Yugoslavia from 1947 to 1951

Mojca Kukanja Gabrijelčič: Nekateri vzeli

v obstoječem učnem načrtu za zgodovino

iz vidika optimalnega razvoja učno

uspešnih učencev 331

Alcune lacune del curriculum attuale di storia

in termini di sviluppo ottimale dei studenti

di successo

Some gaps in the existing History curriculum

in terms of optimal development

of successful students

Lara Kobal: Likovna ustvarjalnost:
mnenja učiteljev likovne umetnosti
v slovenskih nižjih srednjih šolah v Italiji
in italijanskih osnovnih šolah v Sloveniji 343
*La creatività figurativa: opinioni degli
insegnanti di arte figurativa nelle scuole
elementari italiane in Slovenia e nelle scuole
secondarie di primo grado slovene in Italia
Visual art creativity: views of visual art teachers
in lower secondary Slovene schools
in Italy and in the upper level
of elementary Italian schools in Slovenia*

Kazalo k slikam na ovitku 355
*Indice delle foto di copertina
Index to images on the cover*
Navodila avtorjem 356
Istruzioni per gli autori 358
Instructions to authors 360

Raimund Rodewald & Karina Liechti:

From Campagna to Arcadia: Changes in the Reception of Terraced Landscapes in Art and Their Practical Implications 363
Dalla Campagna all'Arcadia: cambiamenti della percezione dei paesaggi terrazzati in arte e le loro implicazioni nella pratica
Med Campagno in Arkadijo: spremembe v dožemanju terasirane krajine v umetnosti in njihove praktične posledice

Hermann J. Tillmann & Maria A. Salas:

The Mountain/Coastal Sea Farmers and the Stone Walls of the Terraces Resist the Threats to Terraced Landscapes and Cultures: ITLA – The International Terraced Landscapes Alliance 375
I contadini delle montagne/delle coste marittime e i muri in pietra dei terrazzamenti resistono alle minacce nei confronti dei paesaggi terrazzati e delle loro culture: ITLA – L'alleanza internazionale dei paesaggi terrazzati
Kmetje v gorah/ob morju in kamniti zidovi teras kljubujejo nevarnostim, ki ogrožajo terasirane pokrajine in kulture: ITLA – Mednarodna zveza terasiranih pokrajin

Kashyapa A. S. Yapa: Reducing Climate and Other Risks through Nature-Aided and Faith-Based Experiences by Peruvian Terrace Farmers 389
Riduzione di rischi climatici e di altro tipo con metodi naturali e approcci basati su esperienze religiose praticati da agricoltori peruviani su coltivazioni a terrazza
Zmanjševanje podnebnih in drugih tveganj po izkušnjah perujskih terasnih kmetovalcev, ki temeljijo na naravnih pojavih in na verovanju

Lucija Ažman Momirski & Tomaž Berčič:

Ignored Regions: Slovenian Terraced Landscapes 399
Regioni trascurate: paesaggi terrazzati di Slovenia
Prezrta območja: slovenske terasirane pokrajine

Moshe Inbar & Ali Zgaier: Physical and Social Aspects of Land Degradation in Mediterranean Highland Terraces: A Geodiversity Approach 419
Aspetti fisici e sociali del degrado del suolo nelle terrazze sugli altipiani mediterranei: un approccio basato sul concetto di geodiversità
Fizikalni in družbeni vidiki degradacije tal na terasah sredozemskih višavij: geodiverzitetni pristop

Sabina Asins-Velis, Eva Arnau-Rosalén, Juan Romero -González & Adolfo Calvo-Cases:

Analysis of the Consequences of the European Union Criteria on Slope Gradient for the Delimitation of "Areas Facing Natural Constraints" with Agricultural Terraces 433
Analisi delle conseguenze dei criteri dell'Unione Europea riguardanti la pendenza per delimitare le "zone soggette a vincoli naturali significativi" in terrazzamenti agricoli
Analiza posledic meril Evropske unije o naklonu za razmejevanje »območij z naravnimi omejitvami« z obdelovalnimi terasami

Tomaž Berčič: Discovering Terraced Areas in Slovenia: Reliable Detection with LIDAR 449
Localizzazione di aree terrazzate in Slovenia: rilevamento attendibile con il LIDAR
Terasirana območja v Sloveniji: zanesljivost odkrivanja z LIDARJEM

- Drago Kladnik, Rok Ciglič, Matjaž Geršič, Blaž Komac, Drago Perko & Matija Zorn:**
Diversity of Terraced Landscapes in Slovenia 469
Diversità dei paesaggi terrazzati sloveni
Raznolikost slovenskih terasiranih pokrajin
- José Ramón Olarieta & Roc Padró:**
Investment in Landesque Capital in Semiarid Environments: Dry-Stone Terraces in Les Oluges (La Segarra, Catalunya) 487
Investimenti nel capitale dei paesaggi antropizzati in zone semiaride: terrazzamenti sorretti da muri a secco a Les Oluges (Segarra, Catalogna)
Naložba v krajinski kapital v polsuhih okoljih: suhozidne terase v Les Oluges (La Segarra, Katalonija)
- Lidia Esther Romero Martín, Alejandro González Morales & Antonio Ramón Ojeda:** Towards a New Valuation of Cultural Terraced Landscapes: The Heritage of Terraces in the Canary Islands (Spain) 499
Verso una nuova valutazione dei paesaggi culturali in terrazze: abancalado patrimonio delle Isole Canarie
K ponovni presoji kulturnih terasiranih pokrajin: dediščina teras na Kanarskih otokih v Španiji
- Paliaga Guido, Giostrella Paola & Faccini Francesco:**
Terraced Landscape as Cultural and Environmental Heritage at Risk: An Example from Portofino Park (Italy) 513
Il paesaggio terrazzato, un patrimonio culturale e ambientale a rischio: un esempio dal parco di Portofino (Italia)
Ogroženost terasirane pokrajine kot kulturne in okoljske dediščine: primer parka Portofino v Italiji
- Nicoline Loeper, Matthias Ott & Lucija Ažman Momirski:** Terraced Landscapes: New Design Solutions within the Transformation of Artificial Landscapes 523
Paesaggi terrazzati: nuove soluzioni progettuali nell'ambito di trasformazione di paesaggi artificiali
Terasirane krajine: nove oblikovalske rešitve v preobrazbah umetnih krajin
- Špela Guštin:** Spreminjanje funkcij in identitete istrskega podeželja 537
Cambiamenti delle funzioni e dei caratteri identitari della campagna istriana
Changing Functions and Identity of the Istrian Rural Landscape
- Ana Mrda & Bojana Bojanić Obad Šćitaroci:**
Heritage Touristscapes: a Case Study of the Island of Hvar 553
Il patrimonio touristscape: un caso studio nell'isola di Hvar
Dediščina turistične krajine: študija primera otoka Hvara
- Špela Verovšek, Matevž Juvančič & Tadeja Zupančič:**
Recognizing and Fostering Local Spatial Identities Using a Sustainability Assessment Framework 573
Individuare e rafforzare l'identità del quartiere utilizzando una struttura di sostenibilità del quartiere
Prepoznavanje in ohranjanje lokalne identitete prostora skozi model presoje trajnosti v soseskah
- Irma Huić & Mladen Obad Šćitaroci:** Spatial, Urban and Architectural Features of the Central Istria – Research in the Area of the Historic Pazin County 585
Caratteristiche urbane, architettoniche e paesaggistiche degli insediamenti dell'Istria centrale – analisi spaziale del territorio della storica Contea di Pisino
Prostorski, urbani in arhitekturni elementi centralne Istre – primer Pazinske knežije
- Koraljka Vahtar-Jurković, Sonja Šišić & Marko Randić:**
Krajoblik kao prirodno i kulturno naslijeđe i pokretač gospodarskog i društvenog razvoja Primorsko-goranske županije 607
Il paesaggio come patrimonio culturale e naturale e volano dello sviluppo economico e sociale della regione Litoraneo-montana
Landscape as a Natural and Cultural Heritage and Engine of Economic and Social Development of the Kvarner County

- Metka Furlan:** Slovenska dialektologija:
od gradiva do interpretacije 629
*La dialettologia slovena: dal materiale
linguistico all'interpretazione*
*Slovene dialectology: from linguistic
material to interpretation*
- Luka Repanšek:** Dial. Slovene **křvês-* and
the accentual history of Proto-Slavic **kry* 'blood' ... 639
*Narečnoslovensko *křvês- in naglasni razvoj
praslovanskega *kry 'kri'*
*Lo sloveno dialettale *křvês- e lo sviluppo
accentuale da protoslavo *kry 'sangue'*
- Tjaša Jakop:** Tipologija samostalnikov moškega
spola v srednjesavinjskem narečju 647
*Tipologia dei sostantivi mascholini nel dialetto
della Valle del Savinja centrale*
*The typology of masculine noun forms
in the central Savinja dialect*
- Jožica Škofic:** Naglasni tipi ženske
a-jevske sklanjatve
v krajevnem govoru Kroke na Gorenjskem 655
*L'accentuazione della a-declinazione nella parlata
locale di Kropa nella regione della Gorenjska*
*Accentuation and declension of feminine a-stem
nouns in the Slovenian Gorenjsko local dialect of Kropa*
- Mojca Horvat:** Narečne tvorjenke z vmesnim
morfemom -ov/-ev- iz pomenskega polja
kulturne rastline 663
*Derivati dialettali con il morfema interno
-ov/-ev- dal campo semantico delle colture*
*Dialectal complex words with a morpheme
-ov/-ev- from the semantic field of cultivated plants*
- Mihaela Koletnik:** Narečna poimenovanja
za zdravilne rastline v Krajinskem parku Goričko 671
*Denominazioni dialettali delle erbe medicinali
del Parco naturale del Goričko*
*Dialectal names for medicinal herbs
in Krajinski park Goričko*
- Matej Šekli:** Frazni glagoli v rezijanskem
narečju slovenščine 689
*Sintagmi con verbi copulativi nel dialetto
sloveno di Resia/Rezija*
*Copulas with object complement in the
Resian/rezijansko dialect of Slovene*
- Danila Zuljan Kumar:** Priredne stavčne
strukture v nadiškem in briškem narečju 699
*Proposizioni coordinate nei dialetti
del Natisone e del Collio*
*Coordinate clauses in the nadiško/Natisone
and the Brda/Collio dialects*
- Andreja Žele:** Aktualni jezikovni načini
izražanja v slovenščini: sklapljanje
kot naravni in aktualni odraz nepretrganosti
govora v narečnem in knjižnem jeziku 709
*Il metodo attualizzato di verbalizzazione
in lingua slovena: la giustapposizione come
espressione attuale di natura ininterrotta
del parlato in collegamento i componenti
sistemici e non sistemici della lingua slovena*
*The current modes of expression in Slovenian:
juxtaposition as a natural and topical
reflection of the continuity of speech
in both dialect and standard literary language*
- Barbara Ivančič Kutin:** Folklorno gradivo
in njegov zapis kot stičišče slovstvene
folkloristike in dialektologije. Pogled
v preteklost in predlogi za prihodnost 715
*Materiale folkloristico e la sua trascrizione
come giunzione tra la folkloristica letteraria
e la dialettologia. Uno sguardo
nel passato e proposte per il futuro*
*Folklore material and its recording as
the point of contact between folkloristics
and dialectology. A look into the past and
a proposal for the future*

Tina Rožac: Diskurzni označevalci
v besedilnih vrstah vsakdanjih pogovorov.
Študija primera Rakitovca v slovenski Istri 727
*Segnali discorsivi nei tipi di testo delle
conversazioni quotidiane. Ricerca sul esempio
del villaggio Rakitovec nell'Istria slovena*
*Discourse markers in text genres of everyday
conversations. Case study of Rakitovec
in Slovenian Istria*

Klara Šumenjak: Uporabnost korpusne
obdelave podatkov pri oblikoslovni analizi
narečnega govora: 1. sklanjatev samostalnikov
moškega spola v koprivskem govoru 741
*L'utilità dell'elaborazione dei dati dai corpora
nell'analisi morfologica della parlata
dialettale: prima declinazione dei sostantivi
maschili nella parlata di Kopriva sul Carso*
*Usefulness of the corpus approach
for morphological analysis of dialects:
first declension of masculine nouns
in the dialect of Kopriva na Krasu*

Jernej Vičič: Jezikovni viri za prevajalne sisteme ... 751
*Materiali linguistici prodotti per sistemi
di traduzione automatica*
*Linguistic materials for the machine
translation systems*

Urška Lampe: Obležji v spomin
deportiranim iz Julijske krajine po drugi
svetovni vojni v goriškem Parku spomina 767
*I due monumenti in memoria dei deportati
dalla Venezia Giulia del secondo dopoguerra
nel Parco della rimembranza di Gorizia*
*Two monuments in memory of the deportees
from Venezia Giulia after World War II
in the Gorizia Park of remembrance*

**Zaure Malgarayeva, Indira Akybayeva,
Nurlan Mukhlisov & Bagila Tairova:**
Technology of formation of poly-ethnicity
in the discourse of modern states 779
*Tecnologia di formazione di polietnicità
nel dibattito sugli stati moderni*
*Tehnologija oblikovanja polietničnosti
v diskurzu modernih držav*

OCENE/RECENSIONI/REVIEWS

Gherardo Ortalli & Ornella Pittarello (ur.):
Cronica Jadretina. Venezia – Zara,
1345–1346 (**Darja Mihelič**) 791

Zdenka Bonin & Deborah Rogoznica:
Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene
povezave (**Salvator Žitko**) 792

Michele Grison:
Giannandrea De Gravisi. Scritti
editi (**Salvator Žitko**) 794

IN MEMORIAM

Silvano Sau (1942–2016)
(**Tilen Glavina, Darko Darovec**) 796

Kazalo k slikam na ovitku 798
Indice delle foto di copertina 798
Index to images on the cover 798

Navodila avtorjem 799
Istruzioni per gli autori 801
Instructions to authors 803

